

TIZEDIK RÉSZ.

I. FERENC JÓZSEF KORA.

I. A MAGYAR FÜGGETLENSÉGI HARC.

1. A honvédség megalakulása.

1848-ban sem volt Magyarországnak külön hadserege, mert, mint már másfél századon át, az ország lakosságából zászlók alá állított legénység a császári-királyi hadsereg részét alkotó magyar csapattestekbe jutott; ezek is csak részben állomásoztak Magyarországon. Az ország határain kívül lévő csapatok helyett azonban az országban több osztrák, lengyel és olasz nemzetiségű ezred állomásozott.

Az 1848 április 11-én szentesített törvények alapján a Magyarországon és Erdélyben lévő császári-királyi katonaság a magyar hadügyminiszter fennhatósága alá került. Ezek között, a szűkebb értelemben vett Magyarországon, a következő magyar csapatok voltak: a 2., 34., 39., 60. és 62. sorgyalopezred, a 19., 32., 33., 37., 48., 52. és 61. sorgyalopezred egy-egy zászlóalj, a 2., 32. és 39. sorgyalopezred gránátosaiból összevont zászlóalj és az 1., 2., 3., 4., 6. és 9. huszárezred. Ezek a függetlenségi harcot kivétel nélkül a magyar hadsereg soraiban küzdötték végig. Erdélyben pedig a következő csapatok állomásoztak: az 51. sorgyalopezred, a 31. és 62. sorgyalopezred egy-egy zászlóalj, az ugyanezen seregzredek gránátosaiból szervezett zászlóalj, az 1. és 2. székely határőrezred és a székely határőrhuszárok. A 62. sorgyalopezredbeli zászlóalj felén, az 1. és 2. székely határőrgyalopezreden, végül a székely huszárezred 3-ik osztályán kívül a többi csapat a császári sereg kötelékében maradt. A 31. sorgyalopezredet visszarendelték ugyan Magyarországra, de szintén császári zászló alatt maradt. A Horvátországból kiegészített 53. sorgyalopezred vonakodott felesküdni a magyar alkotmányra, ezért az olasz harctérre vitték. A horvát- és szlavonországi, valamint a temesi bántági határőrezredek jórészen az olasz harctéren voltak, idehaza maradt alakulataik pedig hívek maradtak a császári zászlókhoz.

A Magyar Szent Korona Országainak területén elhelyezett idegen nemzetiségű csapatok közül az olaszokból álló 16-ik (Zanini) és 23-ik (Ceccopieri) sorgyalopezredek nagyobb részükben a magyarokhoz állottak, ugyanígy a szintén olasz kiegészítésű 7-ik könnyű lovasezrednek (Kress) mintegy 50 főnyi osztaga. A cseh nemzetiségű 5-ik (Berwaldo) tüzérezred több tisztje és meglehetősen nagyszámú legénysége ugyancsak a magyar sereg kötelékébe lépett.

Azok közül a magyar csapatok közül, amelyeket később rendelték haza, csak a 10. huszárezred felének sikerült megérkezni. Amelyek pedig nem kaptak rendeletet a hazatérésre, azok minden bejelentés és felsőbb engedély nélkül, kisebb-nagyobb csoportokban, szökve igyekeztek hazajutni. A csonka ezredeket a harc folyamán teljes létszámra igyekeztek kiegészíteni.

A magyar hadügyminisztérium tehát az első időszakban 28 zászlóalj, 65 lovasszázad és néhány száz főnyi tűzéből álló sorhadbeli katonaság fölött rendelkezett. Ezek a csapatok alkották a függetlenségi harc magyar seregének magvát.

Ezek az erők azonban elégteleneknek bizonyultak egyrészt a belső rend biztosítására, másrészt az ellenszegülő nemzetiségek fékentartására. E miatt polgárőrsegeket szerveztek; ezeket követte a szilárdabb alapra fektetett «nemzetőrségi» csapatok megalakítása. Bár már így is tetemes erő jutott a felsőbb vezetés rendelkezésére, ez sem felelt meg minden tekintetben, hanem olyan csapatokról kellett gondoskodni, amelyek a rendes sorkatonasághoz hasonlóan és azzal karöltve mérkőzni tudtak az ellenséggel. E végből a magyar kormány a rendes hadseregbeli csapatok mintájára szervezendő 10 zászlóaljnak és 1 ütegnek toborzás útján való felállítását határozta el. Ez lett a «rendes nemzetőrség», magyar vezényszóval. Volt azonban még egy része a nemzetőrségnek, az úgynevezett «mozgó nemzetőrség», amely az ország négy kerületében gyalogságból és lovasságból alakított egy-egy szabadcsapat volt. Utolsó tényezője volt a honvédelemnek az úgynevezett «népfelkelés», amely csoportokban a legkezdetlegesebb szűrő eszközökkel, kaszákkal vonult ki. Értéke alig volt, amiért is alkalmazását abbahagyták.

Mivel pedig az eddig említett elnevezések zavarok okozói voltak, az újonnan alakult magyar csapatok számára új, megfelelőbb elnevezést kerestek. Meg is találták Kisfaludy Károlynak az «Élet korai» című költeményében, amelyben előfordult a «honvéd» szó.

Így lett az 1848-i magyar fegyveres erő, a nemzetőrség, «honvédség»-gé.

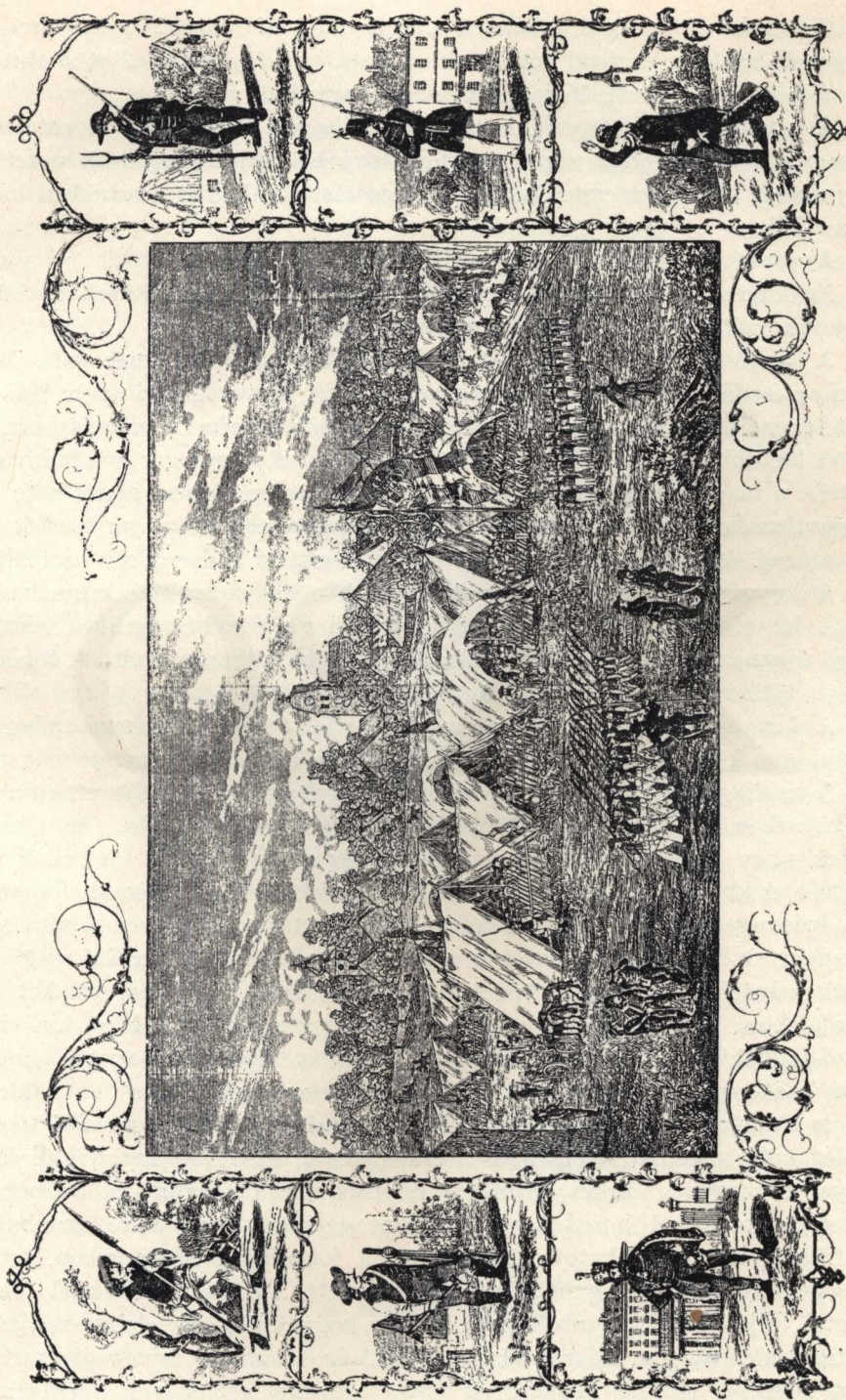
Mindezeken felül számos önkéntes és szabad csapat is létesült, amelyeknek egy részét később honvédzászlóaljak alakítására használták fel, másik részéből pedig 1849-ben négy vadászezredet szerveztek.

A honvédség legjobb és legértékesebb eleme a huszárság volt, amely majdnem egészen a császári-királyi hadseregből származott. Színmagyar legénysége, igen kevés kivétellel, pompásan verekedett és kitűnően volt használható a hadjárat minden mozzanatában.

A magyar tűzérség is elsőrangú volt és bár megteremtése sok gondot okozott, szinte rohamosan fejlődött, mert a téli hadjárat előtt már 32 ütegből állott, 1849-ben pedig már mintegy 80 ütege volt. Mozgékonyságát és lövésbeli szabotosságát még ma is megcsodáljuk.

A műszaki alakulásokat egészen újonnan állították fel.

A sereghez idegen légiók is tartoztak. Közülük a legnagyobb a lengyel légió volt, amely 4 zászlóaljból, 1 dzsidaezredből, 1 ütegből és 1 utászosztag-

Népfelkelők, nemzetőrök és nemzetőr-tábor.

ból állott. Az olasz légió a háború végéig 1 és fél zászlóaljra szaporodott. A német légió és a tiroli vadászok csapata egy-egy zászlóaljat alakított, míg a bécsi és a török légió csak századnagyságú volt.

A magasabbrendű egységek megalkotásában is megvolt a fokozatosság; egyszerre nem mehetett végbe, mert a nagyobb erejű seregtestek vezetésében eleinte kellő ismeretekkel és tapasztalatokkal bíró tisztekben nagy volt a hiány.

A vezérkar csak 1848 október havában alakult meg.

Egyébként a csapatok szervezete és a szabályzatok, utasítások általában azonosak voltak a cs. kir. hadsereg szabályzataival.

A magasabbrendű vezetésben a szolgálati nyelv a német volt. Ezen senki se csodálkozzék, mert bár sürgették a magyar szolgálati nyelv behozatalát, ez már csak azért is nehézségekbe ütközött, mivel a magasabbrangú tisztek legtöbbször egyáltalában nem tudott magyarul, vagy csak igen hiányosan beszélt a magyar nyelvet. Magyar katonai műnyelvünk sem alakulhatott ki a függetlenségi harc előtt, hiszen a magyar csapatok és a magyar tisztek már egy század óta a németül vezényelt császári-királyi hadseregben szolgáltak.

A fegyverzet és felszerelés részben a cs. kir. katonai raktárak készletéből került ki, részben külföldről kellett behozni nagy nehézségekkel, részben pedig újonnan kellett gyártani. Elegendő készlet sohasem volt. A lövészer hiánya többször lehetetlenné tette a győzelem kiaknázását.

A honvédség létszáma sohasem emelkedett többre 170,000 embernél. Az újonnan felállított csapatok közül igen soknál csak a létszám fele volt meg.

A tisztikar részben a cs. kir. hadsereg tényleges és nyugdíjazott egyéneinek, részben a hadseregből kilépetteknek soraiból került ki. Az alantos tisztek nagy részét a zászlók alá állított legénység művelt elemeiből előléptetés útján olyan egyénekből válogatták ki, akik szolgálatuk folyamán arra érdemeseknek bizonyultak. A harcra hivatott magasabbrendű egységek, intézmények és a központi hatóság, a hadügyminisztérium élén álló, valamint annak kebelében szolgálatot teljesítő tisztek általában igen képzett katonák voltak. A cs. kir. hadseregből származók nagy része a legjobb cs. kir. tisztképző-iskolákból került ki és huzamosabb időn át teljesített csapatszolgálatot olyan hadseregben, amelynek akkor igen jó hírneve volt. Sokan nemcsak egy, hanem több cs. kir. fegyvernemnél is szolgáltak. Idegen származású tisztek is elég szép számmal szolgáltak a csapatoknál, akiket a katonai dicsőség vágya, a magyar nemzet igazságos ügyének és a szabadelvű eszmének szeretete sodort el hozzánk. A tisztikar egységes szellemére azonban a politika igen károsan hatott. Mint minden forradalmi hadseregben, a honvédségnél is mindenki politizált és korteskedett. A sorhadi tiszteknél, főként eleinte, teljes zűrzavar uralkodott abban, hogy kinek engedelmeskedjenek, a királynak vagy a császárnak. Ez a válság majdnem mindvégig tartott, mert időnkint mindig felmerültek olyan politikai események, amelyek az egybeforrást megakadályozták és majdnem katasztrófát idéztek elő.

A vegyes összetételű csapatok, nemzetőrök, szabad- és önkéntes alakulatok fegyelme kezdetben igen laza volt. Ez eleinte nagy bajoknak volt kútforrása, mert az akkori harcmodor kitűnően begyakorolt és fegyelmezett csapatokat kívánt. Űzőképességük, harcra való készségük és képességük helyreállításához tehát szigorra és a parancsnokok egy pillanatra sem ernyedő kérlelhetetlen erélyére volt szükség. Látjuk például, hogy amíg Schwechatnál a magyar sereg majdnem tökéletesen szétbomlott, addig az osztrák támadó hadjárat folyamán az osztályok már együttmaradtak és jól verekedtek. Ezután a fegyelem napról-napra jobban megszilárdult és a parancsnokok vaskezeiben a hagyományos magyar lendülettől áthatott csapatok már vitézül harcoltak és megbízható eszközökké váltak.

Nem hallgathatjuk el, hogy a szervezésnek és a magasabbrendű vezetésnek szakértelmet követelő munkálataiba a politikai tényezők gyakran igen ártalmasan beavatkoztak.

És végső eredményként mit mutatnak az események?

Azt, hogy a demokratikus, vagyis az általános védkötelezettség alapján összehozott honvédség a magyar nemzeti dicsőség és a magyar nemzeti ügy diadalrajuttatása érdekében a legjobb katonai iskolában, a háborúban, egybeforrott és az önvédelem által sarkalt bámulatos testi és lelki erejével, minden téren való szűkölködése ellenére, 1849-ben föléje kerekedett Európa egyik legnagyobb katonai hatalmasságának, a jól szervezett és igen jól kiképzett császári haderőnek, amelyet képzett és háborúban is tapasztalatokat szerzett tábornokok és tisztek vezettek. «Ezt a hihetetlen teljesítményt, írja egyik kútforrásunk, Kossuth zsenijén s a magyarság katonai erényein kívül a kapitányokból és főhadnagyokból rögtönzött fiatal tábornokok érték el, akiknek nevét egyszerre szárnyra kapta a világhír. Az egész világot meglepte annak az erőfeszítésnek sikere, amellyel az alig öt millió lelket számláló magyar faj urává lett saját sorsának, a monarchiának s egyideig reménysége az egész világ liberális közvéleményének.»

Éppen ezért a függetlenségi harc hadi eseményeinek ismertetésénél némileg eltérünk eddig követett eljárásunktól. Nem fogjuk csokorba gyűjteni azt a temérdek és szebbnél-szebb epizódot, amelyek további bizonyítékai a magyar katona kiválóságának, hanem inkább a vezetők működését, a hadműveletek vezetését és irányítását kívánjuk hangsúlyozni. Mert ezek azt tanúsítják, hogy a magára maradt magyarság soraiból nemcsak a kézitusaikban helyüket keményen megálló vasgyúrók kerültek ki, hanem olyan értékes és magasabbrendű egyének, akik a hadművészet terén hírnevet szereztek maguknak.

2. Görgey Artúr.

A honvédség vezérei közül Görgey Artúr jelenik meg előttünk elsőnek, szinte tüneményszerűen, mint a magyar katonai génusz ragyogó képviselője. Ő volt a függetlenségi harc legfontosabb és legsúlyosabb hadműveleteinek

IV Tized

9. lép.

8. lép.

7. lép.

6. lép.

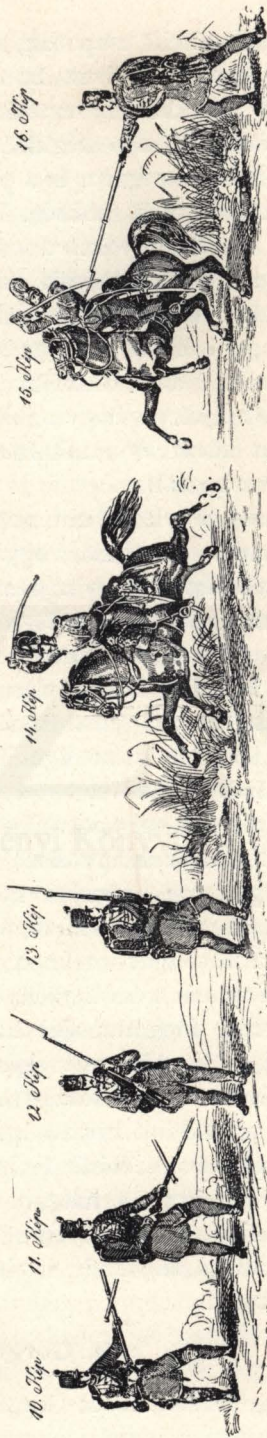
5. lép.

4. lép.

3. lép.

2. lép.

1. lép.

Útba után roham és jobbra sétáló

Útba és jobbra-sétáló után állás

Egyenes lépés
vagy vállat

Elülsét arccal

Képek a honvédség oktatószabályzatából.

17. Kép.

Értékelés

18. Kép.

19. Kép.

21. Kép.

22. Kép.

23. Kép.

24. Kép.

25. Kép.

26. Kép.

27. Kép.
Értékelés
Értékelés megismerés

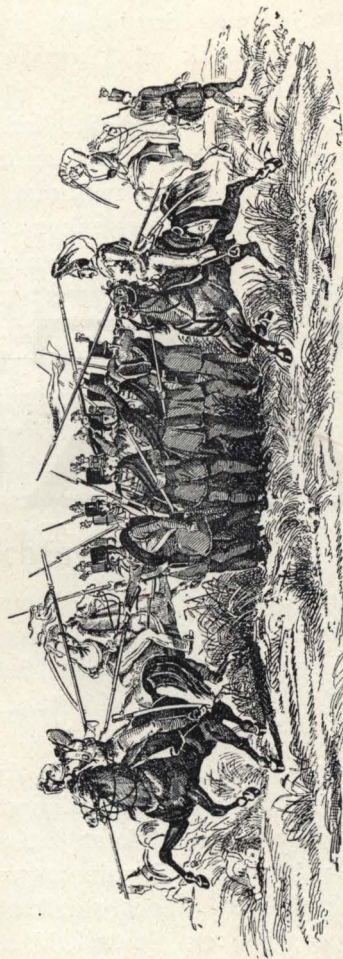
28. Kép.
Értékelés
Értékelés megismerés

29. Kép.
Értékelés
Értékelés megismerés

30. Kép.
Értékelés
Értékelés megismerés

31. Kép.
Értékelés
Értékelés megismerés

32. Kép.
Értékelés
Értékelés megismerés

Egy honvédség csapat részlete harcra készülve

Képek a honvédség oktatószabályzatából.

irányítója és vezetője. A legújabb kor hadművészetének történetében pedig ő az egyedüli, magasan kiemelkedő és más nemzetek, ellenségei által is elismert katonája a magyar nemzetnek, aki seregtesteinek mesteri vezetésével fölülmúlta ellenfeleit, bár mindvégig elégtelen eszközök felett rendelkezett.

Kemény és bátor volt, csodálatos szellemi és fizikai erővel. Vakmerő elszántságával, szellemi felsőbbbségével és hajlíthatatlan erélyével mindenki más fölé emelkedett. A legnagyobb veszély idején ösztönösen mindig ott jelent meg, ahol szükség volt rá. A csaták forgatagában is nyugodtan tudott mérlegelni, határozni és intézkedni. Példás magatartásával és vasmarokkal a legnagyobb teljesítményekre tudta szorítani alárendeltjeit. Katonái szinte bálványozták. Azt írják róla, hogy «a hazafias, világraszóló küzdelemnek egyik legfényesebb hőse volt»; Bernhardi, a hírneves német katonatudós pedig a mult század legkiválóbb katonájának, lovagias és tiszta hősnek nevezte, akivel honfitársai méltatlanul bántak el.

Az alig harmincéves tábornok szervezőképességének ritkán tapasztalható ékes bizonyítékát adta akkor, mikor a schwechati csata után, hat hét alatt, a vezetésére bízott, de semmire sem alkalmas csapatokból olyan egységes, fegyelmezett és harcra is kész sereget szervezett, amely hamarosan a legjobb lett és az is maradt a függetlenségi harc végéig. Valósággá vált fenkölt szellemének az a törekvése, hogy a hadsereg becsületét szűzen fenntartsa.

Az ozorai diadal az ő haditervének és mintaszerű merész alvezéri működésének volt kiváló eredménye. Schwechatnál oly bátran és vitézül vezette csapatát és úgy intézkedett a csatának a magyar fegyverekre nézve válságosra fordult forgatagában, mintha már száz csatát megvívott volna.

A bányavárosokon át a Felső-Tiszához való téli visszavonulása a legkockázatosabb hadi vállalatok egyike volt; bámulatos ügyességgel hajtotta végre, kisiklott a zsákutcából, halomra döntötte a császáriak haditervét és amikor áttört a Branyiszkón, a megrökönyödött császári vezérkar nem tudta, mit tegyen. A külföldi katonai írók egyike úgy nyilatkozott ekkor róla, hogy dicsérrettel és tisztelettel adózott neki minden katonai szakember, még ha az ellenség táborába tartozott is!

Az isaszegi csatához seregtesteit oly ügyesen vezette elő, hogy ellenfelét meglepte, magában a csatában pedig villámgyorsan felismerte a helyzetet és erélyesen és szabatosan olyként intézkedett, hogy a fenyegető vereséget győzelemmé változtatta. Ezután megint félrevezette ellenfelét, mert amíg Pest alatt nevetségesen csekély erőkkkel foglalkoztatta a császári fősereget, addig ő, a magyar sereg zömével, Vácnál utat tört magának, Nagysallónál megverte a feltartóztatására kiküldött császári erőket és végül Komáromot a Duna mindkét partján felmentette. Egyik igazságos katonai bírálója így jellemzi e sikerét: «A magyar seregből az ő lángesze és akaratereje csiholta ki ezt a hihetetlen teljesítményt!»

Buda elfoglalása után nemcsak a hadsereg, a kormány és az egész nemzet ünnepelte, hanem a külföld is.

Görgey Artúr.

Foto Máté.

Vágmenti nyári hadműveletei nem sikerültek. De ebben egyik alvezére is hibás volt.

A július 2-i komáromi első csatában, majdnem kétszeres túlerővel szemben, az egész vonalon ellentámadásba fogott és a csatatér szárnyain visszadobta az ellenséget. Ekkor is tündökölt személyes bátorságával; az osztrák hivatalos leírás pedig kiemeli kitűnő csatavezetését.

Amikor az ellene szőtt politikai intrikák diadalra jutottak és felmentették vezéri állása alól, katonái emeltek óvást ez ellen és úgy határoztak, hogy mivel Magyarország egyetlen vezérében sem bíznak, mindannyian azt óhajtják, hogy továbbra is ő legyen a sereg vezére.

A Komáromból Vácon, az Ipoly, a Sajó és a Hernád völgyén át a Tisza mögé való visszavonulása volt legszebb hadművelete. Alig 25,000 főnyi seregével 130,000 orosz katonát foglalkoztatott és több ízben halomra döntötte ellenségeinek haditervét. Ügyes mozdulataival magára vonta az orosz főerőket, ezzel a magyar ellenállás tartamát meghosszabbította és módot nyújtott a magyar kormánynak, hogy Délmagyarországon erőket gyűjtsön össze Szeged körül. Vácnál emberfeletti eréllyel minden akadályt elhárított. Az égő hídon, a legsűrűbb ellenséges golyózáporban, személyesen ellenőrizte az utolsó csapat elvonulását; a legnagyobb hidegvérrel és vasakarattal új lelket öntött itt-ott csüggedő katonáiba.

Osztatlan csodálatot és dicséretet váltott ki ez a hadművelete külföldön is. Woinowich cs. kir. tábornok így nyilatkozott róla:

«Az a szemrehányás, hogy Görgey hadműveletével a magyar haderők összpontosítását és biztos győzelmét megghiúsította, semmivé foszlik, mert ennek következménye az lett volna, hogy valamennyi osztrák és orosz haderő a Duna-Tisza közén egyesül, ami a háborút nyilván azonnal befejezi. Az az elhatározása, amelyre Vácnál jutott, sokkal hatásosabbnak bizonyult; több hétre elodázta az oroszok és osztrákok egyesülését és ha a déli magyar fősereg célszerűen viselkedik, bizonyára meg is hozza a magyar főerőknek a Középső-Tisza mentén való egyesülését. Ha Görgey elhatározása már egymagában is merészség volt, még inkább azzá vált gyors végrehajtása révén, ami csak olyan hadvezérnek sikerülhetett, akiben katonái feltétlenül megbíztak.» Más helyen meg ezeket írta: «Görgey az ügyefogyott Paskievicszel szemben közel egy héten át olymódon hadakozott, hogy ez majdnem nevetséges szerepet játszott. Itt mutatta meg Görgey, hogy a hadvezetés veleszületett művészete.» Egyik magyar bírálója pedig ezeket a szavakkal méltatja: «Azt kell mondanunk, hogy ez a hadművelet, amelyben 25,000 magyar valósággal fittyet hányt ötször akkora orosz tömegeknek a nyílt mezőn, hadtörténelmünk gyöngyszemét alkotja.»

A magyar katonáknak iránta táplált csodálata és nagyrabecsülése abban a gyászjelentésben is kifejezésre jut, amelyet a Görgey-nemzetség adott ki halálakor és amely ezeket tartalmazza:

«A görgői és toporci Görgey-nemzetség mély megilletődéssel jelenti, hogy

nesztora és örök büszkesége, Görgey Artúr, magyar hazánk egykor diadalmas uagy hadvezére, majd sokaktól méltatlanul félreismert, de mindig szerető, hűséges, önfeláldozó fia életének kilencvenkilencedik évében hosszú szenvedés után elhunyt... Csodálatos hős volt a csatákban és tűrésben egyaránt. Sem az ellenségtől kapott súlyos seb, sem a fájdalmasabb lelki sebek miatt jajszóra sohasem fakadt. Magasztos nyugalját és holtig töretlen derült lelkét, bátorságát, tiszta lelkiismeretéből és Istenbe és a nemzet jövőjébe vetett rendületlen hitéből merítette.»

3. A magasabbrendű vezetők.

Meg kell neveznünk néhányat ama honvédtisztek közül is, akik a harcra hivatott magasabbrendű egységek, az intézmények és a magyar hadügyminisztérium élén álltak és emberfeletti munkájuk révén kiváló szolgálatokat teljesítettek a magyar ügy érdekében.

Az első felelős magyar hadügyminiszter Mészáros Lázár altábornagy volt. Már 1812-ben a magyar nemesi felkelésben szolgált. Tudományos képzettségének és nagy általános műveltségének volt tulajdonítható, hogy Rainer főherceg oktatója lett és hogy a Magyar Tudományos Akadémia is tagjainak sorába választotta. A függetlenségi harc sikere érdekében ernyedetlenül munkálkodott, hadműveleteit azonban balsiker kísérte.

Damjanich János.

A csatatéren személyes kiváló magatartásuk révén kitűntek: a mérnökaradémiát végzett Asbóth Lajos, aki a függetlenségi harc leverése után még az emigrációban is jelentős szerepet játszott; Aulich Lajos, a legkiválóbb vezérek egyike; Bakonyi Sándor vitéz tábornok volt, aki Szenttamásnál ezredét gyalog és kivont karddal vezette rohamra; Czetzy János tábornok, aki részben Bem helyettese, részben vezérkari főnöke volt; Damjanich János, a függetlenségi harc leghíresebb és legvitézebb katonája, aki a legváltóságosabb időkben sem csüggedt el soha, mindig elől járt és mindig győzött; hadteste a honvédség legjobb seregteste volt, amely a legnehezebb tűzpróbákat is kiállta; végül Arad várának lett parancsnoka, s még akkor sem rendült meg, amikor Aradon legutolsónak érkezett a vesztő-

helyre és látta tábornoktársainak kivégzését, mert így fakadt ki: «Milyen furcsa, hogy én, aki az ellenséggel szemben mindig elől jártam, most mint utolsó zárom be hős bajtársaim menetét!» Dessewffy Arisztid tábornok is a kiválóbbak közé tartozott; Földváry Károly ezredes, a Földváry testvérek közül a legnevezetesebb, bámulatot keltő vakmerő parancsnoka volt osztályának, a híres 3. honvédszázalójának; Kazinczy Lajos ezredes; Kiss Ernő tábornok eleinte a Hannover-huszárok parancsnoka volt, majd a Délvidéken töltött be vezető állást; Klapka György a függetlenségi harcnak kétségtelenül kimagasló, sokoldalúan és kiválóan alkalmazható, igen képzett tábornoka

Klapka György.
(Róna József szoborműve).

volt, aki Görgeyvel együtt alkotta meg a leg-szebb hadműveleti terveket; Kmetty György seregteste élén főként Isaszegnél, Buda ostrománál, Csornánál és Temesvárnál tűnt ki; Lahner György tábornok a honvédség felszerelésének volt főfelügyelője; igen nehéz szolgálatát kiváló eredménnyel látta el; Máriássy János ezredes Buda ostrománál az elsők egyike volt, aki a várba feljutott; Nagy-Sándor József, a bátor és lángoló hazafi, kitűnt Nagyikindánál, Kisbecskerek-nél, Szenttamásnál, Pancsovánál, Szolnoknál, Tápió-bicskénél, Isaszegnél, Vácnál, Nagysallónál Komárom alatt és Buda ostrománál; Perczel Mór tábornok, a Zrínyi-csapat szervezője, szertelen és fékezhetetlen természete mellett vakmerő katona volt, aki habozás nélkül neki ment mindennek; amikor engedetlensége miatt letették vezérségéről, a szőregi és temesvári csatákat mint önkéntes verekedte végig; Pöltenberg Ernő, Görgey legjobb tábornokainak egyike volt; Répásy Mihály, a Württemberg-huszárok vitéz ezredese szintén tábornokká és hadtestparancsnokká lett; Batori

Schultz Bódog ezredes 23 csatában oly rettenthetlenül küzdött, hogy katonái a «batori» előnévvel díszítették fel; gróf Vécsey Károly a Bánságban és Szolnok alatt küzdött és vezette győzelemre csapatait, ő kényszerítette kapitulációra Arad várát; Vetter Antal altábornagy kiváló tudásával nagy szolgálatot tett a magyar ügynek, a kardja alá tartozó csapatokkal a Bánságban csapást csapás után mért a felkelőkre; a vezérkar főnöke és a hadügyminiszter helyettese is volt.

Az idegen származású vezetők közül említésreméltók: az angol Guyon Rikárd, a horvát Knezich Károly és a nagynémet gróf Leiningen-Westerburg Károly, akik mind vitéz és önzetlen harcosai voltak a magyar ügynek.

Az idegen származásúak közül «Bem-apó»-val bővebben kell foglalkoznunk. Amíg magyar él e hazán, emléke és az iránta táplált hála sohasem

fog elhalványulni. Ami Görgey volt a felsődunai és később a magyar főserg számára, az volt ő az Erdélyt védelmező magyar csapatok részére. Mindvégig rendületlenül bízott a magyar ügy diadalában. A szó szoros értelmében haláltmgvető ember volt, aki személyes példaadásával csodálatosan hatott katonáira. Személyes bátorságának egyik legkiválóbb jelét az 1849 február 7-i szászvárosi ütközetben mutatta meg, amikor ágyút a császáriak elfoglalták. Ekkor az ellenség közé ugratott, ostorával az egyik osztrák vadász arcába csapott és így kiáltott fel:

«Canaille, meine Kanonen will ich haben!» Csoda, hogy le nem szúrták vagy el nem fogták; mindössze jobbkezének középső ujját zúzta össze egy ellenséges puskagolyó. Mindig elől járt és mindig utolsónak hagyta el a csatateret; megingott vagy már meg is bomlott csapataiba kitarast és lelkerőt öntött; rendet és szigorú fegyelmet tartott; nem tűrte az engedetlenséget, a politizálást és a fosztogatást; emberieségét és igazságosságát még ellenségei is elismerték; elszánt és gyors támadásokkal kivívott diadalai egész Európában bámulatot keltettek; bár állandóan jött, ment és harcolt, maradt ideje arra, hogy fegyveres erejét többször újjászervezze. Téli és tavaszi hadjárata folyamán a csigaháton járó császáriakat mindig megelőzte és haditerveiket halomra döntötte. Diadalának tetőpontjára akkor jutott, amikor a császári erőket kiverte Erdélyből.

Bem.

A Bánság keleti részét is ő tisztította meg az Oláhországból újra betört osztrák hadtesttől. A nyári hadjárat egész súlya az ő vállaira nehezedett; a magyar ügy győzelmének kivívása érdekében mindent megtett, ami emberi erővel végrehajtható volt. Ekkor is felborította az oroszok haditervét és így elérte azt, hogy az orosz csapatok Erdélyből nem tudtak kijutni az Alföldre. Nagyszeben birtokáért vívott győzelmei után méltán nevezték el a «nagyszebeni hősnek»; itt vívta meg 1849 augusztus 5-én utolsó csatáját, amelyről egyik méltatója azt mondja, hogy «kemény harc árán, a kihúnyó magyar harci dicsőség végső

fellobbanásaként vívta ki nemcsak az erdélyi hadjáratnak, hanem az egész szabadságharcnak is legutolsó diadalát». Az osztrák hivatalos történetírás pedig így nyilatkozott róla: «Valóban teljes igazságot kell ennek a hadvezérnek szolgáltatnunk. Az őt minden oldalról körülfogó fölösszámú ellenség egyre szűkebb és szűkebb térre szorította kicsiny és nem is nagyon fegyelmezett csapatát, amely annyi balsiker s veszteségek után még a kezében maradt. Mindamellett mindig a kellő pillanatban jelent meg a döntő ponton ez a tapasztalt vezér, hogy megjelenésével és példájával csapataiba lelket öntsön s a harcot makacsul és ügyesen nyujtsa annyira, amennyire csak abban a jó úthálózatú hegyes-völgyes országrészben lehetett. Azt a körülményt, hogy a belső vonalon állott, kitűnően felhasználta s csapatainak nagyfokú mozgékonyására támaszkodva, minden fenyegetett pontra, ha nem is fölösszámú, de legalább elegendő erőt tudott vinni s a hegyes térszín nyújtotta sokféle előnyt kiaknáztá, támadóit majd itt, majd ott feltartóztatta. Ezek az ügyes és gyors mozdulatok szinte megsokszorozták erejét, amellyel akárhányszor döntő mérkőzésre is vállalkozott. Valahányszor az erők számaránya nem volt kedvező vagy a szerencse cserbenhagyta, mindannyiszor kellő időben kitért a döntő vereség elől s győztes ellenfelének szárnya vagy háta felé vonult gyakran vissza, hogy azt újra és minél hamarabb fenyegetse. Merészen és váratlanul bukkant elő akkor is, amikor már azt lehetett gondolni, hogy megsemmisült s akárhányszor meglepő módon előzte meg a neki szánt csapást.»

4. A szerb felkelés.

Az 1848-i márciusi események hatása alatt a Magyarország déli részében lakó szerbek küldöttséget indítottak a magyar országgyűléshez és előterjesztették nyelvük törvényes elismerése és használata iránti kérelmüket; egyesek pedig még külön terület és külön kormányzat iránti óhajuknak is kifejezést adtak. Mivel túlzó követeléseiket erőlyesen visszautasították, a küldöttség bosszút lihegve hazatért és azonnal megkezdte a nyílt felkelés szervezését.

Április utolsó harmadában Kikindán és Óbecsén már véres zavargás támadt, amelyet a 2. huszárezred nem bírt elfojtani. Az erősebb karhatalom azonban rendet teremtett és a magyar kormány kiküldöttje vasmarokkal hozzálátott a rend és a béke helyreállításához.

Azonban az erélyes fellépés semmit sem használt, mert a felizgatott nép vezetői, a tilalom ellenére, május 13-ára Újvidékre nemzeti gyűlést hirdettek. A gyűlés a magyarságra átkokat szórt, megválasztotta főpüspökét és nemzeti vajdáját, majd pontozatokba foglalta az új szerb vajdaság szervezését és a szerb nemzet kívánságait. A kívánságokat egy bizottság Bécsbe is elvitte.

A szervezkedések a magyar kormány tiltakozása ellenére sem maradtak abba, sőt június közepére a Duna és a Tisza mellékén három szerb tábor

keletkezett. A táborok népe, főként a perlaszi, állandóan fenyegette és meg is támadta a közeli és a távoli környék lakosságát. A magyar hatóságok a felkelőkkel szemben mozgó nemzetőr csapatokat rendeltek ki. De ezek nem segíthettek, mert nem léphették át a vármegye és a határőrvidék vonalát. Amikor azonban a táborok magatartása fenyegetőbbé vált, Szlavónia vezénylő tábornoka, Hrabovszky altábornagy, június 12-én meglehetősen heves ütközet árán szétverte a karlócai tábornok, a római sáncok ellen kiküldött csapata azonban dolgavégezetlenül tért vissza.

A római sáncok ostroma.

A felkelés csakhamar az egész délvidékre kiterjedt, sőt a császári csapatok egy része is átpártolt a felkelőkhöz. Segítség érkezett még Boszniából, Hercegovinából és Szerbiából is, és ezután a felkelők száma már mintegy 20,000 főre rúgott.

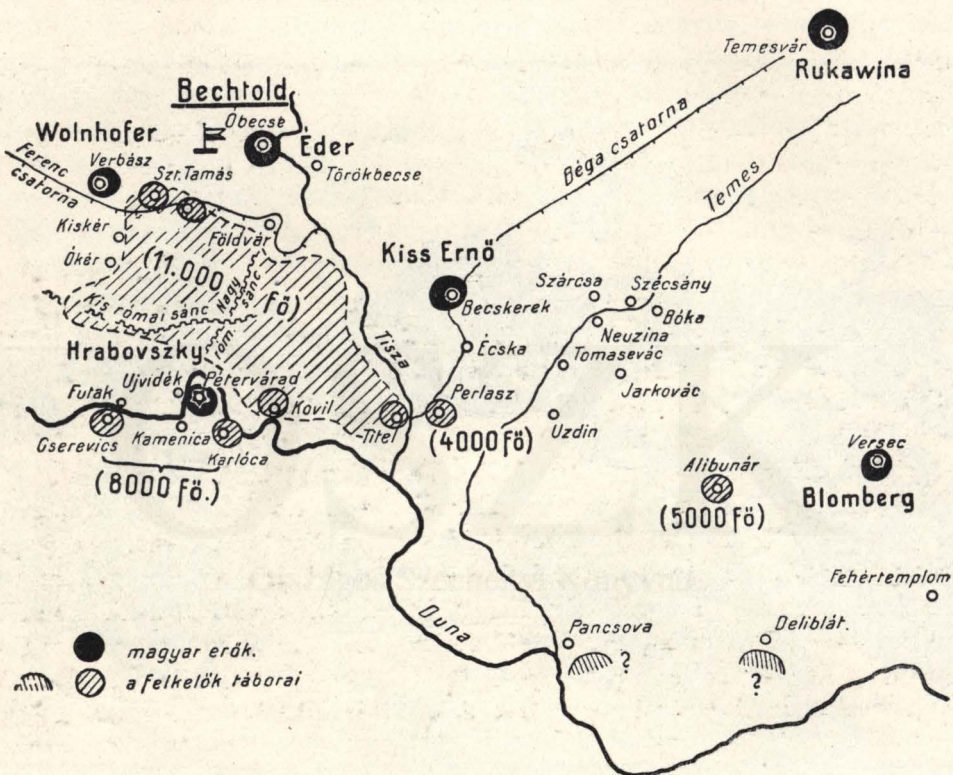
A magyar kormány intézkedésére a táborok ellen részint nemzetőrökből, részint sorkatonaságból ellentáborokat alakítottak és a városok védelmére is fegyveres erőket rendeltek ki.

Bár erélyes fellépéssel a felkelőket minden bizonnyal szétszórhatták volna, a katonai vezetőség tartózkodott az erőszakos fellépéstől és inkább egyezkedést ajánlott. Ez a halogatás javukra vált a felkelőknek, akik tovább

folytatták hadikészülődéseiket és amikor 4000 főnyi szerbiai segítő csapattal is megerősödtek, megtámadták Fehértemplomot és más községekkel is erőszakoskodtak.

Június végén a mellékelt vázlaton is bemutatott kölcsönös erőcsoportosítás a következő volt:

A felkelők részéről a Bánságban, Alibunárnál 5000, Perlasznál pedig 4000 ember állt; a második vonalban, Pancsovánál, többezer fő még csak

A délmagyarországi helyzet 1848 június végén.

gyülekezett; a Bácskában kerekén 11,000 ember verődött össze a Turia, Szenttamás, Kovil és Titel melletti táborokban; a Duna jobbpartján, a karlócai és cserevicsi táborokban mintegy 8000 felkelő volt tartalék gyanánt.

A 15,000 emberre rúgó (13 zászlóalj, 4 lovasezred és 36 ágyú) magyar sereg, egymástól igen nagy távolságra, ekként vonult fel Bechtold altábornagy parancsnoksága alatt: Verbászon Wolnofer, Óbecsén Éder tábornok, Becskereken Kiss Ernő, Versecen pedig Blomberg ezredes. Ezekén kívül Temesvárott Rukawina altábornagy alatt 4 zászlóalj, Péterváradon pedig, Hrabovszky altábornagy alatt, 3 zászlóalj állomásozott.

Amikor július 10-én lejárt a fegyverszünet, a felkelők Versec ellen táma-

dást intéztek. Blomberg ezredes eléjük ment a támadóknak és lovasságával két oldalról megrohanta őket. A felkelők a közeli kukoricásokba menekültek, ahonnan azután a lippai és szentandrásai nemzetőrök kiűzték és szétverték őket. A vezetőket elfogták és haditörvényszéki ítélet alapján Temesvározt kivégezték.

Július 14-én Bechtold a szenttamási és turiai táborokat akarta szétverni, azonban az 5000 főt számláló felkelők harchoz felkészülten fogadták a támadókat. Három óra hosszat tartott a kölcsönös ágyúzás és utána Bechtold

Fehértemplom megrohanása.

visszavonta csapatait, a nélkül, hogy az ellenség földsáncaiban nagyobb kárt tett volna.

Ezután a felkelők még öt esetben támadtak. Écskánál Kiss Ernő állotta útját a perlaszi táborból jövő 8000 főny', 22 ágyúval rendelkező ellenséges csoportnak, amely nagy merészen Becskereket akarta hatalmába ejteni. A kis magyar csapat hat óra hosszat verejtékezve küzdött, míg végre visszavonulásra kényszerítette az ellenséget. Futaknál 500 felkelő jött át a Dunán. Ezeket a futaki és az újvidéki őrsereg verte vissza. A Földváránál támadó felkelőket csak nagynehezen sikerült visszavetni azoknak a sorhadi csapatoknak, amelyek ott előrsön álltak. Július 23-án a felkelők elfoglalták Pancsovát, majd megrohanták és felgyújtották Uzdint.

Augusztus havában is mindvégig dúlt a harc. A hadi események a neuzinai ütközettel kezdődtek, ahol torontáli határőreink sajnos megszaladtak. Amikor Kiss Ernő a felkelők megfenyítésére csapatokat küldött ki, megint Neuzinában kerekedett heves helység harc, amelynek vége az lett, hogy a felkelők 500 főnyi veszteség után kereket oldottak. Ugyanebben az időben Blomberg szétugrasztotta a Versec körüli lokvai táborát. A szerbek vereségük megbosszulására indultak, de megint vereség érte őket. A védelmet Maderspach Ferenc százados vezette, aki hajnalhasadtával két oldalról megrohanta a várost és megszakítás nélkül tíz órán át igen heves, elkeseredett és véres harcot vívott. Ereje csupán 750 határ- és nemzetőr volt és a felfegyverzett hazafias érzelmű lakosság. Ez a maroknyi nép valóban élet-halálharcot vívott és küzdelme a függetlenségi harc egyik legszebb fegyverténye volt. Néhány nap múlva idehozták a kassai 9. honvédszászlóaljat, a később oly híressé vált «vörössipkásokat» is. A környéken kerekedett csetepaték közül csak az újmoldovabányai esetet említjük meg, ahol 140 önkéntesünket a kóborló felkelők menekülésre kényszerítették. Ekkor Rácz Sándor százados két század vörössipkással és az oravicai nemzetőrség egy századával megrohanta a felkelők táborát, szétverte és a megmaradtakat a Dunán át menekülésre kényszerítette.

A délmagyarországi utolsó augusztusi ütközet a Bácskában, Szenttamásnál és Turiánál zajlott le, ahol a miéink a felkelők táborait el akarták foglalni.

A július 14-i kudarc után ezen a hadszíntéren lényeges változás következett be az ellenfelek számerejében. A magyar kormány, hogy kiköszörültesse a csorbát, a másutt nélkülözhető erőket is ide rendelte, úgyhogy a nemzetőrségi csapatokkal együtt a bácskai hadak létszáma mintegy 35,000 főre emelkedett. De a felkelők is megerősödtek, mert a bácskai és a karlócai táborokban már 32,000 emberük volt. Ebből Szenttamáson és Turián mintegy 6000 harcos állt.

A szenttamási és turiai táborokat négy oszlopban támadták meg a magyar erők. Szenttamás ellen Verbász, Kiskér és Óbecse felől tört elő egy-egy oszlop; Turiát külön csoportnak kellett megostromolnia. A kiskéri oszlop tűzérsege hamarosan oly jól működött, hogy a gyalogság már rohamra készült. De ekkor a fővezérlet megállította a csapatokat, amelyek ezután szinte tétlenül veszteg maradtak. Ez a körülmény tette lehetővé, hogy a vele szemben harcoló felkelők egy része Verbász felől szorongatott bajtársainak segítségére mehetett. Verbász felől támadó oszlopunk gyalogsága bejutott ugyan az ellenséges tábor sáncaiba, ahol elkeseredett küzdelem keletkezett, de a Kiskér alól segítségül jövő felkelők magukhoz ragadták a győzelmet. A Turia ellen kiküldött magyar csapatok szintén rohamra mentek, de oly makacs ellenállásra találtak, hogy rohamukat abba kellett hagyniok; amikor pedig az ostrom alól felszabadult szenttamásiak a turiaiak segítségére jöttek, a miéink itt is visszavonultak.

A kudarc nagy felháborodást váltott ki és nyíltan is árulást emlegettek.

A válságos idők eseményeiből olyan fegyvertény emelkedik ki, amelyet magyar vezetés alatt magyar csapatok hajtottak végre győzelmesen. Ez a perlaszi tábor megvétele volt szeptember 2-án. Amikor ugyanis elterjedt a szenttamási és turiai kudarc híre, Kiss Ernő ezredes és Vetter Antal alezredes elhatározták, hogy önszántukból megtámadják a perlaszi tábort. A szintisza magyar csapatokból álló dandár ereje 5 és egynegyed zászlóalj, 10 lovasszázad és 16 ágyú volt. Létszáma 3500 főre rúgott. Az ellenség táborában mintegy 4000 harcos volt együtt. A tervezett rajtaütés nem sikerült, mert a felkelők

Harc a szerb felkelőkkel Versecnél.

Foto Máté.

kémek útján idejekorán értesültek a támadásról. A tüzérség előkészítése után a 37. sorgyalogezred 3. zászlóalja és a 10. honvédszászlóalj indult először rohamra. A rohamozók bejutottak az erődítményekbe, de mikor a 10. honvédszászlóalj parancsnoka megsebesült, baj támadt. Ekkor Vetter alezredes leugrott lováról, élére állott a parancsnok nélkül maradt zászlóaljnak és «Éljen!» kiáltással előre vezette. E bátorság láttára az ellenség megfutamodott, a perlaszi tábor sorsa eldőlt és a felkelők hanyatt-homlok elmenekültek.

A most már Mészáros Lázár parancsnoksága alá helyezett csapatok szeptember 21-én ismét megkísérelték Szenttamás elfoglalását. A támadás-

ban mindössze 9000 főnyi sorhadi és nemzetőr gyalogos, valamint 1500 lovas vett részt. A tábor meglepő megrohanása azonban itt sem sikerült, aminek oka állítólag abban is rejlett, hogy a sorhadi csapatok harci kedve igen el lanyhult.

Ezután mind a bácskai, mind a bánási hadszíntéren október haváig szünet következett be a hadműveletekben.

Október havában ismét a felkelők támadtak, akik ezzel közvetve támogatni akarták Jellacsics hadműveleteit, hogy megakadályozzák a magyar erők egy részének elvonulását a Dunántúlra. Azonban kétségtelenül érvényesültek már a bécsi körök törekvései is, hogy a felkelőkkel és a Temesvárott állomásozó császári csapatokkal együtt körülvétték és elnyomatják a bánási magyar erőket.

A felkelők terve az volt, hogy elsősorban Török- és Óbecsét, valamint Nagyikindát elfoglalják és ezáltal megszakítják az összeköttetést a bánati és a bácskai magyar hadak között. Törökbecsét Csuha alezredes védte igen kevés sorhadi és mintegy 900 főnyi nemzetőr csapattal. A felkelők ereje 3000 főre rúgott 8 ágyúval. Az október 13-án váratlanul és hevesen végrehajtott megrohanás elől a magyar csapatok a város belsejében készített sáncok és torlaszok mögé voltak kénytelenek visszahúzódni. Amikor azonban a támadók látták, hogy rohamaik kudarcot vallanak, rabláshoz és gyújtogatáshoz fogtak. Erre a vagyonát féltő nemzetőrség kirohant a sáncokból és elkeseredett harc után kiverte a fosztogatókat a városból. Ebben a pillanatban jött segítségül Óbecséről Damjanich, aki teljes győzelmet aratott.

Ugyanezen a napon Fach alezredes szintén megverte a felkelők ama csoportját, amely Óbecsét megrohanta.

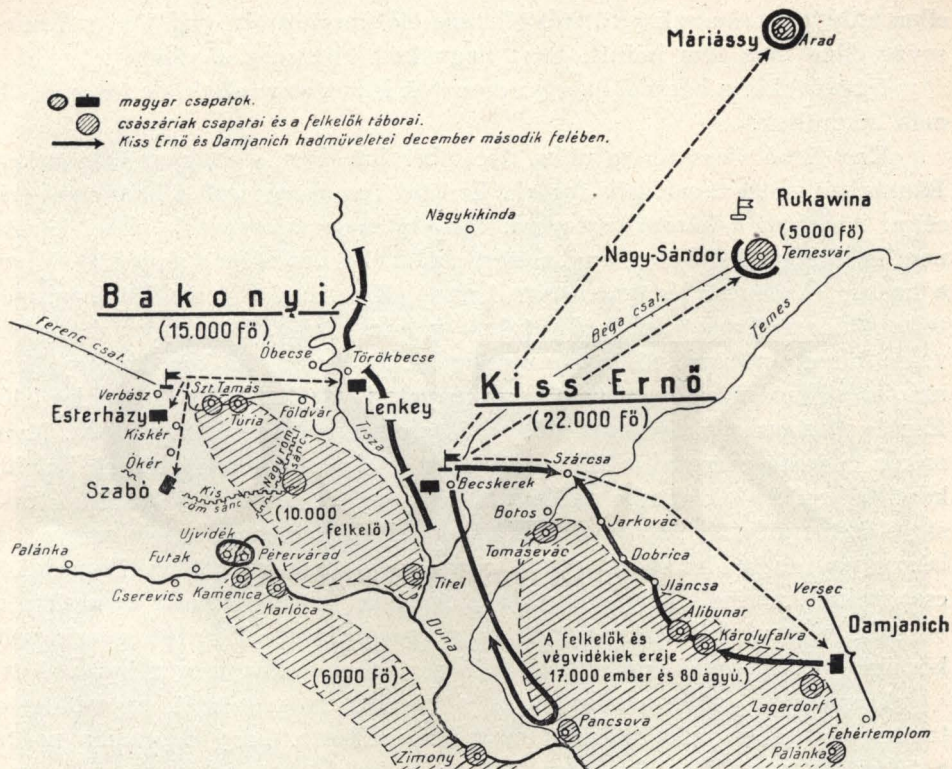
Október 14-én a felkelők egy másik csapata hatalmába ejtette Nagyikindát, ahol a Nagy-Sándor alezredestől vezetett gyenge magyar erőknek fel kellett adniuk a várost. De mikor a felkelők a közeli falvakba rablásra indultak, Nagy-Sándor többször megtámadta őket és alighogy híre jött a török- és óbecsei eseményeknek, a felkelők gyorsan visszatértek táboraikba.

Ekkor a magyar kormány békét ajánlott a felkelőknek, amit azonban a bécsi körök aknamunkája megghiúsított.

1848 november elején az ellenfelek helyzete a következő volt: egységes vezérlet hiányában a magyar erők külön-külön megint a Bánágban és a Bácskában csoportosultak; a Bánágban Kiss Ernő vezetése alatt 22,000 ember állt, és pedig: Arad ostromára Máriássy csoportja, Temesvár megfigyelésére Nagy-Sándor csapatai, Versecnél és Fehértemplomnál Damjanich, Becskereknél pedig Vetter hadosztálya; a Bácskában, Bakonyi vezérlete alatt, összesen 15,000 ember volt, és pedig: a balszárnyon, Törökbecsénél, Lenkey; a középen, Verbásznál, Esterházy; Ókérnél pedig, a jobbszárnyon, Szabó hadosztálya; ezeken kívül rendelkezésre állt még Pétervárad őrserege.

A magyar csapatok egész ereje 40,000 főre rúgott 100 ágyúval.

A szerbek és fegyvertársaik közül: a Bácskában mintegy 10,000 főnyi volt a felkelők száma (Szenttamás, Turia, Földvár, római sáncok, Kovil és Titel környékén); a Dunától délre, a Szerémségben (Kamenica, Karlóca és Zimony), 6000 ember állt; a Bánságban a felkelők táborai Tomasevácnál, Alibunárnál, Károlyfalvánál, Lagerdorfnál és Palánkánál (Ördöghídja) voltak. Hozzászámítva a végvidékieket is, erejük 17,000 emberre rúgott 80 ágyúval.

A délmagyarországi helyzet 1848 november elején.

Temesvárott 5000 császári katona állomásozott. A bánsági erők fővezére Rukawina altábornagy volt. A császáriak és a felkelők ereje tehát majdnem szintén elérte a 40,000 főt.

A hadműveleteket Damjanich kezdette meg november 9-én, amikor megtámadta a lagerdorfi tábor. A mindkét részről nagy elszántsággal vívott véres kézitusában különösen kitűntek a 9. honvédszászlóaljnak, a vörössipkásoknak századai. A tábor lerombolása után a helységet is felgyújtották a honvédek, a sáncokat és egyéb erődítményeket pedig földig lerombolták.

Időközben Asbóth Lajos őrnagy Oravicán 600 főnyi csapatot szervezett és ezzel a krassószerénymegyei bányavidéket, Bogsánt, Resicát és Ézerest

szállta meg és megtisztította a vidéket a császári csapatoktól és az oláh felkelőktől.

Csak részben volt eredményes az az általános támadás, amelyet Kiss Ernő távollétében Vetter intézett a bánsági táborok ellen. A legszélső bal szárnyon, november 30-án, Maderspach alezredes Fehértemplomból az Ördög-hídjánál (Palánka) telepített tábornak rohanta meg. A harmadfél órán át tartó nehéz küzdelemben a miéink csak szuronyokkal tudták legyőzni az ellenséget. Ennek a tábornak a helyén sem maradt más, mint üszök. Az alibunári tábor ellen küldött oszlopunk a túlerős ellenség elől meghátrált, míg Vetter Tomasevác ellen meg sem indult, mert nagy köd ülte meg a vidéket.

Ugyanekkor a bácskai magyar csapatok is megmozdultak, de támadásaik nem sikerültek.

Kiss Ernő visszatérése után, december havában, a magyar csapatok a Bánságban ismét támadásba fogtak. Ezúttal Tomasevác volt a hadműveletek célja. Azonban a három oszlopban támadó magyar csapatok részei között nem volt meg a kellő összhang, s ezért a támadás vereséggel végződött. Mivel a kudarc általános elégtelenséget keltett, Kiss Ernő a támadást megismételte s ekkor Damjanich hadosztályát is alkalmazta. Damjanich december 12-én kiverte táborukból a károlyfalvai felkelőket, majd igen kemény harc után az alibunáriakat is menekülésre kényszerítette Pancsova és Dobrica felé. Ezután Jarkovára nyomult elő, ahol azonban szerencsétlenség érte. Mert mikor kifáradt csapatai a téli zord időben a biztosító rendszabályok lanyha kezelése mellett laktáborba szálltak, s készpénznek vették a rókal elkü lakosság előzékenységét is, a tomaseváci tábor felkelőinek egy része összefogott a lakossággal, s a december 15-ére virradó éjszakán rajtaütött Damjanich csapatain. Az éjjeli helység harcban borzalmas zavar támadt és csakis a vezetők hidegvérű intézkedésének és a csapatok kiváló vitézségének volt köszönhető, hogy az órákon át tartó kézitusa a támadók vereségével végződött.

Damjanich győzelmei, valamint a bánsági magyar erők egyesülése a tomaseváci tábor felkelőit annyira megfélemlítette, hogy december 14-ére a tábornok elhagyták és Pancsova felé elvonultak.

Most a magyar hadvezetőség hibát követett el: ahelyett, hogy üldözte volna a menekülőket, beszüntette az ellenük folytatott hadműveleteket és Temesvár ellen indította csapatait. Ugyanis mind Temesvár, mind Arad császári őrserege az október 3-i királyi kiáltvány következtében nyíltan a felkelők pártjára állt, Rukawina átvette a bánsági ellenséges erők parancsnokságát, fegyveres erőkkel megakadályozta a honvédség és nemzetőrség szervezését, a lázongó oláhokat is támogatta, a lakosságot pedig a császári parancs iránti engedelmességre kényszerítette. Mindezek nyomán természetesen összetűzésekre került a dolog a császári erők, az oláh felkelők és a magyar csapatok között, és pedig nemcsak Arad és Temesvár közelében, hanem a velük határos, messzebb eső területeken is. November és december hava tehát eléggé élénk volt a váltakozó szerencsével folyó harcok miatt.

Közben Arad alatt sem volt csend, mert Máriássy a várat hatalmába akarta keríteni, de ez nem sikerült neki. Kisebb csapatai elfojtották az arad-megyei oláh lázadást, majd harcba elegyedtek azokkal a császári csapatokkal és oláh felkelőkkel, akik Erdélyből jöttek a császáriak segítségére. Ütközetek keletkeztek azáltal is, hogy a magyar csapatok meg akarták akadályozni a temesvári császári helyőrségnek azt a szándékát, hogy eleséggel és hadi-

Foto Máté.

Kézitusa a szerb felkelőkkel.

szerekkel lássa el az aradi őrsereget. A hadiszerencse azonban mindvégig a császáriak mellé szegődött.

Utoljára akkor lobbant fel a harc, amikor Kiss Ernő december végén mégis Pancsova ellen fordult. Vállalkozása kudarcra végződött.

1849 január derekán a magyar kormány a bácskai és bánági haderők többségét az ország északi részébe rendelte, ahol Windischgrätz támadó hadjárata miatt minden magyar erőre szükség volt.

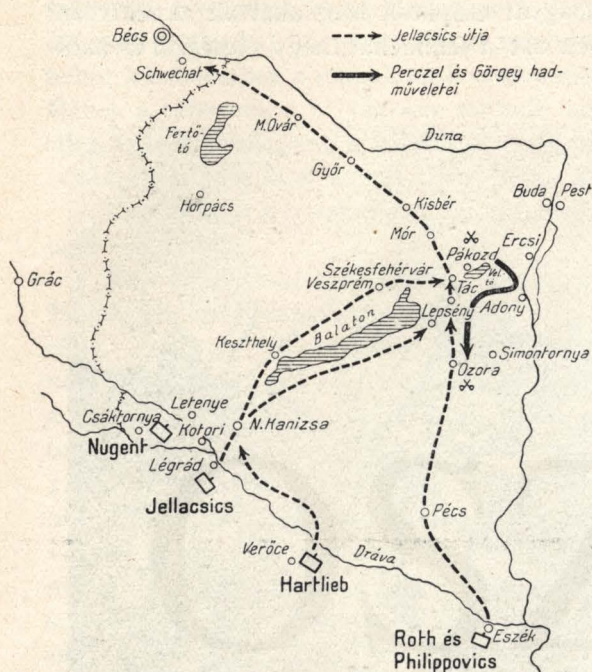
5. Jellacsics betörése.

A pákozd-sukorói ütközet. 1848 szeptember 11-én valóra vált Jellacsics horvát bánnak az a fenyegetése, hogy bevonul Magyarországra és fegyveres hatalommal teremt rendet úgy, ahogy a bécsi kamarilla és kormánykörök óhajtják.

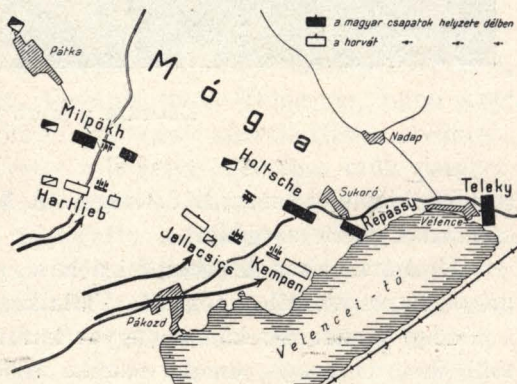
A Drávától délre összegyűjtött serege jóval meghaladta a 40,000 főt. Seregtestei a következőként csoportosultak: Nugent altábornagy dandára a Magyarországtól elszakított Muraközben; a főoszlop Jellacsics alatt Légradnál; Hartlieb altábornagy csoportja Verőcénél és végül a jobbszárny Eszéknél, Roth és Philippovics tábornokok alatt.

A támadásban egyelőre csak Jellacsics és Hartlieb vett részt, akiknek ereje 18 rendes zászlóalj, 7 század báni huszár, 3 osztály vasas, 2 osztály könnyű lovas, 8 üteg és egy röppentyűs telep volt.

A magyar kormány nem akadályozhatta meg Jellacsics betörését, mert vele szemben Teleki Ádám gróf tábornok alatt csak 6000 főnyi sereg volt a Dráva mellett és mert ezek az erők kardcsapás nélkül Keszthelyen és Székesfehérváron át Velencéig meghátráltak. Ez kínos ingerültséget keltett és arra kényszerítette a kormányt, hogy a sebtében keze ügyébe akadó mindenrendű katonai alakulatot Teleki seregéhez irányítsa. A fővezérletet István főherceg nádor vette át, aki még egy utolsó kísérletet tett a békés kiegyenlítésre. Amikor azonban ez nem sikerült, elhagyta a tábornok és Bécsbe utazott. Távozása után a magyar erők feletti vezérletet Móga János altábornagy vette át.

Jellacsics betörése a Dunántúlra 1848 szeptember havában.

A pákozd-sukorói ütközet.

A pákozd-sukorói ütközet.

Az erősítések beérkezése után a magyar sereg ereje 21,000 főre szaporodott. Ez az erő, mint a vázlat mutatja, a Velencei-tótól nyugatra és Pákozdtól északra három csoportban vonult fel.

Az ütközet előtt a magyar kormány is megkísérelte a békés kiegyenlítést, de fáradozása kudarcra végződött.

Jellacsics szeptember 29-én három oszlopban indította meg támadását. Hartlieb támadó oszlopával szemben a Milpökh alá rendelt Wasa és Ernő főherceg ezredbeli zászlóaljak, Ivánka őrnagy önkénteseinek egy része, a tolnai nemzetőrség és a Miklós-huszárok egyik osztálya keményen tartotta magát; a Pátka északi széléhez kikülönített magyar lovasság pedig felfogta annak az ellenséges lovas osztagnak a támadását, amely a miénk jobboldalába akart rontani. A középen Holtsche ütegei elhallgattatták Jellacsics ágyúit és mikor az ellenséges gyalogság és lovasság rohamra indult, a magyar tüzérek az ellenséges lovasságot annyira összelőtték, hogy ez több sikertelen roham után elvesztette bátorságát és meghátrált. Ennélfogva az ellenséges gyalogság sem jutott előre. Most, délben, Milpökh ellentámadásba fogott, de mivel nem támogatták, nem verhetette ki Hartlieb csapatait azokból az állásokból, amelyeket azok elfoglaltak. Ezzel véget ért a pákozdi-sukorói ütközet és Jellacsics Székesfehérvár felé visszahúzódott.

Az ütközetben különösen kitűntek a Wasa- (60.) ezred zászlóaljai, a tolnai nemzetőrség, Ivánka önkéntesei, az 1. honvédszászlóalj, a borsodi önkéntesek, de mindennekfelett a fiatal honvédtüzérség, amely kitartásával, dicséretes nyugodtságával és szabatos tüzelésével döntő tényezője volt a sikernek.

Jellacsics feladta a további küzdelmet, előbb háromnapig fegyverszünetet kötött, majd nyugat felé hátrálni kezdett. Hátrálásának oka abban is rejlett, hogy az időközben a Roth és Philippovics vezetése alatt Székesfehérvárig előnyomult tartalékseregét nem tudta magához vonni, csatlakozását pedig azok a magyar népfőlkelők és csapatok akadályozták meg, amelyek Zala, Somogy és Tolna vármegyékben már gyülekeztek. Serege Móron, Kisbéren, Győrön és Magyaróváron át takarodott ki az országból.

Az ozorai diadal. Jellacsics elvonulása után Móga Perczel Mór ezredest, a Zrínyi, Hunyadi és szabolcsi zászlóaljakkal, a kecskeméti és kunsági nemzetőrökkel és némi lovassággal azzal a feladattal küldte ki, hogy a szolnoki mozgó nemzetőrökkel és népfelkeléssel Adonynál álló Görgey Artur őrnaggyal egyesülve akadályozza meg Roth tábornoknak Székesfehérvár közelébe érkezett seregét abban, hogy Jellacsicshoz csatlakozzék. Perczel egyesült Görgeyvel és ezzel együtt Seregélyes felé előtört. Ugyanekkor a Chapó által vezetett tolnai nemzetőrök már Roth hátában, Simontornyán álltak. A Perczel elővédét vezető Görgey október 4-én megrohanta Tácot és kiűzte onnan a horvátokat. Másnap, amikor Görgey Bárándra tört elő, Roth oldalvédére bukkant. A meglepett ellenség megadta magát, a megijedt Roth pedig alkudozásokba bocsátkozott Perczellel. Ez azonban feltétlen megadást követelt. Ezt Roth

nem fogadta el, hanem Ozorán át el akart illanni. De Perczel és Görgey utána eredtek. Ozoránál megrekedtek a horvátok, minthogy a magyar népfelkelés a Sió hídjait felszedte, az utakat pedig elállta. Október 7-én Perczel és Görgey megtámadták az összeszorult ellenséget, amire ez fegyvereit lerakta, minthogy más menekvése nem volt. A siker oroszlán-része Görgey merész fellépésének és a Chapó által vezetett népfelkelés helyes magatartásának volt köszönhető.

Nugent és Jellacsics népfelkelésének kiverése. Amíg Jellacsics megvívta a pákozdsukorói ütközetet és utána Bécs felé kitararodott az országból, addig a Muraközben hagyott Nugent Laval altábornagy betört Zala vármegyébe azzal a szándékkal, hogy Vas vármegyén át csatlakozik Jellacsicshoz.

A betörés hírére, mivel más erők nem álltak rendelkezésre, a két vármegye népe fegyvert fogott. Vas vármegyéből Vidos alispán néhány száz nemzetőrrel, 1 sorhadi huszárszázaddal és kaszás népfelkelőkkel legott Zalába sietett, ahol már több ezer főnyi népfelkelő verődött össze.

Nugent, nehogy Roth sorsára jusson, Nagykanizsára húzódott vissza. Itt azonban pórul járt, mert tisztjeinek és legénységének egy részét a város lakossága elfogta, a városon kívül táborozó csapatait pedig megrohanta. Nugent abban a hiszemben, hogy nagyobb ellenséges erőkkel akadt össze, ellenállás nélkül meghátrált és a Muraközig meg sem állt.

Ekkor ért be seregével Perczel, aki azonnal megtámadta a letenyei és a kotori hídfőket, amelyeket a horvátok építettek muraközi állásaik biztosítására. Mivel Nugent látta, hogy védekezése kilátástalan, seregével Horvátországba tért.

Amikor Jellacsics elérte az osztrák határt, hazabocsátotta a seregében lévő horvát népfelkelőket. A Theodorovics tábornoktól vezetett had a magyar vármegyéken át akart haza jutni. Mivel e gyülevész nép útjában fosztogatni és pusztítani kezdett, Karger alezredes nemzetőreivel a sopronmegyei Horpácsnál útját állta Theodorovicsnak. A két csapat közt ötórás harc kerekedett,

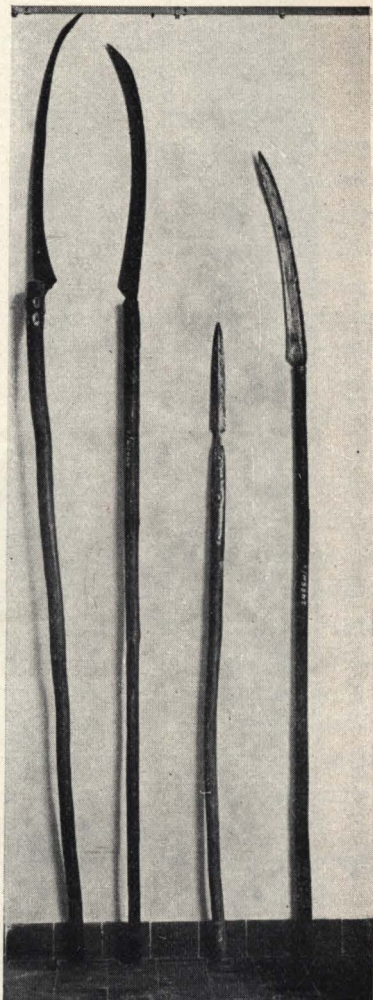

Foto Máté.

Kaszák, a népfelkelés fegyverei.

amely a magyar nemzetőrök visszavonulásával végződött. De szerencsére ekkor beérkezett Vidos alispán a vasvármegyei zászlóaljakkal, amelyekkel a peresznyei erdőbe szorította a horvátokat, akik onnan, teljesen felbomolva, Ausztriába menekültek.

6. Simunich első betörése és a tót felkelés.

A magyarországi események mindinkább megmutatták, hogy a magyar nemzet elszánt önvédelemre készül. A bécsi kormány tehát a császári hadakat a szélrózsa minden irányából Buda ellen akarta küldeni. A támadásra rendelt seregek egyik részének Galíciából a duklai szoroson át kellett volna előnyomulnia. Ezt a sereget Simunich Boldizsár altábornagy vezette, aki október 13-án a duklai szoroson át be is tört az országba és Bártfaig jutott. Amikor azonban megtudta a bécsi forradalom kitörését, ami miatt a császáriak Buda elleni előnyomulása elmaradt, nagy kerülő úton Sziléziába, Jablunka alá ment azzal a szándékkal, hogy a Vág völgyén leereszkedik és Pozsonyon át az akkor már Bécs ellen készülő magyar erők oldalába tör.

Simunich betörésének hírére a magyar kormány megtette a szükséges intézkedéseket: az Ordódy őrnagy parancsnoksága alatt Lipótvárott álló csekély erőket megerősítette, Beniczky Lajos kormánybiztost pedig, aki a tót mozgalom elfojtására Turócszentmártonban volt, valamint Justh barsi főispánt és báró Jeszenák nyitrai főispán-kormánybiztost arra utasította, hogy az alájuk rendelt sorhadi, nemzetőr és népfelkelő csapatokkal verjék ki Simunichot.

Azonban mielőtt a segítő hadak megérkeztek volna, Ordódy két század nemzetőrrel és kaszás népfelkelőkkel eléje ment Simunichnak, akivel október 28-án Kosztolánynál megütközött. A maroknyi magyar hadat vereség érte és maradványai Lipótvárra menekültek.

Erre Simunich nem ment Lipótvár alá, hanem előbb Nagyszombatba húzódott, majd a Morva völgyébe távozott.

Közben a Hurbán, Stur és Hodzsa által felizgatott tótok fegyvert fogtak és mintegy 2500-an Brezovánál táborba szálltak. Ezek ellenében báró Jeszenák a szenici táborba vonta össze nemzetőreit. Hurbán azonban megelőzte őt, mert megtámadta a Jablonicánál kikülönített nemzetőröket, akik a gróf Kotulinszky parancsnoksága alatt álló Ceccopieri olasz nemzetiségű sereg egyik századának támogatása mellett visszaverték a felkelőket. Szenicnél is vereség érte a tótokat; később pedig Knöhr tábornok nyomta vissza a felkelőket, akik most Brezovára és Miavára vonultak. Ezeknél a helyeknél szeptember 29-én történt meg a döntő összecsapás, amely a felkelők táborainak szétzórásával végződött.

Azonban a Felsőmagyarországot fenyegető veszedelem még nem ért véget, mert december elején Frischeisen alezredes a jablunkai szoroson át

Magyar népfelkelők rohama (Pettenkoffen rajza).

betört az országba. Ez a csapat Hurbán felkelőivel együtt Csacánál visszanyomta a nemzetőröket, majd december 11-én Budatinnál rátámadt a Beniczky és a Querlonde által vezetett magyar seregére. Az ellenség megkerülte a magyarokat, mire ezek a Vág mögé húzódtak vissza. De mivel Frischeisen arról értesült, hogy a háta mögött népfelkelés szervezkedik, kitakarodott az országból és csapatait visszavezette Teschenig.

7. A szászok és oláhok mozgalma

Erdély a császáriak kezére kerül. Az Erdélyben élő szászok és oláhok mozgalma csak 1848 őszén öltött komolyabb formát, mikor a magyar kormány intézkedésére Erdélyben is végre akarták hajtani az újoncozási törvényt. A szászok nemcsak megtagadták az engedelmességet, hanem az oláh lakosságot is felizgatták. A nyílt lázadás azonban csak akkor tört ki, amikor Jellacsics betörése már megtörtént és a Bécsből hazatért Urbán Károly 2. oláh határőrezredbeli alezredes a magyar minisztérium hatalmát bitorolt-nak, Erdély egyesítését az anyaországgal törvénytelennek nyilvánította és felhívta az oláh népet, hogy fegyverrel álljon ellen.

Október 2-án Puchner báró altábornagy, Erdély katonai főparancsnoka, megkapta a bécsi hadügyminisztérium rendelkezését, hogy mozgósítsa csapatait és ezekkel, valamint a bánsági és nagyváradi császári erőkkel foglalja el Nagyváradot és legyen segítségére Jellacsicsnak. A hadügyminiszter egyúttal elrendelte, hogy akadályozzák meg a magyar nemzetőrség és népfelkelés megszervezését.

Így természetesen akadálytalanul mehetett végbe az oláhok szervezkedése, akik október 12-ére nemcsak hogy összegyűltek Szászrégenben, Hát-szegen, Musinán és Balázsfalván, hanem legott rabolni, gyilkolni és gyujtogatni is kezdtek. A rémtettek hírére elsőbben is a székelyek mozdultak meg és október 16-án Agyagfalván nemzeti gyűlést tartottak. Ezen elhatározták, hogy Erdély nyugalmát, ha kell, fegyverrel is helyreállítják és hogy a székelységet táborba szólítják.

Október 18-án Puchner altábornagy hosszabb kiáltványt bocsátott ki, amelyben, hivatkozással a király által is kibocsátott kiáltványokra, törvénytelennek nyilvánította az új magyar minisztériumot, kezébe vette Erdély kormányzását, feloszlatta az önkéntes csapatokat, megtiltotta a toborzást és újoncozást, a nemzetőrsegeket pedig a császári-királyi hadikormányzat alá rendelte. Ugyanekkor az erdélyi csapatokhoz is kiáltványt intézett, amelyben arra hívta fel őket, hogy ismerjék kötelességüknek vérüket és életüket áldozni «az uralkodóért és az összmonarchia alkotmányos szabadságáért». A kiáltványok az oláhok elbizakodottságát és merészségét annyira felfokozták, hogy vad kegyetlenkedéssel a legvéresebb mészárlásokat követték el a magyar lakosság között. A következmény az volt, hogy Erdély két ellen-

séges táborra szakadt: az egyikben a székelység és a magyarság gyűlt össze, míg a másikban a császári-királyi hadsereg állott az oláhokkal és a szászokkal.

A nyílt összetűzés azzal kezdődött, hogy október 23-án a báró Bánffy János, gróf Bethlen Gergely és Csutak főhadnagy által vezetett maroknyi magyar had szétugrasztotta az oláhoknak Vajdaszeg és Nagylak közötti táborát. Ezután ugyanaz a csapat szétrebbentette a nagyenyedi és a Gyulafehérvár és Balázsfalva közötti oláh táborokat, gróf Lázár Dénes marosszéki székely dandára pedig a radnói oláh táborát. Október 29-én már a császári csapatokkal is harcra került a sor, mert Betzmann székely dandára Sárpataknál nekirentett Urbán előcsapatának és Vajdaszentiványig visszanyomta; sőt október 31-én, mikorra a székely Droschmann-dandár is beérkezett, mind a két dandár rácsapott Urbán hadára és úgy megszalasztotta, hogy a császáriak még Szászrégent is elhagyták. Itt azonban nagy baj támadt. Mivel Szászrégen az éhező székelyek számára nem akart élelmet adni, a székelyek rárontottak a városra, kíméletlenül kifosztották és felgyújtották. Ezután a zsákmánnyal megrakodott csapatok fegyelme teljesen meglazult és részben haza, részben Marosvásárhely alá tértek.

A szászrégeni esetnek végzetes következményei lettek. Mert Puchner Marosvásárhely ellen küldte egyik dandárát, amely szétverte a városban tanyázó székelyeket. Sőt Puchner még Kolozsvár ellen is csapatokat küldött. Itt Baldacci állt alig 4000 emberrel és hat ágyúval. A császáriak támadásának hírére Baldacci Szamosújvár felé elvonult. De itt már Urbán állt, aki Baldaccit Apahidáig visszaszorította. Erre a kolozsvári városi és haditanács annyira megijedt, hogy november 17-én a várost átadta a császáriaknak. Mivel a magyar sereg maradványai november végén Csucsára menekültek, egész Erdély a császáriak kezére került.

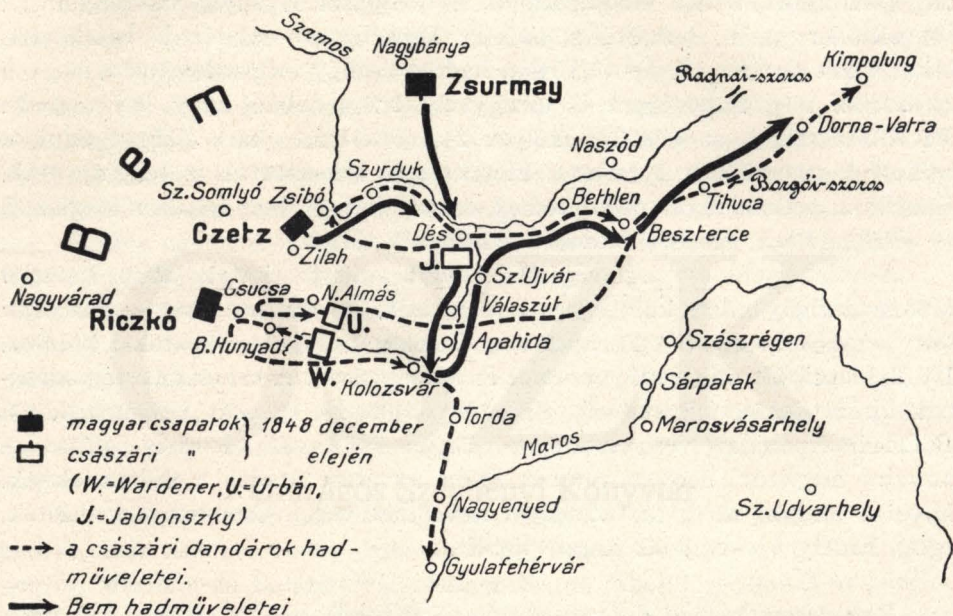
Bem visszafoglalja Kolozsvárt. Az Erdélyből kivert magyar csapatok Czetz János őrnagy vezetése alatt a vázlaton is látható módon: Csucsánál (Riczkó ezredes), Zilah és Zsibó között (Czetz őrnagy), valamint Nagybányánál (Zsurmay őrnagy) csoportosultak. Erejük csekély volt, felfegyverzésük és felszerelésük pedig silány. A sereg vezérletét a magyar kormány Bem Józsefre, a lengyel szabadságharc híres hősére bízta azzal a meghagyással, hogy foglalja vissza Erdélyt.

Bem beérkezésekor a császári erők két csoportban álltak, és pedig: négy dandár Erdély déli részében, a másik csoport pedig északon, Kolozsvár és Gyulafehérvár között. Puchnernek az volt a szándéka, hogy a csucsai szoroson áttör és elfoglalja Nagyváradot. E végből a Wardener és Urbán által vezetett dandárokat Csucsra ellen rendelte, Jablonszky ezredest pedig egy különítménnyel Désre küldte.

A Csucsra felé kiküldött császári dandárok december 18-án és 19-én megtámadták a magyar csapatokat, de támadásuk kudarcot vallott. Jab-

lonszky is szerencsét próbált Zsibónál. De mind oláh felkelőit, mind sorhadi századait Czetz és Kemény őrnagy vitéz csapatai szétugrasztották. Erre Czetz ellentámadásba fogott és a Szurduknál álló császáriakat megint megverte úgy, hogy azok Dés felé futva elmenekültek.

Közben Bem Nagybányáról Dés felé indult és magához rendelte Czetz csapatait is. Jablonszky, aki értesült Bem jöveteléről, nagyszerészen éjjel meg akarta lepni Bemet; ez azonban már talpon volt és négyórai kemény tűzér- és gyalogharc után arra kényszerítette Jablonszkyt, hogy csapatainak egyik részével Bethlenbe, másikával pedig a jó messzire fekvő Besztercére meneküljön. Így nemcsak a Kolozsvárra vezető út lett szabaddá, hanem

Bem hadműveletei 1848 végén és 1849 elején.

alkalom kínálkozott arra is, hogy Bem a császáriak hátába kerüljön. Ez azonban nem következett be, mert amikor Wardener értesült Jablonszky vereségéről, azonnal sietve visszatért Kolozsvárra; amikor pedig Apahidára kiküldött biztosító csapatát Bem megtámadta, egész erejével előbb Tordára húzódott, majd Nagyenyeden át továbbvonult és Gyulafehérvárig meg sem állt. Urbán, aki megkészt, kelet felé szerencsésen átsurrant és dandárának nagyobbik részével elérte Besztercét, ahol Jablonszkyhoz csatlakozott; utóvédét azonban Mikes ezredes elfogta és bekísérte Kolozsvárra.

Bem karácsony első napján a lakosság örömrivalgása között vonult be Kolozsvárra, ahol nem sokáig maradt tétlen, hanem serege egyik részével északnak fordult, hogy kiverje Erdélyből Jablonszkyt és Urbánt. Így jött létre a bethleni, besztercei és naszódi, valamint a tihucai ütközet, amelyekben

mindenkor a Bem által vezetett magyar csapatok győztek és végül arra kényszerítették a császáriakat, hogy a borgói szoroson át Bukovinába hátuljanak.

Mialatt Bem Erdély északi részében alaposan elbánt a császáriakkal, azalatt Erdély belső területén, Udvarhely és Háromszék vármegyében, valamint a Barcaság területén is összecsaptak a székelyek a császáriakkal. A Gál Sándor, Sombory Sándor ezredesek és Dobay őrnagy, valamint Nagy alezredes által vezetett székelyek egyideig váltakozó szerencsével portyázó hadviselést folytattak, de mivel a császáriak száma tetemesen megnövekedett és december 24-én Hidvégnél vereség érte őket, az árapataki szerződésben hűséget fogadtak a császárnak. Azonban a székelyek csakhamar újból fegyvert fogtak, mikor híre jött Bem előnyomulásának.

Ebben az időszakban kezdett működni a szabadságharc egyik kimagasló hőse, Gábor Áron, aki addig mesterkedett és kísérletezett, míg sikerült neki ágyúkat önteni, lőport és gyutacsokat gyártani a fegyverbe állt székelyek számára éppen akkor, mikor ezekből a hadieszközökből már semmi sem volt.

8. A schwechati csata.

A bécsi forradalom kitörésére Jellacsics Bécs közelébe vonult, V. Ferdinánd császár pedig a birodalom egész haderejének főparancsnokává Windischgrätz herceg tábornagyot nevezte ki azzal a meghagyással, hogy verje le a forradalmat.

Jellacsics távozása után és a bécsi forradalom hírére a Móga által vezetett magyar hadsereg is megindult az ország határa felé és október 10-én el is érte azt. Haditanácsi határozat alapján azonban nem ment tovább.

Október 7-én a magyar képviselőház törvénytelennek és semmisnek nyilvánította V. Ferdinánd október 3-án kelt kiáltványát, amely feloszlatta a magyar országgyűlést, törvénytelennek és erőtlennek nyilvánította az országgyűlés által hozott, de a király által nem szentesített határozatokat, Jellacsicsot kinevezte Magyarország főparancsnokává és teljes hatalmú királyi biztosává és Magyarországot hadi törvények alá rendelte. A képviselőház az ország kormányzását a Honvédelmi Bizottmányra bízta, s így bekövetkezett a nemzet és a király között a végleges szakadás.

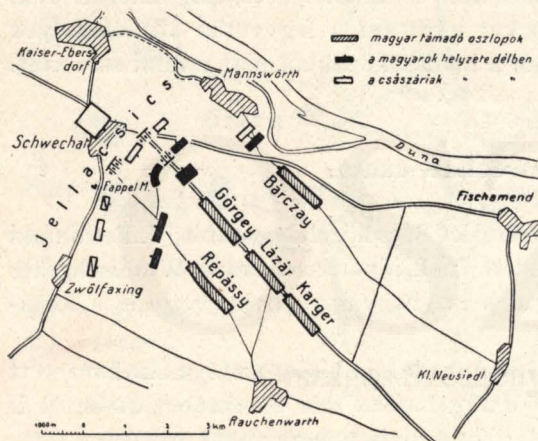
Ugyancsak október 7-én tudta meg az országgyűlés a bécsi forradalom kitörését, amire kinyilatkoztatta, hogy szívesen küld fegyveres segítséget a bécsi népnek, ha az ostromló császári csapatoknak ellent akar állani. A bécsiek a segítség felajánlását tartózkodóan fogadták ugyan, de közben a magyar sereg előretolta előőrseit a Lajta-folyó túlsó partjára, október 17-én pedig a sereg is átkelt, de már másnapra visszatért a Lajta mögé.

Október 21-én a magyar sereg előőrsei megint átmentek a Lajtán, de estére ugyancsak visszatértek.

Október 17-én Kossuth, mint a Honvédelmi Bizottmány elnöke, mintegy 12,000 főnyi fegyveres erővel megjelent a magyar táborban és a haditanácsban szót emelt Bécs felmentése érdekében. A haditanács azonban ellenezte a közbelépést. Ekkor jött meg Windischgrätznek az a felhívása, hogy a cs. kir. tisztek menjenek át az ő táborába. Erre többen el is távoztak. Majd Kossuth ultimátumszerű válasziratot küldött Windischgrätznek. Az iratot vivő tisztek egyike visszatért, a másikat ellenben Jellacsics visszatartotta. A népjog eme megsértése után még azok a tisztek is a támadás mellett kardoskodtak, akik eddigelé ellenezték. Így a magyar sereg október 28-án ismét átlépte a Lajtat és Schwechat felé tartott, ahol Jellacsics csapatai álltak. Így jött létre a schwechati csata október 30-án.

A harc Mannswörthnél kezdődött, ahol Guyon Rikárd őrnagy az egyik székely és a 2. pesti önkéntes zászlóaljjal nagy lendülettel nekiment a falu

szélét tartó császáriaknak. A két zászlóalj oly derekasán verekedett, hogy kivívta a «vitéz» nevet. A közép, Görgey oltalma alatt, a schwechati országúttól északra fejlődött fel. E mögé jutott a Karger által vezetett tartalék. Egyrészt az ellenséges lovasság, másrészt és főként az ellenséges tüzérség igen hamar nagy zavarba hozta és meg is bontotta a középső magyar oszlop gyalogságát, amely a tisztek példás erőlködése ellenére csakhamar futásnak eredt.

A schwechati csata.

Az elszomorító eseményben azonban felemelő jelenetek is voltak. Így Görgey magatartása, aki zászlóaljait ellenállásra, majd a császári tüzérség elleni rohamra akarta bírni. «Előre, neki az ágyúknak!» hangzott dörgő szava a pesti 1-ső zászlóaljhoz. Gózon százados kezébe ragadta a zászlót, vele mintegy 50 lépésre előre-rohant, a zászló rúdját a felszántott laza földbe szúrta és így kiáltott fel: «Ide magyar! Itt a zászló, itt halj meg!» Harmincan-negyvenen követték is az elszánt férfiút, de a többiek csakhamar megfutottak, bár a zászlóalj parancsnoka és segédtisztje karddal vágtak a futamodók közé, hogy megállásra bírják őket. De semmi sem használt és így Gózon egymagára maradt ugyan, de a zászlót megmentette.

A magyar sereg szerencséje az volt, hogy a császáriak nem mozdultak ki állásaikból.

9. Az osztrák támadó hadjárat.

Amikor Radetzky Olaszországban legyőzte az olaszokat, amikor a bécsi forradalmat Windischgrätz leverte és amikor az Európa-szerte fellángolt szabadságmozgalmakat is elfojtották, a bécsi kormány elérkezettnek látta az időt arra, hogy fegyveres erővel leverje Magyarországot. De mivel V. Ferdinánd az erőszakos elnyomásba nem egyezett bele, trónjáról lemondatták és helyébe I. Ferenc József lépett. Az új uralkodó megerősítette Windischgrätz herceg tábornagyot eddigi hadseregfőparancsnoki állásában és megparancsolta neki, hogy a közcsend és rend visszaállítására alkalmazza a szükséges eszközöket.

A császári kiáltvány még inkább felkavarta a szenvedélyeket és a magyar országgyűlés december 7-én kijelentette, hogy a nemzet ősi jogait és önállóságát a legutolsó csepp vérig fegyverrel is kész megvédelmezni. A felsődunai magyar hadsereg pedig, amelyet Görgey vezetett már, kinyilatkoztatta, hogy «Magyarország törvényes függetlenségét és a nemzet alkotmányos jogait az országgyűlés és az általa megbízott kormány parancsaihoz képest védeni és oltalmazni szent kötelességének tartja».

A kockát tehát elvetették.

Az ellenfelek helyzete 1848 december derekán a mellékelt vázlaton látható. Ebből megállapítható, hogy a császáriak katonailag tökéletesen körülfogták Magyarországot, amely kívülről egyáltalában nem számíthatott támogatásra; a magára maradt magyarságnak egymagában kellett megküzdenie azokkal a császári seregtestekkel, amelyek nagyobb erőikkel a külső vonalon álltak és mindenkor mindenünnen segítséget kaphattak.

A császáriak ereje mindössze 112,000 főnyi sorhadra és mintegy 70,000 főnyi felkelőre rúgott 350 ágyúval. A magyar haderő pedig kereken 81,000 ember volt népfelkeléssel és 250 ágyúval; Lipótvár, Komárom, Eszék, Pétervárad és Munkács a miéink kezén volt. Az ellenséges erők elosztásánál szembeszökő, hogy a Görgey által vezetett 30,000 főnyi felsődunai hadsereg ellen 76,000 főnyi császári erő gyülekezett! Igen nagy volt a számbeli különbség még az erdélyi hadszíntéren, ahol Csetz, illetőleg Bem maroknyi hadával szemben Puchner 13,000 főnyi sorhadi csapattal és sokezer oláh és száz felkelővel rendelkezett.

A császári fővezér haditerve az volt, hogy egyidőben megindítja összes erőit Buda és Pest felé és így összeroppantja a magyarságot.

A magyar Honvédelmi Bizottmány csak annyit határozott meg az egyes csoportok számára, hogy védekezzenek.

Események a felsődunai hadseregnél. A felsődunai hadsereg vezérletének átvétele után csakhamar azt tapasztalta Görgey, hogy a magyar kormány nem gyógyult ki abból a végzetes tévedéséből, hogy katonák nélkül akar háborút viselni. A kormány azt akarta, hogy az ország határait védjék meg, a hadsereg átalakítását pedig az ellenség szemeláttára hajtsák végre. Ezzel

ellentétben Görgey Győr alá akart visszahúzódni, hogy ott nyugodtan átszervezze fegyveres erejét. Azt is javasolta, hogy a kormány menjen a Tiszán túlra és ott vesse meg rendezett és biztos új hadsereg alapját. A kormány azonban a javaslatokat elutasította. Kifogásolta Görgey a tiszti kinevezések körül lábrakapott nepotizmust; nyíltan megírta, hogy a tisztek nem ismerik szolgálati teendőiket; hogy az önkéntes zászlóaljak keveset vagy éppen semmit sem érnek és az első kartácslövésre önként megszaladnak; a legény-

Foto Máté.

A 4. honvédzászlóalj selyemzászlaja. Svájcban lappangott 1932-ig, amikor a m. kir. hadimúzeum megszerezte.

ségnek nincsen fehérműje; azokat a nemzetőr csapatokat, amelyek nincsenek beszegődítve a háború egész tartamára, haladéktalanul haza kell bocsátani; voltak olyan nemzetőrök, akik elbocsátásukat kérték, akik megtagadták, hogy az ellenség elé menjenek; sőt voltak olyanok is, akik hazaszöktek arra a hírre, hogy jön az ellenség. A kormány által követelt portyázó hadviselésre sem vállalkozott Görgey a hadsereg felszerelésének silány állapota és az élő erők kimerülése miatt. A védelem sikere érdekében Pozsonynál, Magyaróvárnál, Győrnél és a Vértes-hegységben épített erődítmények és akadályok katonailag értéktelenek voltak, vagy oly hatalmas arányokban

épültek, hogy megvédelmezésükhöz legalább is 80,000 emberre és nagyöblözetű ágyúkra lett volna szükség. Végso megállapítása pedig az volt, hogy «Magyarország ügye 1848 ősz utóján gyenge, nagyon gyenge lábon állott».

Ily körülmények között kellett szembeszállnia Görgeynek azzal a császári haderővel, amelynek mindene volt és amelynek létszáma 76,000 főre rúgott!

A támadást a nádasi szorosnál Simunich kezdte meg. Vele szemben Ordódy dandára állt, amely minden komolyabb ellenállás nélkül egyik részével Nagyszombat felé meghátrált, másik részével pedig Lipótvárra vonult, hogy ezt tartsa. Ordódy visszavonulásának hírére Görgey Guyon ezredes vezetése alatt 330 főnyi segítséget küldött Nagyszombatba. Simunich további előnyomulása és Guyon hibája következtében, aki csapatainak biztosítását tökéletesen elhanyagolta, december 16-án délután a városban véres utcai harc kerekedett. Ebben Guyon kisdéd csapatával hőiesen védekezett ugyan, de miután a magyarokat minden oldalról körülfogták, felhagyott ellenállásával, nagy veszteség árán áttörte az ellenség vonalát és Szered és Pozsony felé meghátrált. Ezáltal a felsődunai magyar hadsereg jobbszárnya a megkerülés veszedelmébe jutott.

A császári főszereg úgy indult meg, hogy egyik hadteste a Dunától északra Pozsony ellen támadt, a sereg zöme pedig a Dunától délre azzal a szándékkal nyomult elő, hogy áttöri Görgey vonalát; a Sopronban álló császári különítmény pedig meg akarta kerülni Görgey balszárnját.

Görgey, tekintettel haderejének állapotára, bár a Honvédelmi Bizottmány a határok védelmére hívta fel, a biztos kudarc elől úgy tért ki, hogy dandárait Magyaróvárra visszarendelte azzal a szándékkal, hogy onnan a győri sáncokba vezeti őket. A Dunától északra álló dandároknak azonban a Csallóközön át Komáromba kellett visszahúzódnok.

A visszavonulás nem ment símán, mert a Fertőtől északra álló dandárok közül az egyiket és a másiknak a felét a császáriak délfelé szorították, úgy-hogy ezek csak a Fertő keleti partja hosszában, nagy kerülővel, tudtak szerencsére bántódás nélkül eljutni Magyaróvárra.

A visszavonulás harcairól Görgey így ír: «Zichy Lipót gr. dandárnok Parendorfnál hőileg viselkedett; Pusztelnik és Makk őrnagy, valamint Guyon ezredes megannyi hősei a magyar nemzetnek. Az Erneszt-gyalogzászlóalj Nagyszombaton zászlóját veszíté ugyan, ezzel együtt egy egész századra való embert is, de oly nagy érdemet szerzett a szabadság védelmében, hogy a haza neki egy zászlóval adós». Kiemelte még Korosy, Pöltenberg és Kypke őrnagyok, a 14. honvéd- és a Guyon-féle önkéntes zászlóalj, valamint a tűzéség hősiességét és derekasságát.

December 18-án, mikor a dandárok zavartalan visszavonulását kellett biztosítani, Görgey személyes vezetése alatt harc kerekedett a császári lovas-sággal. Ebben «a dörgő éljenzéssel rohamra indult huszárok győztek». Ekkor írta Görgey Kossuthnak: «Éljen a magyar! Ma győztünk! A jóval erősebb

ellenség gyáván megfutott az én kisszámú, de kimondhatatlanul lelkesült csapatomtól».

Azonban tekintettel az általános helyzetre, Görgey Győrben sem állhatott meg, bár a Honvédelmi Bizottmány arra hívta fel, hogy december 16-ától kezdve legalább is 10 napon át tartson ki a győri sáncokban. Az általános helyzet úgy alakult, hogy a császáriak mind a Csallóközből, mind pedig a Dunától délre kettős átkarolással akarták összezúzni a magyar sereget. Görgey ügyesen kisiklott a császáriak karjaiból és Buda felé indult.

Foto Máté.

A móri ütközet.

Közben a Csallóközben visszahúzódó dandárok ama részei is csatlakoztak hozzá, amelyek nem maradtak vissza Komáromban. Ez alkalommal csatlakozott Görgey balszárnyához Perczel hadteste, amely eddigelé a Muraközben állt. A császári erők támadásának megindulásakor ugyanis a Honvédelmi Bizottmány azt a parancsot adta Perczelnek, hogy csatlakozzék Görgey balszárnyához. Perczel Körmenten és Pápán át Mór felé menetelt és elérte Sárkányt. Útjában, Pápánál, hozzászegődött az a soproni magyar különítmény, amely a császáriak általános támadására Pápa felé kitért.

Ezután a magyar dandárok a Vértes-hegység nyugati szélén megálltak. A visszavonulás most sem ment végre símán, mert a császáriak üldöző

lovassága Bábolnánál rácsapott a magyar utóhadra és nagy kavarodást idézett elő benne. Mikor Görgey meggyőződött, hogy a Vértes-hegység sem akadály az ellenség számára, dandárait még hátrább vonultatta. Erre Perczel, akit nem rendeltek Görgey alá, Mórra akart visszahúzódní. De megváltoztatta tervét, mert amikor Kossuth «győzelmet» kívánt tőle, december 29-én éjjel a móri magaslatokon bevárta Jellacsics hadtestét. A támadó osztrák vértéseket eleinte vereség érte, de amikor gyalogos és lovascsapatok jöttek segítségükre, villámgyorsan szétugrasztották az egyik magyar zászlóaljat és elfoglalták a magyar ütegeket. Erre Perczel egész serege futni kezdett, tökéletesen felbomlott és roncsai Székesfehérvár és Buda felé özönlöttek.

Az egész felsődunai hadseregre nézve válságos helyzetben, amikor Görgey balszárnya a levegőben lógott, kapta Görgey Kossuthnak azt a parancsát, hogy haladéktalanul vonuljon vissza Buda alá. Ez meg is történt. Ekkor Görgeyt az a parancs érte, hogy Buda alatt vívja meg a döntő csatát, de úgy, hogy a sereget a Dunán át megmentse és hogy a fővárost megkímélje a harc eshetőségei révén keletkezhető károktól. Görgey a parancsnak egymással ellentétben álló és nehezen teljesíthető rendelkezéseiből csak az egyiket hajtotta végre: nem állott csatához, amivel megkímélte Budát, de seregét átmentette a Dunán. Ezt megelőzőleg azonban Téténynél ellentámadást intézett az osztrák jobbszárnny ellen és támadását csak akkor hagyta abba, amikor arról értesült, hogy a császáriak Tétény alatt átkeltek a Dunán és így a magyar sereg hátába is juthatnak. Előzőleg Pesten haditanácsot tartottak azok a honvédelmi tényezők, amelyek még nem távoztak el Debrecenbe. A haditanács úgy határozott, hogy nem kell döntő csatát vívni Buda alatt, de a Dunán való átkelés után a magyar sereg váljon ketté és az egyik rész, Görgey alatt, Vác felé térjen ki, a másik pedig, Perczel vezetése alatt, Szolnokra hátráljon. A két részre oszlás célja az volt, hogy tévedésbe ejtsék Windischgrätzet és erőinek megosztására kényszerítsék, és hogy Szolnok, illetőleg Debrecen felé való előnyomulását lehetőleg késleltessék.

A császári mellékoszlopok támadásai. A Dunántúl megszállása. A felsődunai magyar fősereg visszavonulása közben a Dunántúlon még más események is történtek. Nevezetesen amikor Perczel hadteste elhagyta a Muraközt és Körömden és Pápán át Görgey haderejének balszárnnyához csatlakozott, a Nugent alatt Radkersburgnál álló császári hadtest is megmozdult és előnyomult Körömdre. De mikor arról értesült, hogy Nagykanizsánál magyar népfelkelés gyülekezik, odament és magához vonta Dahlen horvátországi csoportját. Közben Trebersburg császári erői Eszék alá vonultak és meghódításra szólították fel. Az őrsereg vezetői azonban megtagadták a vár átadását. És amikor Trebersburg egyébként sem ért el sikert, Nugent akarta elfoglalni a várat. Seregével el is indult és amikor Pécsét kardcsapás nélkül elérte, az egész Dunántúl a császáriak kezére jutott, mivel közben a Sopronból támadó kisebb császári erők Székesfehérvárt is megszállták.

Simunich előnyomulása Nyitraig. Az 1848 december 16-i nagyszombati ütközet után Simunich Lipótvár alá szállott és a várat megadásra szólította fel. Ordódy őrnagy azonban visszautasította a felhívást és amikor Simunich ostromolni kezdte a várat, vitézül védelmezte.

Götz betörése a Vág völgyébe. Frischeisen alezredes december elején végrehajtott támadásának kudarca után a tescheni császári erők parancsnokságát Götz tábornok vette át, aki december végén betört az országba és miután a magyar előhadakat visszanyomta, 1849 január 3-án Budatinnál rátámadt azokra a magyar csapatokra, amelyeket Beniczky és Querlonde vezettek. Az egyórás küzdelemnek az lett a vége, hogy a magyar csapatok előbb a Vágon át meghátráltak, majd egyik részük, Querlonde alatt, Komáromba távozott, a másik csoport pedig Beniczky alatt a Vág mellékén maradt. Erre Götz még Privigyéig is előnyomult.

Schlick elfoglalja Kassát. A Galíciában Schlick altábornagy alatt összevont császári erők december 6-án lépték át Magyarország határát. Velük szemben Pulszky Sándor alezredes vonult fel jobbra gyakorlatlan újoncokból, népfelkelésből és lengyel legionistákból alakított hadtestével. A császáriak támadásának hírére Pulszky ellenállás nélkül feladta Eperjest és Budamérnél, a Kassára vezető út mindkét oldalán készült fel a védelemre. Schlick előnyomulása következtében december 11-én végbement a budaméri ütközet, amelyben Schlick megkerülő oszlopai Pulszkyt arra kényszerítették, hogy előbb Kassára, majd Kassa feladása után Miskolcra vonuljon vissza.

Kassa megszállása után Schlick azt a parancsot kapta Windischgrätztól, hogy vagy Rozsnyón és Losoncon át Vác, vagy esetleg Miskolcon át Pest felé nyomuljon elő a fősereggel való egyesülés végett. De mielőtt elhatározta volna, hogy merre indul, december 27-én Miskolc felé kémszemlére küldte seregének egyik részét, hogy megtudja, mi van előtte. A Forrónál álló lengyel légió a császáriak elől kardcsapás nélkül meghátrált.

Közben a magyar erők vezetését Mészáros Lázár hadügyminiszter vette át azzal a szándékkal, hogy újonnan szervezett hadtestével kiköszörüli a budaméri csorbát és visszafoglalja Kassát. Meg is indult Szikszó felé, ahol december 28-án az ellenfelek összecsaptak. A csatában a magyar csapatok nem fejtettek ki kellő ellenállást, tehát Mészáros elég jó rendben visszavonult Miskolcra, Schlick pedig 1849 január elsejére Kassára vonta vissza csapatait.

Mészáros, mivel a Honvédelmi Bizottmány Kassa visszafoglalására utasította, december 30-án el is indult. A magyar sereg előnyomulásának hírére Schlick csapatait január 4-én Kassától délre harchoz csoportosította. Azonban a seregtestek felvonulása közben a császáriak egyik oszlopa megkerülte a magyar balszárnnyat, ahol nagy kavarodás támadt. A rendetlenség csakhamar átcsapott a szomszédos dandárra is, mire az egész magyar balszárnny futásnak eredt. A jobbszárnny egyideig még ellenállt, de tekintettel az általános helyzetre, kénytelen volt szintén visszavonulni. A megvert

sereg Miskolcig meg sem állt ; az volt a szerencséje, hogy Schlick nem üldözte. Ez nagy szerencse volt magára a függetlenségi harcra nézve is, mert a császáriak tétlensége módot nyújtott arra, hogy a Honvédelmi Bizottmány megszervezze a további ellenállást.

10. Görgey visszavonulása a bányavárosokon át.

Már említettük, hogy az 1849 január 2-án Pesten tartott magyar haditanács úgy határozott, hogy a magyar hadsereg súlypontját a Tiszához kell áttenni, hogy mindenekelőtt a Debrecenbe költözött kormány székhelye és a Tisza mögötti hadműveleti alap fedeztessék. Elhatározta még a haditanács, hogy a Görgey-Perczel-féle haderőket kettéosztja : Görgey Vác felé kitér, Perczel ellenben Szolnok felé hátrál. A szétválasztás célja az volt, hogy Windischgrätzet is seregének megosztására kényszerítsék és így megakadályozzák, hogy összes erőivel Szolnokon át Debrecen felé előretörjön. E haditerv keretén belül Perczel hadtestének a Szolnok felé előretörő császári erők előnyomulását lehetőleg lassítania kellett, míg Görgey azt a feladatot kapta, hogy mentse fel az ostrom alól Lipótvárt, illetőleg támadja meg a Vág völgyében álló császári hadtestet.

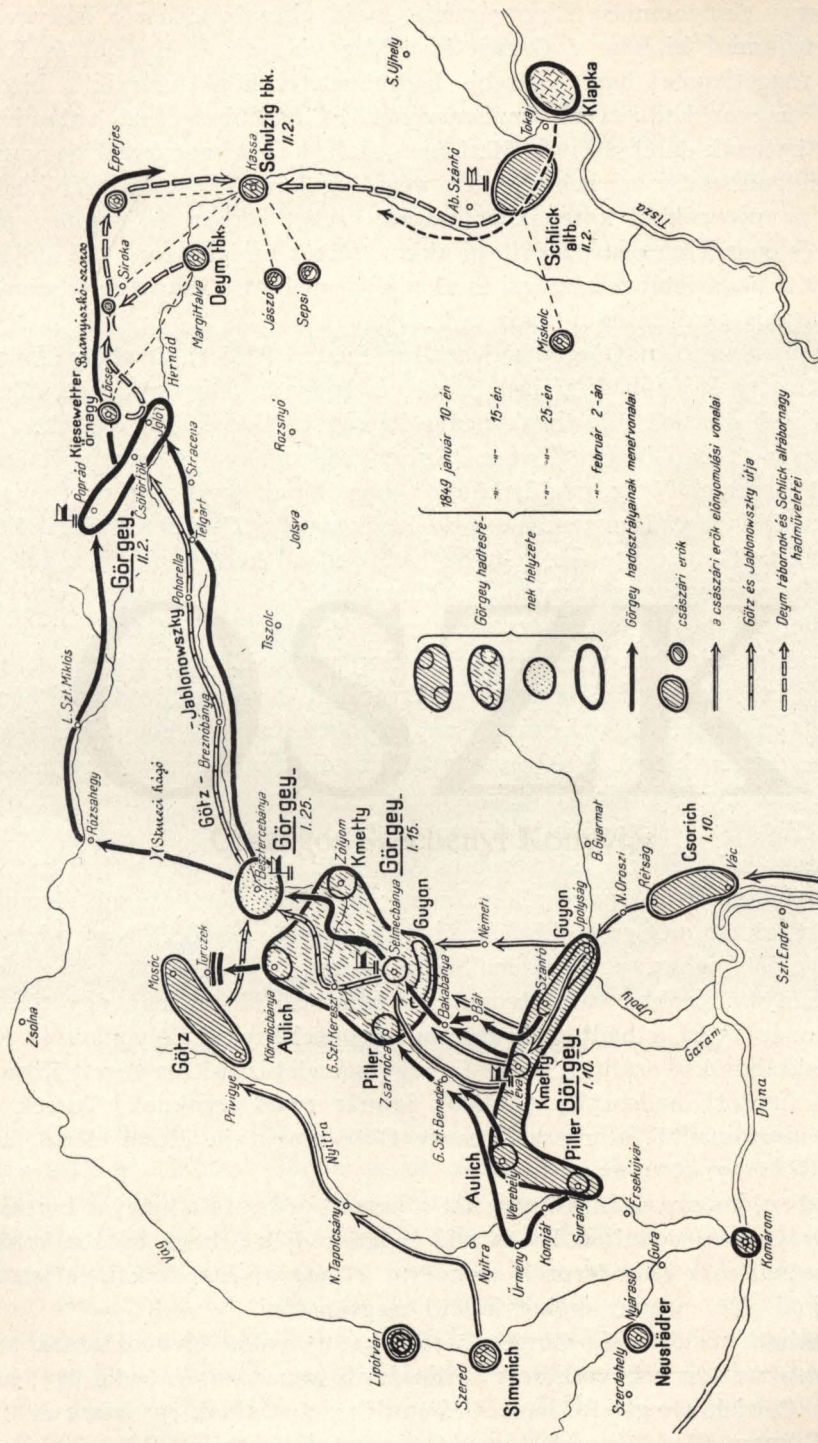
A haditanács terve kitűnően bevált, mert Windischgrätz csakugyan szétforgácsolta erőit és így módot nyújtott arra, hogy a magyar kormány a Tisza mögött újabb ellenálláshoz szervezkedjék.

A haditerv sikerét bizonyosan az a körülmény is előmozdította, hogy Buda és Pest elfoglalása után Windischgrätz győzelmét túlbecsülte, a fővárosok megszállásával feladatát máris a kedvező befejezéshez közelállónak hitte, s ezért a hadműveletek erélyes folytatását, az ellenség üldözését feleslegesnek tartotta. Ez a késedelem lélekzethez juttatta Görgeyt is, akinek maradt annyi ideje, hogy Vácott feladatához mérten újraszervezze haderejét.

Az újjászervezés után Görgey serege 4 hadosztályra és 1 külön hadosztalpra osztva 15 gyalogzászlóaljból, 23 lovasszázadból és 72 ágyúból, összesen 16,000 fegyveresből állt.

A Görgey üldözésére kirendelt császári erők csak január 7-én indultak meg Vác felé. Erekük 10 zászlóalj, 8 lovasszázad és 48 ágyú volt, összesen 12,000 fegyveressel.

Azonban, mint a vázlaton is látható, Görgeynek nemcsak az üldözésére rendelt császári erőkkel kellett számolnia, hanem azokkal is, amelyek akkor már Felsőmagyarország nyugati részében álltak. Ezek pedig a következők voltak : a Csallóközben, Nyárasd körül, Neustädter tábornok dandára, Lipótvárnál és Nyitránál Simunich altábornagy hadteste, és végül északon, Mosócnál és Privigyénél Götz tábornok csapatai. Mindezek miatt Görgey hadműveletei, mint maga is írja, «nyaktörő feladattá váltak», mert Lipótvár felé való előnyomulásával belement abba a zsákutcába, amelyet a mindenütt felvonult császáriak alkottak.

Görgőy visszavonulása a bányavárosoktól.

Görgey előnyomulása Lipótvár felé, majd visszahúzódása a bányavárosokba, valamint kitérése a Garam és a Vág völgyén át Eperjes és Kassa felé, a függetlenségi harc legszebb hadműveletei közé tartozik s bizonyossága a magyar hadvezetés merészségének és felsőbbbségének, valamint a magyar katonák derékségének. Mert nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy kimondhatatlanul nehéz volt a végsőig leromlott csapatokba lelket önteni, az újoncokból katonákat faragni, ezeket sorban és rendben megtartani és engedelmességre szorítani akkor, mikor az igen zord téli időjárás, valamint a hadszíntér nehézségei és akadályai mellett a csapatok felszerelése és ellátása is gyalázatosan rossz volt.

1849 január 10-én Görgey hadosztályai Surány (Piller), Verebély (Aulich), Léva (Kmetty és a főhadiszállás), Szántó és Ipolyság (Guyon) között álltak; a Csorichtól vezetett császáriak pedig Rétság és Vác között voltak.

Január 11-én Görgey elővéde (Aulich hadosztálya) Verebélynél összekötökött Simunich Nyitrára előreküldött csapatainak egyik részével és visszavetette; Ipolyságnál ugyancsak harc kerekedett a Csorichtól előreküldött császáriak és Görgey utóvéde (Guyon hadosztálya) között, amely azzal végződött, hogy a magyar csapatok meghátráltak.

A helyzet tehát aggasztóra vált, mert Görgeyt délkeletről, nyugatról és északról a teljes bekerítés veszedelme fenyegette. Elhatározta tehát, hogy kisiklik a császáriak által alkotott zsákutcából és visszahúzódik a bányavárosok területére. Elhatározását megerősítette az is, hogy hadteste a császáriak erejének egy részét elvonta a Tiszától, továbbá az a meggondolás, hogy ki kell kerülni minden olyan összetűzést, amely a hadtestet tönkretelhetné. Ha a hadtest tovább is előnyomul Lipótvár felé és felmenti az ostrom alól, utána csak dél felé, Komáromba térhet ki s ebben az esetben hadteste elvész a tiszamenti magyar erők számára; ha pedig nem sikerül felmenteni Lipótvárt, akkor még rosszabb lesz a helyzet. Most az a főcél, hogy a hadtest a magyar fősereghez, a Tisza mellékére jusson.

A bányavárosokba való elvonulás a legutolsó időpontban úgy történt, hogy január 15-én a hadtest Zsarnócán, Selmechányán, Zólyomon és Körmöcön laktáborokba szállt. A hadtest nyugalmának biztosítása végett Körmöcbányára indított hadosztály (Aulich) január 17-én északnak, Turcek felé előtört, megtámadta és vissza is verte Götz csapatait. Ezzel elérte, hogy ezután Götz nyugton maradt.

Közben, január 14-én, Görgey azt a parancsot kapta a magyar kormánytól, hogy azonnal vonuljon Kassa felé és iparkodjék Schlick hátába kerülni, aki Kassánál már másodszor is megverte a magyar csapatokat és jelenleg a Tokajnál álló magyar erőket készül megtámadni.

Azonban mielőtt még Görgey határozhatott volna elvonulásának módjáról, január 18-án bekövetkezett a császáriak támadása, és pedig úgy, hogy nemcsak Csorich seregteste, hanem Simunich csapatainak egy része is megindult Görgey ellen. Csorich támadó csoportai Németin, Báton és Baka-

bányán át, valamint a Garam völgyében nyomultak elő, a Nyitra völgyében támadásra rendelt Simunich-féle oszlopnak pedig Götz-cel karöltve Körmöcbányát kellett volna megrohannia.

Csorich támadása Guyon hadosztályát érte. Órákon át tartó heves ütközet keletkezett, amelyben Guyon hadosztálya makacsul ellenállt és a császáriaknak minden talpalattnyi földet véres veszteséggel kellett megszerezniök. A késő estig tartó harcnak az lett a vége, hogy Guyon baloldalát megkerülték, s így kénytelen volt Selmecebányára visszahúzódní. De Guyon jobbszárnyán

Foto Máté.

Magyar huszárok kézitusája császári könnyű lovassággal.

is elkeseredett harc dúlt. Itt a Garam völgyében előnyomuló császári oszlop jutott a miénk oldalába. Görgey is ide sietett és valóban hősieen küzdött csapataival. De állhatatossága kárba veszett és a magyar csapatokat érzékeny vereség érte. Ezzel véget értek a Szélakna, Hodrics és Selmec körüli ütközetek.

A vereség arra kényszerítette Görgeyt, hogy hadosztályait Besztercebányára visszavonja. A hadosztályok visszavonulása igen nehezen ment, mert a Garam kicsapott medréből, elöntötte az országot, a Körmöcbányán lévő Aulich-hadosztálynak pedig a hegyeken át kellett Besztercebányára hátrálnia. Ez a hadosztály volt az, amely a Körmöc- és Besztercebánya közötti, méteres hóval borított, meredek és keskeny hegyi úton és a gerinc-

vonaltalatt hetven méternyire vágott, részben beomlott alagúton át jutott el a Garam völgyébe. A hagyomány szerint II. Rákóczi Ferenc is ugyanezen a helyen menekült meg hasonló kelepcéből. A részben beomlott alagutat robbantásokkal és támasztó gerendákkal kellett rendbehozni. A hadosztály január 24-én éjjel vonult át az alagúton Görgey jelenlétében. Fáklyák világánál a menet és az átvonulás kimondhatatlanul sanyarú látvány volt. Az ágyúkat a gyalogság vontatta fel és eresztette alá. Az előretörtetők közül igen sokan a mélységbe zuhantak és elpusztultak. Amikor pedig éjjel az időjárás hirtelen megenyhült, vízben és sárban csak 16 óráig tartó keserves menet után jutottak le a derék honvédek Besztercebányára, amint írják, valóban szánandó állapotban. De Götz elől eltűntek, mint a kámfor.

A magyar kormánytól kapott parancs értelmében Görgey most már két útvonalon, a Vág és a Garam völgyében óhajtott előbb a Hernád völgyébe, majd a Tisza mellékére jutni.

A főoszlop a Stureci-hágón, Rózsahegyen, Liptószentmiklóson és Poprádon át iparkodott a Branyiszko felé; két hadosztály (Guyon és Piller) ellenben a Garam völgyén, Breznóbányán, Pohorellán, Telgárton és Stracenán át Iglóra törekedett.

Február 2-án Görgey összes hadosztályai Poprádnál, Iglónál és ezek környékén állottak készen arra, hogy végrehajtsák legfontosabb és legszebb fegyvertényüket, a Branyiszkon való áttörést.

Az eddigi elvonulást semmi sem zavarta meg, mert a tiszamelléki események arra kényszerítették Windischgrätzet, hogy Csorich dandárjainak egy részét Pestre rendelje, Görgey üldözését pedig a Csorich hadtestéből visszamaradt Jablonowszky tábornok dandárára és Götz csoportjára bízta. Ezek Besztercebányán egyesültek és a Garam völgyében, valamint Telgárton és Csötörtökön át utána eredtek Görgey déli oszlopának, de nem tudták utólni.

Arra a hírré, hogy Görgey a Branyiszko felé közeledik, Schlick felsőmagyarországi erőit átcsoportosította; így február 2-án a császáriak helyzete, mint a vázlaton látható, a következő volt: Schlick a főerőkkel Tokajnál állt Klapka hadtestével szemben; ebből fél lovasszáhad Miskolcon volt; Kassán, Schulzig tábornok alatt, 4 gyalogzászlóalj, 4 lovasszáhad és 1 és fél üteg maradt; ennek előretolt csoportjai voltak: Eperjesen fél zászlóalj gyalogság és 2 ágyú; a Branyiszkon 2 század gyalogság és 2 ágyú; Lőcsén, Kiesewetter őrnagy alatt, 4 gyalog-, fél lovasszáhad és fél röppentyűsüteg; Margitfalván, Deym tábornok alatt, 1 és fél zászlóalj gyalogság, félszáhad lovasság és 4 ágyú; Jászon és Sepsin pedig fél-fél lovasszáhad.

Az ellenfelek tehát egymás közelébe értek és megkezdődött a Branyiszko birtokáért az a küzdelem, amely utolsó jelenete lett Görgey felsőmagyarországi visszavonulásának.

A harcot Lőcse helyőrségének parancsnoka, Kiesewetter őrnagy kezdte azzal, hogy február 2-án éjjel Igló ellen rajtaütést kísérelt meg, mivel azt hitte, hogy Iglón csak gyenge ellenséges erők vannak. Az Iglón álló Guyon,

Roham a Branyiszkóra.

mint mindig, most is lanyhán intézte a biztosító szolgálatot ; így Kiesewetter csapatai észrevétlenül bejutottak a városba, borzasztó zavart okoztak az álmukból felvert magyar csapatok között és a főtéren felállított 7 ágyút is hatalmukba kerítették. De Guyon csapatai hamar felocsúdtak első zavarukból és oly elszántan vetették magukat az ellenségre, hogy ez csakhamar hanyatt-homlok kimenekült a városból, veszni hagyta nemcsak a zsákmányolt magyar ágyúkat, hanem a sajátjait is és Szepesváralján át a Branyiszkóig futott.

A szerencsétlenség hírére a Margitfalván álló Deym tábornok legott a Branyiszkóra sietett.

Görgey két tűz közé került, mert Götz és Jablonowszky is utána eredt. Elhatározta tehát, hogy a Branyiszkón át tör utat magának. A szoros út bevételére Guyon hadosztályát rendelte ki, amely február 5-én reggel meg is indult.

A szorost Deym tábornok tartotta most már 2 gyalogzászlóaljjal, 1 lovas-századdal és 6 ágyúval.

Guyon a támadást három oszlopban hajtotta végre : egyik csoportja arcbán, kettő pedig átkaroló támadással rohanta meg az ellenség mindkét szárnyát. A közepén támadó 33. honvédzászlóalj csakhamar megakadt, mert a tűzéréség nem támogatta kellőképpen. Amikor azonban a megkerülő csapatok (Ujházy-vadászok és a nógrádi zászlóalj) a szoros utat környékező hegytetőkön megjelentek, a 33. zászlóalj megújította rohamát s kiverte állásaikból a császáriakat. A császáriak tartaléka önfeláldozóan ellenállt és csak lépésről-lépésre hátrált, de végül az egész sereg feladta a meddő küzdelmet és Sirokán át Eperjesre húzódott vissza.

A harc oroszlanrészét viselő 33. honvédzászlóalj Görgeytől aranyhímezű zászlószalagot kapott ezzel a felirattal : «Branyiszkó, 1849 február 5.»

Görgey áttörése a Branyiszkón igen nagy jelentőségű volt és ugyancsak megdöbbenetette az osztrák hadvezetőséget. A magyar hadtestnek biztosan remélt felmorzsolása vagy szétugrasztása nem sikerült, sőt nemcsak épségben szabadult ki a császáriak kelepcejéből, hanem lehetővé vált Kassán át a Tisza felé való előnyomulása is. Ezáltal pedig Schlick hadteste, amely a branyiszkói szerencsétlenség hírére Klapka elől Kassára hátrált, két tűz közé, Görgey és Klapka hadtestei közé szorult.

II. A kápolnai csata.

A január 2-i pesti haditanács határozata alapján a Szolnok felé hátráló Perczel tábornok nem állt meg a Tisza jobbpartján, hanem a Tisza mögé vonult és ott úgy csoportosította csapatait, hogy a Szolnok és Tiszapolgári között bárhol átkelő ellenséget könnyen megrohanhatta.

Windischgrätz, akinek nem volt elegendő csapata ahhoz, hogy Perczel üldözésére nagyobb erőket rendeljen, csak egy lovasdandárt (Ottinger) és két üteget indított Perczel után. Ez a dandár január 13-án megszállta Szolnokot.

Azonban a Tisza jobbpartjának feladása sehogy sem tetszett a magyar kormánynak; meghagyta tehát Perczelnek, hogy foglalja vissza Szolnokot. Mivel Perczel nem talált ellenállásra, kardcsapás nélkül bevonult Szolnokra, majd mikor a császáriak Cegléden át Pest felé húzódtak, a magyar huszárok Albertiig is eljutottak.

Perczel előnyomulása annyira meghökkentette Windischgrätzet, hogy a Görgey üldözésére kiküldött Csorich-hadtest két dandárát azonnal Pestre rendelte vissza, majd csapatainak többségét részben vasúton, részben gyalog Alberti felé indította. Ő maga Üllőre ment.

Közben azonban Perczel északnak kanyarodott azzal a szándékkal, hogy a Schlick megerősítésére Pestről elindított Schulzig tábornok oszlopát megtámadja és a Miskolc felől várható Klapka-hadtesttel egyesüljön. Tervét azonban nem hajthatta végre, mert Dembinszky Henrik altábornagy, a lengyel szabadsághős, akit közben a kormány a magyar haderők fővezérévé nevezett ki, megtiltotta Perczel továbbvonulását és visszarendelte a Tisza mögé, hogy csatlakozzék azokhoz a magyar seregtestekhez, amelyekkel a magyar kormány támadó hadjáratot szándékozott kezdeni. Ennélfogva Szolnok ismét a császáriak birtokába került.

Mi történt ezalatt a Felső-Tiszánál és a Hernád völgyében?

A Hernád völgyében, amikor Mészáros Lázár elvesztette a január 4-i kassai ütközetet, a megvert magyar csapatok Tokajon át visszahúzódtak a Tisza balpartjára. Itt a parancsnokságot Klapka vette át, aki a beérkezett erősítések után azzal a gondolattal foglalkozott, hogy újból megtámadja a császáriakat. De Schlick sem maradt tétlen, mert január 17-én elindult Kassáról azzal, hogy megtámadja Klapkát és utat nyit magának Debrecen felé. A kölcsönös előnyomulás a szántói ütközetet eredményezte, amely után Klapka Bodrogresztúr-Tarcal-Tokaj között összevonta erőit. Schlick követte a magyarokat és január 22-én meg is támadta őket. Tarcalnál a sűrű köd miatt minden tűzérségi előkészítés nélkül kerekedett igen heves kézitusában a «Terézia-kápolna» magaslátát háromszor rohanták meg a császáriak, de támadásaikat Thorzniczky lengyel légiója, Czákó százados századai, a Zákó-zászlóalj és a hevesi önkéntesek vitézül visszaverték. Bodrogresztúrnál is volt kisebb ütközet. itt is a császáriakat érte vereség. Schlick azonban nem hagyta annyiban a dolgot, mert amikor erősítéseket kapott, újra utat akart törni magának Debrecen felé. Közben Klapka kiürítette állásait és visszahúzódtott a Tisza balpartjára. A visszavonulás nem ment símán, mert Schlick támadásra rendelte csapatait. Ezek egy része át is kelt a Tisza jegén, rohamot intézett a rakamazi erdő ellen, de a 34. és 42. honvédszászlóalj visszaverte a császáriakat. Ezután még késő estig ágyúharc dúlt, amelyben a magyar tűzérség felgyújtotta Tokajt és összelőtte a benne álló ellenséges lövészeres kocsikat és ágyúkat. A magyar katonák vitéz magatartása következtében Schlick feladta szándékát és seregtesteit hátrább eső helyeken laktáborokba rendelte.

A császáriak veresége ellenére is aggályos maradt a magyar sereg helyzete és a szerencsés fordulat csakhamar bekövetkezett, amikor északon Görgey megindult a Branyiszko ellen. Ekkor Schlick hadteste két csoportban állt a Hernád és a Felső-Tisza mellékén : a Schulzig tábornok által vezetett csapatok Kassánál, a Schlick kardja alatt lévő főerő pedig Tokajnál.

Amikor Schlick megtudta, hogy veszélyben van a Branyiszko, abba hagyta a Klapka elleni hadműveleteket és sietve Kassa alá indult. Erre Klapka egész erejével utána akart eredni, hogy Görgeyvel karöltve két tűz közé szorítsa Schlicket. De szándékát Dembinszky részben megghiúsította, mert mint a magyar hadsereg fővezére csak azt engedte meg, hogy egy hadosztály üldözze Schlicket, míg a többieket visszatartotta a magyar hadvezetőség által tervezett nagy támadó hadjáratához.

Klapka hadosztályának előnyomulása következtében Hidasnémetinél harcra került a dolog Schlick utóvédével. Amikor este a lengyel légio egy része és az abaújtvári önkéntesek két százada rohammal elfoglalta a Hernád égő hidját, a császáriak visszavonultak. Erre Klapka Szinnáig tolta előre csapatait, de mivel Görgey nem mozdult ki Eperjesről, Schlicknek ideje maradt, hogy kisurranjon a kelepcéből és február 8-án Torna felé ki is tért azzal a szándékkal, hogy Rimaszombaton át csatlakozik a császári fősereghöz.

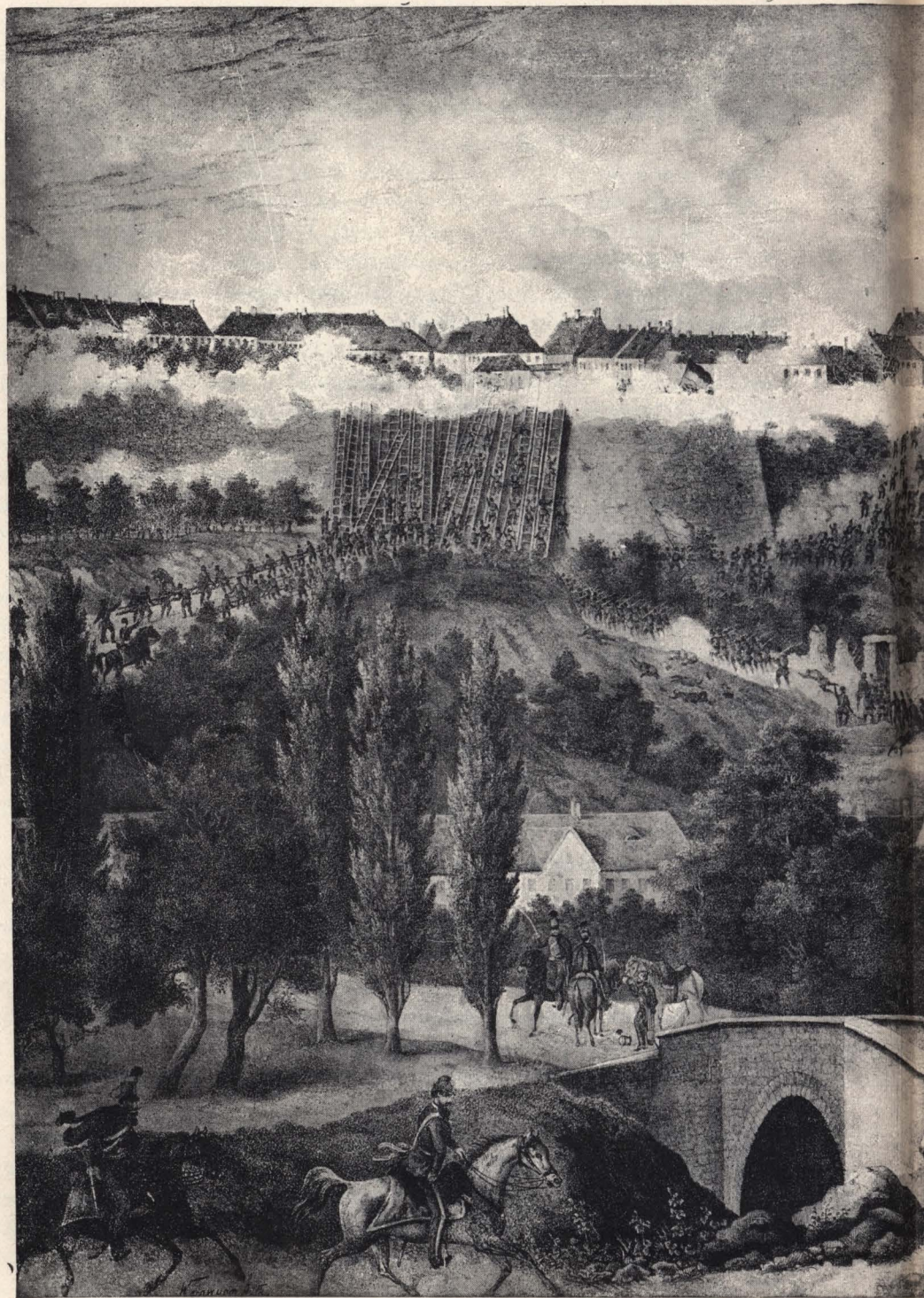
Amikor Görgey és Klapka Kassán találkoztak, közös hadműveleti tervet dolgoztak ki, azonban nem hajthatták végre, mert közben Dembinszky Klapkát Miskolcra rendelte. Erre Schlick üldözését Görgey vállalta magára.

A Schlick után Tornára előnyomuló Görgeynek egyik hadosztálya február 12-én éjjel Szénnél meglepte a császári utóvédet és oly vakrémületet idézett elő soraiban, hogy akik el nem estek és akik meg nem sebesültek, félig mezítelenül a szélrózsa minden irányában elillantak. Február 14-én még Tornallyánál is ütközet keletkezett, ahol a Putnokról érkező Dembinszky egy hadosztállyal megtámadta Schlick utóvédét. A kölcsönös ágyú- és puskaharcnak az lett a vége, hogy Dembinszky visszavonta csapatait, Schlick pedig zavaraltanul elvonulhatott Rimaszombat felé.

Február havában a magyar kormány politikai és egyéb okok miatt szükségesnek látta, hogy a császári főerők ellen döntő támadást intéztessen. Évégéből az egész felsőtiszai és középmagyarországi hadosztályok vezérletét Dembinszkyre bízta, mert a magyar tábornokok sorában alkalmasnak vélt egyént nem talált és attól tartott, hogy ha az eddig egymástól függetlenül hadakozó tábornokokból választ fővezért, ebből káros surlódások támadhatnak.

A döntő támadásra szánt fősereget a Felső- és a Közép-Tisza mentén lévő hadosztályokból, Görgey hadosztályából, továbbá a bács-bánsági hadszíntérről felrendelt hadosztályokból alakították meg.

Windischgrätz ugyancsak döntő hadműveletekre készült és haditerve az volt, hogy haderejének zömével Miskolc felé megindul, a magyar fősereget csatára kényszeríti, megveri és a Tisza mögé viaszorítja.

Budavár bevétele

tele 1849 május 21-én.

Az ellenfelek felvonulása közben esett meg a pétervásári rajtaütés február 24-én. Amikor ugyanis Klapka megtudta, hogy Schlick hadteste Pétervásár körül van, rajtaütést kísérelt meg ellene. A támadást Máriássy hadosztálya hajtotta végre. A rajtaütés teljesen meglepte a császáriakat és oly zavar és vad félelem fogta el őket, hogy a császári lovasok félig mezítelenül lóra pattantak és elszáguldottak; a gyalogság is tökéletesen elvesztette szívét és fejét.

Az ellenfelek kölcsönös óhaja Kápolnánál teljesült 1849 február 26-án.

A nagy lovasharc a kápolnai csatában.

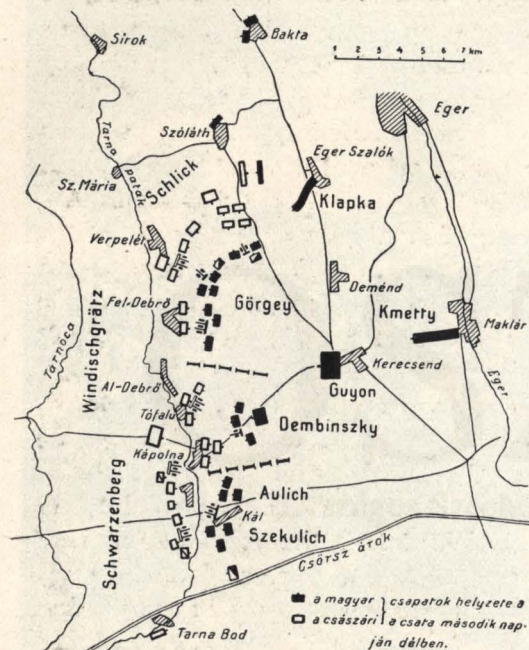
A csata első napján 3 magyar hadosztály és egy különítmény tűzött össze a császáriakkal. Komolyabb harc csak a Debrő-Tótfalu és a Kompolt előtt elterülő erdők birtokáért volt; az előbbi helyen Pöltenberg, az utóbbin Máriássy hadosztálya viaskodott. A Csörsz-árokra támaszkodó balszárnyon csak ágyúharc dúlt. Debrő és Tótfalu alatt különösen az 1., 14. és 31. honvédszázadok tűntek ki, amelyek négyszer is szuronyrohamot intéztek a császáriak ellen. Kompoltnál is elkeseredetten folyt a harc, amelybe a gyalogságon kívül a lovasság is beleavatkozott és a magyar tüzérség is kitett magáért. Azonban az első nap harcai eldöntetlenül végződtek.

A csata második napján a Kápolna elleni főtámadást Windischgrätz vezette, míg a magyar jobbszárnyat Schlick karolta át. A terep nagy kiterjedése

és felszínének alakulása miatt a csata nem összefüggő vonalon zajlott le, hanem három elkeseredetten küzdő különálló csoportban. A jobbszárnynon Görgey és Klapka csapatai küzdtek; középen, Dembinszky vezetése alatt, Máriássy és Guyon fegyvernemei harcoltak; a balszárnynon pedig Aulich és Szekulics vezényelték a csapatokat.

Görgey és Klapka csoportjánál Schlick kétszerannyi tüzérsége leküzdötte a magyar ütegeket, majd a gyalogság rohamra indult. Verpelét elveszett, de a miéink hamar visszafoglalták. Erre újabb császári csapatok törtek elő, amelyek megint kivetették a helységből a honvédeket. Ezután ment végbe a

csata legmegkapóbb jelenete, az a lovasharc, amelyben a két fél arcvonala előtt összegyűlt lovasosztagok oly hősie és heves elszántsággal csaptak egymásra, hogy szemtanúk állítása szerint mindkét fél gyalogsága lábhoz állított fegyverekkel némán és mozdulatlanul nézte a véres színjátékot. Hosszas kaszabolás után végre a huszároknak kellett engedniök, akiket a Verpelétből újonnan kibontakozott ellenséges lovasosztagok üldözőbe vettek. Most az osztrák gyalogság és tüzérség is előnyomult, a vértsek pedig felkoncolták annak a tüzelő magyar ütegnek legénységét, amely semmitől sem rettent meg és az utolsó pillanatig kitarzott. Ekkor azonban az ellenrohamra indított Sándor-huszárok és Földváry Károly zászló-

Helyzet a kápolnai csata második napján.

alja visszavetette Verpelétre a császári vérteseket, de magát a falut már nem tudta visszafoglalni, hiába intézett ellene többször is szuronyrohamot. És bár Görgey és Klapka a kezük ügyébe akadó összes csapatokkal ellentámadásokat is megkíséreltek, nem bírtak döntő sikert kivívni és csak annyit értek el, hogy a császáriak nem zavarták meg a visszavonulást.

A középen Dembinszky a Zanini- és a 47. honvédzászlóaljjal megkísérelte Kápolna visszafoglalását. A Zanini-zászlóalj élén Mednyánszky Cézár tábori főlelkész teljes papi díszben, feszülettel kezében haladt. A 47. honvédzászlóalj elszántan neki is ment a helység nyugati szélét tartó császáriaknak és a kocsmáig visszanyomta őket. A Zanini-zászlóalj is bejutott a faluba és elérte a templomot; de a császári erősbítések körülfojták és fegyvereinek

Damjanich szolnoki ütközete.

Foto Máté.

letételére kényszerítették. Erre a 47. honvédszázalajnak is vissza kellett vonulnia.

Bár a csata a magyar erők vereségével végződött, lényeges befolyása egyik fél számára sem volt. A magyar sereg ereje és ellenállóképessége nem tört meg, és amikor Tiszafürednél átkelt a Tisza balpartjára, utána nemsokára megint ütésre alkalmas volt.

Utójátéka volt a kápolnai csatának az úgynevezett «elkészt szolnoki tüntetés». Dembinszky ugyanis a déli hadszíntérről felrendelt és a Tisza balpartján, Szolnok körül álló Vécseynek és Damjanichnak azt a parancsot adta, hogy a császáriak kezén lévő szolnoki hídfő ellen tüntetőtámadást intézzenek, hogy Windischgrätz figyelmét magukra vonják. Szolnokot és a Tisza balpartján épített hídfőt a Jellacsics hadtestéhez tartozó Karger-dandár tartotta. Bár a tüntető támadás a magyar főszereg szempontjából megkésett és így annak hadműveleteit nem támogathatta, végrehajtását és eredményét tekintve a függetlenségi harc legszebb fegyvertényei közé tartozik.

A támadás két oszlopban ment végbe: Vécsey Törökszentmiklós felől szemben, Damjanich pedig Cibakházán át nyomult elő. Az ellenség megtevesztésére Csongrádnál is átkelt egy kisebb különítmény.

Damjanich a március 5-ére virradó éjjelen kelt át a Tiszán Cibakházánál és Tiszavárkony és Tószeg között csatarendbe állította seregét. Amikor Karger megtudta Damjanich előnyomulását, készenlétbe helyezte csapatait, egy tisztet pedig gőzmozdonyon Abonyba küldött segítségért. A magyar tűzér-ség reggel 8 órakor kezdett tüzelni, azután Damjanich csapatai hamarosan a városba szorították a császáriakat. Ugyanekkor Vécsey rohammal elfoglalta a hídfőt és benyomult a városba. Heves utcai harc kerekedett, amelyből a császáriak csak észak felé tudtak kitérni, mivel az Abony felé vezető utat a magyar huszárság már elállta. A Zagyván át vezető hídon az összetorlódott császáriak soraiban igen nagy zavar támadt, főként akkor, mikor a Nagy-Sándor Józseftől vezetett huszárok és lengyel dzsidások a császári dragonyosokat megverték és szintén a hídra szorították. A kézitusában sokan elesetek, megsebesültek és fogságba jutottak, a megmaradtak pedig Rékás felé kerekedtek. Ekkor, már déltájban, megjelent az abonyi úton a császári segítő csapat, Ottinger lovasdandárja, amely a szolnok-abonyi út mindkét oldalán csatarendbe állt. De amikor Kászonyi ezredes huszáraival megindult ellene, Ottinger hátat fordított és Abony felé elvonult, utóvédét azonban a huszárok elérték és megkergették. Karger csapatai, valamint a szétugrasztottak csak Abonyban álltak meg.

12. Az isaszegi csata.

A kápolnai csata után Windischgrätz túlbecsülte győzelmét és oly kérek-dő jelentést küldött Bécsbe, amelyben többek közt annak a reményének is kifejezést adott, hogy «pár nap múlva Debrecenben lesz és a pártütés fészket hatalmába keríti». A jelentés az osztrák udvari és kormánykörökben végleg

Lovasharc az isaszegi csatában.

megérlelte azt az elhatározást, hogy a már régebben tervezett «birodalmi alkotmány»-t kihirdessék. Magyarország eddigi kiváltságait eltörölték és a többi osztrák tartományokhoz hasonlóan bekebelezték az összbirodalomba. És mivel válaszul a magyar országgyűlés március 14-én az uralkodóházat trónvesztettnek, Magyarországot pedig függetlennek nyilvánította, végkép lehetlenné vált az uralkodóház és a nemzet közötti viszály békés kiegyenlítése.

A hadműveletek tehát folytatódtak.

Windischgrätz terve az volt, hogy átkel a Tiszán és Debrecenbe vonul. A magyar kormány is támadásra határozta el magát és seregtesteivel Budát és Pestet óhajtotta visszavétni. A támadásban a magyar erők megelőzték a császáriakat.

A magyar sereg fővezérletét Vetter Antal altábornagy vette át, aki a kormány által jóváhagyott haditerv szerint a Görgey által vezetett VII. hadtestet Tokajon és Miskolcon át Gyöngyös felé irányította tüntető támadás végrehajtására, míg az I. (Klapka), II. (Aulich) és III. (Damjanich) hadtesttel Cibakházánál átkelt a Tiszán azzal a szándékkal, hogy Pest felé előretör.

Görgey három hadosztályból álló hadtestével március 16-án már Miskolcon volt. Innen Beniczky Lajos alezredes vezetése alatt egy különítményt az északi vármegyékbe küldött, hogy az időközben összeverődött tót felkelőket szétverje.

Beniczky szétverte a tót felkelőket, majd Görgey parancsára Windischgrätz félrevezetése végett megindult az Ipoly felé és március 22-én elérte Rimaszombatot. Itt arról értesült, hogy Losoncon császári hírszerző különítmény van. Erre március 22-én este elindult Losonc felé azzal a szándékkal, hogy meglepi a császáriakat. Másnap a nagy hózivatar oltalma alatt észrevétlenül a város közelébe jutott. A világos nappal végrehajtott roham a császáriak soraiban leírhatatlan zűrzavart okozott; a honvédek az ellenállókat részint megszalasztották, részint elfogták, a többiek pedig elmenekültek és csak az 50 kilométernyire lévő Balassagyarmaton álltak meg, ahol ekkor már Ramberg hadosztálya táborozott. Az eredmény tehát fényes volt. Beniczky csapatának erejét a megrettent császáriak 6000 főre becsülték és így Windischgrätz most már nem kételkedett abban, hogy a magyar sereg jelentékeny része Komárom felmentésére készül. Ennélfogva seregtesteit március 27-én észak felé át is csoportosította.

Ezalatt, március 18-án és 19-én, a magyar fősereg Cibakházánál átkelt a Tiszán és megindult Nagykőrös felé. De a várostól nem messze megállott és mivel Vetter, tekintettel a császári erők nagyságára, kockázatosnak tartotta a további előnyomulást, hadtesteit a Tisza balpartjára visszarendelte úgy, hogy március 22-én már Törökszentmiklóson és Mezőtúron voltak. Azonban a hadtestek ezekről a helyekről csakhamar észak felé indultak és március 29-ére Tiszafürednél megint átkeltek a Tisza jobbpartjára.

1849 március 31-én a magyar hadtestek Gyöngyös és Kál között álltak,

a császáriak pedig hosszú vonalon Balassagyarmaton, Vácott, Gödöllőn, Dányban, Cegléden és Szolnokon voltak, mint a vázlaton is látható.

Április 1-én Görgey lett a magyar erők ideiglenes fővezére, mivel Vetter Antal altábornagy megbetegedett.

Görgeynek április 1-én kiadott parancsa alapján a VII. hadtest Hatvanon át előnyomult, hogy szemben lekösse az ellenséget; az I., II. és III. hadtest azonban, párhuzamos utakon, Jászberényen, Tápióbicskén és Süllyápon át dél felé végrehajtott kerülővel és végül nyugat felé kanyarodással Isaszeg felé törekedett, hogy átkarolja a császári erők jobbszárnyát. A hadtestek Görgey merész és kockázatos tervét április 6-ig gyönyörűen végrehajtották.

Közben azonban Windischgrätz, aki ellenfelének helyzete és szándéka felől teljes bizonytalanságban volt, Hatvanon át Gyöngyös felé erőszakos felderítést hajtatott végre, hogy megtudja ellenfelének erejét és fejlődésre és szándékának nyilvánítására kényszerítse. Az erőszakos felderítést Schlick hadteste hajtotta végre. A VII. magyar hadtest és Schlick csapatai Hatvantól keletre találkoztak. A harcban a III. hadtest egyik hadosztálya is beavatkozott. A magyar erők csakhamar Schlick mindkét szárnyát átkarolták, mire a császáriak meghátráltak. Eközben a Zagyván át vezető hidak birtokáért heves küzdelem kerekedett, amelyben a Ferdinánd-huszárok egyik osztálya és egy magyar lovasüteg különösen kitűnt. Magában Hatvanban is helység-harc keletkezett, de az üldözést megakadályozta az, hogy Schlick a Zagyva hídjait leromboltatta.

Ugyanekkor Windischgrätz Schlick és Jellacsics hadtesteit Gödöllő környékén összevonta, és mivel közben a magyar megkerülő hadtestek is Isaszeg közelébe értek, április 6-án bekövetkezett az isaszegi döntő csata.

Amikor az I. (Klapka) és a III. (Damjanich) magyar hadtest Tápiósápról és Kókáról Isaszeg felé előnyomult, a Király-erdő keleti szegélyén császári csapatokra bukkant. Rövid harc után a császáriak visszahúzódtak, felgyújtották az erdőt és csak nyugati szélén álltak meg.

Az I. magyar hadtest áthatolt az erdőn, majd egyik dandára benyomult Isaszegbe; innen azonban hamar kiszorították; hátrálása közben magával

A magyar erők felvonulása Isaszeg alá.

rántotta a másik dandárt is. Erre Klapka egész hadteste számára elrendelte a visszavonulást.

A Damjanich által vezetett III. hadtest, mely szintén átjutott az erdőn, megszállta nyugati szegélyét és amikor Damjanich észrevette, hogy az I. hadtest hátrál, egyik dandárát segítségére küldötte.

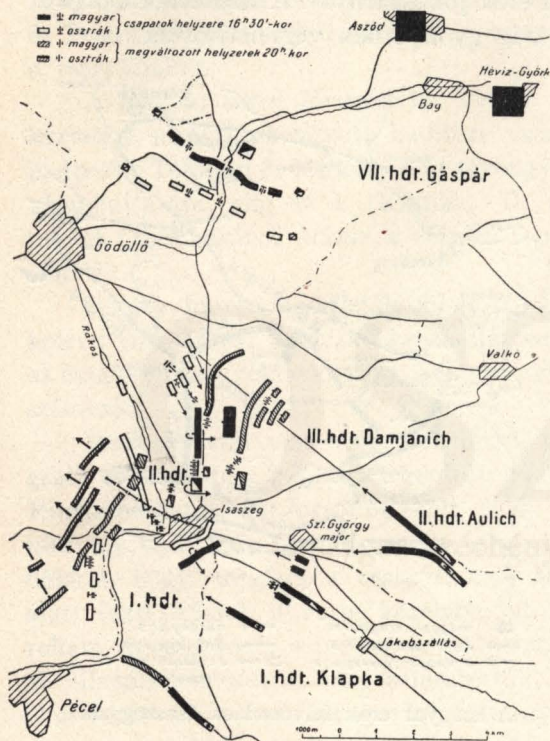
Közben harcra került a dolog a csatatér északi részén is, ahol a Gáspár által vezetett és Aszódnál álló VII. hadtest egyik hadosztálya Gödöllő felé támadást intézett. De a császáriak erőiesen ellenálltak, tehát nem ipar-

kodott tovább előrejutni. És mivel a hadtest parancsnoka, Gáspár tábornok, ezután sem tett semmit, a csata nem válhatott oly tökéletes győzelemmé, mint amilyennek Görgey elgondolta.

Ezalatt Damjanich az Aulich által vezetett (II.) és még csak Dányba jutott hadtestet felhívta, hogy vonuljon a csatatérre, majd a II. és VII. hadtest támogatásának reményében a Rákospatakon át előre akart törni, már csak azért is, hogy így megsegítse a bajbajutott Klapkát. Mivel azonban a VII. hadtest nem tört előre, Aulich pedig még nem érkezett be, Damjanich hadtestének jobbszárnya fedezetlenül maradt. Amikor ezt a császáriak észrevették, ellentámadást intéztek Damjanich jobboldalába.

Ilyen válságos volt a helyzet körülbelül délután három órákor.

A csata megindulásakor Görgey Kókán tartózkodott. De mikor értesült a harcról, lóra pattant és a csatatérre vágatott; útközben találkozott Aulich hadtestével, ezt ketté osztotta és felét a Szentgyörgy-majoron át Klapka támogatására küldte, másik felét pedig Damjanichhoz irányította. Ezután Klapkához lovagolt, ahol nagy meglepetésére visszaözlő csapatokra bukkant. Kemény és dorgáló szavakkal megfordította a csapatokat, majd felkereste Klapkát, szuronyrohamra utasította és ezekkel a szavakkal öntött lelket beléje: «Nekünk ma győznünk kell vagy újból visszakuporodni a Tisza mocsarai mögé! Ha a gyalogságnak nincsen lövészere, van szuronya! Előre!» A felocsúdott és fellelkesült Klapka is «Előre»-t vezényelt. Ezzel a csatatérnek ezen a részén helyreállt az egyensúly.

Az isaszegi csata.

Most Görgey Damjanich felé vágatott, ahol ugyancsak lesújtó látvány tárult szemei elé: a Damjanich által Klapka támogatására küldött dandár is hátrált; e között és Damjanich balszárnya között párezer lépés szélességű űr tátongott; az e mögött álló huszárság pedig szintén hátrafelé mozgott. Miután ezt Görgey megállította és a hézagba előre rendelte, Damjanichhoz rúgtatott, ahol a császáriak éppen Damjanich fedezetlenül álló jobbszárnját készültek megtámadni. Görgey kitartásra utasította Damjanichot, majd megint visszatért a lovassághoz és rohamra indította a császári lovasság ellen, amely az említett hézagon át keresztül akarta törni a magyar csatavonalat. De szerencsére beérkeztek Klapkához a II. hadtest segítő csapatai, amelyek Klapka zászlóaljaival vállvetve este 7 órakor előbb kidobták a császáriakat Isaszegből, majd utánuk eredtek és még a Rákos-patak jobbpartján húzódó magaslatokat is elfoglalták. Ezzel a császári jobbszárnjat vereség érte, a csata eldőlt és a magyar hadsereg győzött.

A csata rövid leírása is eléggé mutatja, hogy a magyar fegyverek győzelme Görgey nevéhez fűződik, aki villámgyorsan felismerte a helyzetet: erélyesen és gyorsan úgy intézkedett, hogy eredeti tervének megfelelően a császári jobbszárnnyal ellen mégis összehozta erőinek nagyobb részét és ezeknek segítségével felülkerekedett.

13. Erdély felszabadítása.

A csucsai, zsigó, dési, bethleni, beszterce-naszódi és tihucai ütközetek után, amelyekben a magyar csapatok Urbán és Jablonszki császári csapatait Bukovinába kiszorították, Bem nem állt meg, hanem Erdély déli részének meghódításához fogott. Részint ez a törekvése, részint Puchner altábornagy ellentámadása hozta létre a gálfalvai (január 17.), a nagyszebeni (január 21.), a szelindeki (január 24.) és a vízaknai (február 4.) ütközetet.

Megkapó az a bátorság, elszántság és szívósság, amellyel Bem maroknyi és elégtelenül felszerelt csapataival nekiment a császári haderőnek. Ezúttal is kiváló jeleit adta személyes bátorságának és vezéri lángelméjének.

A *gálfalvai ütközet* kezdetén a magyar tűzérség oly kitűnően működött, hogy a császári tűzérség csakhamar elhallgatott. Erre az egyik székely zászlóalj az ellenségre rontott és visszadobta. Később a tűzérségünkől megint igen jól támogatott 27. honvédszászlóalj is oly keményen védekezett, hogy a császáriak kudarcot vallottak vele szemben. Amikor pedig az osztrák dragonyosok is előtörték, hogy lélekzethez juttassák szorongatott gyalogságukat, Bethlen Gergely őrnagy tűzérsege és gyalogsága oly pompásan lőtte a támadókat, hogy kénytelenek voltak visszavonulni. Az ütközetet Bem nyerte meg, akinek lovassága oly sikeresen lépett fel, hogy a császáriak visszavonulása csakhamar futással járt; Medgyesen át menekültek és Nagyszebenig meg sem álltak.

Az ütközet eldöntése után érdekes epizód játszódott le. Bem maga vezette az üldöző magyar lovasságot. Balázstelke körül Hepperger chevaux-légers főhadnagy néhány lovasával elrejtőzködött azzal a szándékkal, hogy alkalmas pillanatban kárt tesz a magyarokban. Mikor Bem törzsével a lesállás helyéhez ért, Hepperger előrontott és Bem felé vágatott. De még mielőtt Bem közelébe ért volna, Kiss Sándor őrnagy és gróf Teleki Sándor néhány hatalmas vágással leterítette és elfogta.

A nagyszebeni ütközet 1849 január 21-én.

A *nagyszebeni ütközetben* ismét nagy bátorsággal törtek előre a magyar csapatok. A kölcsönös heves ágyúharc egész délelőtt tartott. Az ezt követő gyalogsági rohamban főként a bécsi légio és a 2. számú székely zászlóalj szuronnyal háromszor támadta meg az ellenség állásait. De rohamuk kudarcot vallott a császáriak pusztító kartács- és puskatüzében. Éppily dícséretesen harcolt a Mátyás-huszárok osztálya, amely a legnagyobb golyózáporban is rendíthetetlenül állt helyén és a császári lovasságnak a magyar tüzérség ellen többször megkísérelt támadását fényesen visszautasította. A délutáni harcban a magyar tüzérség a középen támadó császári gyalogságot és gránátos zászlóaljat kartácstüzzel hátrálásra bírta, mikor azonban a császári oldaloszlopok is előtörték, a megviselt magyar zászlóaljok visszahúzódtak Nagy-

Foto Mddt.

A szászsebesi ütközet

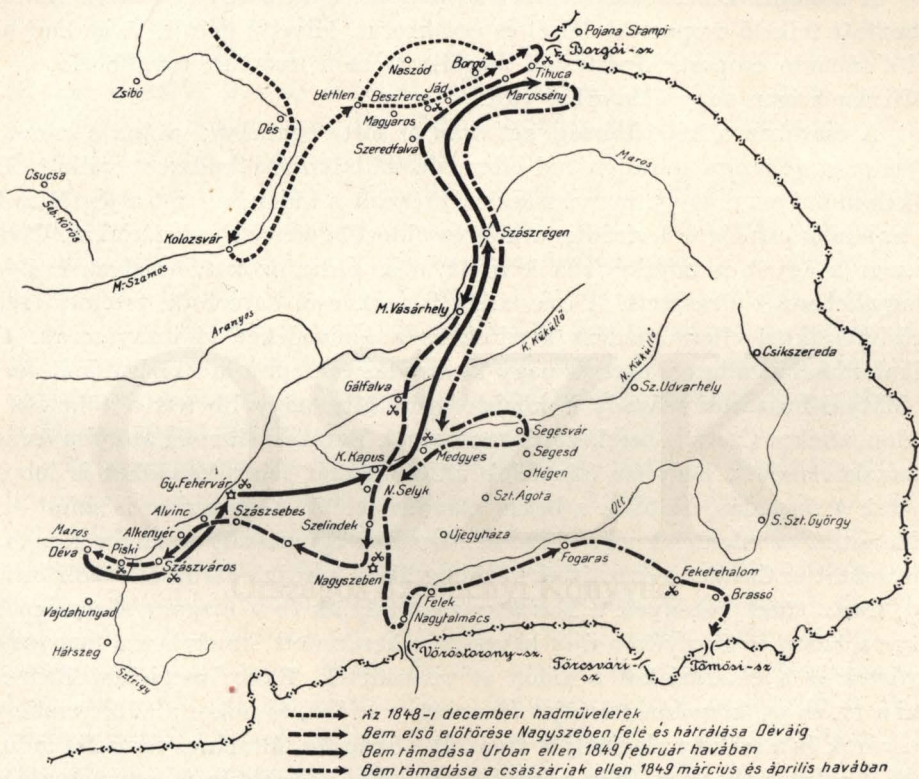
csűr felé. Ez alkalommal csak Bem tartott ki ütegeivel és lovasságával és csak akkor hátrált, amikor a túlerő kiszorította állásából. De ekkor sem menekült, hanem még kétszer visszafordult és megállította az ellenséges gyalogság előtörését. A küzdelemnek Czetz hadoszlopa vetett véget, amely a vízaknai magaslatokon tűzérésségével megállította a császáriakat. Erre a Szabó Ferdinándtól vezetett székely, valamint a 4. honvédszászlóalj megfordult és szuronyrohamra akart indulni, de mivel a császáriak erősítéseket kaptak, a magyar balszárny is meghátrált.

Szelindeknél, ahol megálltak a magyar csapatok, a császáriak egyszerre három oldalról támadták meg a már igen megtépázott magyar oszványokat. A magyar tűzérés ez alkalommal is oly hatásosan lőtte a császári tűzérést, hogy ez csakhamar elhallgatott. De a magyar zászlóalj is oly derekasan viselkedtek ellentámadásaik és állásaikban való szívós kitartásuk révén, hogy a császáriak este 8 órakor kénytelenek voltak Nagycsűr alá visszahúzódní.

Másnap, mivel a császáriak nem támadtak, Bem nyomult elő, de nem azért, hogy döntő csatát erőszakoljon, hiszen erői elégtelenek voltak, hanem azért, hogy Vizaknánál állást foglalhasson és addig védekezhessen, amíg Magyarországból beérkeznek az ígért erősítések. Bemnek csak 3 zászlóalja, 3 huszárszázada és 4 ütege maradt meg, összesen 1930 főnyi gyalogsággal, 375 lovassal és 24 ágyúval. Ezzel a nevetségesen kevés haddal védekezett február 4-én, mikor a császáriak négyszeresen nagyobb erővel és 30 ágyúval Vizaknánál megtámadták. Kétórai ágyúharc után a magyar balszárny Zsurmay őrnagy vezetése alatt szuronyrohamra indult és visszanyomta a császári jobbszárnyat, mire a szomszédos császári oszlop is meghátrált. Erre Bem egész tűzérésségével az ellenség üldözésére indult. Mikor Puchner személyesen közbevetette magát és tartalékaival ellentámadást kezdett, Bem az óriási túlerővel szemben még jó ideig tartotta magát, majd védtelenül hagyott ütegeivel is tovább harcolt, bár zászlóaljainak egy része futásnak eredt. Ez okozta, hogy a legutolsó pillanatban elrendelt visszavonulás alkalmával nemcsak az ütegek, hanem ő maga is veszélybe került és csak Simonyi Simonnak, Czetz hadsegédének elszánt közbelépése mentette ki a császári lovasság gyűrűjéből. 15 ágyúja, lövészeres kocsijainak egy része, majdnem egész málhája, hadműveleti irodájának java a pénztárral együtt a császáriak kezére jutott.

A felbomlott magyar sereg Szerdahelyre és Szászsebesre menekült. Az utóbbi helyen ismét harcra került a sor, mert egyrészt Gyulafehérvárról tört elő egy császári különítmény, másrészt az üldöző császári főszereg lovassága is beérte a hátrálókat. A gyulafehérvári különítményt Bem könnyen visszaszorította, majd a falakkal körülvett városban felkészült a védelemre. Puchner megadásra szólította fel Bemét, aki visszautasította az ajánlatot, és míg a tárgyalásokat húzta-halasztotta, azalatt csapatait lopva Szászvárosra indította. Bár Puchner Alkenyérig utánuk eredt, sem a csapatokat, sem Bemét nem tudta beérni.

Azonban Bem vesszőfutása még nem ért véget, mert az oláh felkelők által megszállott helységeken fegyverrel kellett utat nyitnia magának. Szászvárost is csak harc árán vehette birtokába. És mivel arról értesült, hogy a magyarországi segítő csapat már útban van, kitartott és bevárta Puchnert. Bár lövészere fogytán volt és már csak négy használható ágyú állt rendelkezésére, és bár a császáriak túlereje agyonnyomással fenyegette, a késhegyig menő heves harcban csak akkor adta fel a reménytelen küzdelmet, amikor

Bem erdélyi hadműveletei 1849 elején.

kisded hada egészen felmorzsolódott, ő maga pedig megsebesült. A megmaradt csapatok csak Dévánál álltak meg, ahol végre beérkezett a várva-várt magyarországi segítség.

A *piski útközet*. Bem visszavonulását Dévára Kemény Farkas alezredes fedezte, mindössze 2 zászlóaljjal, 1 század huszárral és 10 ágyúval, úgy-hogy végül Piskiné, a Strigy-folyó mögötti erdőben állt fel.

A magyar segítő had beérkezése után Bem hadereje 10 zászlóaljra, 5 rendes és 2 bihari nemzetőr lovasszázadra és 28 ágyúra szaporodott, kereken 8000 főnyi létszámmal. Vele szemben a császáriak ereje is majdnem ugyanennyi volt azzal a különbséggel, hogy köröskörül több csoportban oláh

felkelők is álltak. Ezek egyikét, a hátszegi csoportot, február 6-án éjjel vereség érte, amikor a dévai magyar tábort akarta meglepni. Amikor pedig február 8-án Puchner kémszemlére küldött csapatai révén arról győződött meg, hogy a Piski körüli magaslatokat a magyarok erősen megszállták és elszánt védelemre készülődnek, támadásra határozta el magát.

Bem, aki seblázzal ágynak esett, Czetznek állítólag csak ennyit mondott: «Menjen és tegye meg, amit lehet, mert ha a híd elveszett, Erdély is oda van!»

A császáriak nemcsak szemben támadtak, hanem egy-egy megkerülésre utasított felkelő csoporttal délről és északról is. Mivel a délről, Vajdahunyad felől támadó csoport Alpestesnél megállt és nem nyomult tovább elő, ez a miéinknek igen nagy előnyükre vált.

A csatában a két tűzérség két órán át lőtte egymást; utána a császári gyalogság rohamra indult a híd ellen, de vállalkozása kudarcot vallott. Ez alkalommal a 11. és 55. honvédzászlóalj részint a hídon, részint a jégtől zajló s majdnem csípiőig érő vízen is átkelt és üldözőbe vette a császáriakat. Csakhamar 2 ágyút is hatalmukba kerített, még pedig azokat, amelyeket Bem Nagyszebennél elvesztett. A császáriak is makacsul harcoltak, tetemes erejű erősítésekkel ellentámadást kezdtek és a honvédeket visszanyomták. Ez alkalommal igen heves harc és nagy kavarodás támadt a híd kijáratánál, ahol a Mátyás-huszárok százada is közbevágott. Még nagyobb lett a tolongás a hídon, amikor Czetz is beérkezett csapataival. Barát és ellenség annyira összevisszakeveredett, hogy az ellenfelek állítólag már fehér kendőket is lobogtattak a megadás, illetőleg a békés szándék jeléül. A harc meg is szűnt egy pillanatra, az ellenfelek már alkudozni kezdtek egymással, de mikor Kemény alezredest és Czetzet a császáriak körülfojták és kardjuk átadására szólították fel, Czetz tüzet vezényelt a Máriássy-zászlóaljnak és a magyar tűzérségnek. Erre a hídon és környékén újra heves harc kerekedett, amelyben a magyarok győztek és a császáriakat a hídon át visszaűzték. Ekkor megjelent Bem is, aki a 11. és 55. honvédzászlóaljat átvezette a hídon, és mikor a Württemberg-huszárok és a székely zászlóalj is átgázolt a Strigyen, általános támadás indult meg a császáriak ellen. Még a két fél lovassága is összetűzött egymással. Ez a harc a magyar lovasság vereségével végződött. Most Puchner vezette elő egyik zászlóalját és megrohanta a magyar jobbszárnyat, amely nem tudott ellenállni. Emiatt a magyar csapatok a hídon át ismét a Strigy balpartjára özőnlöttek vissza s magukkal rántották Bemet is, aki erélyes fellépésével hiába iparkodott rendet teremteni. Ez alkalommal a magyar gyalogság igen sokat vesztett, de szerencséje volt, hogy Vajdahunyadról a szárnya ellen és hátába indított oláh felkelők nem mozdultak ki messzeeső állásukból.

Dícséret illeti a magyar vezetőket azért, hogy felbomlott csapataikat hamarosan rendbeszedték és a Dévára vezető országút mindkét oldalán ismét csatarendbe állították. Ennélfogva az üldöző császáriak és a magyarok között megint dühödő harc kerekedett, ami csak este ért véget, mikor a császári csapatok kimerültek, lövészerük elfogyott és így a csatateret kénytelenek

voltak elhagyni. Bem villámgyorsan felismerte a kedvező helyzetet és csapatait még egy utolsó erőfeszítésre, ellentámadásra bírta, ami a császáriakat annyira meglepte és megrettentette, hogy megfutamodtak és a hídon át Szászváros felé elmenekültek.

A változó szerencsével egész napon át ide-oda hullámzó igen elkeseredett harc végre mégis Bem győzelmével végződött.

A medgyesi ütközet. A piski győzelem fordulópontot alkotott Bem hadműveleteiben, mert utána azonnal támadásba fogott és rövid idő múlva egész Erdélyt hatalmába kerítette.

Ebben az időben a megvert császári hadtest Nagyszeben felé hátrált és február derekán meg is érkezett oda; Heydte császári őrnagy portyázó-különítménye Segesváron állt, Urbán ezredes pedig Bukovinából, Pojana Stampiból újabb támadásra készült.

A magyar erők közül: Bem Szászsebes felé haladt elő; Medgyesen egy kisebb magyar különítmény, Nagyselyknél pedig Zsurmay őrnagynak az a hadoszlopa állt, amely a vizaknai szerencsétlen csata után elszakadt Bem főseregétől; Kolozsvárott Tóth Ágoston alezredes parancsnoksága alatt kisebb csoport volt; Sepsiszentgyörgyön pedig Kiss Sándor alezredes vezetése alatt egy székely segélyhad gyülekezett; végül Beszterce vidékén Riczkó ezredes különítménye figyelte a Bukovinába vezető utakat; előőrsei Borgó-Prundnál és Marossénynél álltak.

Urbán mintegy 900 emberrel előtört a hóborította és majdnem járhatatlan hegyi utakon és február 6-án hajnalban a Borgó-Prundnál és Marossénynél kiállított magyar előőrseket meglepte, elfogta és Bukovinába vitte. Ez a siker arra ösztönözte a Bukovinában parancsnokló Malkowsky altábornagyot, hogy a határok mentén összevont császári erőkkel is szerencsét próbáljon. Elővédét Urbán alkotta, aki Naszódig és Jádig jutott. Vele szemben Besztercénél Riczkó ezredes állott. Riczkó, amikor megtudta Urbán előnyomulását, Szeredfálvára húzódott vissza, elsáncolta magát és kétszer is visszaverte a császáriakat, de mikor súlyosan megsebesült, a parancsnokukat vesztett zászlóaljak annyira zavarba jutottak, hogy Dés felé meghátráltak. Magyaros alatt azonban újabb veszedelem érte őket, mert a Naszódról előnyomuló császári zászlóalj a hátukat fenyegette. Bár a Kolozsvárott álló Tóth Ágoston alezredes közbe akart lépni és Szamosújvár felé el is indult, csakhamar feladta tervét és Riczkó különítményével együtt Dés alá kitért.

Ezalatt a belső területen is harcra került a dolog Zsurmay és Heydte között. Heydte ugyanis Segesvárról Erzsébetvároson át Medgyesre vonult és miután kiszorította onnan a gyenge magyar erőket, Kiskapusig eljutott. Ott azonban Zsurmay váratlanul megrohanta és Erzsébetváros felé visszadobta. Ezután Heydte Segesvárra hátrált, Zsurmay pedig Marosvásárhelyre ment, mert megtudta, hogy Bem oda tart. Közben a Sepsiszentgyörgyön Kiss Sándor alezredes parancsnoksága alatt összegyűjtött székely had is megmozdult és Kőhalmon át Segesvárra indult; e miatt Heydte, nehogy két tűz

közé szoruljon, Segesvárt is feladta és Puchner parancsára Szeben felé elvonult.

Közben Bem nem követte a Nagyszeben felé hátráló császári főerőt, hanem Medgyest akarta elérni, hogy létrehozza az összeköttetést Marosvásárhellyel és a Székelyfölddel, ahonnan hathatós támogatásra számított. Ehhez képest február 10-én elindult, Alkenyérnél megszalasztotta a császári előőrsöket és lovasságot, majd megtévesztésül Szászsebes felé csak egy zászlóaljat rendelt ki néhány ágyúval és lovassággal, maga pedig főerejével Alvinc felé fordult. Ott meglepte az egyik császári dandárt, amely futva Gyulafehérvárra menekült előle. Erre Bem a hegyeken át, majdnem toronyirányban, mély hóban és dermedt hidegben Kiskapuson át Medgyesre vezette csapatait, ahová február 15-én háborítatlanul be is érkezett. Első teendője az volt, hogy Kolozsvárra, Besztercére, Marosvásárhelyre és a Székelyföldre futárokat küldött és hírül adta előnyomulását.

Ezalatt a császáriak Nagyszeben körül gyülekeztek.

Medgyesen Bem arról értesült, hogy Urbán ismét betört Erdélybe. Erre február 17-én 4 zászlóaljjal, 2 század lovassággal és 12 ágyúval Marosvásárhelyen át azonnal tovább ment északnak, négy nap alatt 150 kilométernyi utat tett meg, ami nagyszerű teljesítmény volt, és Beszterce közelébe jutott. Bem előnyomulásának hírére Urbán Besztercén csak 1300 embert és 7 ágyút hagyott, főerejével pedig visszahúzódott Borgó-Dióssényre és állást foglalt azzal a szándékkal, hogy a mögötte, Borgó-Prundnál és Marossénynél Malkowsky alatt álló császári csapatokkal egyesülve ütközethez áll. Bem február 21-én kiverte Besztercéről a császári utóvédet, egyesült Tóth Ágostonnak Désről beérkezett csapataival és rátámadt Urbánra. Urbán nem bocsátkozott komoly ütközetbe, hanem Bem nyomása következtében fokozatosan előbb Tihucára hátrált, majd a határon át kitakarodott Bukovinába.

Urbán betörésének hírére a Nagyszeben alatt összevont császári erők megindultak Medgyes felé azzal a szándékkal, hogy Urbánnal együtt Bemet két tűz közé szorítják.

Medgyesen Csetz ezredes volt a magyar csapatok parancsnoka, aki a várostól nyugatra, a Nagyekemező körüli magaslatokon jól megerősített állásokban várta a császáriakat.

A csata első napján, március 2-án, a császáriak viaszszorították a Kiskapusnál álló magyar előőrsöket és utána Csetz állásai ellen is harchoz fejlődtek. Azonban ekkor megjelent Bem, aki tüneményes gyorsasággal érkezett meg Beszterce alól és a védelem helyett támadást parancsolt. Csakhamar igen makacs harc kerekedett az Akasztófahegy aljában az országút mentén épült kocsmá birtokaért. Főként az Inczedy Samu őrnagytól vezetett 11. honvédzászlóalj tűnt ki, amely az ellenséges ágyú- és puskatűz ellenére ismételt rohamra indult. Vele együtt a 24. honvédzászlóalj is merészen előtört, de a császáriak ellentámadása miatt hamarosan visszaözlött és magával rántotta a 11. honvédzászlóaljat is. Inczedy nem tágtott, rendezte zászló-

alját, a Máriássy-zászlóalj támogatásával ismét rohamra indult és a kocsmánál felvonult császári tüzérséget állásának elhagyására kényszerítette. Azonban a harc hevessége nem enyhült, mert a császáriak nem engedtek, visszadobták a honvédek és a dragonyosok is belevágtak a megbomlott magyar sorokba. De most Zsurmay őrnagy és Bethlen alezredes a Vilmos- és Mátyás-huszárokkal villámgyorsan a dragonyosokra vetette magát, visszautzte őket és a császári gyalogságot is megállította. Ekkor megint Inczedy rohant elő saját zászlóaljával, továbbá az 55.-kel és a Károlyi őrnagytól

A medgyesi ütközet.

vezetett Württemberg-huszárokkal. Ez a tömeg este hat órakor visszanyomta a császáriakat a kocsmá mellől. Ebben a pillanatban Bem is előrerendelte a 24. honvéd- és a Máriássy-zászlóaljat, amelyek a kocsmá délkeleti magaslatairól elűzték a császáriakat és véglegesen visszavonulásra kényszerítették. Bem Kiskapusig üldözte a visszavonulókat, ahol egyideig még utcai harc is dúlt.

A csata második napján a császáriak két dandára Kiskapusnál archban, egy erős különítménye pedig délről, oldalból támadta meg Bem állásait. Délután 3 órától 5 óráig heves ágyúharc volt, amelyben a császáriak kerekedtek felül. Ezt a császári gyalogság rohama követte, amely kivetette állásaikból

a honvédeket. Ez alkalommal Bem oly makacsul kitartott ágyúi mellett, hogy az ellenséges gyalogság egyik csoportja őt is körülfogta és csak annak köszönhetette megmenekülését, hogy a Württemberg-huszárok egyik szakasza elszántan közbevágott. Alig hogy szabadnak érezte magát Bem, ágyúival megint állást akart foglalni, de ebben az utána nyomuló ellenség megakadályozta. Ekkor már a magyar zászlóaljok is meghátráltak és a tartalék által elkészített állásokba menekültek, ahol Czetz azonnal rendezte és a sáncok védelmezésére utasította őket. Itt tehát újra rendszeres és megint tüzes küzdelem kerekedett és bár Bem erősítéseket is kapott, az ütközetet nem nyerte meg, mert amikor a császáriak állásainak oldalába törtek, a honvédek Medgyes falai mögött kerestek menedéket.

Bem Medgyesen sem maradt meg vert hadával, hanem Segesvárra húzódott vissza, ahol azonnal hozzálátott a város és Dános között már korábban kiépült védőállás megerősítéséhez.

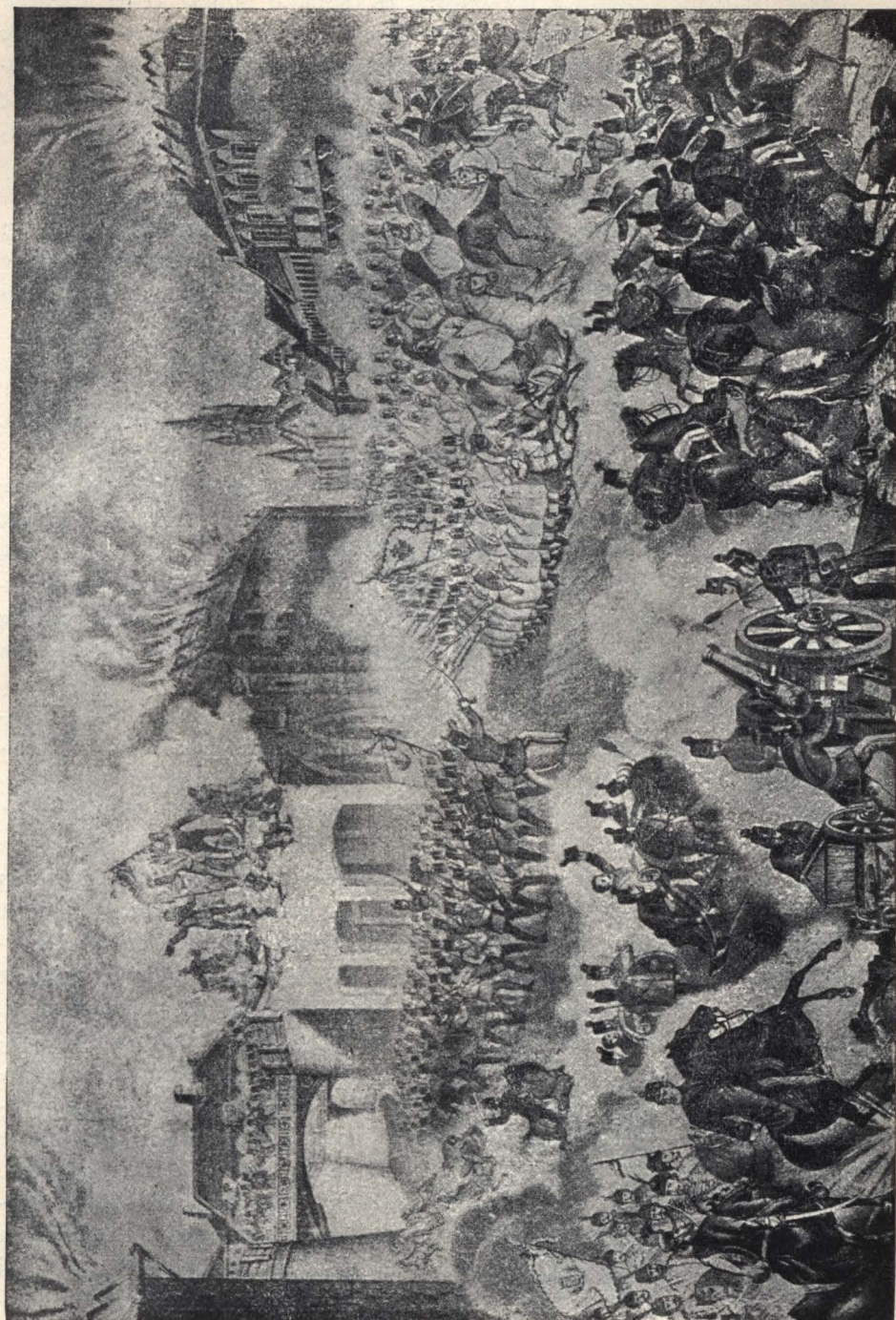
Nagyszeben és Brassó megvétele. A további harcok csak úgy érthetők meg, ha előbb elmondjuk az erdélyi első orosz megszállás történetét.

Amikor a párizsi forradalom eszméi Európa többi államaira is gyorsan áttérjedtek, Miklós orosz cár elhatározta, hogy egyik hadtestét Moldvába és Oláhországba küldi, hogy az ottani forradalmi törekvéseknek gátat vessen. A hadtestet Lüders gyalogsági tábornok vezette.

Az erdélyi császári erők fővezére már 1848 október végén szóvátette az orosz segítség igénybevételét, de tervét a bécsi kormány elutasította. Amikor azonban a székely csapatok fenyegetni kezdték a Barcaságot, előbb a szászok, majd az általuk felbízott oláhok is, a cs. k. főhadparancsnokság tudta nélkül, Lüdershez folyamodtak támogatásért. Lüders csak részben hajlott a kérelmezők szavára, mert csak annyit tett meg, hogy előtolta előőrseit a magyar határ felé.

Amikor 1848 végén a császári haderő helyzete rosszra fordult, pótlásokat sehonnan sem kapott és a szász és az oláh felkelés sem felelt meg a hozzáfűzött várakozásoknak, a bécsi kormány, mert félt a diplomáciai bonyodalmaktól, még most sem támogatta a szászok és az oláhok kérelmét, de nem akadályozta meg, hogy a két veszélyeztetett város, Nagyszeben és Brassó tanácsa kérje a beavatkozást. Lüders megint visszautasította a kérelmezőket. De a kiküldöttek nem tárgítottak és végre mégis elértek annyit, hogy Lüders a cárhoz fordult. A cár válasza az volt, hogy végső szükség esetén segítség adható a két városnak, de csak az erdélyi császári haderők főparancsnokának határozott kérésére.

Közben azonban Bem kifogott a császári hadvezetőségen, megjelent Nagyszeben előtt, a székelyek pedig Brassót fenyegették. Erre Puchner megengedte a szászoknak, hogy segínyt kérhetnek Lüderstől, de nem az ő nevében, hanem az általa összehívott haditanács véleményére való hivatkozással. Tényleg azonban a Brassóban parancsnokló Schurttner császári tábornok hívta be az oroszokat Brassó város tanácsának unszolására.

Nagyszeben bevétele.

Lüders magára vállalta a felelősséget és csapatai január 31-én átlépték Erdély határait azzal az ürüggyel, hogy Brassót és Nagyszebent megóvják a magyarok dúlásaitól. Brassóba Engelhardt tábornok vonult be 4 1/2 zászlóaljjal, 4 dzsídásszázaddal, 215 kozákkal, 1 üteggel és 2 árkászszázaddal; Nagyszebenbe pedig, Skariatín ezredes vezetése alatt, ugyancsak vegyes különítmény érkezett be mintegy 2200 főnyi létszámmal.

A székelyek az oroszokkal legelőször a szászhermányi ütközetben kerültek szembe. A közel öt órán át tartó harcban, amikor az oroszok komolyan támadni kezdtek, a székelyek visszahúzódtak. Az oroszok mégsem üldözték őket, hanem felsőbb helyről kapott utasításukhoz képest megtagadták a további beavatkozást, a Székelyföld határának átlépését.

Az oroszok későbbi szereplése az alábbiakból fog kitűnni.

Amikor Bem a medgyesi csata után Segesvár alá visszahúzódtott, erősítéseket, de főként lövészert vont magához.

A császáriak sem voltak tétlenek, hanem kétnapi pihenő után folytatták támadásukat. Bem dánosi állásait igen erőseknek tartották és hogy elvágják a magyar sereget erőforrásaitól, a Székelyföldről, nem szemben óhajtották megtámadni, hanem megkerüléssel akarták tönkrevetni. E végből egy különítményt a medgyes-segesvári úton toltak előre, hogy tüntessen és tévedésbe ejtse Bemet, a főerő pedig délnek kitérve, Szentágótán, Hégenen és Segesden át akart Bem baloldalába és hátába kerülni.

Bem értesült a császáriak szándékáról és legott arra az igen merész elhatározásra jutott, hogy elhagyja Segesvárt, a császári főerő háta mögött Nagyszebenbe megy és ezt, mint a császári haderő hadműveleti alapját, tehát legfontosabb pontját, elfoglalja. Terve várakozáson felül fényesen sikerült, mert a Medgyesen visszahagyott gyenge császári erők Bem előhadának támadására elhagyták a várost és Nagyszeben felé elvonultak; így Bem március 10-én bántódás nélkül bevonult Medgyesre. Miután pedig kellő erejű csapatot hagyott a városban serege hátának fedezésére, Nagyselyken és Szelindeken át Nagycsűrbe menetelt, ahonnan március 11-én csatarendbe fejlődve rátámadt azokra a császári és orosz erőkre, amelyek Nagyszebenből ellene kivonultak.

Bem előcsapatait oly ügyesen csoportosította, hogy az oroszok csakhamar az elsáncolt külvárosba húzódtak. Ugyanekkor a Kiss Sándortól vezetett Kóburg- és Vilmos-huszárok a visszavonulást fedező orosz üteget is megrohanták. Este 7 óra körül megakadt Bem támadása, mire tűzértségét előbbre vonta és magát a várost is lövetni kezdte. A házak egy része ki is gyulladt. Ekkor, az utolsó pillanatban, megjött Bethlen különítménye, amely megrohanta a külvárost. Azonban itt végzetes kavarodás támadt. Ugyanis a koromsötétségben nem lehetett jóbarátot és ellenséget megkülönböztetni egymástól s így megtörtént, hogy a hátrább maradt csapatok vaktában belepuskáltak Bethlen ellenségnek hitt zászlóaljaiba. Szerencsére Kiss Sándor alezredes, aki felismerte a veszedelmet, megszüntette az oktalan lövöldözést

A fogarasi ütközet.

és miután valahogyan rendet teremtett, Bethlen háromszor megismételt rohamával elfoglalta a külvárost. Erre az oroszok előbb a felsővárosba, később pedig Nagytalmácsra húzódtak vissza. A várfalak védelmezésére már nem került a sor, mert a szász nemzetőrség széteszlott és így a magyar csapatok ellenállás nélkül betörték a városba, ahol nagymennyiségű ruházat, fegyverzet, lövészer, élelmicikkek és 24 ágyú jutott Bem kezére.

A zsákmányul esett készleteket Bem kiosztotta hiányosan felszerelt csapatai között, majd magához vonta kikülönített csapatait, Nagyszebentől délre táborba szállt, azután egy különítményt tolt előre a Vöröstorony-szoros felé, egy másikat pedig Újegyháza irányába, hogy megfigyeljék az orosz és a császári csapatokat.

A Segesvár ellen nyomuló császáriak Bem elillanását csak a város közelében, Segesden tudták meg és mikor a Segesvár tartására rendelt magyar erők Székelykeresztúr felé elvonultak, a császári főserег bevonult Segesvárra, ahol az a másik kellemetlen hír érte, hogy Urbánt és Malkowskyt Bem már kikergette Bukovinába. Ezzel tökéletesen füstbe ment Puchnernek az a terve, hogy Bemet két tűz közé szorítsa. Mikor a császáriak Nagyszeben védelme érdekében visszafordultak, útjuk felén megtudták Nagyszeben elestét is. Ez érthető módon megdöbbenetette őket, Puchner beteggé lett és a sereg parancsnokságát Kalliány tábornoknak adta át, maga pedig Skariatinhoz utazott Nagytalmácsra, az oroszok táborába.

A császári hadvezetőségben megvolt ugyan a jóakarát Nagyszeben visszafoglalására, de mikor mind Skariatin, mind a Brassót megszálló orosz csapatok parancsnoka kijelentette, hogy nem ad segítséget, a császári főerő elejtette Nagyszeben visszafoglalását és Fogarason át Brassó felé elvezette csapatait, hogy az oroszokkal karöltve Brassó körül próbálja megvívni a döntő csatát.

Bem 2000 főnyi helyőrséget hagyott Nagyszebenben, a Vöröstorony-szoros felé is csapatokat tolt előre, a fennmaradó főerőket pedig Czetz ezredes vezetése alatt Fogaras felé indította azzal a paranccsal, hogy nyomják vissza a császáriakat és ejtsék hatalmukba Brassót. Czetz rá is támadt a császáriakra, Felednél visszadobta őket s így megnyitotta az utat Brassó felé. Ezzel egy időben a Vöröstorony-szoros birtokáért is fellángolt a harc. Már a magyar előhad támadása is elégséges volt ahhoz, hogy a császári és az orosz erők a határig visszahúzódjanak.

A magyar főserег Fogarason és Feketehalmon át ért Brassó közelébe. Útjában csak Feketehalomnál talált jelentékenyebb ellenállásra, mert a császáriak csak a Tömösi-szorosban vetették meg megegerszer a lábukat. A dolog vége az lett, hogy március 22-ére a császári és az orosz erők a Tömösi- és a Törösvári-szoroson át kitakarodtak Erdélyből. Ezzel pedig beteljesült Bem óhaja, hogy az oroszok elhagyják Erdély területét.

Az események utójátéka a Vöröstorony-szoros tökéletes megtisztítása volt. Az oroszok ugyanis a határ előtt megálltak és a veszteglőháznál állást

foglaltak. Innen az ellenük küldött magyar csapat csak ötőrai kemény harc árán tudta kiszorítani őket.

Tehát 1849 március végén, Déva és Gyulafehérvár kivételével, egész Erdély Bem birtokába jutott. Azonban mesterileg vezetett hadműveleteit nem folytathatta, mert a magyar kormány a Bánságba rendelte, hogy Perczel Mórral együtt ott is diadalra juttassa a magyarok ügyét.

14. A szerb felkelés leverése.

1849 elején a magyar kormány Vécsey és Damjanich hadosztályait a déli hadszíntérről a Közép-Tisza mellékére a magyar főseréhez rendelte. Ekkor a bács-bánsági magyar haderők helyzete a következő volt: Szabadka, Szeged és Makó között gróf Hadik Gusztáv alezredes alatt a IV., Arad körül, Gál Miklós ezredes vezetése alatt a VI. hadtest, Bácsón pedig Bezerédj Miklós alezredes alatt egy különítmény állt a Duna megfigyelésére; ezeken kívül még Pétervárad és Eszék is magyar kézen volt. Ezekkel az erőkkel szemben a császáriak és a felkelők csapatai így oszlottak meg: Stanojevics őrnagy Zombort és Cservenkát tartotta; Theodorovics ezredes Nagyikinda, Zsombolya és Gyertyámos közt állott; Temesvárott még mindig Rukawina altábornagy, Aradon meg Berger tábornok csapatai alkották a császári védősereget. Valamennyi támadni óhajtott, hatalmába akarta keríteni Szegedet, fel akarta szabadítani Aradot az ostrom alól, s azután az irány Nagyvárad és Debrecen lett volna. Eszék és Pétervárad elfoglalását Nugent tábornok vállalta magára dunántúli és szlavóniai erőivel.

Gál Miklós már január elején ostromolni kezdte Aradot, de egyelőre eredmény nélkül. Február elején arról értesült, hogy Temesvárról ellenséges erő közeledik, mire ostromlószerzeivel és csapataival a Maros jobbpartjára ment át. A temesvári császári helyőrség egy része csakugyan be is érkezett Új-Arad alá és Arad őrseregével vállvetve oly sikeresen kezdte löni Gál csapatait és állásait, hogy a magyar zászlóaljnak Battonya felé meghátráltak. A könnyű sikeren felbuzdult ellenség most átkelt a Maros jegén, betört Ó-Aradra és fosztogatni kezdett. Ennek hírére a hátráló magyar jobbszárny Asztalos százados vezetése alatt megfordult és a város piacán ügyelgő szerb felkelőket hősiességgel megrohanta, egy részüket a lakosság segítségével levágta, a megmaradtakat pedig futásra kényszerítette. Másnap Gál és Asztalos Új-Aradot is visszafoglalta, mire a császáriak visszahúzódtak Temesvárra.

Ezalatt Theodorovics Szőreg alá vezette seregét és Új-Szegedet is hatalmába kerítette, de nem sokáig tarthatta, mert a Gombás századostól vezetett nemzetőrzászlóalj átkelt a Tisza jegén és Szőregre verte vissza Theodorovicsot, sőt február 12-én, miután Hadik két hidat veretett a Tiszán, ezeken egész erejével átkelt és megtámadta Theodorovicsot. A harcban főként a Forget századostól vezetett Wasa és az Igmándy őrnagytól vezetett 8. honvédszászló-

alj tűnt ki, amelyek csak ismételt rohamaikkal bírták a felkelőket megverni és arra kényszeríteni, hogy Deszkre, Szentivánra és Török-Kanizsára visszahúzódjanak. Ezután Hadik a Tisza-Maros szögletében földsáncokat építtetett és így vetett gátat a felkelők további előnyomulásának.

Azonban Theodorovics támadásával egyidőben a felkelők a Tisza jobbpartján, Horgos ellen is előnyomultak. De vállalkozásuk nem sikerült, mert Bene alezredes nemzetőrei derekasan megállották helyüket.

Amíg így a bács-bánsági hadszíntéren a magyar erők visszaverték a támadókat, azalatt a hadszíntér nyugati részében nagy kárt vallott a magyar ügy, mert Éder tábornok február 13-án Eszéket átadta Nugent tábornoknak.

Március elején Stanojevics erői is megmozdultak a Bácskában és Szabadkát akarták hatalmukba keríteni. De Gál alezredes résen állt és nemcsak visszaverte a támadókat, hanem ellentámadással Bajmoknál megrohanta a felkelőket. Azonban az ellenséges tűzéréség oly jól működött, hogy Gál kénytelen volt meghátrálni. Mikor a lázadók utána eredtek, megfordította csapatait, merészen visszavágott és nemcsak az ellenséges gyalogságot szórta szét, hanem elragadta tőle ágyút is. Ez a siker annyira megfélemlítette a felkelőket, hogy még táborukat is elhagyták és meg sem álltak Nemes-Militicsig.

Ebben az időszakban többször összecsaptak az ellenfelek Pétervárad és Újvidék környékén is. Péterváradon, Csuha tábornok alatt, a 32., 33. és 39. szerezeg egy-egy zászlóalja, a 2. honvédszászlóalja, a Württemberg-huszárok fél-százada és Bezerédj Miklós alezredes nemzetőrsége állt. Február 1-én Bezerédj Kucuránál szétszórta azokat a felkelőket, akik portyázásra és fosztogatásra akartak indulni; 13-án Hrabovszky százados Palánkánál meglepte a szerb őrséget és a Duna jobbpartjára kergette; 19-én Pirosnál és Kiszácsnál ugyancsak Hrabovszky százados verte meg a felkelőket, akikről 1 ágyút és több lövészeres kocsit elvett; február 24-én pedig a Bozó Manó őrnagytól vezetett csapat a futaki tábornok rebbentette szét. De Pétervárad is veszélybe jutott: a császáriak egyik csapata a Duna jobbpartján bekerítette a várat és megadásra szólította fel. Minthogy a vár előbbeni parancsnokának, Blagoevics császári altábornagynak magatartását a magyar kormány gyanúsaként látta, támadó hadműveletek végrehajtását határozta el, még pedig nemcsak a vár felmentése és megtartása érdekében, hanem azért is, hogy egészen leverje a felkelőket és a velük együtt működő császári erőket.

Perczel Mór hadműveletei. A hadműveleteket Perczel Mór tábornok vezette, aki először is a Tisza-Maros szögében álló felkelőket óhajtott szétverni, majd pedig áttörvén a Ferenc-csatornán, Péterváradot óhajtotta felmenteni.

Szöreg, Szentiván, Deszk, Kiszombor, Horgos és Ó-Kanizsa március végére már a magyar csapatok kezére jutott. Ezután Perczel csapatai Csantavérnél gyülekeztek, majd Ó-Verbász és Kula között áttörtek a Ferenc-csatornán és március 27-én bántódás nélkül be is vonultak Péterváradra.

A vár ügyeinek rendezése és eleséggel való ellátása után Perczel a bevehetetlennek híresztelt szenttamási tábor ellen indult, amelyben mintegy

felkelők, hogy erőlködésük hiábavaló és a szélrózsa minden irányába elmenekültek. Ezután a goszpodincei és csurogi táborokra került a sor. Goszpodincénél megint Földváry Sándor szegedi önkéntesei tűntek ki. Mind a két tábor a honvédek birtokába jutott.

Azonban a titeli tábor szétverése nem sikerült, mert a Knicsanin alatt 30 ágyúval rendelkező 8000 felkelővel szemben Perczel gyengének érezte magát. Knicsanin április 12-én éjjel ki is rohant a táborból és a magyar csapatok csak igen heves és állhatatos harc árán tudták visszaverni.

Kézitusa a szerb felkelőkkel Szenttamásnál.

Perczel igen szép sikerei most már arra ösztönözték a magyar kormányt, hogy a Bánságot is megtisztíttassa az ellenségtől és birtokába keríttesse Temesvárt és Aradot. De mivel ehhez Perczel erőit kevésnek tartotta, Erdélyből Bemet is a Bánságba rendelte, hogy amíg Perczel a Bánság délnyugati felét hódítja meg, addig Bem foglalja el Temesvárt és a Bánság keleti részét.

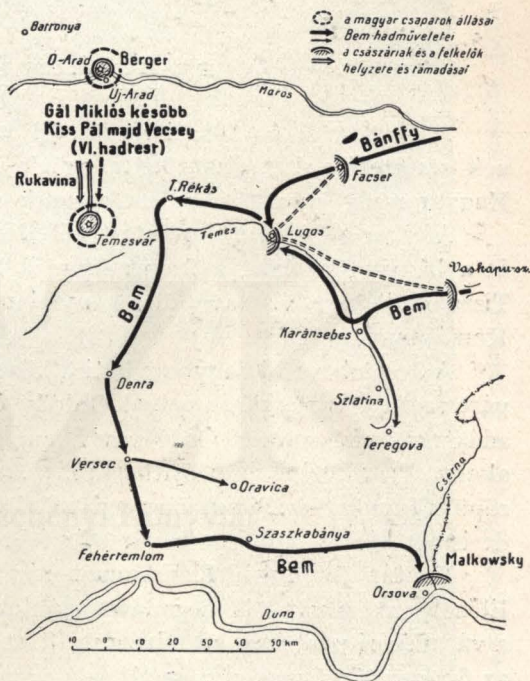
Perczel április 21-én Adánál átkelt a Tiszán és gyors egymásutánban szétrebbentette Theodorovicsnak mokrini és kiskikindai (Basahíd) táborát, majd Melencénél, ahol Theodorovics volt a támadó fél, elkeseredett harc után a felkelőket a Temes mögé visszavetette. Ezután Tomasevácnál, Jarkovácnál és Uzdinnál is győzelmet aratott Perczel, mire a tökéletesen felbomlott felkelő

csapatok mindent veszni hagytak s a Dunán át a szerb fejedelemség területére menekültek.

Május 10-én Perczel bevonult Pancsovára, s ezzel véget ért a dicsőséges bánági hadjárat.

Bem hadműveletei. Bem 8 zászlóaljból, 9 lovasszázadból és 31 ágyúból álló csoporttal indult meg a Bánágba. Erejét két részre osztotta: az egyiket, amely a Maros völgyéből a Béga völgyén át nyomult Lugos felé, Bánffy János ezredes vezette, a másik oszlopot, a Vaskapu-szoroson át, maga Bem vezette Karánsebes felé. Vele szemben a következő császári erők vonultak fel: a Temesvárról kiküldönített Leiningen-dandár, amely Lugoson állt fel és különítményeket tolt előre Facsre és a Vaskapu-szoroshoz; az Erdélyből kiűzött császári csapatok (most már Malkowszky altábornagy alatt), amelyek Orsován át készültek betörni a Bánágba.

Bem az eléje állított császári zászlóaljokat könnyű szerrel visszavetette és már április 17-én bevonult Karánsebesre. Mikor értesült, hogy Malkowszky Orsovánál átlépte a határt, Szlatinánál és Teregovánál elzárta a Temes-völgyet, Karánsebesen erősebb különítményt hagyott hátra, ő maga pedig Lugosra ment, amelyet a császáriak már kiűrtettek. Ide bevonult hozzá Bánffynak a Béga völgyén át előnyomuló oszlopa. Mivel azonban

Bem hadműveletei a Bánágban.

az Aradot ostromló Vécsey nem indult meg Temesvár felé, a Leiningentől vezetett császári dandár kimenekült a csapdából és bántódás nélkül visszavonulhatott Temesvárra. Ezután Bem Temesvár előtt, Perczy alezredes alatt, visszahagyott mintegy 3000 embert, a többivel pedig Dentán és Versecen át Malkowszky ellen fordult, aki közben a Cserna-folyó völgyén, valamint Karánsebesen és Lugoson át akart előnyomulni. Bem előcsapatai elfoglalták Fehértemplomot és Oravicát, majd amikor Bem is Fehértemplomba ért, a császári oldalvéd visszahúzódott Szászabányára. Erre Malkowszky meghökkent, abbahagyta előnyomulását és tekintettel a császári haderők általános kedvezőtlen helyzetére, május derekán kitakarodott Oláhországba. Erre Bem kardcsapás nélkül megszállta Orsovát is.

Közben a Temesvárral szemben Perczy alezredes vezetése alatt visszahagyott 3000 főnyi sereg visszaverte azokat a császári csapatokat, amelyek Temesvárból kitörést intéztek ellene, néhány nap múltán pedig megérkezett Arad alól Vécsey tábornok, aki teljesen körülzárta Temesvárt és megkezdte rendszeres ostromát.

Azonban június elsején Bemnek vissza kellett térnie Erdélybe, ahol személyes jelenlétére újból igen nagy szükség volt. Amikor pedig Arad június végén megadta magát, véget ért a magyar nagy támadó hadjárat, amely dicsőséggel aranyozta be a magyar fegyvereket.

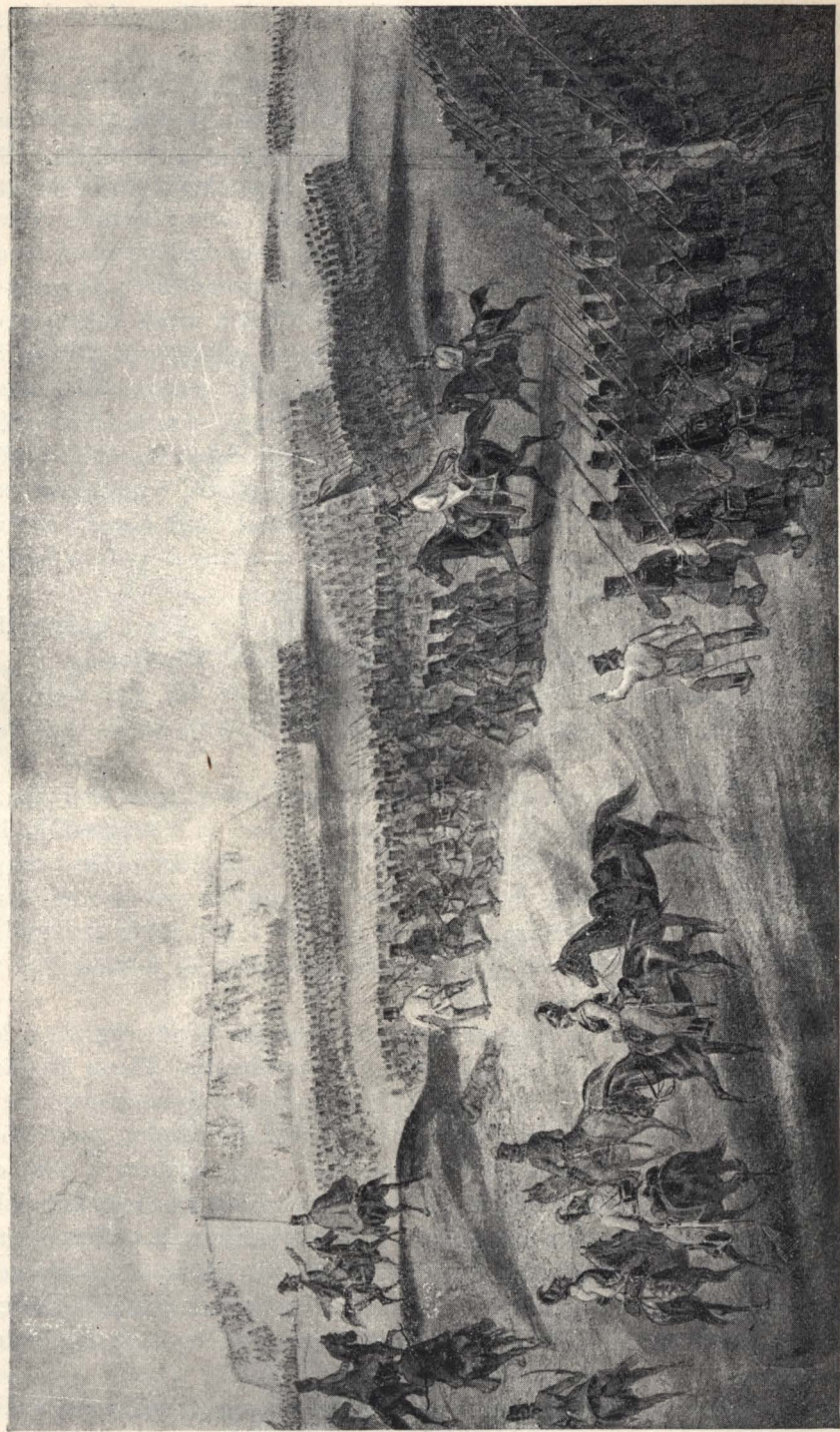
15. Komárom felmentése.

A Görgeytől és Windischgrätztól vezetett haderők további működésének ismertetése előtt vissza kell térnünk azokhoz az eseményekhez, amelyek Magyarország nyugati felében mentek végbe 1848 végén és 1849 elején.

Amikor a Görgeytől vezetett felsődunai hadsereg kiűrtette a Dunántúlt és a bányavárosokon, a Szepességen, a Branyiszkón és Kassán át a Felső-Tisza mellékére visszavonult, kénytelen volt sorsára hagyni Lipótvárt és Komáromot.

A december 16-i nagyszombati ütközet után Simunich altábornagy Lipótvárt fogta ostrom alá, amelyet Ordódy őrnagy védelmezett. Mivel a megadásra való felszólítást Ordódy visszautasította, Simunich a várat bombázni akarta. De tervét nem valósíthatta meg, mert tűzérési lövészerkészlete légbetörpült. Január 8-án Simunich megismételte a megadásra vonatkozó felszólítást, de ismét hiába. Azonban a vár már február 2-án kénytelen volt kapitulálni.

Ezután Simunich Komáromot zárta körül a Duna mindkét partján. Előzőleg ezt a várat is megadásra szólította fel, azonban Majthényi százados, a vár akkori parancsnoka, visszautasította a felszólítást és kijelentette, hogy az őrsereg törvényes alapon áll és a várat utolsó emberig védelmezni fogja. A vár rendszeres ostroma március elején kezdődött. A vár parancsnoka ekkor már Török mérnökkari alezredes volt. Az őrség egy része március 11-én kirohant, de számottérvő eredményt nem tudott elérni. Március utolsó harmadában a császári erők jelentékeny erősbítéseket, ostromszereket kaptak s a vár és a város bombázása után március 31-én tüntető támadást hajtottak végre a Duna mindkét partján. Főként a vágmenti hídfő körül keletkezett heves küzdelem, ahol a miéink ellentámadást intéztek. Itt a 17. honvédszázalaj és Beöthy Zsigmond főhadnagy tűnt ki. A tüntető támadás kudarcot vallott, minthogy a honvédek mindenütt résen voltak és a magyar tűzérseg derekasan megállta a helyét. Ezután nehéz ostromágyúkkal kezdték lőni a várat, ez azonban kevés eredménnyel járt. A vár körülzárása mégis tökéletesen sikerült s ennek következtében április derekán már oly rosszra fordult az őrsereg állapota, hogy a megadás közelállónak látszott. E válságos helyzet-

A császáriak megrohanják a komáromi várat, 1849 március 31-én.

ben következett be a magyar főseregnek Vácon át a vár felmentésére irányuló támadása.

A váci ütközet. Az isaszegi csata után nemcsak a csatában résztvett császári hadtestek húzódtak vissza Pest alá, hanem Vácról a Csorich-féle hadosztályt is Pestre rendelte Windischgrätz, hogy valamennyivel Pestet és Budát védelmezze. Csorich helyét Vácott az Ipoly mellékéről odarendelt császári hadosztály foglalta el, amelynek vezetését Götz tábornok vette át. Ennek a hadosztálynak az volt a feladata, hogy megakadályozza a magyar erőknél a Duna balpartján Komárom felé való előnyomulását; ha pedig túl-erő támadná meg, akkor a Duna balpartján a Garam mögé kellett visszahúzódnia, ahol erősítésekre számíthatott. Ezek az erősítések (három hadosztály) Bécsből indultak el Wohlgemuth altábornagy vezetésével azzal a paranccsal, hogy mint IV. hadtest, állítsák meg a Komárom felmentésére törekvő magyar seregeket. Komárom várát továbbra is Simunich altábornagy dandárai zárták körül. Mindezek felül Galíciában, Vogel altábornagy alatt, újabb császári hadtest alakult azzal a feladattal, hogy Kassán és Rimaszombaton át azoknak a magyar seregeknek oldalába és hátába iparkodjék, amelyek esetleg Komárom felé előnyomulnak.

A császáriak tehát mindent elkövettek, hogy a győzelmes magyar hadsereg útját nyugat felé elállják, és ha lehet, tökéletesen körül fogják.

Ezalatt a magyar hadsereg zöme (I., II., III. és VII. hadtest) Fót és Isaszeg között újabb támadáshoz csoportosult, Asbóth hadoszlopa pedig elérte Monort.

A magyar kormány azt akarta, hogy Görgey közvetlenül támadja meg Pestet. De Görgey javaslatára elejtette ezt a tervet és elhatározták, hogy amíg a Pest előtt álló császáriakat kisebb erőkkel lekötik, addig a magyar sereg nagyobbik része Vácon át Komáromot felmenti az ostrom alól, azután pedig áttör a Duna jobbpartjára, így a hátukba jut a Pestnél és Budánál álló császári seregeknek, s ezeket a városok feladására és nyugat felé való elvonulásra kényszeríti.

A terv nagyarányú és igen merész volt. Mert ha Windischgrätz a lekötésére visszahagyott gyenge magyar erőket szétrobbantja, Vácon át Görgey hátába kerülhetett és a Vág mellékéről jövő Wohlgemuth-hadtesttel két tűz közé szoríthatta volna a magyar fősereget. De nem így történt, mert Görgey igen ügyesen tévútra vezette Windischgrätzet. Amíg ugyanis a Pest előtt a szárnyakon álló II. és VII. magyar hadtest, valamint a Monoron álló Asbóth hadoszlopa tüntető támadásokat hajtott végre Windischgrätz ellen és ennek figyelmét tökéletesen lekötötte és megtévesztette, addig a Damjanichtól vezetett I. és III. magyar hadtest Csomádon és Veresegyházán át Vác alá sietett és megtámadta Götz hadosztályát, hogy utat nyisson Ipolyság és Léva felé.

Götznek halvány sejtelve sem volt arról, hogy a magyarok megtámadják; és amikor Damjanich zászlóaljai felfejlődtek, a helyett, hogy a Duna kanyarula-

Ezután mindkét fél ágyúharcot kezdett, amelynek folyamán a császáriak az éj leple alatt kiürítették állásaikat és Verőcén, Nagymaroson és Szobon át az Ipoly mögé, Ipoly-Szalkára húzódtak vissza.

Az öt órán át tartó csatában mind a két fél dicséretreméltó elszántsággal harcolt. A miénk oldalán az említett 3. honvédsászlóaljon kívül még a 9. honvédsászlóalj tűnt ki különösen.

A nagysallói ütközet. A váci győzelem hírére Görgey azonnal Vácra sietett és csapatait Ipolyságon át Lévára irányította, a Pest alatt vissza-

Götz császári tábornok elesik a váci ütközetben.

hagyott VII. hadtestet pedig Vácra rendelte. A Pest előtt visszamaradt II. hadtestnek és Asbóth hadoszlopának ismét meghagyta, hogy továbbra is tűntessenek és csalódásban tartsák Windischgrätzet. A Lévára irányított főoszlop baloldalát Horváth alezredes különítménye fedezte, amely Szobon át Szalkára vonult, míg a jobboldalt Görgey Ármín különítménye biztosította.

Ezalatt a császáriaknál nagy változások történtek: a kudarcot vallott Windischgrätzet felmentették és helyébe Welden tábornagyot nevezték ki a császári erők főparancsnokává; a Wohlgemuth alatt megalakult IV. hadtest dandárai pedig a Garam mellékeire érkeztek azzal a szándékkal, hogy Vác felé előtörnek és megállítják Görgeyt. Wohlgemuth azonban nem való-

síthatta meg szándékát, minthogy közben Görgey Lévára érkezett és így a garmelléki császári dandároknak az oldalába jutott. Ez volt Görgeynek egyik leghatásosabb és legszebb hadászati sikere.

Azonban a Lévára érkezett magyar főerő akadályra bukkant, minthogy a császáriak Kálnánál a Garam állandó hídját szétrombolták, a híd helyreállításához szükséges anyag pedig a helyszínen nem állt rendelkezésre. De Görgey körültekintő és erélyes intézkedésére április 18-ára Nagyszecsénél elkészült a tutajhíd, amelyen át az I. és a III. magyar hadtest átkelt a Garam jobbpart-

Utcai harc Nagyszallóban.

jára. Április 19-én, amikor a Zsemlérnél elkészült hídon a VII. magyar hadtest is megkezdte átkelését a Garamon, már végbement a nagyszallói ütközet. Amíg ugyanis a magyar seregtestek a Garam alá érkeztek, azalatt Wohlgemuth dandárait Bese-Nagymálnás között, valamint Cseke és Jászfalu alatt állította fel, Welden pedig úgy intézkedett, hogy a Pestnél álló császári hadtestek megtámadják a velük szemben álló magyar seregtesteket (Aulich és Asbóth). Azonban Welden parancsának végrehajtására már nem kerülhetett sor, minthogy közben Nagyszallónál a magyar hadtestek győztek.

A nagyszallói ütközet úgy keletkezett, hogy amikor Wohlgemuth megtudta a magyarok átkelését Kálnánál, egyik dandárát a helység visszafogla-

lására küldte. Ez a dandár Nagysallónál a Klapkától vezetett I. magyar hadtest csapataira bukkant és ezeket visszadobta. Amikor azonban Damjanich Klapka segítségére jött, igen rövid ideig folytatott tűzharc után a honvédek szuronyt szegezve a helység kijáratára vetették magukat és a császáriakat majdnem egyórai makacs ellenállás után megverték, bár ezek nagyobb erővel és a legnagyobb önfeláldozással harcoltak. Ekkor egy másik császári dandár is beérkezett, amely az előbbivel együtt újból támadt. Ennélfogva Nagysallóban és közelében még hevesebb harc kerekedett s ez is a császáriak vereségével végződött. Ugyanekkor a magyar jobbszárnyon a hölvényi erdő birtokáért véres harc kezdődött, ahol az egyik császári dandár tört elő a Nagysallónál szorongatott dandárok segítségére. Itt a Dipold- és a Bobich-dandárok küzdöttek, amelyeknek helyzete hamarosan válságosra fordult. Ebben a pillanatban Guyon állt a dandárok élére, aki mint önkéntes szemlélő volt jelen a csataterén. Guyon, szokása szerint, a kezeügyébe akadt erősítésekkel együtt oly halálmegvetéssel rohanta meg a császáriakat, hogy csakhamar kénytelenek voltak tágitani. Mikor ezt Wohlgemuth megtudta, délután 4 órakor elrendelte a visszavonulást, már csak azért is, mert közben a magyar VII. hadtest lovasága is megjelent a harctéren.

A megvert császári erők nem Komárom felé, hanem Érsekújváron át előbb a Nyitra, később pedig a Vág mögé vonultak vissza.

Április 22-én Klapka bevonult Komáromba, ahol a lakosság örömrivalgással fogadta a honvédeket.

A győzelem elsősorban Klapkának volt köszönhető, aki a csatát helyesen tervezte, azután pedig Damjanichnak, aki ez alkalommal is példásan vitézül harcolt. Egyébként különösen kiténtek: a 2., 9., 28. és 47. honvédzászlóalj, valamint a 19., 39. és 60. sorezred zászlóaljai.

A győzelemnek első nagy hadászati következménye az volt, hogy szabad lett az út Komárom felé, amelynek a Duna balpartján való felmentése már símán ment végbe, minthogy a Csallóközben álló császári dandár is eltakarodott nyugat felé.

A nagysallói ütközetnek második és ugyancsak igen nagyjelentőségű hadászati következménye az volt, hogy Welden most már belátta, hogy a magyar seregtestek ellen semmit sem tehet, és mivel féltette visszavonulási vonalát és Bécsét, nem maradhatott meg Pesten és Budán, hanem a Duna jobbpartján összevonta a császári erőket és egy részüket Sopronba és Pozsonyba irányította, Jellacsics hadtestét pedig Szlavóniába küldte, hogy hadtestéből és a hozzá utalt horvát és szerb csapatokból külön «déli hadsereg»-et alakítson. De intézkedett Welden a felől is, hogy Buda várában, Hentzi Henrik tábornok alatt, kellő számú őrsereg maradjon vissza.

A császáriak visszavonulása Pozsonyba nem volt könnyű feladat, mint-hogy Komárom már a magyar csapatok birtokában volt, az a császári dandár pedig, amely a Duna jobbpartján még körülfogta a vár erődítményeit, a magyar nagyobb erővel szemben már nem tarthatta magát sokáig. Ennél-

fogva ezt a dandárt meg kellett erősíteni, hogy a császári csapatok, valamint a hadseregvonatok és poggyász zavartalan elvonulása biztosíttassék. Az utóbbiak elvonulása nagy kerülő úton, Székesfehérváron, Veszprémen, Pápán és Sopronon át ment végbe. Részint ennek az oszlopnak, részint a csapatoknak biztosítására Dorognál, Szentendrénél és Adonynál császári csapatok álltak fel. A csapatok zömének elvonulása és Komárom alatt egyesítése minden baj nélkül megtörtént, Jellacsics pedig Adonyon, Dunapentelén és Dunaföldváron át Eszékre húzódott vissza.

Lovasviadal a nagysallói ütközetben.

Április 15-én Welden főhadiszállása már Győrben volt.

Hogy Görgey miért nem tört át legott a Duna jobbpartjára, annak több oka volt. Először is az, hogy a császáriak a régi dunai hajóhidat összelőtték és nem voltak meg a kellő műszaki eszközök, a hajóhídkészletek. Görgey azonban legyőzte az akadályt, mert erélyes intézkedésére április 26-ára már elkészült a talphíd, amelyen Knezych ezredes alatt válogatott zászlóaljkból alakított csapat éjjel átkelt a Duna jobbpartjára és betört a császáriak ostromsáncaiba. Ezzel megkezdődött a komáromi csata. A magyar sereg késlekedésének második és igen jelentős oka a tüzérségi lövészériány volt. Az utánpótlás ugyanis az ország belsejéből vezető hosszú hadtápvonalon csak igen lassan ment végbe. De politikai okok is szerepet játszottak, mert az április

14-i országgyűlés ama határozata, hogy a Habsburg-házat és minden ivadékát megfosztották a magyar tróntól, a tisztikar egységét veszélyeztette.

A komáromi csata kemény volt. Schlick, a császáriak keményvágású tábornoka nem tágitott és ellentámadásba fogott. A magyar seregtestek közül a csatában Klapka (I.) és Damjanich (III.) hadteste, valamint Guyon vezetése alatt a komáromi őrsereg egyik különítménye vett részt. A részletekre nézve Görgey április 27-én kelt jelentése a többek között ezeket tartalmazza :

«Az ellenség Komárom, de különösen az ismét tökéletesen helyreállított Dunahíd elleni lövöldözéseit f. hó 25-i éjféltáig folytatván, akkor előbb Knezich osztálya s utána félórai közökben Klapka és Damjanich hadtestei a Dunán átkelvén, még azon éjjel az ellenséges sáncok megrohanására rendbe alakultak. Éjfélután 2 órakor a megrohanás Knezich osztálya és Dipold alezredes dandára által oly vitézséggel és eréllyel történt meg, melyhez hasonlót a hadviselés története ritkán mutat. A sáncok első rohamra bevétettek, dacára az élénk ágyútűznek és az erős gyalog őrseregnek, kiket a rohanók szuronysegezve részint leszúrtak, részint fogollyá tettek . . . Reggeli 8 órakor minden sáncok kezeinkben voltak. Ezután az osztrák ostromló sereg az Ács felőli úton felállott, s miután az ellenség főereje Tata felől a csatamezőre érkezett, a mi csak akkor kifejlődő osztályaink ellen összpontos támadást készült tenni. Ekkor a mi két átkelt hadtestünk, valamint a komáromi őrségnek egy része előre menvén, tüzes viadal támadt, mely délutáni 2 óráig a csatasíkon folytatott és seregeinknek minden pontokon győzelmével végződött . . . Knezich ezredes vitéz seregeit személyes kitűnő bátorsággal vitte rohanásra ; osztálya pedig aznap csodákat tett és a legkitűnőbb vitézséggel vívott. Általában a tegnapi csata sok vitézeknek adott maguk kitüntetésére alkalmat. Így például a 26. zászlóalj, melyet sokkal nagyobb lovas-osztály körülfogott, magát derekasan addig tartotta fenn tömegben állva, míg a 47. zászlóalj felszabadítására sietvén, a lovasságot visszavonulásra kényszerítette. Ezenkívül Németh tűzérőhadnagyának derék viselete minden dicséretreméltó, valamint a Zerdahelyi-féle üteg egy irányzójának önmegtagadása különösen kiemelendő, kinek egy rakéta orrát elszaggatta és egész arcát tetemesen megsebesítette, de ki szörnyű sérülése dacára ágyúját addig oda nem hagyta, míg az üteg a tűzből ki nem takarodott, s csak azután ment a kötőzőhelyre az orvos segítségét igénybe veendő. Ily tett dicsérő szóra nem szorul. A rohanás és a csata eredményei, mikhez a sáncokban talált tömérdek mennyiségű lőszerkészlet is járult, legszólóbb tanúságai derék vitézeink minden dicséretet túlhaladó hajthatatlan bátorsága és szilárd elszántságának . . .»

16. Buda visszavétele.

Komárom felmentése után Görgey nem üldözte az országból kitakarodó császári erőket, hanem Buda ostromára indult. Elhatározását a következő okok támogatták : a kormány politikai és erkölcsi tekintetekből a vár visszafog-

lalását kívánta; a hadseregnél aggasztó lőszerhiány mutatkozott, a hadtápszolgálatban pedig surlódások keletkeztek, amelyek arra kényszerítették Görgeyt, hogy közelebb menjen azokhoz a helyekhez, ahonnan gyorsabban kaphatta meg szükségleteit; általában olyan hiányos volt a hadtestek felszerelése, hogy nagyobb, esetleg az ország határain túl terjedő hadműveletekre nem lehetett gondolni; de a hadsereg létszáma is gyenge volt ahhoz, hogy a hátrálással egyenes arányban erősödő császári erőkkel maradandó siker reményében felvehette volna a küzdelmet.

A magyar hadsereg zöme tehát április 29-én Buda felé megindult, két hadosztálya pedig Győr alá ment a császáriak további megfigyelése végett.

A Buda ostromára kiszemelt erők (I., II. és III. hadtest, valamint Kmetty hadosztálya) 34 zászlóaljból, 5 utászszázadból, 3 vadászszázadból, 2 század bécsi légióból, 42 huszárszázadból és 142 ágyúból álltak, kereken 31,000 főnyi létszámmal. A felvonulás alkalmával a sereg csak tábori ágyúkkal rendelkezett, mivel Görgey azt hitte, hogy a vár eredményes ostromához ezek is elégségesek.

A várat Hentzi Henrik császári tábornok parancsnoksága alatt gyalogságból, lovasságból, tüzérségből és utászokból alkotott sereg védelmezte kereken 4800 főnyi létszámmal és 198 ágyúval.

A vár lövetésének megkezdése előtt Görgey megadásra szólította fel Hentzit, aki azonban elutasító választ adott.

Erre a kissvábhegyi ütegek azonnal löni kezdték a IV. számú bástyát, Kmetty hadosztálya pedig parancsot kapott, hogy foglalja el a Vízműveket. Az ütegek oly jól lőttek, hogy rövid tüzelés után a császári üteg elhagyta a bástyafalat, a gellérthegyi üteg pedig este 6 órára felgyújtotta a császári őrség épületét és az egyik raktárt.

Kmetty a Vízművek megrohanására a 10. és a 33. honvédszászlóaljat rendelte ki. A 10. zászlóaljat a Vízmű közvetlen közelében igen nagy veszteség érte; de a lelkes csapat nem tágitott és újra rohamra ment. Ismét nagy veszteség érte, és pedig nemcsak a torlaszok mögül tüzelő császáriak tüzében, hanem a vár fokáról és a bástyákról intézett tűz miatt is. Ezután a 33. zászlóalj rohama is kudarcot vallott. Erre Kmetty abbahagyta a meddő támadást.

Görgey is csakhamar belátta, hogy kellő előkészítés nélkül nem lehet eredményt elérni, tehát rendszeres ostromhoz fogott. Ehhez az első lépés az volt, hogy Komáromból ostromszereket és nehéz ágyúkat hozatott. Amíg azonban ezek beérkeztek, addig, leginkább éjjel, tüntető támadásokat hajtatott végre.

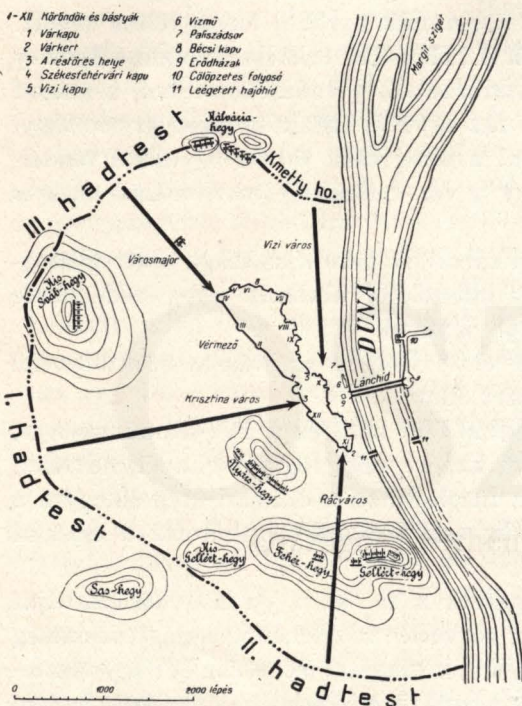
A rendszeres ostrom előkészítő munkálatai május 5—16-ig tartottak. Ezalatt a támadók lassú ágyú- és puskatűz védelme alatt megépítették ütegállásaikat és ezekben elhelyezték a Komáromból beérkezett faltörő ágyúkat; Hentzi pedig állandóan erősítette védőműveit, május 10. és 11-én igen gyenge erőkkel sikertelen kirohanásokat intéztetett, majd Pestet barbár módon lövette és igen nagy pusztítást idézett elő. Május 15-én a császáriak a Dunán leusztatt égő hajókkal a csepelszigeti hajóhidat is el akarták pusztítani.

Május 16-án megkezdődött a rendszeres ostrom és már az első napon a Kálvária-hegyen, a Városmajorban, a Kissváb-, a Nyárs-, a Kisgellért-, a Fehér- és a Gellért-hegyen elhelyezett ágyúk reggel 4 órától este 6 óráig szakadatlanul és oly eredményesen szórták a golyókat a Várba, hogy Hentzi a bástyákon elhelyezett ágyúit a közeli utcákba vontatta vissza. E siker láttára Görgey éjfélkor a lőtt rés és a IV. számú bástya ellen rohamot rendelt el. Ez azonban nem sikerült, részben azért, mert a bástyafalakhoz támasztott létrák rövidek voltak, részben mert a réshez vezető meredek hegyoldalon a

honvédek nem tudtak felkapaszkodni. Néhány ügyesebb, vakmerőbb és hosszabb létrákkal felszerelt honvéd feljutott ugyan a fal párkányáig, de innen a császári gyalogosok és tüzérek leverték és a mélységbe taszították őket.

Május 17-től 20-ig napról-napra fokozódó kölcsönös ágyúharc dúlt s közben Görgey a 18-ára hajló éjszakán minden hadtesttől kirendelt 2—2 zászlóaljjal tüntető támadást hajtatott végre. 18-án végre leomlott a várfal koronája és 6 ölnyi rés támadt az I. és a XII. bástya között. Erre május 20-án éjfélkor előbb tüntető támadás történt, 21-én hajnali 1/3 órakor pedig megindult az általános roham.

A roham, a jobbszárnytól a balszárny felé haladva, a következőként ment végbe: a II. hadtest a Várkert ellen támadt; az

A honvédsereg általános rohamra Budavára ellen 1849 május 21-én.

I. hadtest az I. és a XII. bástya között lőtt résen át és a Vár nyugati lejtőjén törtetett előre; a III. hadtest a IV. számú bástya környékén intézett rohamot; végül Kmetty hadosztálya a Vízműveket iparkodott hatalmába keríteni.

A II. hadtest a Várkertnek védőfalakkal ellátott lépcsőzetein a 61. és 49. honvédszászlóaljakat küldte rohamra. Ezek halálmegvetéssel már reggeli 5 órára elfoglalták a császári állásokat, noha erősbítéseket is kapott az ellenség. Miután a császáriak fegyvereiket lerakták, a lelkesült csapat a Szent György-térre rohant, ahol egy dragonyos századot lefegyverzett. Közben az I. hadtest zászlóaljai is feljutottak és reggeli 5 órakor már 9 magyar zászlóalj volt a Várban. Ezzel pedig a Vár bevétele már biztos volt. Nagy-Sándor azt írta

ekkor Görgeynek, hogy honvédek úgy küzdöttek, mint az oroszok! Hiába vezette ide Hentzi határőr- és sorhadi századait, valamint egy ágyút, erőlködése kárba veszett, sőt ő maga is halálosan megsebesült és összeesett. Még ezután is küzdöttek egymással az ellenfelek és miután egymásután elesetek a császári tisztek, a maroknyi csapatra leolvadt védők végre is megadták magukat.

Közben a III. hadtest csapatai megmászta a Bécsi kapu körüli várfalakat, visszadobták a védekező határőröket, majd az Úri- és Országház utcán át előnyomulva két tűz közé szorították a Dísz- és Szent György-téren ellenállást kifejtő császári csapatokat.

Kmetty csak ismételt roham után tudta elfoglalni a Vízműveket. Ekkor esett meg, hogy Alnoch császári ezredes, végső elkeseredésében bosszúból a Lánchidat akarta felrobbantani. Galád terve azonban nem sikerült, mert a felrobbant akna őt ölte meg. Ez volt az ostrom utolsó jelenete és körülbelül reggel 7 órakor a vár a miénk birtokába jutott.

Az ostromnál különösen Máriássy János ezredes, Driquet Péter alezredes és Inkey Kázmér, valamint Burdina őrnagyok tűntek ki. A csapatok közül legvitézesebbül harcoltak : a 10., 28., 43., 44. és 47. honvédszászlóaljak.

17. A nyári hadjárat.

Bár 1849 május végén a magyar függetlenségi harc teljes diadalra jutott, a harc korántsem szűnt meg, mert egyik fél sem volt hajlandó a békés megoldást keresni. A magyar kormány vasszorgalommal továbbra is azon munkálkodott, hogy a hadsereg állományát emelje és felszerelését tökéletesítse. A bécsi kormány pedig nemcsak megerősítette a császári haderőt, hanem azzal a kéréssel fordult az orosz cárhoz, hogy adjon támogatást a magyar hadsereg leveréséhez. Mivel pedig az orosz segítség bekövetkezett, 1849 június elején az ellenfelek helyzete nagyjában a következő volt :

A császári erők közül a Haynau Gyula tábornagy alatt álló dunai hadsereg (I., II., III. és IV. hadtest, valamint a Panjutin tábornoktól vezetett 9. orosz hadosztály) Sopron és Lipótvár között vonult fel ; a Jellacsics tábornagyától vezetett déli hadsereg Eszék és Pétervárad körül gyülekezett, Temesvár és Arad még a császáriak kezén volt ; a volt erdélyi hadtest, most már Clam Gallas altábornagy parancsnoksága alatt, Oláhországban, Turnu-Severinben állt készen arra, hogy az oroszokkal együtt benyomuljon Erdélybe ; és végül a tartalékok Bécs és Pettau mellett gyülekeztek (I—II hadtest). Mindezek együttesen 175 $\frac{1}{3}$ zászlóaljnyi és 148 $\frac{1}{2}$ lovasszászadnyi erőt alkottak 818 ágyúval, összesen 175,511 főnyi létszámmal.

Az orosz segítő haderők fővezére, Paskievics Erivan tábornagy, varsói herceg volt, akinek hadtestei (II., III., IV. és V.) Galíciában Neumarktnál, Duklánál, Stryjnél és Dornavatránál, valamint Oláhországban Plojestinél

gyülekeztek. Ezek az erők, beleértve a Haynau seregénél lévő Panjutin-hadosztályt is, 175 $\frac{1}{2}$ zászlóaljból, 226 lovasszázadból és 584 ágyúból álltak, kereken 192,902 főnyi létszámmal.

A szövetségesek tehát 368,413 ember felett rendelkeztek.

Ezekkel szemben a következő magyar haderők jöhettek számításba: a Görgey Artúr altábornagytól vezetett dunai főszereg (I., II., III., VII. és VIII. hadtest, Kmetty önálló hadosztálya, Komárom őrserege, Horváth hadoszlop, valamint Görgey Ármin és Beniczky mozgó hadoszlop) Pápa és Nyitra között, valamint a bányavárosokban és a Vág völgyében; a Dembinszkytól vezetett (később Visocki, majd Dessewffy tábornokok alatt) északi hadsereg (IX. hadtest Eperjesnél és a Felső-Tisznánál Kazinczy Lajos hadosztálya); Guyon tartalék hadteste (2 hadosztály); a Vetter altábornagytól vezetett déli (bács-bánsági) hadsereg (IV. és V. hadtest, valamint Pétervárad őrserege) és végül az erdélyi hadsereg Bem alatt.

A magyar erők összesége 162 zászlóalj, 148 lovasszázad és 472 ágyú volt; beleszámítva a szabadcsapatokat és mozgó nemzetőrséget, kereken 173,000 ember.

Az adatok mutatják, hogy a szövetséges osztrák-orosz fegyveres erő két-szer olyan erős volt, mint a magyar hadsereg. Már maga ez az aránytalanság is alig hagyott kétséget az egyenetlen harc szomorú kimenetele iránt!

A szövetséges kormányok abban állapodtak meg, hogy az osztrák főszereg a Duna mindkét partján, az orosz főszereg pedig Duklán, Kassán és Miskolcon át Buda és Pest ellen vonul. A két sereg között az összeköttetést Grabbe orosz hadosztálya tartotta fenn, amelynek Rózsahegyen és a Garam völgyén kellett előnyomulnia. Jellacsicsnak Szlavóniában és Délmagyarországon szabad kezét engedtek; Clam Gallasnak Lüdersszel összefogva Erdélyt kellett elfoglalnia.

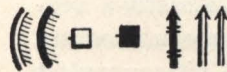
A magyar erőket a kormány védekezésre utasította.

A szeredi, zsigárdi és csornai ütközetek és a peredi csata. A magyar kormány-nak a pusztá védelemre vonatkozó tervét Görgey megváltoztatta és támadást rendelt el, még mielőtt az oroszok jelentékeny erőkkel beérkeztek volna. Tervének megfelelőleg, amíg a Dunától délre lévő seregtestek kötelesek voltak elfoglalt állásaikat szilárdan tartani, addig a Dunától északra lévő hadtestek (a magyar erők kétharmada) a Vágon át Nagyszombat felé törtek elő, hogy visszavessék az előttük álló császári seregtesteket.

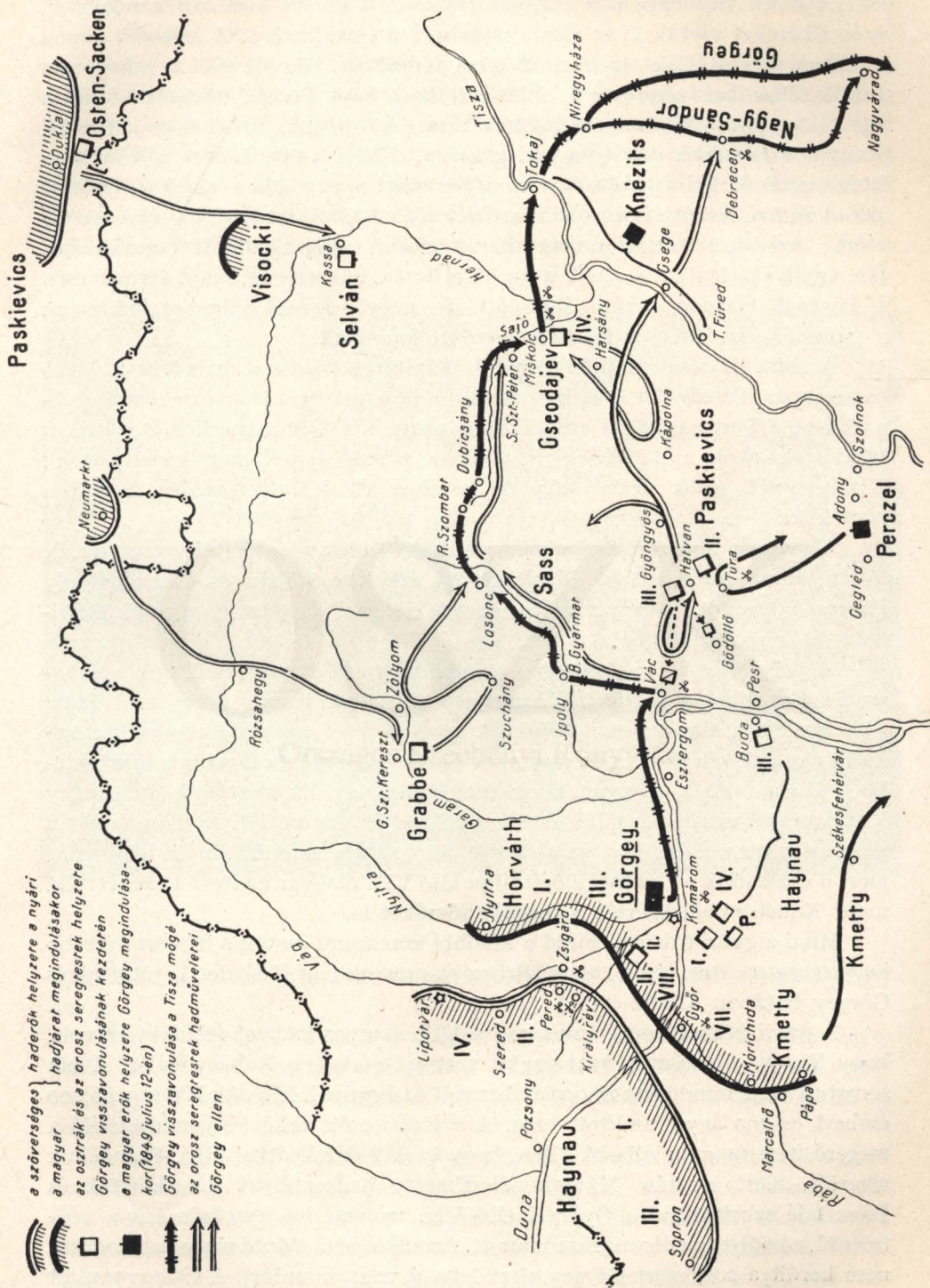
A támadás folytán jött létre a szeredi (június 9.) és a zsigárdi (június 16.) ütközet, majd a kétnapos döntő peredi csata (június 20. és 21.).

A zsigárdi ütközetben különösen kemény harcba elegyedett Asbóth hadteste. A harcban kitűnt a Rezsni kapitánytól vezetett 25. honvédszászlóalj, Collig őrnagy a Don Miguelekkel, Mándy alezredes az 56., Kisfaludy őrnagy az 54. zászlóaljjal és a 2. vadászszászlóalj, de főként a Württemberg-huszárok élén Prihoda őrnagy és Herczeg kapitány.

A peredi csata elveszett, mert a megkerülésre hivatott északi magyar oszlop, az I. hadtest, nem tört elő a császáriak oldalába és hátába.

a szövetséges haderők helyzete a nyári
a magyar hadjárat megindulásakor
az orosz és az orosz seregrestek helyzete
Görgey visszavonulásának kezdetén
a magyar erők helyzete Görgey megindulása-
kor (1849 július 12-én)
Görgey visszavonulása a Tisza mögé
az orosz seregrestek hadműveletei
Görgey ellen

A felsőmagyarországi nyári hadjárat.

A csata első napján a magyar csapatok valóban kiválóan verekedtek, szép sikereket vívtak ki és vissza is dobták a császáriakat. A második napon azonban a császáriak oly nagy erővel támadtak, hogy a miéink sehogysem bírták állásaikat megtartani. Élet-halálharc folyt Pered birtokáért. Mind a két fél csapatai dicséretreméltó kitartással küzdöttek. Az első napon a II. magyar hadtestnek volt igen meleg napja. Különösen kitűntek a Württemberg-huszárok Prihoda őrnagy vezetése alatt; egy ízben maga a hadtest parancsnoka, Asbóth is kezébe ragadta a 63. zászlóalj lobogóját és így vezette előre; Asbóth semmi áron sem akart tágítani, végigszánguldozott a csata vonalán, egyik zászlóaljat a másik után bátorította, lelkesítette, majd személyesen a középső támadó oszlop élére állt és negyedszer is rohamra indította; a templom birtokáért is igen elkeseredett harc dúlt.

A csata második napján Pered és Királyrév között ment végbe a döntő összecsapás. Perednél a Pikéthy ezredestől vezetett huszárok verekedtek győnyörűen, a Pered mögötti erdőcskében pedig a 3. honvédszászlóalj. Hősiesen küzdöttek azok a honvédek is, akik a peredi templomot védelmezték; Királyrévnél pedig Rakovszky hadoszlopa és Mándy ezredes huszárjai tűntek ki.

A magyar haderő déli, balszárnyán álló Kmetty-hadosztály sem maradt tétlen, mert június 12-én Mórichidánál átkelt a Rábán és Csornánál oly sikeresen támadta meg az elébe került császári dandárt, hogy körülkerítette és majdnem elfogta.

A győri ütközet és a komáromi csaták. A peredi csata után Haynau a császári erők többségét a Duna jobbpartjára vezette át, hogy ott törjön elő Buda felé. Így hát a magyar seregtesteknek is oda kellett vonulniok, ha még ellenállást akartak kifejezni és ha meg akarták akadályozni a császáriak előnyomulását Buda felé. A magyar kormány eleinte úgy határozott, hogy Görgey Komáromnál vonja össze hadtesteit és állja el Haynau útját. Amikor azonban megváltoztatta szándékát és Görgeyt Szeged alá rendelte, már késő volt, mert a császáriak a Győrnél előretoltan álló VII. magyar hadtestet megverték, majd Komáromnál beérték a magyar főerőket is.

Mind a győri ütközet, mind a későbbi komáromi csaták a legveszélyesebb helyzetben mentek végbe, mert közben az oroszok már Miskolc alá jutottak és Görgey hátában álltak.

A győri ütközetben (június 28.) a VII. magyar hadtest feladata az volt, hogy Kmetty hadosztályával együtt tartsa Győrt és a Rába vonalát. A két seregtest ereje mindössze 18,000 ember volt 61 ágyúval. Ellenük Haynau 66,000 embert és 290 ágyút indított meg. A császári erők akként nyomultak elő a megerősített magyar állások ellen, hogy ezeket délről átkarolják. Szándékuk sikerült, mert miután Marcalfőnél Kmetty hadosztályát visszadobták és Pápa felé szorították, a Győrnél álló VII. magyar hadtest balszárnya védtelenül, a hadtest pedig magára maradt. Azonban igazi döntő nagy tusakodásra nem került a sor, mert Görgey elrendelte a visszavonulást. A visszavonulást

a magyar lovasság fedezte önfeláldozóan Görgey vezetése alatt, sőt egy ízben maga Görgey vezette rohamra huszárjait.

A győri ütközet után Görgey úgy tervezte, hogy seregetesteit Komárom alatt összevonja és csak ezután száll szembe a császáriakkal. Időközben a magyar kormány azt a parancsot küldte neki, hogy a Dunántúlon át Szeged alá térjen, ahol az összes magyar erővel végső ellenállás készül. De ezalatt Haynau seregének egyik része már elállta a Budára vezető utat, a Duna északi partján való elvonulás pedig azért volt kockázatos, mert az oroszok már Miskolc alá értek. Tehát a teljes körülzárás veszedelme forgott fenn, mert mind a

A csornai ütközet.

császáriak, mind az oroszok hamarább érhatték el a Tiszát, mint Görgey serege.

Görgey teljesíteni akarta a magyar kormány parancsát, de előbb egyeztetni óhajtott a vezetése alá rendelt dunamenti erőket. A magyar seregtestek egy része már be is vonult a Dunától délre (Monostor és Ószőny között) épített erődítményekbe.

A komáromi első csata július 2-án a miéink kezdésére indult meg a szárnnyakon. Mind a két helyen vereség érte a magyar csapatokat. Ekkor jelent meg a csatatéren Görgey, aki a jobbszárnyon, a Duna mellett, Monostornál kíméletlen eszközök alkalmazásával megállította és az erődítmények védelmezésére kényszerítette a hátrálókat; majd a tartalékból a 48. honvéd-

zászlóaljat és a Don Migueleket, valamint a VII. magyar hadtestet rendkívül erélyes rendszabályok alkalmazásával ellentámadásra rendelte. Ezek az erők igen kemény viadal révén az ácsi erdőn és Herkály-pusztán át a Concó-patak mögé nyomták vissza a császári balszárnyat. De ekkor, Csém és Herkály felől, az orosz Panjutin-hadosztály Görgey oldalába készült rontani. Görgey ezzel is számolt és összevonván a magyar lovasságot, nemcsak feltartóztatta az oroszokat, hanem Herkály-pusztán túl is visszanyomta. Ekkor fejlődött ki a csatatér közepén az a nagy lovas küzdelem, amelyben magyar részről 40 lovasszázad, az oroszok és a császáriak részéről pedig 50 lovasszázad rohant egymásnak. Ebben a viadalban megsebesült Görgey is. A csata azzal végződött, hogy a miéink a balszárnyon hatalmukba kerítették Ószönyt, ami által megnyílt az út Buda felé, a csatatér közepén a császári és az orosz erők megakadtak, a jobbszárnyon pedig visszadobtuk a támadó császáriakat.

A komáromi második csatáig, július 11-ig terjedő hadműveleti szünet alatt ment végbe a magyar fővezéri állás betöltése körül keletkezett perpatvar és valamennyi dunamenti magyar erő bevonulása Komáromba. A fővezéri kérdést lényegileg a Klapka által összehívott tisztgyűlés döntötte el, amely kijelentette, hogy az összes magyar hadvezérek közül a legtöbb bizalommal Görgey iránt viseltetik és az az általános vélemény, hogy Görgey maradjon meg a sereg élén. A minisztertanács ennél fogva kénytelen volt hozzájárulni a határozathoz.

A Szegedre való elvonulás módját később az a haditanács döntötte el, amelyet már Görgey hívott össze. Ennek határozata az volt, hogy a sereg nem szökik meg Komáromból, hanem déli irányban áttör és így igyekszik Szeged alá jutni.

A július 11-én vívott komáromi második csatát, Görgey sebesülése miatt az ő intézkedései szerint Klapka vezette.

Haynau, mivel híre járt, hogy a magyar sereg Vácon át akar elvonulni és mivel nagy fontosságot tulajdonított annak, hogy ő érje el előbb Pestet, nem pedig az oroszok, július 9-én egyik hadtestét Buda felé elindította, július 11-én pedig két hadtesttel és az orosz Panjutin-hadosztállyal a komáromi magyar állások ellen fordult.

Klapka a jobbszárnyon a VIII. és VII. hadtestet és Pikéty tábornok lovashadosztályát az ácsi erdő és Herkály, a III. hadtestet a Csém-pusztára, az I. hadtestet Mócsa és végül az Esterházy-hadosztályt Ószöny ellen rendelte támadásra azzal a szándékkal, hogy a csatavonal közepén áttörni a szövetséges erőket.

A csata a VIII. hadtestnél kezdődött, amely a császáriakat az ácsi erdőbe visszanyomta, az Esterházy-hadosztály pedig az Almás-pusztára hátra dobta az ellenséget. A közepén, a III. hadtestnél, Csém birtokáért kemény harc keletkezett, de végre a község a miéink birtokába jutott. A VII. hadtest a herkályi erdőt is elfoglalta. Ekkor indult meg az osztrák I. hadtest támadása az erdők ellen. Ezek háromszor cseréltek gazdát, míg a negyedik rohamnál

a magyar csapatokat vereség érte. Herkállyal Pikéthý nem boldogult, az I. hadtest pedig csak az őszi szőlőkig jutott. Ekkor Haynau visszavette Csémet és miután a magyar III. hadtest utolsó kísérlete is megghiúsult, a harc délután 5 órakor véget ért és a magyar csapatok visszahúzódtak Komárom erődítményei közé.

A magyar csapatok példás kitartását és vitézségét még az osztrák hadtörténetírók is dicsérőleg emelik ki.

A délvidéki hadműveletek. Amikor Perczel kiverte a szerb felkelőket a Bánság délnyugati részéből, elhatározta, hogy a titeli táborn is szétveri. Vele

Jelenet az ácsi ütközetből.

szemben azonban nemcsak a tábor felkelői jöttek számításba, hanem Jellacsics serege is, amely Eszék körül állt és amelynek egyik kikülönített része Péterváradot fogta körül.

Jellacsics seregének zöme fokozatosan Pétervárad felé nyomult elő, Perczel pedig átkelt a Tisza jobbpartjára és május 22-én megtámadta a titeli táborn. Főttámadását a Moszorin és Perlasz ellen küldött mellékoszlopok leplezték. A támadás a felkelők makacs ellenállása miatt nem sikerült. Balul végződött a május 26-i támadás is, mert ekkor már Jellacsics elővéde is segítségül jött. Nem ért el sikereket a Perlasz ellen támadó magyar oszlop sem.

Ezalatt Péterváradnál Jellacsics egyik dandára az előretolt magyar ütegek egyikét éjjeli rajtaütéssel el akarta foglalni. A támadók az üteget észrevétlenül hátbafogták és két ágyúját el is vontatták. De mikor a császáriak az ütegállás szétrombolásához fogtak, Hollán Ernő a Gyulay-ezred egyik századával meglepte őket és az ütegállást visszafoglalta. A többi támadó oszloppal Perczel Miklós keveredett harcba, aki ugyancsak megghiúsította az ellenség szándékát.

Közben Jellacsics csapatai Zalánkeménél átkeltek a Dunán, Perczel pedig titeli balsikere után Újvidéken át Péterváradra vonult, hogy áttörje a várat ostromló császári erőket és a Duna jobbpartján Jellacsics hátába kerüljön. De ez a vállalkozás sem sikerült és Perczel visszatért Újvidék alá. Itt kapta a magyar kormány parancsát, hogy 12,000 emberét a felsődunai hadsereghez küldje. Azonban mielőtt megtette volna, még egy csapást akart mérni a felkelőkre. Így jött létre június 7-én a kátyi ütközet, amelyben Jellacsics haderejének egyik oszlopa is résztvett. A császári lovasság ügyes és gyors támadása a meglepett magyar csapatokat halomra döntötte és arra kényszerítette, hogy előbb Újvidékre, majd Verbász alá visszahúzódjanak.

A magyar erők visszahúzódása után Jellacsics Újvidéket támadta meg és ezzel egyidőben kísérletet tett Pétervárad elfoglalására is. Az Újvidék védelmére épített sáncok birtokáért elkeseredett harc keletkezett, amelyben főképpen az estei 32. gyalogezredbeli Hrabovszky őrnagytól vezetett különítmény tűnt ki. Újvidék a császáriak kezére jutott, de Péterváradot már nem ejthették hatalmukba, mert a vár ágyúi alaposan működtek. A harcnak igen szomorú következménye az volt, hogy Újvidék kigyulladt, leégett és lakossága földönfutóvá lett.

Jellacsics további támadása során legelőször is Óbecsénél (június 25.) csaptak össze az ellenfelek, ahol Perczy vezette a gyalogságból, lovasságból és tüzérségből alkotott magyar különítményt. Perczy a Tiszára támaszkodó sáncok mögött várta a támadókat. A harc két órán át tartott; utána Perczy a Tisza balpartjára kelt át, ahonnan előbb tüzérségével, majd ellentámadással megakadályozta, hogy a császáriak a hídon átkeljenek.

Június végén tehát a délvidéki magyar erők szétszakadtak: egyik részük a Tisza balpartjára tért ki és Zsombolya alá húzódott, másik részük pedig a Duna-Tisza közén maradt Csantavér körül. Ebben a helyzetben vette át a délvidéki magyar erők vezetését Vetter Antal, Perczel pedig a Cegléd táján alakuló tartaléksereghez ment.

Vetter csapataival Törökbecse alá ment és miután hatalmába kerítette az óbecsei Tisza-hidat, a IV. magyar hadtestet ismét előretolta a Bácskába, ahová közben Győr alól a magyar kormány intézkedésére Kmetty hadosztálya is beérkezett. Ezekkel az erőkkel Vetter támadást kezdett és mivel Jellacsics is támadott, július 14-én megvívták a hegyesi csatát. Ebben Guyon Jellacsics fölött oly teljes győzelmet aratott, hogy a bán felbomlott serege kénytelen volt előbb a Ferenc-csatornán át a római sáncok mögé vissza-

A honvédsereg bevonul a meghódolt aradi várba.

húzódni, majd a Duna jobbpartjára is átkelt s így egy csapásra elvesztette az addig elég nagy áldozatok árán kivívott sikereket.

Vetter is megkísérelte a már annyiszor hiába ostromolt titeli fennsík lefoglalását. Ez a szándéka hozta létre a moszorini ütközetet, amelyet ismét Guyon csapatai vívtak meg. Az első nekirohanás az ellenség öldöklő tüzeben összeomlott. A második támadásban a magyar csapatok halálmegvető elszántsággal nyomultak elő, de csak a harmadik rohamban sikerült az egyik zászlóaljnak az ellenség által védett fennsíkra feljutni. De mivel a zászlóalj támogatás nélkül maradt és mivel a felkelők erősítéseket kaptak és ellentámadásba fogtak, vitéz zászlóaljunkat visszadobták. Erre Guyon amúgyis kimerült csapatait visszavonta. A fennsík szemmeltartására Kmetty hadosztálya maradt vissza, Guyon pedig Szeged alá tért, hogy csatlakozzék az ott alakuló magyar hadsereghez.

Nevezetes eseménye volt ennek a hadszíntérnek Arad kapitulációja, ami július 28-án történt meg. Temesvár ostroma azonban már nem sikerült, bár Vécsey tábornok, Szabó István ezredes és Dembinszky őrnagy mindent elkövettek, hogy a várat megadásra bírják.

Erdély bukása. Amikor Bem Erdélyből a Bánságba távozott, a császáriak kezén csak Déva és Gyulafehérvár maradt meg. Az utóbbit Stein ezredes csapatai zárták körül. Amikor június elején bizonyossá vált az orosz beavatkozás, Bem visszatért Erdélybe, hogy maga vegye kezébe a hadműveletek vezetését. Ekkor az ellenfelek helyzete a következő volt.

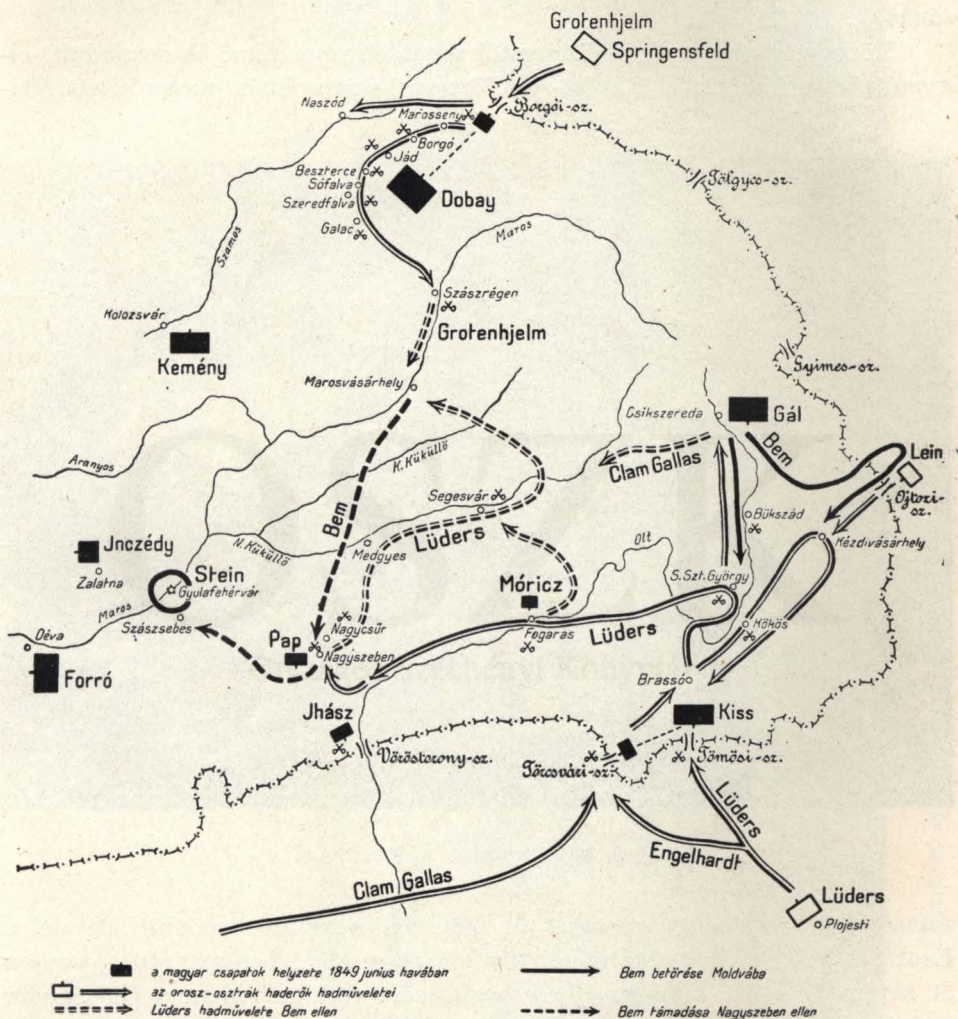
A magyarok részéről : a nagyszebeni hadosztályból a Vöröstorony-szorosnál Ihász őrnagy (972 fő), Nagyszebenben Pap Vilmos alezredes (972 fő), Fenyőfálván Biró Ede őrnagy (313 fő) és Fogarason Móricz József alezredes (695 fő) csoportja állt ; Brassónál Kiss Sándor alezredes (5300 fő), a Székelyföldön Gál Sándor (5900 fő), Besztercénél Dobay József (7300 fő) hadosztálya, Zalatnánál Inczédy oszlopa (2100 fő), Dévánál pedig Forró ezredes hadosztálya (6600 fő) laktáborozott ; Gyulafehérvárt Stein ezredes zárta körül ; a kolozsvári területben báró Kemény Farkas ezredes (5032 fő) volt a parancsnok. A csapatok összesége 37 zászlóaljra, 19 lovasszázadra és 91 ágyúra rúgott, 38,781 főnyi létszámmal.

Lüders orosz gyalogsági tábornok vezetése alatt a következő orosz és osztrák haderők vonultak fel a határok hosszában : Grotenhjelm altábornagy orosz és Springensfeld alezredes császári hadoszlopa Dornavatránál (13,000 fő) ; Oláhországban, Plojestinél, Lüders hadteste (28,000 ember), egy különítmény (Lein) az Ojtozi-szoros előtt és végül Turnu-Severinnél Clam Gallas osztrák hadteste (10,000 fő). A szövetséges haderők 56 zászlóaljat, 50 lovasszázadot és 125 ágyút számláltak, összesen mintegy 54,000 főnyi létszámmal.

A szövetségesek hadterve az volt, hogy amíg Grotenhjelm és Springensfeld Beszterce felé előtörnek, addig az oláhországi főerők a Tömösi-, Törösvári- és Ojtozi-szoroson át előnyomulnak és Brassót és a Székelyföldet elfoglalják, majd Nagyszeben és a Vöröstorony-szoros megszállása után Gyula-

fehérvárt mentik fel az ostrom alól. Ezután a csapatoknak az Alföldre kellett volna vonulniuk Paskievicssel való egyesülés végett.

A támadást Grotenhjelm és Springensfeld hadoszlopa kezdte. Igen lassan haladt előre, mert meg kellett várnia a Lüderstől vezetett főoszlop előhala-

Az erdélyi hadműveletek 1849 nyarán.

dását. Az eleinte Dobay alezredestől, majd Bemtől, később Damaszkín alezredestől vezetett magyar csapatok ellenállani törekedtek, de a túlerős ellenes csapatok előnyomulását nem bírták megállítani. Június 21-e és július 23-ika között mentek végbe a marossényi, borgóprundi, jaádi, olaszfalu-besztercei, besztercei, szeredfalvi, galaci és szászrégeni ütközetek, amelyek-

nek az lett a végük, hogy a magyar csapatok Marosszentgyörgyig visszaszorultak. Az ide-oda hullámzó, támadásokkal és ellentámadásokkal, előnyomulásokkal és hátrálásokkal elegendő hadműveletekben a magyar csapatok több ízben teljesen szétfutottak, de a vezetők példás fáradozásai révén ismét összeverődtek. Bem ismét tanújelét adta szívósságának és személyes bátorságának.

Közben, június 19-én, a Lüderstől vezetett orosz főerő is megindult, elnyomta és szétszórta a Tömösi- és Töröcsvári-szorosokban megerősített állá-

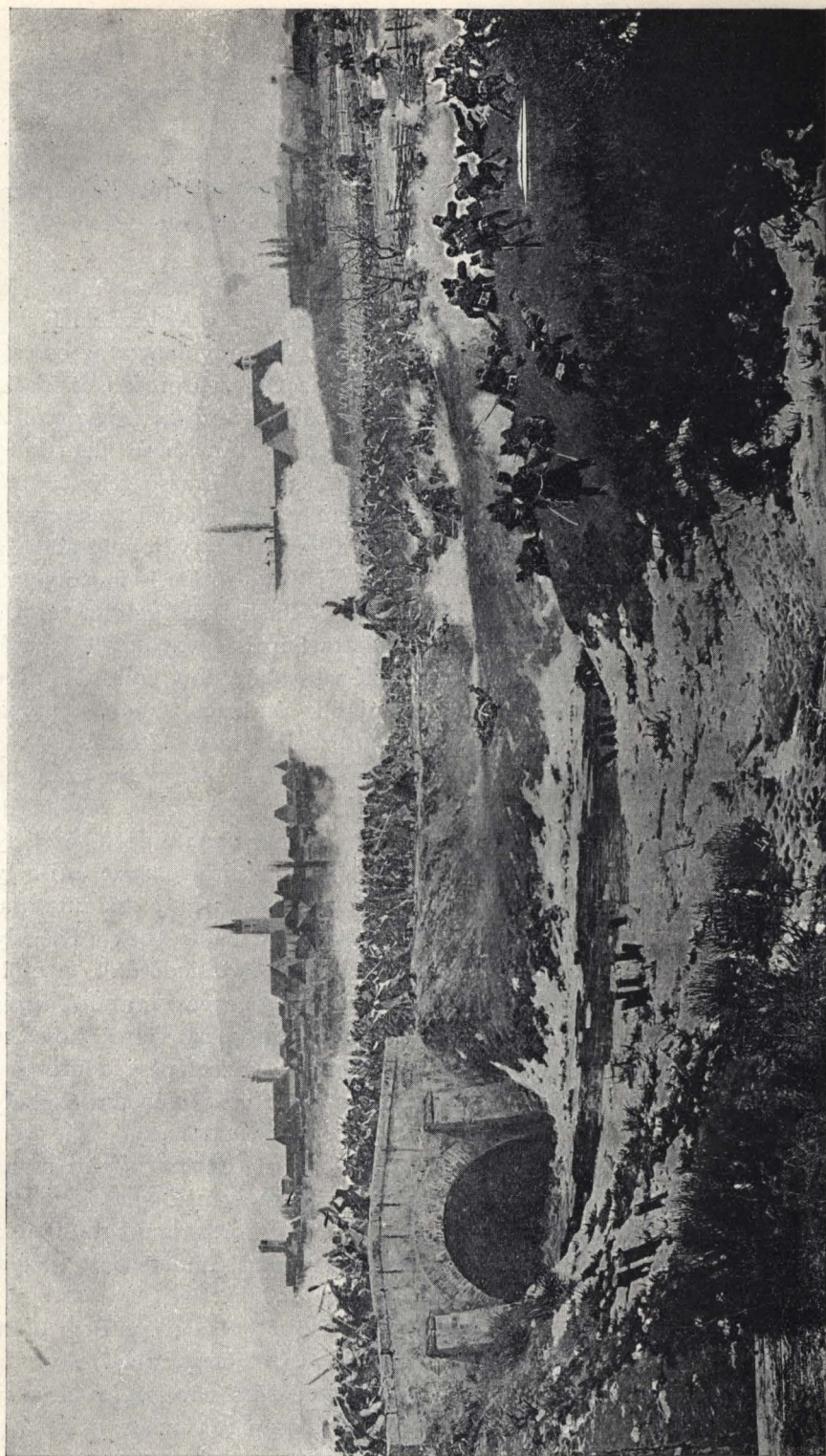

A tömösi szoros védelme.

sokban védekező magyar erőket és már június 20-án bevonult Brassóba. Ezután hozzálatott a Székelyföld elfoglalásához, amelyben az Ojtozi-szoroson át betörő Lein-féle különítmény is segítségére volt. A védelmet Gál Sándor intézte, akinek csapatait a kökösi hídnál vereség érte. Amikor pedig Gál ellentámadásba fogott, Lüders csapatai Sepsiszentgyörgy ellen is megindultak és július 5-én teljesen szétverték Gálnak a Szépmezőn (Sepsiszentgyörgy) csatához állott hadosztályát.

Lüders az időközben bevonult osztrák hadtest (Clam Gallas) visszahagyása után letért Fogaras felé, amelynek csekély magyar őrségét előbb visszaszorította, majd körülfogatta és tökéletesen megsemmisítette.

Arra a hírre, hogy Lüders most már Nagyszeben ellen vonul, a kicsiny

Székelyek és oroszok harca a nagyszebeni hídnál. (Jan Styka festménye.)

honvédhelyőrség kardcsapás nélkül feladta a várost és Medgyesen át Székely-keresztúrra vonult.

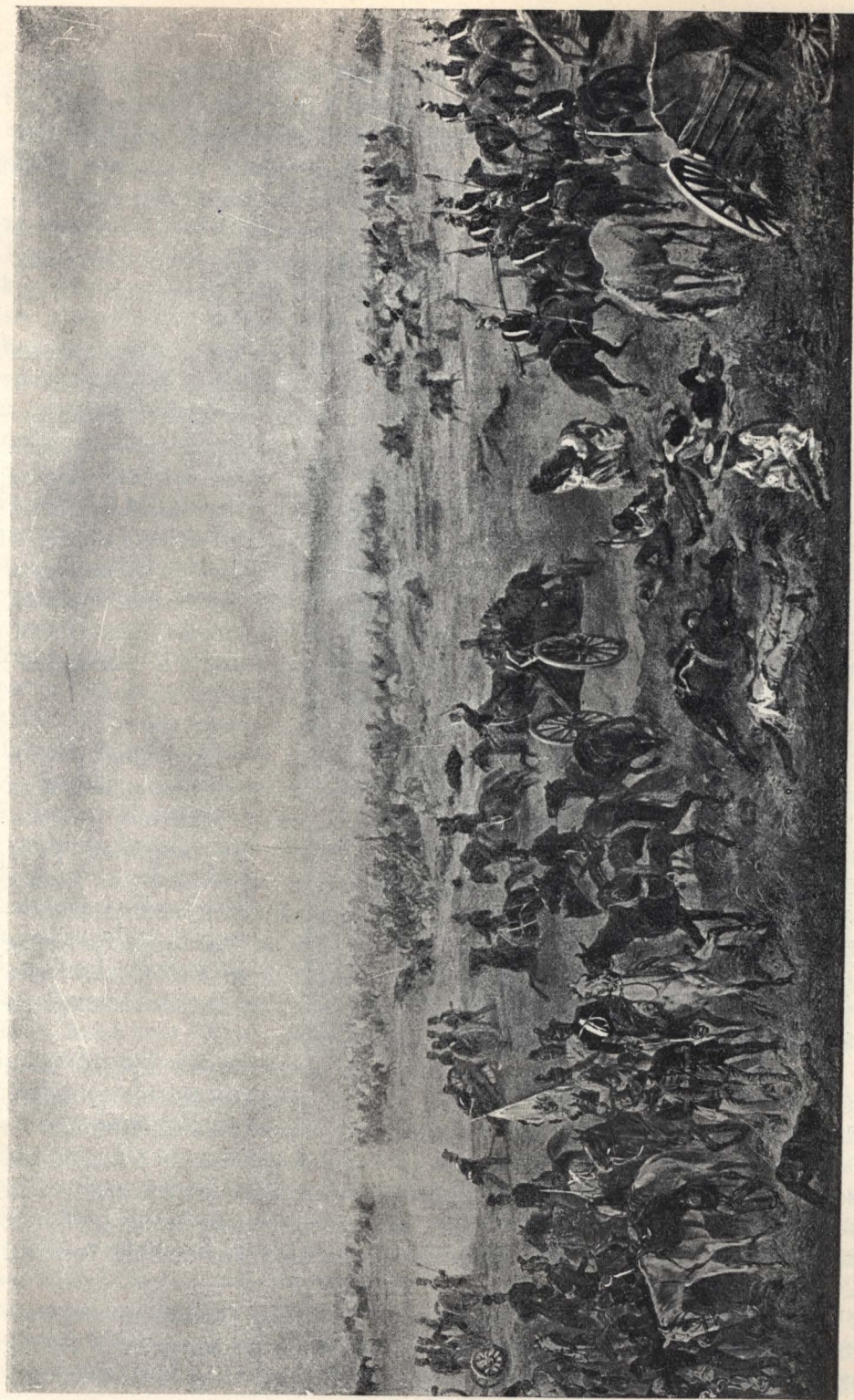
A Vöröstorony-szorost Ihász alezredes védelmezte, aki a vezetése alatt álló csekély erőkkel a vele szemben fellépő túlerő elől állásról-állásra meghátrált, majd Oláhországba szorult, ahol a török csapatok parancsnoka letétette vele a fegyvereket.

Közben Bem Csikszeredán Gállal együttesen, nagy fáradtság árán, elég tekintélyes hadat gyűjtött össze és elhatározta, hogy betör Moldvába. E végből Brassó felé tüntető támadást hajtatott végre, visszanyomatta az osztrák és az orosz erőket, ő maga pedig július 22-én az Ojtozi-szoroson át betört Moldvába. Bár a vele szembe kerülő orosz csapatokat visszaszorította, vállalkozását csakhamar abbahagyta, mert belátta, hogy támadását nem koronázza a kívánt siker. De ezalatt Clam Gallas, aki a Brassó felé tüntető magyar csapatok elé állott, arra a hírre, hogy Bem betört Moldvába, az oroszok támogatása mellett ellentámadásba fogott és a Sepsiszentgyörgynél álló Gál oszlopát megtámadta. Gál szintén támadott és éjjeli rajtaütéssel visszanyomta a meglepett osztrák lovasságot. De ekkor Clam Gallas harcba vetette tartalékát és ezzel ismételt rohamok révén elfoglalta Sepsiszentgyörgyöt, azután pedig, mint aki jól végezte dolgát, Brassó felé visszahúzódott, mire Gál újból megszállta Sepsiszentgyörgyöt. De Lüders újabb, általános támadást parancsolt és az osztrák hadtestet a Székelyföld megszállására utasította.

Clam Gallas Bükszádnál és Kászonújfalunál csak kemény harc árán bírta Gál fölé kerekedni, akinek vert hada most már csak Csikszereda mögött állhatott meg. E közben Bem Marosvásárhelyre sietett, onnan pedig Székely-keresztúrra, ahol hihetetlen gyorsasággal maga köré gyűjtötte a szebeni helyőrségnek és Gál hadosztályának egy részét és ezekkel arra a bámulatosan merész elhatározásra jutott, hogy megállítja az orosz hadtestnek a Székelyföld felé tartó zömét. Azonban Lüders, aki Bem közeledéséről értesült, Segesvárnál eléje állt, július 31-én. Így jött létre a segesvári csata. A tűzéség kölcsönös viaskodása után a gyalogság ide-odahullámlzó harca következett. Ismeretes, hogy a csatát az orosz lovasság közbelépése döntötte el és Bem vert serege maradványaival kénytelen volt visszahúzódni Székely-keresztúr felé.

Bem veresége ellenére sem adta fel a küzdelmet, hanem megint csodálatos gyorsasággal maga köré gyűjtötte Marosvásárhelyen Damaszkín beszercei hadosztályának maradványait, majd Kemény kolozsvári hadosztályának egy részét és ezekkel, eredeti szándékához képest, Lüders háta mögött Medgyesen át Nagyszeben visszafoglalására indult.

Bár Lüders legott Bem után eredt, nem tudta beérni; így Bem elérte Nagyszebent és augusztus 5-én megrohanta a város megszállására visszahagyott orosz különítményt. Gyilkos harc ment végbe a városon kívül, majd magában a városban is, amelyben végre az oroszokat érte vereség, akik kénytelenek voltak a Vöröstorony-szoros felé hanyatt-homlok meghátrálni.

A temesvári csata.

Azonban a gyönyörű győzelmet augusztus 6-án szomorú vég követte, mert Lüders Nagycsúrnél megtámadta Bemet. Lüders ereje szinte kétszerannyi volt, mint Bemé. Bem mégis megkísérelte előbb az egyik, majd a másik orosz szárny átkarolását, de eredménytelenül. A túlérőkkel megindított orosz általános támadás megadta a kegyelemdöfést, a magyarok harcrendje felbomlott és Bem agyonzaklatott vert seregének maradványaival, valamint a Vöröstorony-szoros felé kikülönített csapataival együtt Szászsebes felé elvonult. Az ütközet után Bem, a magyar kormány parancsára, Temesvárra sietett, hogy átvegye az összes magyar haderők főparancsnokságát.

Görgey elvonulása a Tiszántúlra. A komáromi második csatában bebizonyosodott, hogy a dunamenti magyar sereg nem törhet át a Dunántúlra és nem vonulhat le Szegedre, miként a magyar kormány elrendelte. Tehát nem maradt más hátra, mint vagy Komárom falai közé menekülni vagy a Duna balpartján visszavonulni azzal a szándékkal, hogy Vácnál kísérlik meg az áttörést Cegléd felé. Az első esetben előrelátható volt a teljes bekerítés. Görgey azonban a legkockázatosabb hadműveletre, az elvonulásra határozta el magát. és pedig úgy, hogy Klapka parancsnoksága alatt Komáromban visszahagyta a II. és VIII. hadtestet, ő maga pedig az I., III. és VII. hadtesttel, valamint Görgey Ármin hadoszlopával július 12-én faképnél hagyta Haynaut és erőltetett menetekben elindult Vác felé, hogy kisurranjon abból a zsákutcából, amelyet számára az orosz és a császári haderők alkottak.

Az ellenfelek helyzetét a 313. lapon közölt vázlat mutatja.

A Paskievics hercegtől vezetett orosz fősereg két útvonalon jött be Magyarországra : a főoszlop, a II. és III. hadtest, Eperjesen, Kassán, Miskolcon és Mezőkövesden át Hatvan alá ért ; a IV. hadtest Miskolcon maradt. Az előcsapatok közül egy lovasdandár már Vácott, egy hadosztály pedig Gödöllőn állt. A főoszlop jobboldalának biztosítására, valamint az osztrák erőkkel való összeköttetés létesítésére a Neumarktból útnak indított Grabbe-féle orosz hadoszlop Árva és Liptó vármegyéken át Garamszentkeresztig jutott. Selván orosz tábornok csoportja Kassán állt, hogy biztosítsa az orosz fősereg visszavonulási és hadtápvonalát ; július 23-án Duklánál átlépte a magyar határt Osten-Sacken orosz tartalékhadteste.

Meg kell jegyeznünk, hogy az oroszok feltartóztatására Eperjes körül összevont IX. magyar hadtest (Visocki), roppant számbeli kisebbsége miatt, sehol sem fejtett ki említésre érdemes ellenállást, hanem Kassán, Miskolcon és Hatvanon át Cegléd felé visszahúzódott, ahol az alakulófélben lévő Perczel-féle haderőkhöz csatlakozott. Továbbá említésre méltó, hogy közben a IV. orosz hadtest Tokajon át Debrecenbe nyomult, ahol 21 napra való eleséget gyűjtött, majd visszatért Miskolcra. Ez a hadtest előnyomulása közben csak Tokajnál talált némi ellenállásra.

Az osztrák erők közül a II. hadtest a Csallóközben, Komárom közelében állt ; a Haynautól vezetett fősereg a Duna jobbpartján Komáromot zárta körül, míg egy hadtest már elérte Budát és érintkezésbe jutott az orosz főerőkkel.

A magyar erők közül Görgey (I., III. és VII. hadtest) Komáromban állt; Ceglédnél, Perczel tábornok kardja alatt, egy tartalékhadsereg volt alakulóban; Knezich hadosztálya pedig Tiszafüred és Tokaj között a tiszai átjárókat szállta meg.

Görgey július 12-én éjjel indult el Komáromból és erőltetett menetekben 15-én már elérte Vácot.

Nagymaros és Verőce között már orosz lovaság mutatkozott, amelyet a magyar elővéd visszavetett és Vácról is kiszorított. Amikor pedig a megerősödött oroszok ellentámadásba fogtak és a magyar csapatokból is mind több és több beérkezett, heves ütközet keletkezett, amelynek eredménye az lett, hogy a magyar csapatok az oroszokat a sződi szőlőkbe visszadobták. Ez alkalommal is kiválóan működött a magyar tűzéréség.

Július 17-én, mikor Paskievics főerejének tekintélyes része is Vác közelébe jutott és a magyar sereg is együtt volt már Vácnál, Görgey belátta, hogy nem törhet át Gödöllő irányába, tehát elhatározta, hogy az oroszok megkerülésével Rétságon, Balassagyarmaton, Losoncon, Rimaszombaton és a Sajó völgyén át tör utat magának a Felső-Tiszához. Roppant veszélyes és vakmerő vállalkozás volt, de sikerült.

Az elvonulás a 17-ére hajló éjszakán kezdődött. Ámde hamarosan nagy baj támadt, mert a hadsereg roppant nagy vonata, amelynek külön útvonalon, Nógrádon át Vadkertre kellett volna mennie, arra a vaklármára, hogy az osztrákok Esztergomnál átkeltek a Duna balpartjára, megriadt és Vácre hajtott be, ahol a több ezer kocsival valóssággal eltorlaszolta a város utcáit.

A világosi szoba, amelyben a fegyverletételt 1849-ben aláírták.

Ugyanekkor a kémszemlére indított orosz lovasság is megtámadta a magyar előőrseket, amelyek fejvesztetten a városba özönlöttek és nagy rémületet keltettek. Szerencsére a vezetők, köztük különösen Görgey, nem vesztették el lélekjelenlétüket s így a magyar csapatok kijutottak a csávából és elérték Rétságot, bár igen tekintélyes orosz erők vonultak fel velük szemben.

A megint erőltetett menetekben Balassagyarmaton át Losoncig folytatott visszavonulás sem ment símán, mert az orosz seregtestek üldözőbe vették a hátrálókát és soraikban ismét pánikot okoztak.

Július 19-én a magyar seregtestek Losoncra érkeztek s most már nyugodtabban folytathatták menetüket, minthogy az oroszok üldözése ellanyhult. Ennek oka abban rejlett, hogy a Duna-Tisza közén, Adony és Szolnok között, a Perczel parancsnoksága alatt megalakult magyar sereg Gödöllő felé, tehát az orosz fősereg oldalába támadást kezdett. Perczel ugyanis a vezetése alá tartozó csapatokkal a magyar kormány intézkedésére július 16-án Tura felé előtört, ahol július 20-án közte és az orosz fősereg baloldalát biztosító orosz erők között ütközet fejlődött ki. Az összecsapásban eleinte a mieink kerekedtek felül, de amikor az oroszok erősítéseket kaptak, Perczel kénytelen volt meghátrálni.

Részben Perczel támadása, részben az a körülmény, hogy Görgey Losonc felé eltűnt, volt oka annak, hogy az orosz hadvezetésben kapkodás és zűrzavar támadt. Így a Garam völgyében álló Grabbe, aki el akarta állni Görgey útját az Ipoly völgyében, megkésétt és csak Szuhányig jutott, majd visszafordult és Zólyomon át indult meg Losonc felé; Paskievics Losonc felé csak egy lovashadosztályt (Sass) küldött Görgey után, ő maga pedig Hatvanra visszahúzódott, ahonnan egyik hadtestét Gyöngyösön át Losoncra irányította; a IV. orosz hadtestet (Cseodajev) pedig, amely Miskolcra Kápolnáig jött már, Miskolcra visszairányították azzal a feladattal, hogy a Miskolcnál álló orosz dandárral együtt a Sajó völgyében állja el Görgey útját.

Július 21-én Görgey megint erőltetett menetben a Sajó völgyébe vezette hadtesteit. Mivel tudta, hogy Miskolcon orosz helyőrség van, egyik hadtestét Dubicsánynál hagyta, hogy a nyugat felől üldöző oroszokat feltartóztassa, másik két hadtestével Miskolcot akarta megtámadni. Erre azonban már nem volt szükség, mert a miskolci orosz helyőrség, Görgey jöttének hírére, délnek kerekedett oldott és Cseodajev hadtestéhez csatlakozott, amely ebben az időben már Harsány közelébe ért. De arról is értesült Görgey, hogy Tokajnál magyar csapatok (Knezich) állnak. Az élen haladó magyar hadtest tehát kardcsapás nélkül bevonult Miskolcra és elővédét délfelé előretolta, a többi hadtest pedig a Sajó völgyén lefelé, Miskolc felé felzárkózott. Ezzel pedig az alig 25,000 főt számláló magyar sereg az orosz fősereg hátába jutott és annak hadtápvonalát is elfoglalta. Ekkor az üldöző orosz seregtestek még csak Rimaszombatot és Losoncot érték el.

Egyik katonai szakértőnk igen találóan ezeket az elismerő szavakat írja a Komáromból a Sajó völgyéig végrehajtott magyar hadműveletekről:

«Miskolc megszállásával ért nyugvópontra az a példátlanul merész és a hadművészet legfelsőbb fokán álló operáció, amellyel Görgey a gondjaira bízott magyar sereget az osztrák főszereg elől az orosz hadakon keresztül ezek hátába és egyben hadtápvonalára vezette. A minden oldalról fenyegetett és üldözött, csaknem körülzárt magyar sereg, amelynek sorsa minden katonai tudós szerint már megpecsételtnek látszott a Komáromból való kivonuláskor, súlyosan sebesült vezérének nyaktörő terve és e terv erőlyes, következetes végrehajtása által tíz nap alatt közel háromszáz kilométeres menettel oly stratégiai helyzetbe került, amelynek csak előnyei voltak. Majd meglátjuk, hogy ezt a helyzetet mily bámulatraméltó módon használta ki.»

Mikor Görgey Miskolcra való bevonulásával halomra döntötte az orosz vezérkar hadművelleti tervét, Paskievics kénytelen volt erőit átcsoportosítani úgy, hogy egy északi és egy déli csoportot alakított. Az északi csoportot Cseodajev vezérletére bízta, aki a maga hadtestével, Grabbe cso-

A budai honvédszobor.
(Zala György szoborműve.)

portjával és Osten-Sackennek már a Hernád völgyébe érkezett hadtestével azt a feladatot kapta, hogy semmisítse meg Görgey hadseregét. Ennek a csoportnak ereje 40,000 gyalogosra, 6000 lovasra és 200 ágyúra rúgott. A déli csoportot maga Paskievics vezette; ez két hadtestből állt, összesen 50,000 gyalogosból, 6000 lovasból és 290 ágyúból. Ezzel Paskievics Tiszafüreden át Debrecenbe akart vonulni, hogy elállja a magyar sereg útját abban az esetben, ha Görgey ugyancsak Debrecenen át óhajtana dél felé elvonulni.

Mit tett erre Görgey?

Egyik hadtestét (Nagy-Sándor) Sajószentpéternél visszahagyta azzal a feladattal, hogy tartóztassa fel a Sajó völgyében előnyomuló üldöző orosz hadoszlopot, a másikat (Pöltenberg) pedig Miskolcnál dél felé támadásra utasította. Ez a hadtest július 23-án megtámadta Cseodajevet és csapatait visszadobta, sőt másnap, amikor Cseodajev egész erejével rárontott, oly ügyesen védekezett, hogy az orosz támadás elakadt. A további ellenséges támadást azonban már nem várta be Görgey, mert az éj folyamán hadtesteivel a Sajó keleti partjára kitért. Itt július 25-én és 26-án felállításának közepét és balszárnyát az egyesült orosz hadoszlopok (Grabbe és Cseodajev) megint megtámadták. De a magyar tüzérség oly jól működött, hogy az oroszok minden erőlködése kárbaveszett. Mivel a déli magyar szárnyat a megkerülés veszedelme fenyegette, Görgey málhavonátát Tokajon át a Tiszántúlra irányította, hadtesteit pedig a Hernád keleti partjára, előnyösebb állásba vonta vissza. Itt is megtámadták az oroszok Görgeyt, de a Leiningentől vezetett magyar hadtest alaposan helybenhagyta a támadókat.

Közben Paskievics főoszlopának egyik hadteste Tiszafürednél átkelt a Tisza balpartjára és Csegénél állott fel, hogy biztosítsa a fősereg átkelését. De mikor Leiningen megverte az ellene támadó orosz erőket, Paskievics megváltoztatta szándékát és Görgey ellen csoportosította a Tisza jobbpartján maradt főerejét, mert attól tartott, hogy Görgey Osten-Sacken ellen fordul és tönkreveri. Így hát megint halomra döntötte a magyar vezér az oroszok haditervét.

De Görgey nem várta be az északról és délről egyidőben bekövetkezendő ellenséges támadást, hanem július 28-án éjjel hadtesteit hatalmas menettel Tokajon át a Tisza balpartjára vezette és így megint kisiklott a veszélyes gyűrűből a nélkül, hogy üldözték volna.

Lövőszér hiánya okozta, hogy Görgey nem fordult a Csegénél álló oroszok ellen, hanem szem előtt tartván a magyar kormány eredeti rendeletét, tovább délnek, a Berettyó felé vonult el. Tekintettel arra, hogy közben az orosz főerő is átkelt a Tiszán Csegénél és Debrecen felé tartott, Görgey elvonulása merész oldalmenetté vált, amelyet kellőképpen biztosítani kellett. E végből július 30-án Nyíregyházán Nagy-Sándor hadtestét kirendelte a főoszlop oldalmenetének biztosítására oly utasítással, hogy túlnyomó erejű ellenséggel szemben komoly, vagyis kockázatos küzdelembe ne bocsátkozzék.

Amikor Paskievics megtudta, hogy Görgey átment a Tiszán, legott megindult Debrecen felé és mivel ott Nagy-Sándor hadtestére bukkant, végbement

Az aradi szabadság-szobor. (Zala György szoborműve.)

az az ütközet, amelyben az oroszok többszörös túlerejükkel rövid harc után szinte szétrebbentették a magyar hadtestet. A hadtest maradványai csak Berettyóújfalunál és Mezőkeresztesnél állapodtak meg. Az a vád, hogy Görgey nem támogatta Nagy-Sándort, teljesen tarthatatlan.

Ezután Görgey főoszlopa zavartalanul elérte Nagyváradot, ahol Nagy-Sándor hadtestének maradványai is csatlakoztak hozzá. Mivel pedig a magyar kormány most már arra utasította, hogy Aradra vonuljon, menetét folytatta és el is érte Aradot augusztus 10-én. A megelőző napon ment végbe a temesvári csata, amelyben a magyar főereget megsemmisítő vereség érte.

A szőregi és temesvári csaták. A fegyverletétel. A magyar kormány már a komáromi csaták folyamán, tekintettel az általános válságos helyzetre, Szegedre költözködött, az összes állami javakat pedig Aradra szállíttatta. Mivel azonban még remélte, hogy a nemzet ügyét megmentheti, további ellenállásra készült. E végből elsősorban a hadsereg szaporításához fogott, majd elhatározta, hogy Szegednél összegyűjti a délvidéki erőket és elsáncolt tábor is építtetett. A mintegy 40,000 emberből és 100 ágyúból álló hadsereg parancsnokságát Dembinszki vette át. Ezzel a sereggel, ha nem is egészen közvetlenül, kapcsolatban állt még jobbról Lenkey hadosztálya Hódmezővásárhelynél, balról, jó távol, a Bánságban, Melencénél, Kmetty hadosztálya és végül, hátul, Temesvárnál, Vécsey alatt, a várat ostromló sereg.

Dembinszki nem állt csatához Szegednél, mivel az elsáncolt tábor még nem készült el és erőit elégtelennek tartotta. Tehát augusztus 1-én éjjel, kényszerítő szükség nélkül, a Tisza balpartjára, a szőregi töltés mögé vezette seregét. Ezzel egyidőben Lenkey hadosztályát Makóra visszarendelték.

Haynau Komárom körülfárására csak egy hadtestet hagyott vissza, míg a többi hárommal és Panjutin orosz hadosztályával Pestről négy oszlopban Szeged felé előnyomult. Szándéka az volt, hogy a magyar hadsereget teljesen körülállja. Ez azonban nem következett be, mert, amint már említettük, Dembinszki idő előtt átvonult a Tisza balpartjára.

Közben a magyar kormány elhatározta, hogy a délvidéki összes erőket és Görgey hadtesteit Aradnál egyesíti. Erre azonban már nem került a sor, mert Haynau megelőzte ellenfelét, hadtesteit átvezette a Tiszán és augusztus 5-én Szőregnél megtámadta Dembinszkit. A csatát Dembinszki félbeszakította, mert a teljes bekerítés veszedelme fenyegette. A harc folyamán a Dessewffy-től vezetett magyar lovasság vitézi magatartása érdemel említést. A magyar sereg visszavonulása közben, augusztus 6-án Óbesenyőnél, augusztus 8-án pedig Csatádnál voltak utóvédharcok, amelyekben ismét a huszárság mérte össze fegyvereit a császáriakkal.

A magyar függetlenségi harc utolsó nagy csatája Temesvár előtt ment végbe 1849 augusztus 9-én. A magyar csapatok vezérletét már a zajló csata folyamán Bem vette át, aki az erdélyi haderők szétrebbentése után a magyar kormány rendeletére jött Temesvár alá, hogy a magyar fegyveres erő fővezére legyen. De a magyar hadsereget olyan megsemmisítő vereség érte, hogy további

ellenállásra képtelen volt. A csatában csak a magyar tűzérő és lovasság volt az a fegyvernem, amelyről dicsőrege emlékezhethetünk meg

Mivel a csata után lehetetlenné vált a délvidéki magyar erőek egyesítése és a további ellenállás, a magyar kormány feladta a küzdelmet és a még fegyverben álló seregtestek kénytelenek voltak letenni fegyvereiket. Görgeynek a magyar nemzet számára annyi dicsőséget szerzett kitűnő serege Világosnál az oroszok előtt rakta le fegyvereit; a többiek (Vécsey, Guyon, Dessewffy, Lázár, Gaál, Kazinczy, Beke és Inczedy) vagy szétfoszlottak vagy egymásután lerakták fegyvereiket az orosz vagy az osztrák csapatok előtt; Munkács, Arad és Pétervárad is megnyitotta kapuit a császáriak előtt. Egyedül Komárom őrserege tartotta magát Klapka György tábornok vezetése alatt és, dicsőrege legyen mondva, a passzív védelem helyett kitöréseivel iparkodott kárt tenni az ellenségben. De az általános helyzet következtében kitartása meddő volt és csak annyit ért el, hogy a helyőrség a kapituláció alkalmával kivételes elbánásban részesült.

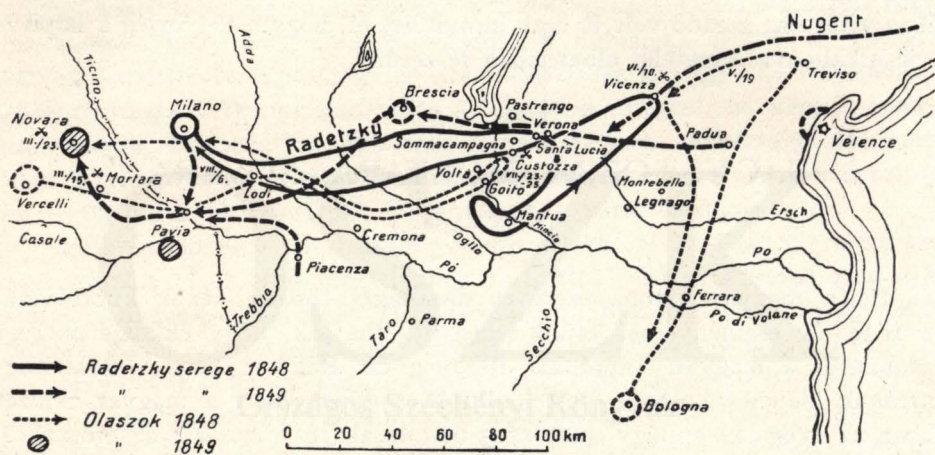
II. CUSTOZZA, MORTARA, NOVARA.

(1848—1849.)

Ha a magyar katona ezeréves dicsőséges történelmének kutatásánál az 1848. év eseményeihez érünk, megállapíthatjuk, hogy ekkor a magyar katonát és a magyar csapatokat illetőleg II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának idejéhez hasonló esettel állunk szemben. Mert a magyar nemzet ebben az évben is, éppúgy mint 1703-ban, le akarta rázni azt az erőszakos, meg nem értő uralmat, amely reá nehezedett. A koronás király és a nemzet között támadt szakadék egyik oldalán egy tömegben állott az egész magyar nemzet zöme, még pedig a helyzetnek megfelelően, a bécsi kormánnyal szemben. Tudjuk, hogy 1848-ban a magyar Szent Korona országaiból összesen 15 gyalogezredet, 5 gránátos zászlóaljat, 18 határőrgyalogezredet, 1 csajkászászlóaljat és 12 huszárezredet egészítettek ki, amelyek a szabadságharc kitörése előtt részben Magyarországon és a monarchia többi tartományai-ban, részben pedig olasz földön, a lombard-velencei királyság területén állomásoztak. A Magyarországon elhelyezett ezredek azonnal a magyar kormány fennhatósága alá kerültek, a haza határain kívül elhelyezett ezredek egyik-másik zászlóalja vagy százada pedig részben vagy egészben szintén hazatért.

A császári sereg soraiban a magyarok ellen csupán három, magyar földről származó ezred harcolt, míg a többiek ama részei, amelyek olasz helyőrségekben állomásoztak, Radetzky gróf tábornagy seregében maradtak és megállották helyüket abban a hadjáratban, amelyet a tábornagy irányított 1848/49-ben Károly Albert szárd király ellen.

A háború előzményeként a következőket említjük fel. Az 1815. évi bécsi kongresszus a Habsburg-háznak ítélte oda Felső-Olaszországot, az egykori lombard-velencei királyságot, míg Itália többi része apró önálló országokra szakadt. Ezt azonban az olasz egységért lelkesülő hazafiak nem nézheték tétlenül, hanem évek hosszú során át előkészített mozgalmukat 1848-ban kirobbantották azzal a céllal, hogy lerázzák az osztrák uralmat és egyesítsék a kis olasz államokat. A párizsi februári forradalom és a monarchia más tartományaiban támadt felkelések hírére 1848 március 18-án Milanóban is kitört a forradalom, amely hamarosan az olasz mélyföld többi tartományaira is kiterjedt. A hazafias mozgalom egységes vezetését Károly Albert szárd király vette kezébe. A felkelés gyorsan terjedt. Az osztrák hadsereg Olaszországban állomásozó ezredeiben szolgáló legénység a mozgal-

Radetzky hadjárata 1848/49-ben.

mak hírére tömegesen átlépett Károly Albert seregébe. Az amúgyis kisszámú osztrák sereg ennek következtében a forradalommal szemben nem léphetett fel kellő eréllyel. A Radetzky tábornagy parancsnoksága alatt álló osztrák fegyveres erő tehát kezdetben csak annyit tehetett, hogy a helyőrségekben fellobbanó felkeléseket lecsendesítette. De a tábornagy hamarosan belátta, hogy legyengült és széles területen szétszórt serege támadásra nem alkalmas, és ezért több napi elkeseredett utcai harc után önként kiürítette Milanót és a Mincio-folyó mögé húzódott vissza. Mikor pedig a várnégyszögben elhelyezett csapatok egy része Veronánál gyülekezett, Radetzky egyesült vele és így március 23-án mintegy 50,000 főből álló hadsereg fölött rendelkezett, amellyel a hadműveleteket március utolsó napjaiban meg is kezdte. Mivel azonban a várak és megerősített helyek védőőrségét nem lehetett kivonni, a tábornagy a mozgó hadműveletek végrehajtására alig 36—38,000 emberrel rendelkezett.

Károly Albert király serege részben piemonti katonaságból és önkéntes szabadcsapatokból, részben pedig az olasz kis államok segédcapataiból állott. Mindent összevéve, Károly Albert serege április elejéig 96,000 főre növekedett. Ez a sereg április végén Verona alatt akarta megtámadni és megverni Radetzky seregét. De a király terve nem sikerült, mert Radetzky már az első nagyobb csatában, Santa Lucianál, május 6-án, fényes győzelmet aratott, majdnem kétszeres túlerővel szemben.

A kudarc után a szárd hadsereg széles kiterjedésű vonalon állást foglalt. Közben azonban Radetzky erősítést kapott, mert kelet felől közeledőben volt hozzá Nugent gróf 14,500 főből alkotott tartalék hadteste, amely május 9-én Pederobbánál győzelmet is aratott. Mivel pedig ez a hadtest Vicenza ostromához nem volt elég erős, kikerülte Vicenzát és Verona felé menetelt. Radetzky azonban súlyt vetett Vicenza birtokára, s ezért a hadtestet visszafordította oda. Mivel azonban a hadtest az olasz túlerővel szemben nem tudott győzelmet aratni, a tábornagy május 27-én megkezdte támadó hadműveleteit a Mincio vonalában megerősített olasz állások ellen. Azonban a Goito mellett május 30-án vívott véres harc után Radetzky előnyomulása megakadt, mert a sok esőzéstől felázott terep főleg a tűzérség mozgását teljesen megakadályozta. Az adott helyzetben a marsall Vicenza elfoglalását tartotta legfontosabbnak, mert csak így biztosíthatta a monarchiával való összeköttetését. Június első napjaiban tehát a Mincio mögül elindult Vicenza felé, megrohanta és kapitulációra is bírta Durando tábornokot, aki 18,000 emberrel védte a várat. E győzelem után Radetzky újból Károly Albert serege ellen fordult. Így keletkezett július 23-án a sommacampagna-custozza-i (az ú. n. első custozza-i) csata, amelyben Radetzky fölényes győzelmet aratott Károly Albert felett, seregét július 26-án Volta mellett újból megverte s egészen a Ticino-folyó mögé szorította. Amikor pedig négy és fél havi hadjárat után Radetzky augusztus 6-án újból bevonult Milanóba, Károly Albert augusztus 9-én fegyverszünetet kért és így az ellenségeskedések egy időre megszűntek.

Ezalatt a monarchia belsejében a forradalmi mozgalmak mindjobban erősödtek. Részben e miatt, részben azért, mert Károly Albert is megerősítette seregét a fegyverszünet alatt, s így minden jel arra mutatott, hogy a fegyverszünetet újból harci lármá fogja felváltani, Radetzky is fokozatosan kiegészítette seregét, a visszafoglalt várakat pedig kiépítette. Ennélfogva 1849 elején Radetzky Felső-Olaszországban már majdnem 73,000 embernek parancsolt, egy 47,000 emberből álló hadteste pedig Velenécét zárta körül. Az olasz hadsereg sorozás révén és a világ minden részéből összesereglett önkéntes csapatok csatlakozásával most már 135,000 főre emelkedett. A szárd király, bízva ebben a nagy erőben, 1849 március 12-én a fegyverszünetet felmondta, azzal a szándékkal, hogy erélyes támadást indít Radetzky serege ellen. De az agg tábornagy hadvezéri zseniális előrelátásával megelőzte őt úgy, hogy Milanóból kelet felé irányuló színlelt menetével megtévesztette az olaszokat,

március 20-án délben Páviánál átkelt a Ticinón, meglepte és át is karolta az olasz jobbszárnyat. Így fejlődött ki 21-én a Mortara, 23-án pedig a Novara melletti csata, amelyben az olaszokat oly nagy vereség érte, hogy Károly Albert már másnap lemondott, serege pedig március 26-án fegyverszünetet kért és Szardínia az augusztus 6-án megkötött békeszerződés értelmében 75.000,000 líra hadisarcot fizetett.

A hadjárat fényesen igazolta Radetzky páratlan hadvezéri képességeit. Az 1849-es hadműveletek mindössze hat napig tartottak. Ezalatt a csapatok

Foto Máté.

Magyar gyalogság előnyomulása a sommacampagna-custozzai csatában.

több mint 60 kilométert meneteltek és két nagy csatát vívtak. Jellemző, hogy Radetzky győzelmeit mindig túlnyomó erejű ellenséggel szemben aratta, ami ékes bizonyítéka annak, hogy a fölényes vezetést az alárendelt csapatok kiválósága is támogatta.

Bár kevés magyar csapat működött ezen a hadszíntéren, vitézségüket az összes egykori leírások és a későbbi hadtörténelmi munkák is kellőképpen kiemelik és méltányolják. Csak az a kár, hogy nem minden magyar ezred íratte meg régi történetét. Itt tehát csak azoknak az ezredeknek vitézségéről számolhatunk be, amelyeknek utódai ezt a kegyeletes munkát nem mulasztották el. A mozaikszerűen összeállított epizódokból és haditettekből kellő

képet alkothat mindenki arról, hogy az a magyar tiszt és az a magyar katona, akinek nem volt módjában hazajönni akkor, amikor nemzete itthon függetlenségéért harcolt, katonai becsületből és esküjéhez híven tovább küzdött eddigi zászlója alatt és sohasem pártolt át az ellenséghez.

Az Esterházy Ferenc Ferdinánd nevét viselő 32. (később Mária Terézia) gyalogezred törzse és két zászlóalja az olasz forradalom kitörésekor Modena vidékén állomásozott. Amikor március vége felé a hazafias lelkesedéstől felbuzdult és felfegyverzett olasz tömegek Mantuában nyílt lázadást akartak kezdeni, a 32. ezred bevonulása és erélyes fellépése a lázadás nyílt kitörését lehetetlenné tette. Az ezred egyes részei később Stradellánál, Governolónál

Foto Máté.

A mortarai csata.

(ápr. 24.), Montanaránál (május 5.) és Curtatonénál vívtak heves harcokat portyázások és felderítő harcok folyamán, majd az év végéig a Mantua védelmére hivatott haderő kötelékében voltak.

A Ferenc Károly főhercegről elnevezett 52. magyar gyalogezred ezekben a harcokban régmúlt hadi dicsőségének babérkoszorújához újabb, soha nem hervadó ágat fűzött. Színmagyar ezredparancsnokával, pottornyai és csáti Pottornay András ezredessel és tisztikarával, melynek sorában igen sok előkelő magyar foglalt helyet (Pulszky, Csanády, Becsey, Jankovich, Pethő, Korponay, Inczedy, Konkoly, Kálóczy, Kedves, Bárány, Bittó stb.), megmutatta, hogy miképpen kell a magyar katonákat vezetni és nekik fényes példát adni. A hadjáratot bevezető milanói mozgalmakban az ezred szilárdan védekezett, majd a hadsereg visszavonulása alkalmával különösen kitüntette

magát a Brescia egyik kapujánál vívott csatározásban. Azután vitézül harcolt Soriónál és Montebellónál április 8-án; itt különösen a Becsey századostól vezetett 3. század tűnt ki. Legszebb hagyományai közé tartozik a május 6-i santaluciai csata, ahol a fiatal Ferenc József főherceg, későbbi királyunk, a csata közben az ezred II. osztályánál tartózkodott és lelkesítette a sagramosai támpontban hősiiesen védekező katonákat. Majdnem tízszeres túlerő támadta ezt a fontos pontot, amelynek vitéz magyar őrsége minden támadást

Foto Máté.

Albert János, a 7. huszárezred közvitéze Santa Luciánál két olasz dzsidást levág és egy lovat zsákmányol.

«Éljen!» kiáltással vert vissza. A támpont mellett egy házcsoporthban Kedves hadnagy harcolt 30 legényével. Ez a vitéz tiszt vállán súlyosan megsebesülve még órákhosszat kitartott helyén, amíg felváltása meg nem érkezett. De az ezred dicsőséges magatartását drágán fizette meg, mert Pottornyay ezredes, aki az első tűzvonalban bátorította embereit, súlyosan megsebesült, egy ágyúgolyó leszakította jobbkarját. Fájdalmát emberfeletti hősiességgel leküzdötte, teljes nyugalommal hátralovagolt a hadtestparancsnokhoz és csak azután ment a kötőzőhelyre, miután feszesen és szabályszerűen bejelentette távozását és az ezred vezetését átadta helyettesének. Pottornyay magatartását az egyik későbbi bajor történetíró méltán jellemezte akként, hogy

még a spártai hadtörténelem lapjain sem találkozunk az önfegyelem és kötelességteljesítés ilyen magasztos példájával. Pottornyay többé nem térhetett vissza a harctérre, hanem mint tábornok a nagyszombati rokkantház parancsnoka lett. Kedves hadnagy vitéz magatartásáért a 3. osztályú vaskorona-rendet kapta, ami abban az időben, az egyszerű hadnagy számára, nagy kitüntetés volt. Az ezred a többi harcokban is hasonló vitézséggel küzdött. A baranyai derék bakákat ott találjuk a curtatonei ütközetben és Vicenza körülzárásánál. Egy alkalommal az ezred egyik századát a város falai alól viasszasorították, amikor is mindenki gyorsan menekülni igyekezett a heves ellenséges tűz hatása alól. A század visszavonult már, csak egy Maros nevű közvitéz tartott ki konokul, mondván: «Már pedig én addig nem megyek el innen, míg az utolsó töltényemet is ki nem lövöm.» Úgy is cselekedett, és csak azután csatlakozott társaihoz.

A júliusi 25-i custozzai csatában az ezred a Berettara-magaslaton küzdött és számtalan rohamban és közelharcban vívott elkeseredett küzdelmet Radetzky tábornagy szemeláttára. Hogy milyen lelkes, vitézi hangulat uralkodott még a legénység soraiban is, azt a következő kis epizód jellemzi. Az egyik század egy különösen veszélyes magaslat előtt támadásra készen állt, amikor Radetzky törzsének egy tisztjét odaküldte, hogy a századot támadásra lelkesítse. Alig fejezte be a tiszt mondókáját, Szieber János örvezető kiugrott a sorból, s odakiáltott a tisztnek: «Azt üzenjük a marsallnak, hogy a dombot nemcsak megrohanjuk, hanem el is foglaljuk.» E harc közben Becsey százados századát egy olasz lancieri-osztag rohanta meg. Amikor a lovasok a közelbe értek, Becsey egy fa mögül előugrott, levágta és foglyul ejtette a rohamot vezető olasz tisztet. E merész tett láttára százada a rohamot hidegvérrel visszaverte, azután elfoglalta azt a magaslatot, amelyre Szieber Jánosnak Radetzkyhez

Foto Máté.

«Azt üzenjük a marsallnak . . .»

küldött üzenete vonatkozott. Ezután súlyos küzdelmeket vívott az ezred a július 26-i és 27-i voltai csatában, később pedig még Milano alatt is.

A voltai csatában ismét Becsey István tűnt ki. A harcban túlnyomó olasz erő támadta meg és bár segítségére küldték Balogh hadnagyot, ezt a kis mentőszereget az olaszok majdnem teljesen széjjelszórták. Becsey egyszeriben felismerte nemcsak Balogh válságos helyzetét, hanem azt a körülményt is, hogy a segédcsapat pusztulásával az ő percei is meg vannak számlálva, mert a véres harcban már az ő osztálya is teljesen kimerült. Ekkor mintegy 20 embert maga köré gyűjtött s dobpergés és hurrázás közben nekirontott a Baloghot veszélyeztető erős olasz osztagnak. Az olaszok az éj sötétjében a nagy lármát annak tulajdonították, hogy a császári sereg új megerősítést kapott, tehát egy időre megtorpantak, de rövid idő múlva felismerték a valódi helyzetet és újból körülfogták Becsey maroknyi csapatát. Rettenetes harc következett, amelyben Becsey kardja kezében darabokra tört, a kézitusában csákóját és egyenruháját több helyen átszúrták, arcát négy helyen megsebesítették, mégis visszaverte az olaszokat. A hős katona arcát vizes rongyokkal bekötötte, hogy legénysége előtt sebesülését elrejtse, majd csak akkor fordult orvosi segélyhez, amikor meggyőződött, hogy embereit megmentette. Ez a vitéz magyar tiszt tehát csodálatos kitartással és a szó szoros értelmében utolsó percig teljesítette feladatát, amíg meg nem oldotta és ereje el nem hagyta. Bámulatraméltó magatartásáért meg is kapta a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét. Súlyos sebesüléséből csak a következő évben gyógyult fel, s bár orvosai megtiltották, 1849-ben újból jelentkezett ezredénél és a novarai csatában ismét kitüntette magát. Ekkor megint két súlyos zúzódást kapott, úgyhogy a csata végével a piacenai kórházba került. 1850-ben alezredesi címet kapott, majd la-voltai előnévvel a magyar bárói méltóságra emelték. Súlyos sérülései azonban katonai pályájának végét vetettek.

Az 1849-i hadjáratban az ezred előbb Mortaránál, majd pedig különösen a novarai csatában tűnt ki. Az utóbbiban elesett 1 tisztje és 42 embere, megsebesült 8 tisztje és 138 embere; 6 tisztet, 72 altisztet és közembert tünettek ki a csatában tanúsított vitéz magatartásukért. Később az ezred egyes osztályaival résztvett Parma vidékének lecsendesítésében, és ez alkalommal főként a Livorno körüli ütközetekben viselkedett derekasan.

A délmagyarországi 61. gyalogezred a hadjáratban legelőször Piacenza, majd Goito mellett ütközött össze az ellenséggel. Április 23-án Castellaro, 24-én Governolo mellett, majd június közepén Mantua és Roverbella alatt találkozunk az ezred nevével. 1849 március végén a casalai hidat rohamozta meg egyik osztaga, majd dicsőségesen harcolt a novarai csatában.

A győrvidéki 19. gyalogezred csak kisebb ütközetekben vett részt Riva, a Monte Baldo és Trient vidékén, de hogy megállotta helyét, azt legjobban bizonyítja, hogy a hadjárat után soraiban 3 arany, 10 nagyezüst és 10 kisézüst vitézségi érmet osztottak szét.

A 48-as nagykanizsai «Erő főherceg» bakák Santa Luciánál, Sonánál és

Custozzánál viaskodtak. E küzdelmek látható jele 2 arany, 17 nagyezüst és 45 kisezüst vitézségi érem volt.

Különösen fontos szerep jutott a híres 33. számú «Gyulay» gyalogezrednek. 1848 elején az ezred parancsnoka Benedek Lajos ezredes lett. Az ezred története szorosan összefügg ennek a kiváló magyar katonának nevével, akinek katonai érdemeit az 1866-i königgrätzi csata után a hálátlan utókor oly méltatlanul elfeledte. Az ezredtörténet alapján megállapítható, hogy az ezred a

Foto Máté.

Baukó Pál, a 33. gyalogezred dobosa, a curtatonei győzelmes csatában még megsebesülése után is önfeláldozó hősiességgel veri a rohamjelet.

kétéves hadjárat valamennyi csatájában és ütközetében résztvett és ahol megjelent, mindig dicséretreméltón verekedett. Különösen kitűnt május 13-án Curtatonénál, majd később Veronánál, azután a santaluciai és goitói csatákban. Az egykorú jelentések már ekkor kiemelték Benedek vitéz magatartását. De az ezred működésének fénykora az 1849-i mortarai és novarai csatákra esik. A mortarai csatában Benedek személyesen vezette az elővédet s bár lovát kilőtték alóla, megrohamozta a községet és kiverte onnan a piemonti katonaságot. Tovább is nagy körültekintéssel és vitézséggel harcolt

ezekben a napokban és különösen kitűnt azáltal, hogy sohasem törődött az ellenség túlnyomó számával, hanem sokszor 50—100 ember élén hirtelen megjelent a leginkább veszélyeztetett pontokon és vagy visszaverte vagy lefegyverezte a felkelőket. A novarai csatában ezredével a La Bicocca nevű házcsoportot foglalta el rohammal. Amikor azután az ezred sikerült rohama után gyülekezett, oda érkezett Albrecht főherceg, a harc szemtanúja, Benedek ezredet átölelte s az egybegyűlt tisztikarhoz ezt a rövid, katonás beszédet intézte: «Uraim, ez az elismerés mindnyájuknak szól. Önök mint hősök harcoltak; a nap dicsősége Önöket illeti; büszke vagyok arra, hogy ilyen csapatokat vezethetek.» Az összes ezredek közül ebben a csatában a Gyulay-ezredet érte a legtöbb veszteség, mert 4 tiszt és 23 ember elesett, 12 tisztje és 158 embere megsebesült. A méltó jutalom az volt, hogy Benedek a katonai Mária Terézia-rend lovagjainak sorába jutott és soronkívül tábornokká lépett elő, 32 tiszt kitüntetést kapott, az ezred legénysége között 6 arany, 33 nagyezüst és 48 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét.

A hadjárat folyamán csupán két huszárezreddel találkozunk, és pedig az 5. számú Radetzky- és a 7. számú Reuss-Köstritz-huszárokkal.

A Radetzky-huszárokat gróf Pejacsevics Sándor ezredes vezette. Kisebb ütközetek után csak Custozánál vívtak hevesebb harcokat. Kitüntetéseinek száma 4 arany, 25 nagyezüst és 17 kisezüst vitézségi érem volt.

A 7-es huszárok kezdetben gróf Török, majd gróf Festetics Tasziló ezredes vezetésével előbb a sonai és a voltai ütközetekben, majd a mortarai és novarai csatákban tüntették ki magukat.

III. MAGENTA ÉS SOLFERINO.

(1859.)

Radetzky 1848/49-i győzelmei biztosították ugyan Ausztria katonai többségét Észak-Olaszországban, de az olasz népnek függetlenségre és egyesítésre való törekvését nem tudták megtörni. Az osztrák uralom miatti elkésredés továbbra is megmaradt és még szorosabbá kovácsolta a kis olasz államokat a közös nagy nemzeti eszmény, az olasz egység olthatatlan vágyában. Azonban Viktor Emánuel szárd király és tanácsadója, Cavour miniszter, belátták, hogy a jövőben sem tudnak Ausztria harcedzett és fegyelmezett hadseregével egyedül szembeszállani. Így hát szövetségest kerestek. Sikerült is szövetségest találni III. Napoleon francia császár személyében. A hatalmas pártfogó támogatása mellett Szardínia csakhamar a cselekvés mezejére lépett: fegyverkezni kezdett Ausztria ellen s a lakosság az eddigi lappangó irredenta mozgalmak helyett nyíltan kezdett tüntetni és lázongani az osztrák uralom ellen. Ezeket a mozgalmakat a bécsi kormány nem nézhette tétlenül és 1859 április 19-én ultimátumban a szárd hadsereg fegyverkezé-

sének megszüntetését követelte. A válasz határideje április 26-án járt le. Ámde az angol kormány közbenjárására Ausztria, saját kárára, beleegyezett a válaszdáwnak két nappal való elhalasztásába. Ez az engedékenység megbosszulta magát, mert a meghosszabbított határidő alatt a franciák csapataikat az olasz hadszíntérre szállíthatták. Ha Ausztria megmarad az előzőleg kitűzött határidő mellett és azonnal megindítja Olaszországban elhelyezett és a helyi viszonyokkal ismerős kitűnő hadseregét, a szárd fegyveres erőt még a francia segítség megérkezése előtt leverhette volna. Így azonban a hadjárat megindulásakor, április utolsó napjaiban, az osztrák-magyar 2. hadseregnek már az egyesült szövetségesek jóval nagyobb számú seregével kellett megkezdnie a küzdelmet.

A rövid ideig tartó hadjárat az események színtere és lefolyása szerint két részre osztható, és pedig: a lomellinai hadműveletekre, amelyek a június 4-i magentai szerencsétlen csatával értek véget, és a szintén balsikerű solferinói hadműveletekre, amelyeknek utolsó csatája, a június 24-én vívott solferinói csata, a franciák és az olaszok győzelmével befejezte a háborút.

Mivel Ausztria külpolitikai helyzete szükségessé tette, hogy csapatainak jórészt Galíciában és a franciákkal való összetűzés esetén a nyugati határszéleken érintetlenül hagyja, nem küldhette egész fegyveres erejét az olasz földre, hanem a háborút csak egy hadsereggel indította meg, míg a másodikat a monarchia belsejében gyűjtötte össze tartalékul.

A harcot megkezdő 2. hadsereg parancsnoka magyar ember volt, marosnémeti gróf Gyulay Ferenc tábornag, aki a Paviánál összpontosított táborból 5 hadtesttel, 1 tartalék gyalog- és 1 lovashadosztállyal, összesen 110,000 emberrel és 364 ágyúval indult meg és április 29-én átlépte a Ticinofolyót. A hadjárat folyamán még két hadtest érkezett a hadszíntérre. Ezek közül azonban csak az egyik vett részt a magentai csatában, míg a másik Piacenzánál maradt vissza. E két hadtest beszámításával a működő hadsereg harcos állománya 150,000 főre emelkedett.

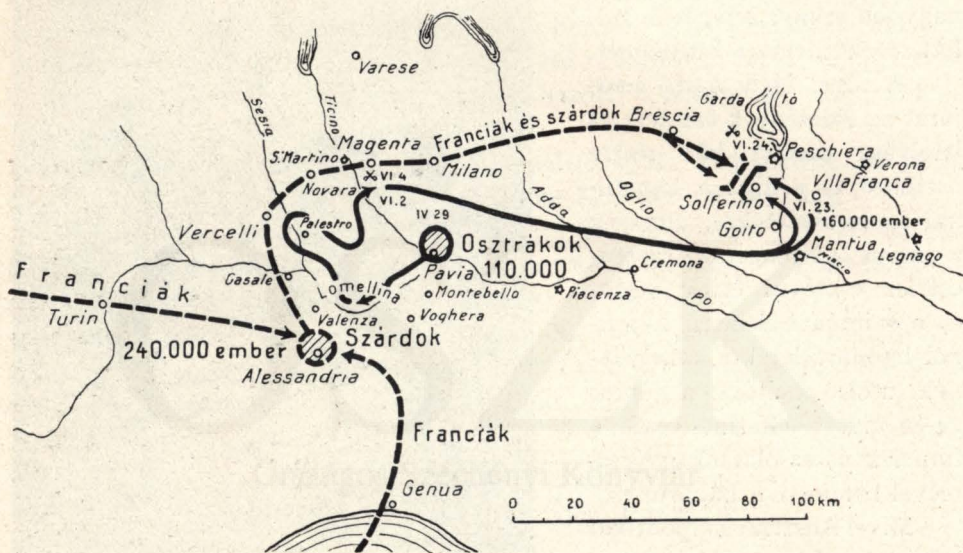

Foto Máté.

Magyar gyalogság díszben (1859).

A szövetségesek közös főparancsnokságát maga III. Napoleon császár vette át. A körülbelül 60,000 főből álló piemonti és a 3000 harcost számláló Garibaldi-féle önkéntes csapatból álló szárd haderőt Viktor Emánuel király vezette. A francia sereg körülbelül 180,000 főből állott. Így tehát az osztrák hadsereg ellen több mint 240,000 főt számláló tekintélyes sereg vonult fel, amelynek 472 ágyúja volt. A lovasság számaránya tekintetében hátrányban volt az osztrák sereg, mert a szövetségesek 17,000 lovasával szemben csak alig 7000 lovassal rendelkezett.

Miként az 1848/49-i olasz hadjáratban, úgy ebben is, Ausztria fegyveres erejében ott találjuk a magyar csapatokat, ahol veszélyes pillanatokban és

Az 1859. évi hadműveletek.

nehéz helyzetekben kipróbált, megbízható és vitéz katonákra volt szükség. Mivel a szabadságharc befejezése után a magyar nemzet katonáskodó része teljes számban az akkori osztrák hadsereg kötelékében szolgált, ebben a háborúban jóval több magyar ezred harcolt olasz földön, mint tíz évvel előbb. A hadsereg fővezérének kívül a magasabbrendű vezetők között is több magyar névvel találkozunk, mint azelőtt. Gyulay tábornagy helyettese báró Sztankovics altábornagy, a fővezérségnél beosztott műszaki felügyelő pedig Radó ezredes volt. A dandárparancsnokok soraiban találjuk: Szabó, Gaál, Festetics gróf, Boér, Pálffy gróf és Pászthory báró tábornokokat; a solferinói csatában pedig különösen kitűnt a VIII. hadtest élén Benedek Lajos lovag, aki ekkor már altábornagy volt. A hadsereg hadrendjében a következő magyar ezredek szerepeltek: a komáromi 12., a szegedi 46., a szatmárnémeti 5., a nagyszebeni 31., a budapesti 32., a debreceni 39., az aradi 33., a győri 19.,

a kassai 34., a pécsi 52., az egri 60., a nagybecskereki 29., a nagykanizsai 48., a temesvári 61. és a nagyváradi 37. gyalogezred. A háborúban szereplő vadász-zászlóaljak közül a 23-ik erdélyi magyar fiúkból állott. A magyar huszárezredek közül mindössze három tartozott a hadsereg kötelékébe, még pedig: az 1. huszárezred (császár-huszárok Nagyvárad vidékéről), a nyíregyházi 10-es huszárok és a felsőmagyarországi 12-es Haller-huszárok (azelőtt Palatinus-huszárezred). A tűzérés, a műszaki és egyéb alakulatok soraiban is bőven találunk magyar katonákat. De mivel ezeknek a fegyvernemeknek a kiegészítése abban az időben nem kerületenkint történt, mint a gyalogságnál és a

Foto Máté.

A 12. huszárezred Orosz nevű tizedese Montebellónál ellenfele lovára ugrik, ellenségét lefogja, a kantárszárat kezébe kapja és az olasz lovas hadifogságba hurcolja.

lovasságnál, hanem az egész monarchia területéről közösen és keverve sorozták és osztották be a legénységet, magyar tűzérezredek és magyar utász stb. csapatok akkor még nem voltak. Ez az oka, hogy az ilyen beosztású magyar katonák személyi teljesítményeiről és vitézségéről külön feljegyzéseket nem találunk. De nem kételkedhetünk abban, hogy az a magyar katona, akit sorsa vagy hajlama ezekhez a fegyvernemekhez vezetett, éppen oly bátorsággal megállotta helyét, mint gyalogos vagy huszár bajtársai.

A Ticino-folyó átlépése után Gyulay arról értesült, hogy a francia csapatok nemcsak az Alpokon keresztül közelednek Turin felé, hanem Génúában is partra szállottak. Erre Alexandria felé való előrenyomulásának tervét elejtette és Turin ellen akart vonulni. Amikor azonban azt is megtudta, hogy a szövetséges csapatok már Alexandriában egyesültek, a Lomellinába

vonult vissza, hogy megvárja a monarchia belsejéből érkező megerősítést. Az osztrák sereg hadműveleteivel kapcsolatban III. Napoleon egyesült seregével Vercellin át Novara felé nyomult, hogy ott harcra kényszerítse az osztrák haderőt. Gyulay, aki még mindig nem érezte magát elég erősnek és nem is volt teljesen tájékozva az ellenség hollétéről, május 19-én erős különítményt küldött erőszakos felderítésre a Po jobbpartjára, Montebello felé. A különítmény május 20-án Montebellónál összeütközött az ellenséggel és mivel ennek erejét túlbecsülte, visszavonult. Ezután május utolsó napjaiban az ellenfelek erői Palestro mellett kétszer vívtak harcot, amelyekben Gyulay dandárait vereség érte. Időközben egy osztrák hadtest érkezett a 2. hadsereg megerősítésére. Ekkor Gyulay már támadhatott volna, de nem tette meg, mert megtudta, hogy a szövetségesek főereje már Novarán is túlhaladt és a Ticinón át Milano felé közeledik s ezért attól félt, hogy seregét teljesen körülkerítik. Ezért hadseregének egyik részével Magenta felé sietett, hogy a Ticino hídját felrobbantsa és megakadályozza a franciák átkelését. Ez azonban nem sikerült, mert a franciák június 4-én megtámadták a Magenta mellett álló osztrák jobbszárnyat. A harc áterjedt az egész sereg harcvonalára és az lett a vége, hogy a franciák este 8 órakor diadalt arattak. A viadalban csapataink bámulatos vitézséggel védelmezték Magentát s másfél óránál tovább tartó véres közelharcban, kézitusában ellentállottak minden támadásnak; de a francia túlerő lendületes rohama megtörte ellenállásukat.

A szerencsétlenül végződő magentai csata után az osztrák seregtestek elhagyták a Lomellinát és kelet felé visszahúzódtak. Gyulay táborszernagy távozott a hadsereg éléről és a fővezérséget I. Ferenc József vette át, azzal a célkitűzéssel, hogy tovább is ellenállanak. Június hóban tehát a hadsereget újból rendbeszedték, két hadseregbe (1. és 2.) és két lovashadosztályra kiegészítették és így ez Mantua vidékén, a Mincio partján, további csatákra készen állott. Az osztrák vezérkar terve szerint a hadseregnek a Garda-tó alatt fekvő úgynevezett várnégyszögben kellett volna bevárnia a szövetségesek támadását. Amikor azonban a működő hadsereg vezetősége arról értesült, hogy a szövetségesek támogatására Piacenzától Cremona felé újabb megerősítések érkeznek, nehogy két tűz közé kerüljön, kivonult a várnégyszögből és a Brescia felé közeledő ellenséget akarta elsősorban is feltartóztatni. Június 23-án tehát I. Ferenc József serege Goito és Peschiera között átkelt a Minción és június 24-én, előnyomulás közben, Solferino mellett összetalálkozott az egyesült francia és szárd hadsereggel, amely ekkor éppen a Mincio felé készült előnyomulni. E kölcsönös törekvésekből keletkezett a solferinói csata. A küzdő felek nem egyszerre kezdték meg a felvonulást. Míg a franciák ezredei már a hajnali szürkület előtt elindultak és gyorsan kibontakoztak, addig az osztrák haderő legtöbb osztaga, akkori általános szokás szerint, csak a reggeli kiosztása után indult el s így csak délelőtt 10 óra körül tudott harchoz fejlődni, úgy hogy az ezredek és a zászlóaljok nem egyszerre, hanem csak foko-

zatosan léptek harcba. Ennek folytán az előnyomuló francia ezredek az osztrák előőrsöket már reggeli hat órára a legtöbb helyen viasszaszorították és III. Napoleon tisztán látta, hogy döntő nagy csata következik. A tervszerűen harcbavetett francia seregrészek a déli órákban már mindenütt előnyben voltak, kivéven San Martinót, ahol Benedek altábornagy VIII. hadteste halált megvető bátorsággal tartotta a magaslatokat. Délután 4 órakor eldőlt a csata és I. Ferenc József hadseregének vissza kellett vonulnia a Mincio mögé. Csak Benedek altábornagy állott ellent és hősi magyar lélekkel ezt válaszolta a visszavonulást elrendelő parancsra: «Fegyvereim becsülete tiltja, hogy

Foto Máté

A Haller-huszárok Magentánál megrohanják az olasz dzsidásokat.

visszavonuljak!» És hadteste, hatalmas viharban, még négy óra hosszat tartotta magát a San Martino magaslaton és több erélyes ellenséges támadást visszavert. Csak az éjjeli órákban követte a fősereget a Mincio mögé, mint annak utóvéde. A hős katona méltó jutalma a katonai Mária Terézia-rend középkeresztje lett.

Ha a veszteségek számarányait szembeállítjuk egymással, megállapítható, hogy az osztrák hadsereg, és benne a magyar ezredek, utolsó percig vitézül küzdöttek és nem adták át kardcsapás nélkül a csatateret az ellenségnek. Az osztrák hadsereg vesztesége mintegy 22,000 főre rúgott, míg a franciáké és a szárdoké 18,000 ember volt, akik közül azonban majdnem 16,000 volt az elesettek száma.

Bár az osztrák hadsereg a további hadműveletekre is készen állott, a monarchia külpolitikai helyzete nem tette kívánatossá a háború folytatását. Így a villafrancai fegyverszünetet (június 8-án) a Zürichben kötött béke követte, amelyben Ausztria csupán Olaszország legészakibb részét, Velencét és a várnégyszöggel határos területeket tartotta meg, Lombardiát pedig Franciaországnak adta át, amely ezeket a tartományokat Savoyáért és Niz-zaért cserébe visszaadta Szardiniának.

Ha átböngésszük a hadjáratban résztvett magyar ezredek történeteit, gyönyörködve szemléljük az elszánt és bátor tetteket. A mindenki lelkét fel-
emelő dicsőséges fegyvertények sokaságából a következőket említjük.

A szatmármegyei 5. gyalogezred osztagai mind a magentai, mind a solferinói csatában igen bátran harcoltak; a hadjárat végén 2 arany, 11 nagy-
ezüst és 32 kisezüst vitézségi érmet osztottak ki a legénység között. A magyar katonának válságos helyzetekben tündöklő elszántságát Szabó Béla őrmester, Borbáth Antal zászlóaljdobos és Szathmáry József gyalogos viselkedése mutatta meg a solferinói csatában. A II. zászlóalj a nagy
küzdelemben súlyos harcokat vívott és támadása közben oly sok embert veszít-
tett, hogy sorai inogni kezdtek. Ebben a válságos helyzetben a rajvonal elé
ugrott Szabó Béla őrmester, felmutatott a közeli cavrianói magaslatra, ahol
I. Ferenc József állott, s így kiáltott fel: «Előre legények, ő felsége is ellen-
séges tűzben áll, reánk tekint, vigyázzunk a becsületünkre.» E felkiáltásra a
katonák tömegesen csatlakoztak az előrerohanó őrmesterhez. Első volt Szath-
máry közvitéz, aki így kiáltott fel: «Esküszöm, hogy egy lépést sem hátrálok,
amíg élek»; majd Borbáth zászlóaljdobos ledobta a dobot, fegyvert és töl-
ténytáskát ragadott és így csatlakozott a rohamozókhoz. Közben egy francia
puskagolyó Szabó őrmestert leterítette és mikor a rohamozók közül néhányan
hozzaugrottak, hogy támogassák, a vitéz magyar mindenkit eltávolított magá-
tól ezzel a biztatással: «Csak előre, ott van a győzelem, velem csak akkor
törődjete, ha győztetek!» Szathmáryt is halálos golyó érte, de az önfeláldozó
példákon fellelkesült legénység továbbrohant és elfoglalta azt a magaslatot,
amelynek meghódítása eddig nem sikerült. A roham közben Borbáth dobos
lelőtte a szembenálló francia csapat parancsnokát s ezzel is fokozta az ellen-
ség soraiban azt a zűrzavart, amit e derék bakák rohama okozott.

A komáromi 12. gyalogezred részei főleg a magentai csatában és a meg-
előző palestrói ütközetben tűntek ki. Ennek az ezrednek többször akadt dolga
francia gyarmati zuáv csapatokkal s igen sokszor mérte össze fegyvereit az
ellenséggel portyázások, hírszerzések és biztosító szolgálatok alkalmával.
Antal János szakaszvezető az egyik visszavonulás alkalmával, csupán néhány
bakával, tűzharccal, többszörös túlerővel szemben is sikeresen védekezett,
amikor pedig megunt a tüzelést, rohammal rárontott a jóval nagyobb francia
osztagra és csapataink háta mögül el is zavarta. Valkóczy Pál és Simek Pál
közemberek, amikor századuk az ellenségtől eltorlaszolt híd elé ért, heves

ellenséges tűzben önelhatározásukból előrerohantak, a torlaszt szétrombolták, úgy hogy a század rohamosztaga a hidat hamarosan hatalmába keríthette. A magentai csatában Pataki József szakaszvezető, ahányszor zászlóaljának osztagai rohamra indultak, mindannyiszor magasan lobogtatott zászlóval a rohamozó oszlop élére állt és a kézítusa közben rendetlenül bomladozó századokat zászlaja köré sorakoztatta. Kacura András századkürtös a harctérről súlyos sebbel levánszorgó századparancsnokának támogatására éppen akkor ért oda, amikor két francia a századost már majdnem elfogta. Gyors elhatározással lelőtte az egyiket, a másikat szuronyával leszúrta és század-

Foto Máté.

Dömötöri Németh huszárkapitány századával túlerős olasz dzsidásokat ver szét és levágja parancsnokukat.

parancsnokát elkísérte a legközelebbi kötözőhelyre, azután pedig visszaroht a tűzvonalba. Az ezred a magentai csatában szokatlanul sokat vett, mert elesett 3 tisztje, 236 embere, megsebesült 11 tisztje, 221 embere; ezeken kívül hadifogságba jutott 2 tisztje és 160 embere, ami természetes következménye volt szívós védekezésének.

A Rudolf trónörökös nevét viselő győri 19. gyalogezred kezdetben csak kisebb ütközetekben vett részt, de annál dicsőségesebben szerepelt a solferinói csatában. A tisztikar és a legénység nemes versenyre kelt egymással vitézségben és halált megvető szívós kitartásban; az ezred nevéhez fűződik a rebeccói major elfoglalása.

Az 1709-ben alakult nagybecskereki 29. «Laudon» gyalogezred csak a

hadjárat második részében érkezett le Prágából az olasz hadszíntérre és így kisebb csatározásokon kívül csupán a solferinói csatában vett részt kiváló vitézséggel. A csatavonal központjában fekvő solferinói kastély elfoglalása ugyanis a nagybecskereki fiúk nevéhez fűződik. A csatát követő visszavonuláznál különösen kitüntette magát a III. zászlóalj deákonai Györgyi Imre őrnagy vezetésével, aki zászlóaljának töredékeit gyorsan összegyűjtötte s utolsó percig védelmezte a cavrianói magaslatot, ahonnan I. Ferenc József a csatát vezette.

Az Erdély déli határszéleiről származó 31. gyalogezred is dúsán kivette részét a hadjárat két legnagyobb csatájából. Magentánál a franciák jobbszárnyával állott szemben s oly elszántan verekedett, hogy a csata után 1 arany, 12 nagyezüst és 35 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét a legénység között. A solferinói csatában több mint 10 óra hosszat állottak ellent egy magaslaton a franciák tömegrohamainak és amikor a gránátos zászlóalj történei kifogytak, a katonák szuronnal védekeztek tovább és közáporral verték vissza a franciákat. Jakócs Áron, udvarhelyvidéki székely góbé őrmester, aki a solferinói csatában egyik lábán súlyosan megsebesült, nem távozott el a tűzvonalból, hanem törhetetlen lélekkel szakaszát buzdítva tovább sántikált. Később roham közben újabb lövést kapott, amire elvesztette eszméletét és hadifogságba esett. Innen azonban már néhány hét múlva megszökött. És mivel teljesen szolgálatképtelenné vált, vitéz magatartásának méltó elismerésül I. Ferenc József rendeletére felülvizsgálata alkalmával hadnagyi nyugdíjat ítéltek meg neki. Az előljáró és a közember közötti bajtársi kapcsolatnak fegyelmezett, de a mellett ártatlan és kedves esetét ismerjük meg a következő jelenetből. Gróf Pálffy altábornagy, hadosztályparancsnok, a csata egyik mozzanatában az ezred rajvonalában tartózkodott, éppen akkor, amikor a mieink a kitűnően lövő francia zuávokkal közvetlen közelből elkeseredett tűzharcot vívtak. E közben az egyik zuáv oly ügyesen előrecsúszott, hogy az altábornagy közvetlen közelébe jutott. Amikor ezt egyik szemfüles közvitézünk, a Tövis vidékéről származó Mózes Demeter észrevette, gróf Pálffy elé ugrott, a zuávot szuronyával leszúrta és amikor az altábornagy ezért Mózeset megdicsérte, ez így kiáltott oda Pálffynak: «Kegyelmes uram, legyen szíves, menjen el innen; itt a rajvonalban magának semmi keresnivalója nincsen.» Figyelmeztetése azonban már későn jött, mert a következő pillanatban egy másik zuáv keresztüllötte Pálffy altábornagy felső lábszárát. Erről a derék katonáról még feljegyzik, hogy a csatában többször kitüntette magát és magatartását a csata estéjén hősi halálával koronázta meg.

Az ezred még a montebellói ütközetben is résztvett. Ebben is sokat vesztett, ami ugyancsak annak bizonyítéka, hogy merészen szembeszállott az ellenséggel. A hadjáratban az ezred soraiból 26 tiszt és 1195 ember esett el, illetve sebesült meg!

Az estei Ferenc Ferdinánd nevét viselő budapesti 32. gyalogezred is résztvett a hadjárat legnagyobb csatáiban. Hogy a magentai csatában miképpen

szerepelt, azt a dandárparancsnok harcjelentése jellemzi a legjobban : «amikor az ellenség a hajnali szürkületben heves tüzével elárasztott bennünket és a csapatoknak ebben az iszonyú tűzben kellett felvevő állásaikba vonulniok. ennek a jeles ezrednek kitűnő szelleme kimagaslott ; nemcsak a tisztek teljesítették kötelességüket lelkesedéssel és vígan, hanem a legénység is, amely az öldöklő tűz ellenére «éljen» kiáltással vetette magát az ellenségre.» A solferinói csatában az ezred a harcvonal közepén ott verekedett, ahol a francia gárda még másik két francia hadtesttel együtt Cavriano és Solferino felé előre nyomulva a döntést kereste. Oldalakra terjedne a véres tusának részletes

Foto Máté.

Magyar csapatok rohama a magentai csatában.

leírása és azoknak a megkapó tetteknek felsorolása, amelyekben az ezred tagjai a megismételt rohamokban, az előljárók és a zászlók védelmezésében kitűntek. A visszavonulás alkalmával pedig önfeláldozóan fedezték a Cavrianóból visszavonuló csapatokat és végül a monzambanói hidat szállták meg. A csata után egy közvitéz az arany, 12 a nagyezüst és 24 a kisezüst vitézségi érmet kapta. Közülük Sörös József közvitézt kell kiemelnünk, aki a legválságosabb pillanatban így bátorította társait : «Eszti ne hátrálj! Vitéz katonának elől a helye!»

A kassai 34-es «Prinz Preuss» bakákat Benedek Sándor ezredes vezette. Az első ütközet előtt Pavlikovszki százados ezt a rövid, katonás beszédet intézte legénységéhez : «Most szálltok szembe először az ellenséggel ; régi magyar szokás szerint kérjük a magyarok Istenét, hogy adjon nekünk győzelmet vagy becsületes katonahalált.» Rövid ima után a század «Éljen a

király» kiáltással rohant az ellenségre. Érdekes megjegyezni, hogy mind ebben az ütközetben, San Fernónál, mind a comói és varesei ütközetekben az ezred mindig Garibaldi önkénteseivel mérte össze fegyvereit. A solferinói csatában az ezred a küzdőtér több részén szerepelt, de különösen kitüntette magát a délutáni visszavonulás harcaiban. Szívós és vitéz magatartásának bizonyítéka, hogy ebben az egynapos csatában elvesztette harcos állományának 15 tisztjét és 703 emberét.

A nagyváradi «József főherceg» 37. gyalogezred Klapka ezredes parancsnoksága alatt a két nagy csatán kívül minden kisebb ütközetben szerepelt. A magentai csatában a vasúti hidat rohamozta meg páratlan vitézséggel. Az ezredtörténet külön kiemeli Deseő százados magatartását, aki az egyik magaslat megrohanása előtt százada elé állt s «Utánam fiaim egy szívvel, egy lélekkel, úgy mint én» felhívással indította meg a rohamot. A század rövid, de elkeseredett kézítása után el is foglalta azt a magaslatot, amelyet a francia gyarmati katonaság, az algiri arabs viseletű turkók szívósan védtek. A hadjárat után a derék biharmegyei bakák között 4 arany, 14 nagyezüst és 29 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét.

Nem kevesebb dicsőséggel szerepelt a hadjáratban a debreceni «Dom Miguel» 39-es piroshajtkás gyalogezred is. Montebello, Melegnano és Solferino véráztatta földjén mindenütt ott találjuk a debrecenieket, ahol a leghevesebben dúlt a harc és ahol a legszívósabb kitartásra és félelem nélküli, állhatatos harcosokra volt szükség. A montebellói ütközetben páratlan vitézséggel harcoló tisztek közül az ezredtörténet még külön kiemeli dévény-újfalusi Andrásffy Nándor és nádasdi Tersztyánszky Ferenc hadnagyokat. Kettőjük közül Andrásffy, szakaszának élén hősi halált halt. A csata után I. Ferenc József az ezredet legfelsőbb hadparancsában külön is megdicsérte. A melegnanoi ütközet leírásából ezt a jelenetet ragadjuk ki: Az ütközet legválságosabb pillanatában az egyik ellenséges osztag katonái magyarul átpártolásra szólították fel az ezred egyik századát. Ennek hallatára Domokos Zsigmond őrmester még nagyobb lendülettel és ezzel a kiáltással rontott előre szakaszával: «aki magyar, annak itt a helye» és szuronyával leszúrta az átpártolásra csábító francia tisztet!

A szegedi 46. gyalogezred Palestrónál és Magentánál, a nagykanizsai 48. gyalogezred pedig különösen Solferinónál tűnt ki. A 48-asok parancsnoka dióváraljai Vass Dániel ezredes volt.

A pécsi 52. gyalogezred főként a solferinói csatában tűnt ki vitéz magatartásával. Hatalmas «Éljen» kiáltással rohant neki egyik zászlóalja a francia vadászok zárt szuronyerdejének és a minden oldalról feléjük irányított gyilkos tűznek. Az ezred történetében büszkén és szinte költői lendülettel írják, hogy az ezred zászlója fennen lobogott a rohamoszlop élén lovagló zászlóaljparancsnok oldala mellett; ez a rettenthetetlen tiszt pár pillanat múlva súlyosan sebesülten lefordult lováról, a zászlótartó pedig fejlövést kapott és felbukott. Erre a zászlót a legközelebb levő tiszt ragadta meg, de

ezt is lelőtték. Már a negyedik tiszt kezéből is aláhanyatlott az ezred szent szimboluma, amelyre a franciák gyilkos tüzüket összpontosították, amikor Pozsgay közvitéz még egyszer magasra emelte a golyóktól átlukasztott zászlót és ezzel újabb kitartásra ösztönözte a maroknyi sereget. Végre is éppen akkor sikerült biztonságba helyezni a zászlót, amikor Pozsgay fejlövéstől találva szintén összeesett. Ugyancsak ebben a csatában vitézkedett Kubinyi százados, aki osztályával önelhatározásból a szomszédos ezred rohamához csatlakozott, miközben mind ő, mind Bozó főhadnagy századaikat kiváló

Foto Máté.

Bíró József, Dósa István és Faragó Ignác közhuszárok Vogherában keresztülvágják magukat a többszáz főnyi felfegyverzett lakosság tömegén. Bíró arany vitézségi érmet kapott.

ügyességgel és bátorsággal vezették. Meg kell említenünk azt is, hogy a solferinói csatában az ezrednek tíz tisztje esett el, közöttük bélafalvi Fekete Miklós százados. Ez súlyos sebével a franciák fogságába került és amikor meghalt, becsületére legyen mondvá az ellenségnek, díszszázad kíséretében helyezték örök nyugalomra a csatamezőn. Az ezred első zászlóalja pedig a Medole körüli harcokban négy óra hosszat ötszörös túlerő ellenében oly csodálatraméltó módon védekezett, hogy parancsnokát, az Erdélyből, Margináról származó Urs Dávid őrnagyot a katonai Mária Terézia-rend lovagi keresztjével díszítették fel.

A hevesmegyei hírneves «Wasa» 60. gyalogezred Máriássy András ezredes parancsnoksága alatt a magentai vasúti töltés körüli harcokban és a solferinói csatavonal legveszélyesebb pontján harcolt.

A temesvári 61. gyalogezred a montebellói, varesei és castenedolói ütközetekben vett részt és egyike volt azoknak az ezredeknek, amelyek beszorultak Velencébe és ott élték át az egyesült francia-olasz hajóraj által végrehajtott körülzárást.

A magyar gyalogság soraiban ott látjuk ebben a hadjáratban a 23. vadászászlóaljat is, amelynek erdélyi legénysége a két nagy csatán kívül még Valenza és Nibiola mellett is megütközött az ellenséggel. Derekasságát bizonyítja, hogy legénysége között 2 arany, 8 nagyezüst és 28 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét. Tekintettel arra, hogy a vadászászlóalj létszáma alig negyed-részt alkotja bármely gyalogezred létszámának, a kitüntetéseknek ez az aránya ékes tanubizonysága az erdélyi vadászok rettenthetetlen magatartásának.

A huszárezredek közül csupán három vett részt a hadjáratban.

Az 1. huszárezred, az úgynevezett «Császárhuszárok», Casale, Vercelli, Magenta és Solferino mellett harcolt. Az ezred története kiemeli a többiek sorából Pintér őrmester vitézségét, aki a solferinói csatában az ellenséges tűzvonalon keresztül ismételten ide-oda száguldott, hogy fontos parancsokat közvetítsen két hadtest között. Bravuros cselekedetet vitt véghez ugyanekkor bunyai Szívó János huszárkapitány, akit hadtestparancsnoka fontos jelentéssel küldött a hadsereg fővezéréhez. Feladatának teljesítése közben páratlan bátorsággal keresztülvágta magát az ellenséges tűzvonalon. Visszajövet észrevette, hogy 4 ágyúnk veszélyben van, mert a közeledő ellenség már-már elragadja őket. Szívó, mit sem törődve az ellenséges tüzzel, felkutatta az ágyúk fogatait és az ellenség szemeláttára elvontatta az ágyúkat.

A Frigyes Vilmos porosz király nevét viselő nyíregyházi 10. huszárezred a háborúban báró Edelsheim Lipót ezredes vezetése alatt Magentánál vitt véghez olyan fegyvertényt, amely ritkítja párját a fegyvernemek kölcsönös támogatása terén is. Edelsheim meg is kapta a katonai Mária Terézia rend lovagi keresztjét. A csata estéjén, amikor az osztrák III. hadtest már visszavonulóban volt, igen válságossá vált a helyzet, mert ha a franciák erőiesen előrenyomultak volna, akkor a hadtest háta mögé kerülnek és teljesen elvágják visszavonulási útját. A veszélyt a hadtestparancsnok is észrevette és parancsot küldött a 10. huszárezredhez, hogy még érintetlen osztagaival támadja meg az előnyomuló franciákat. A parancs azonban már felesleges volt, mert Edelsheim, aki a veszélyt már előbb észrevette, mint a hadtestparancsnokság, ezredének tartalékban levő 4 századát gyorsan magához rendelte, élére állt és habozás nélkül rárontott a francia gyalogságra, amelynek élén harc-edzett zuávok és az idegenlégio csapatai törtettek előre. A térszín, amelyen a huszárok végigrobogtak, lovasrohamra a lehető legalkalmasabb volt, mert a földet sűrű cserjék, szederfák takarták, amelyeket az olasz szőlőművelés

módja szerint egyrészt drótok kötöttek egymáshoz, másrészt dúsan burjánzó venyigék fontak össze. Ezek tehát majdnem áthatolhatatlan sövényeket alkottak. De Edelsheim és huszárai ezzel mit sem törődtek, hanem rajta-rajtában szinte átrepültek az akadályokon, vízmosásokon, rizsföldeken és szőlősövényeken és rohamuk teljes erejével és mindent elsöprő lendületével nemcsak megakasztották a franciák előnyomulását, hanem vonalukon keresztültörték, jobbra és balra átkanyarodtak és kíméletlenül levágtak és

Foto Málté.

Magyar gyalogság védekezése a zuávok támadása ellen a solferinói csatában.

legázoltak minden útjukba eső ellenséget. Mit sem használt ellenük a közben feleszmélt tűzérség kartácsütze, amely alapos pusztítást vitt véghez a huszárok soraiban. Az a francia dandár tehát, amely félórával azelőtt három osztrák dandárt széjjelvert, most harcképtelenül, széjjelszórtnan, avagy letiportan feküdt a magyar huszárok halált osztó csapásai alatt. A századparancsnokok, az alantas tisztek s a legénység méltók voltak egymáshoz és ezredük jó hírnevéhez. Edelsheim rohamának, amely szinte páratlan a hadtörténelemben, nagy hatása volt, mert a siker láttára a már felbomlófélben levő osztrák dandárok összeszedték magukat, eldobálták hátböröndjeiket és újból nekirontottak az ellenségnek. Bár a magentai csata veszteséggel járó befeje-

zését már nem lehetett megváltoztatni, a lovasattak lényegesen megkönnyítette a visszavonulás síma lebonyolítását és mint fegyvertény, a magyar huszárság dicsőségére örök emlékezetű marad. A huszárok az ellenséges gyalogság legázolása után még a francia hadtestparancsnokságot is elérték és majdnem elfogták Canrobert marsallt, akinek vezérkari főnökét s még egy ezredesét levágták.

A példaadó, huszáros bravúr után az ezred a hadjárat későbbi időszakában is ugyanilyen vitézséggel és önfeláldozással harcolt. A solferinói csatában, amikor báró Majthényi százados a 6. század élén bámulatos fegyelemmel és rendíthetetlen nyugalommal állotta több órán át az ellenség ágyútüzét, váratlanul ellenséges lovashadosztály tűnt fel. Majthényi nem sokat tévovázott, hanem két részre osztotta századát, kétfelől nekirontott az ellenséges hadosztálynak és rövid negyedóra leforgása alatt széjjelszórta. Közben mind maga, mind hadnagya súlyosan megsebesült. Ezután a század még tovább is szívósan harcolt és fedezte a visszavonulást. Ez valóban csodálatra méltó fegyvertény volt! Csepei Zoltán Elek főhadnagyról pedig azt jegyzik fel, hogy amikor a csatában a rohamjelet fújták: «Huszárok, csak egyszer halunk meg; most mutassátok meg, hogy magyarok vagytok» — kiáltással szakasza élére rugtatott, mire huszárai «Éljen a magyar» kiáltással vakon követték az ellenség sűrű tömegei közé.

A régi híres Palatinus-huszárok ebben az időben mint Haller-huszárok harcoltak Voghera, Montebello, Varese és Solferino alatt. A Garibaldi szabadcsapatai ellen június 7-én vívott ütközet után a hadosztályparancsnok külön dicsérő elismerésben részesítette a csapatot. Az ezred tagjai által végrehajtott fegyvertényekből csak kettőt emelünk ki, mint a magyar huszár leleményességének és bátorságának jellemző példáit. Kovács András főhadnagy Mantua körülgárásánál, amikor az Oglio-folyó felé közeledett, csupán 20 emberből álló járőrrel egy sokkal nagyobb olasz járőrt széjjelvert. A folyó partján észrevette, hogy a túlsó parton fekvő községben felfegyverzett polgári lakosság tanyázik s a templom tornyára felhúzta a francia és szárd zászlót. Bár a part mentén fekvő házakból is rálóttek a huszárokra, Mihalek András közhuszár önelhatározásából átusztatott a vízben, elkötött a túlsó partról egy csónakot s áthozta. Ezután a huszárok az innenső partról tüzelni kezdtek a falu széléről lövöldöző lakosokra. E közben Pap András és Szabó Mihály közhuszárok a csónakon áteveztek, majd karddal és pisztollyal kezükben keresztülvágták magukat a majdnem 200 főre felgyülemlett ellenséges indulatú lakosságon, lehozták a toronyból a zászlókat és visszaeveztek járőrükhöz. Ez az epizód nem légből kapott mese, hanem színtiszta igazság és szóról-szóra így olvasható az ezred hiteles történetében. A másik hőstett főszereplője Bánhidy Adolf hadnagy. Két altisztból és 14 huszárból álló járőrrel a Mincio partján portyázott, mikor egyik faluból mintegy 50 afrikai lovas vadász támadta meg hátulról. A francia vezető tiszt egyenesen Bánhidy hadnagyra rontott, de Kovács István közhuszár megelőzte, levágta s azután maga ült

fel a francia tiszt lovára. Az ezután keletkező kézitusa közben ellenséges segítség érkezett, 30 lovas más oldalról támadta meg Bánhidyékat. Erre Szakács Antal szakaszvezető Lengyel, Szabó és Sáfrány közhuszárokkal ezek ellen fordult és hatalmas kardcsapásokkal utat nyitott a már teljesen körülfogott járőrnek. Az elkeseredett kézitusában Szabó holtan lebukott lováról, Bánhidy hadnagy pedig hat sebből vérzett, de a járőr életben maradt része, bár minden huszár megsebesült, keresztülvágta magát és visszatért előőrseinkhez. A franciák közül 17-en maradtak halva a küzdelem színhelyén! Ez volt az eredménye annak az összecsapásnak, amelyben 17 hős magyar huszár 80 francia lovassal szembeállott!

A hadjárat befejeztével a Haller-huszárok daliás századai 3 arany, 1 nagyezüst s 27 kisezüst vitézségi éremmel lettek gazdagabbak.

Külön kívánunk megemlékezni komlós-keresztesi Fejérváry Gézáról, mint a régi császári és királyi hadsereg egyik jellegzetes magyar katonájáról. Előkelő katonacsalád sarja volt, 1833 március 15-én született. A bécsújhelyi katonai akadémia elvégzése után 1851-ben a pécsi 52. gyalogezred hadnagyává avatták fel, de már egy év múlva főhadnaggyá lépett elő a temesvári 61. ezredben. A tehetséges és a katonai szolgálat minden ágában kitűnő tisztre hamar ráirányult a feljebbvalók figyelme és csakhamar bevezényeltették a hadiiskolába, amelyet igen jó eredménnyel végzett el. Mint vezérkari tiszt eleinte a térképkészítő osztályok egyikénél működött, majd 1859-ben mint vezérkari századost az olasz hadszíntéren működő hadsereghez, a Benedek Lajos tábornok által vezetett VIII. hadtest vezérkarához osztották be. Benedek hamar megkedvelte a szorgalmas, ügyes, képzett és katonás megjelenésű vezérkari tisztet és a hadjárat során sokszor fontos és veszélyes feladatokat bízott rá. Ebbeli szereplésének kimagasló eseménye a solferinói csatában tanúsított magatartása. Bár a hadtestparancsnokság szűkebb hadműveleti törzsében szolgált, a legszívesebben mégis a legelső tűzvonalban tartózkodott. A csata reggelén önszántából az 59. «Rainer» gyalog-

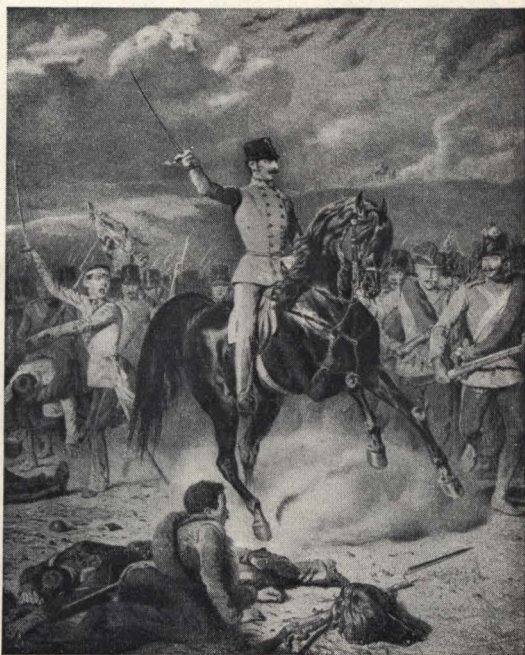

Foto Máté.

Benedek altábornagy a solferinói csatában rohamra vezeti a 39. magyar gyalogezredet.

ezredben. A tehetséges és a katonai szolgálat minden ágában kitűnő tisztre hamar ráirányult a feljebbvalók figyelme és csakhamar bevezényeltették a hadiiskolába, amelyet igen jó eredménnyel végzett el. Mint vezérkari tiszt eleinte a térképkészítő osztályok egyikénél működött, majd 1859-ben mint vezérkari századost az olasz hadszíntéren működő hadsereghez, a Benedek Lajos tábornok által vezetett VIII. hadtest vezérkarához osztották be. Benedek hamar megkedvelte a szorgalmas, ügyes, képzett és katonás megjelenésű vezérkari tisztet és a hadjárat során sokszor fontos és veszélyes feladatokat bízott rá. Ebbeli szereplésének kimagasló eseménye a solferinói csatában tanúsított magatartása. Bár a hadtestparancsnokság szűkebb hadműveleti törzsében szolgált, a legszívesebben mégis a legelső tűzvonalban tartózkodott. A csata reggelén önszántából az 59. «Rainer» gyalog-

ezred II. zászlóaljának rohamához csatlakozott s e mellett állandóan figyelte és bírálta a pillanatnyilag változó hadihelyzetet. Így a második sikerült roham után észrevette, hogy a solferinói vasúti töltésen és e mögött nagy rendetlenségben gomolyog az ellenséges gyalogság, lovasság és tüzérség. Tisztában volt azzal, hogy ha egy lovasszázad közéjük ront, feltétlenül tönkreveri ezt a megzavart ellenséges tömeget. De lovasságot sehol nem látott. Srapnel- és puska-golyótűzben viasszaguldott tehát Benedekhez és lélekszakadva kért tőle lovasszázadot. Meg is kapta. De közben elmúlt a kedvező pillanat, és Fejérváry, miután higgadtan mérlegelte a helyzetet, most már letett az ellenség megrohanásának szándékáról. Közben egy srapnel levitte sapkáját a fejéről, de hogy legyen valami a fején, egy 39-es elesett közvitéz kék tábori sapkáját tette fel és így újból az első vonalba vágatott, hogy résztvegyen a solferinói küzdelem minden további mozzanatában. Fejérváry a csata egész tartama alatt, reggel 8-tól este 9 óráig, mindenütt ott volt, ahol gyors elhatározásra és intézkedésre volt szükség; csapatokat gyűjtött és ezeket ismételten maga vezette rohamra; a Colombara alatt vívott harcban pedig a saját felelősségére két üteget oly gyorsan vetett harcba, hogy ezek nemcsak előrenyomuló rohamoszlopainkat támogathatták hathatósan, hanem elnémították az osztagainkra tüzelő ellenséges tüzérség ágyúit. A csatát követő napon maga Benedek altábornagy szólította fel Fejérváryt, hogy folyamodjék a Mária Terézia-rend lovagkeresztjéért, amit még ugyanebben az évben meg is kapott. A háborút követő békeévek alatt Fejérváryt különféle vezérkari szolgálatokban alkalmazták 1864-ig, azután az újvidéki 6. gyalogezred soraiban csapat-szolgálatot teljesített s mint századparancsnok résztvett az 1864-ik dán hadjáratban. Ezt megelőzőleg 1860-ban császári és királyi kamarássá lett, 1864-ben pedig magyar bárói rangra emelték. 1866-ban, mint a 39. gyalogezred őrnagyát, már I. Ferenc József oldalán találjuk, szárnysegédi szolgálatban. A hadjárat folyamán mint a király katonai irodájának tagja, ismételten fontos megbízatásokat kapott, amelyeknek végrehajtása közben gyakran ntazott a működő hadsereghez. 1868-ban alezredes lett a budapesti 32. gyalogezredben, 1870-ben pedig a pozsonyi 72. számú tartalék gyalogezred parancsnokává nevezték ki. Amikor az 1868-ban felállított m. kir. honvédségnél, ennek szilárd alapokra fektetésében kiváló, derék és tapasztalatokkal bíró magyar törzstisztekre volt szükség, Fejérváryt 1872-ben a m. kir. honvédséghez helyezték át, ahol előbb a 15. honvéd gyalogdandár parancsnokságával bízták meg, nemsokára pedig kinevezték a honvédelmi minisztériumba államtitkárnak. Ettől kezdve katonai pályája katonapolitikai térre terelődött át. 1884 október 28-án honvédelmi miniszterré lett és mint ilyen az új magyar királyi honvédség megalapítása és fejlesztése körül hervadhatatlan érdemeket szerzett. 1887-ben a szegedi 46. gyalogezred tulajdonosa, majd 1890-ben tábor-szernagy lett. 1903-ban lemondott a honvédelmi miniszterségről s ekkor I. Ferenc József, aki meleg, bizalmas, szinte baráti érzelmeket táplált Fejérváry iránt, a szervezés alatt álló magyar darabonttestőrség kapitányává nevezte ki.

1905-ben a válságos politikai viszonyok között I. Ferenc József határozott kívánságára mint miniszterelnök vállalta a közvetítés nehéz szerepét a magyar képviselőház és a király között. 1906 után Fejérváry nem foglalkozott többé politikával, hanem átvette darabonttestőrségi kapitányi állását; 1913-ban a m. kir. testőrség kapitánya lett. Amikor szolgálatának 60. évét betöltötte, I. Ferenc József emlékérmét veretett és ennek egyik aranyból vert példányát személyesen nyújtotta át Fejérvárynak.

Foto Máté.

Gábiel tizedes, a solferinói csatában, sebesülten is rohamra lelkesíti bajtársait.

IV. A VASDANDÁR.

(1864.)

Amikor IX. Keresztély dán király 1863-ban uralomra jutott, a dán kormány elhatározta, hogy Schleswig-Holstein tartományokat Dániába bekebelezi. Mivel ez az elhatározás ellentétben állott azzal az ígérettel, amelyet Dánia előző kormánya a két európai német nagyhatalomnak tett, és mivel a dán kormány e hatalmak tiltakozó ultimátumára elutasítólag válaszolt, Poroszország és a vele szövetségi viszonyban levő Ausztria fegyveres kézzel volt kénytelen érdekeit megvédeni. 1863 végén tehát mindkét állam egy-egy

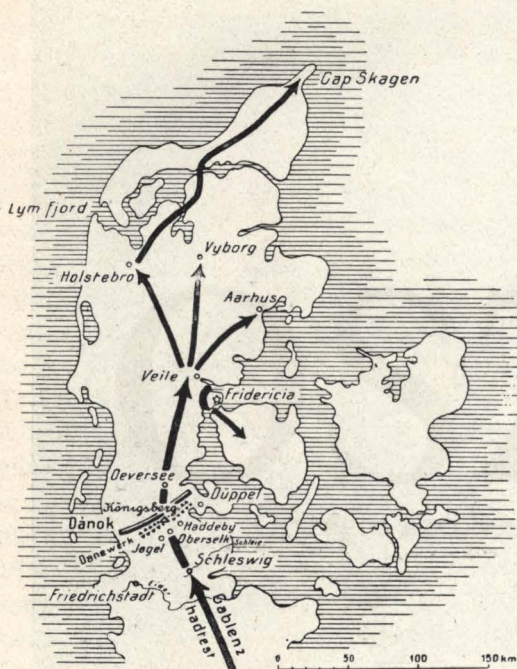
hadtestet irányított a dán határ felé és ezeknek főparancsnokságát báró Wrangel német vezértábornagyra bízta. Az osztrák hadtest (a VI-ik) 4 gyalog és 1 lovas dandárból állott és Gablenz altábornagy parancsa alatt 1863 december havában gyülekezett Hamburgban mintegy 20,000 emberrel és 48 ágyúval. A négy dandár közül kettőben találunk magyar csapatokat, még pedig: a pozsonyi 72., a kassai I. Vilmos porosz király nevét viselő 34. és az újvidéki 6. gyalogezredet. A lovasság között volt a 9. Liechtenstein-huszárezred is.

A szövetséges haderők, amelyeknek minden katonája egységes ismertetőjel gyanánt fehér szalagot viselt balkarján, február 1-én lépték át a dán

határt. A De Meza dán tábornok parancsa alatt álló dán hadsereg, amely mindössze alig volt több 30,000 embernél, az Eider-folyótól és Jagel-Oberselk községtől északra még a IX. században épült sáncok mögé vonult vissza, amelyeket a félsziget akkori lakói a német betörések ellen építettek. Ezt az erődvonalat a dánok 1848 után újból kiépítették és megerősítették.

A hadműveletek folyamán a magyar ezredek közül a kassai 34. gyalogezred tüntette ki magát a legtöbb alkalommal.

Az ezred az Eider-folyón való átkelésre vonatkozó parancsot a február 1-re virradó éjszakán kapta meg Gondrecourt tábornok dandárparancsnoktól. A kis szelvet papíron írott kurta és furcsa parancs így hangzott: «Az Úr-

Magyar csapatok útja az 1864-i dániai hadjáratban.

isten nevében rajta!» Ez a parancs lett később az ezred jelmondata. Másnap este a dandár elérte az erősen kiépített és megszállt ellenséges sáncvonal lábát. Az ezred a «Danewerk»-nek nevezett megerősített vonal legnehezebb és legmagasabb pontja, a «Königsberg» előtt állott meg, ahonnan február 3-án délelőtt két oszlopban előrenyomult. Az első zászlóalj egy huszárszakasszal Jagel falu felé támadott. Ezt az oszlopot maga az ezredparancsnok, Benedek Sándor ezredes vezette. A Stranzky őrnagytól vezetett II. zászlóalj pedig a dandár többi osztagával Oberselk falu és a «Königsberg» felé nyomult elő. Benedek ezredes zászlóaljával haláltmegvető bátorsággal berohant a faluba és másfél órai utcai harc után, délben kiverte onnan a dánokat, akiknek sorából egy tisztet, 173 embert foglyul ejtett. E harc közben különösen kitűnt

marczinfalvi Dobos Miklós alhadnagy, aki szakaszával azt az ellenséges zászlóaljat rohamozta meg és verte széjjel, amely a mieinket át akarta karolni. Ezalatt a II. zászlóalj rövid, de véres kézitusa után elfoglalta Oberseket.

A «Königsberg» elleni roham d. u. három órakor kezdődött. A hegy rendkívül meredek lejtőjét hó és jég borította, tetejéről pedig a dán ütegek és a lövészárkokban elhelyezett ellenséges gyalogosok ugyancsak hevesen tüzeltek az előnyomulókra, akiknek élén nemcsak a 34. gyalogezred II. zászlóaljának parancsnoka, hanem maga Gondrecourt tábornok és ennek vezérkari tisztje is kivont karddal rohant előre, a Königsbergre. A nyílt terepen,

Foto Máté.

A kassai 34. gyalogezred rohama a Königsbergre.

térdig érő hóban feltörtető magyar bakákat gyilkos tűz fogadta, de lendületes támadásukat semmi sem tudta fékezni, úgyhogy a dandárparancsnoknak ismételtén figyelmeztetnie kellett a századokat: «Ne oly hevesen, fiúk!». Már az esti szürkületben, d. u. négy órakor ért a zászlóalj a hegy tetejére, ahol heves harc után elfoglalta a dánok állásait. Késő este volt már, amikor az ezred két zászlóalja megint egyesült és gyér tábornoknál megpihent a becsületesen elvégzett katonamunka után. Lelkesen adták kézről-kézre a katonák azt az üzenetet, amelyet vitéz dandárparancsnokuk, Gondrecourt tábornok, előjegyzési könyvecskéjéből kiszakított lapra sajátkezűleg így írt meg: «Vitézül viseltétek magatokat. Köszönöm.» A küzdelem után 3 arany, 9 nagyezüst és 43 kisezüst vitézségi érmet és 30 porosz kitüntetést osz-

tottak szét. Az aranyéremmel kitüntettek között volt Mihajlovits őrmester is, aki négy emberrel megrohanta az egyik megerősített sáncot és el is foglalta.

A «Danewerk» erődvonal elfoglalása után Wrangel tábornagy elrendelte a félsziget felső részébe, a Jütlandba való bevonulást. A 34-es ezred már március 7-én a tartomány fővárosának, Fridericiának közelében volt és a Königsbergnél annyira kitűnt II. zászlóalj március 8-án Veile falu mellett újból heves harcot vívott és ismét kitűnt az ellenség üldözésénél.

Foto Máté.

Süttő, a 9. huszárezred tizedese Dániában, Igum falunál megmenti Kovács közhuszárt.

A hadjárat további részében már nem került sor nagyobb összeütközésre, s így Dánia megszállása kisebb portyázó ütközetek révén símán ment végbe.

Ezután a 34-ik ezred október 7-től november közepéig Fridericia városában volt, az ellenségeskedések végleges beszüntetése után pedig vasúton Berlinbe indult. Itt november 21-én I. Vilmos porosz király, az ezred tulajdonosa, 34-es ezredesi egyenruhában szemlét tartott az ezred felett, amely alkalommal az ezred a berlini királyi palota előtt, az «Unter den Linden» főutcán keresztül díszmenetben vonult el királyi ezredtulajdonosa előtt, aki aligha gondolt arra, hogy egy évszázaddal ezelőtt Hadik András magyarjai ugyanitt megremegtették és meg is sarcolták ezredtulajdonosuk ősenek, Nagy Frigyes-

nek alattvalóit! Még a hadjárat közben kiosztottak az ezred tisztikarában az ellenség előtt tanúsított bátor magatartása elismeréseképpen 18 kitüntetést. Meg kell említenünk, hogy Gondrecourt Lipót tábornok, az ezred élén végrehajtott kiváló haditettéért megkapta a Mária Terézia rend lovagkeresztjét. Vitéz dandárának csapatai pedig ekkor kapták a «Vasdandár» jelzőt, amelyre minden volt 34-es még ma is büszke.

Az újvidéki 6. gyalogezred február 2-án találkozott először ellenséges osztagokkal. A megerősített Schleswig város felé való előnyomulása közben február 3-án heves harcot vívott a Schleie-folyón átvezető haddebyi töltés előtt, ahol az ellenség ugyancsak szívós ellenállást tanúsított. A városba az ezred csak három napig tartó küzdelem után tudott bevonulni. E harcok

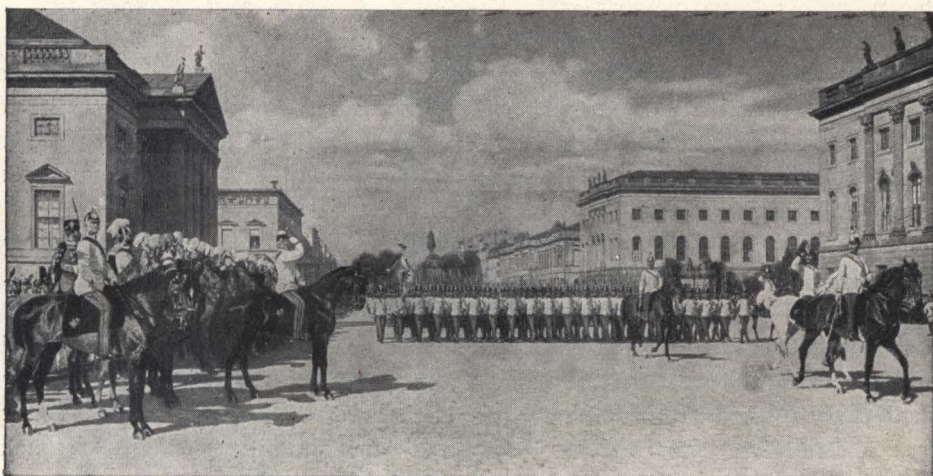

Foto Máté.

A kassai 34. gyalogezred díszmenetben elvonul ezredtulajdonosa I. Vilmos porosz király előtt Berlinben, a dániai hadjárat befejezése után.

közben vitéz magaviseletet tanúsított Bojtor György, az ezred görögkeleti lelkésze, aki az egyik súlyosan sebesült közembert a leghevesebb puskatűzben kimentette a tűzvonalból és vállain cipelte a kötözőhelyre. A hadjárat későbbi során az ezred résztvett Fridericia körülzárásában és ez alkalommal is derekasan viselkedett.

A hadjáratban szereplő harmadik magyar ezrednek, a pozsonyi 72-es ezrednek, nem volt alkalmja nagyobb ütközetekben résztvenni, mert a dán hadsereg zöme részben Gondrecourt dandárával szemben állott ellen, nagyobbik részével pedig a düppeli sáncokat védte, amelyeket a poroszok foglaltak el április 18-án. De meg kell említenünk azt a nevezetes körülményt, hogy ez az ezred az egész dán félszigetet bekalandozta a hadjárat folyamán; így átkelt a Lymfjordon is, július 13-án elérte a Cap Skagent, a félsziget legészakibb csücskét. Ennélfogva Európa térszínén ez a legészakibb pont,

ameddig a magyar katona ezeréves hadakozása közben fegyverrel kezében eljutott.

Végül rá kell térnünk a Liechtenstein-huszárok szerepére. Az ezred részei nemcsak sikeresen portyáztak és vettek részt a felderítő szolgálatban, hanem az Oeversee körüli harcokban többször megrohamozták az ellenséges gyalogságot és tűzérseget is. A magyar huszár bajtársiasságára igen jellemző apróbb haditettet is olvashatunk az ezred történetében. Amikor április első napjaiban csapataink Fridericia városát körülférták, az ezred 4. századából Süttő káplár és Kovács közhuszár egy gyalogos járőrrel együtt az ellenség kémlelésére indult. Igum faluban 30 dán gyalogos körülfogta a járőrt, de a két huszár karddal kezében keresztülvágta magát. A falu mögött azonban egy ellenséges golyó Kovács lovát leterítette, mire Süttő káplár visszafordult és még a kellő pillanatban érkezett Kovács segítségére, akit a dánok már el akartak hurcolni. Süttő nyergéből lenyúlva megfogta Kovács kezét, maga után vonszolta őt és kimentette a dánok kezéből. De Kovács, aki esés közben megsérült, a futásban teljesen kimerült. Ekkor Süttő, nem törődve az üldöző dán gyalogosokkal, leszállt nyergéből, lovára segítette Kovácsot, s ő maga a kengyelszíjba fogódzva addig futott a ló mellett, amíg biztonságba nem helyezte sérült bajtársát.

A magyar huszárok vitézségét azonban legjobban az a rövid közlemény jellemzi, amely egy kopenhágai egykorú hírlapban ekként emlékezett meg a Liechtenstein-huszárok harcmodoráról: «Egy dán dragonyos osztag az egyik magaslaton találkozott az ellenséggel. A magyar huszárok nagy ordítózással, vágatva száguldottak és rontottak a dragonyosokra, csöppet sem törődve azzal, hogy rohanásuk közben a dán gyalogság folytonosan tüzel rájuk. Bátorságuk bámulatraméltó. Mialatt katonáink kardjukkal egy vágást tesznek, azalatt a zömök termetű ügyes magyarok fürge lovaikon vágatva tízszer is odacsapnak.» Íme ilyennek ismerte az ellenség a magyar huszárt!

V. CUSTOZZA ÉS KÖNIGGRÄTZ.

(1866.)

Az 1859-i olasz és az 1864-i dán hadjárat után kötött békék, sajnos, nem teremtettek olyan helyzetet, amely lehetővé tette volna Magyarország és Ausztria békés továbbfejlődését. A német államok egy része ugyanis, élükön Poroszországgal, amely e század közepén már mindjobban előtérbe lépett mint a nagynémet gondolat vezérállama, nem akartak tovább belenyugodni abba, hogy Ausztria kezében legyen Európa közepén a német hegemonia. Mint a németlakta területek keleti szegélyén elterülő és nemzetiségekből álló, tehát nem tisztán germán lakosságú ország, zavaros belügyeivel különben is annyira el volt foglalva, hogy Európa nyugati politikájának veze-

tésére alkalmatlannak látszott. Az 1864-i dán háború után, ahol még Ausztria és Poroszország egy táborban harcolt, az ellentét a két állam között mindjobban kiélesedett. Poroszország kilépett a német szövetségből, s új észak-német szövetséget alkotott, amelybe az északi német államok mind beléptek. Ellenben a déli német államok, továbbá Szászország, Hessen és Hannover Ausztria oldalán maradtak. Az előrelátható háborúban tehát a hatalmi súlypont Ausztria oldalán volt. De az ügyes porosz külpolitika, amelyet Bismarck irányított, hamarosan talált szövetségest az osztrák fennhatóság alól teljesen felszabadulni kívánó Olaszországban. Ez által nem csupán azt érte el, hogy a közelgő háborúban e szövetségesek hadereje számbelileg erősebb lett a monarchia hadseregénél, hanem azt is, hogy a monarchiát egy időben két oldalról támadhatta meg.

Olaszország kész örömmel csatlakozott az Ausztria ellen hadba szállani készülő államok táborához, mert az 1859-i háborút befejező zürichi béke még mindig Ausztria birtokában hagyta az olasz föld jórészét, rajta Velencét s a Po-síkság északkeleti vidékét. Az olasz nemzeti mozgalom is még hatalmasabb lendülettel hódított az apró, szétforgácsolt államközösségekben élő olasz népben. Ily körülmények között Ausztria két malomkő közé került: délen Viktor Emánuel olasz király akarta létrehozni az olasz nemzeti egységet, északon pedig Vilmos német császár fáradozott a német nemzeti egység létrehozásán, Poroszország vezető uralma alatt. Mindkét törekvésnek akadálya Ausztria volt. Az olaszok a poroszokkal kötött katonai egyezmény szerint támadni szándékoztak, még pedig a Mincio-vonal és a várnégyszög ellen. Az északi hadszíntéren Poroszország nemcsak a saját, de a szövetségesek seregei számára is a leghatározottabb támadó előnyomulást szabta meg. Az északi és déli hadszíntér hadműveleteinek egymással összhangzásban egyidejűleg kellett megindulniuk, hogy Ausztria tekintélyes és bőséges haditapasztatatokkal rendelkező serege egyidőben, megosztva, két hadszíntéren legyen kénytelen harcolni.

Ha tehát pusztán katonai tekintetekből szemléljük az eseményeket, akkor is igen válságos és igen súlyos helyzetbe sodródott Ausztria és Magyarország 1866 nyarán, akkor, mikor részben a német hegemoniáért folytatott küzdelemben, részben pedig az olasz félszigeten újból fellángolt nagy hazafias mozgalom elfojtása végett egyszerre két hadszíntéren kellett hadat viselnie.

I. Custozza.

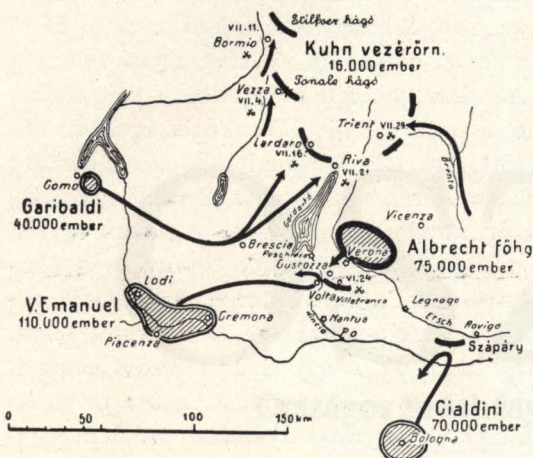
Amikor az év tavaszán már előrelátható volt, hogy a fegyveres mérkőzés elkerülhetetlen, noha hadüzenet még egyik fél részéről sem történt, mind a monarchia, mind Olaszország már március és április havában megkezdte a déli harctérre szánt csapatok összegyűjtését és hadilétszámra emelését. Mivel pedig a bécsi vezérkar véleménye szerint a döntő hadműveletek az északi hadszíntéren voltak várhatók, olasz földön csak egy sereget, az úgynevezett

«déli hadsereget» állította össze Albrecht főherceg tábornagy parancsnoksága alatt. Ez a várnégyszög területén összpontosított mintegy 75.000 emberből és a várakban elhelyezett 30.000 főnyi őrseregből állott. Tirol védelmére külön önálló dandárt szántak, amelynek ereje mintegy 16.000 főre rúgott. Mindezekon felül Albrecht főherceg hadműveleteit kellett támogatnia egy hajórajnak az Adriai-tengeren, egy kis flottillának pedig a Garda-tavon.

Viktor Emánuel olasz hadserege mintegy 220.000 embert számlált, amelynek főerege Piacenza, Lodi, Cremona vidékén, egy nagyobb seregcsoportja Bolognánál gyülekezett, Garibaldi önkéntesei pedig Como vidékén csoportosultak.

Albrecht főherceg seregében 35 gyalogezred volt, még pedig olyanformán, hogy vagy egy-egy ezred egészben, vagy ezeknek csak egyes zászló-

aljai. Ezek között 13 olyan magyar ezredet találunk, amelyek mindhárom zászlóaljukkal ezen a hadszíntéren harcoltak. És mivel ezek az ezredek Magyarország egész területéről származtak, az olasz háborúban a magyarság tekintélyes számban vett részt, még pedig, mint az események is igazolni fogják, éppen olyan vitézül, mint elődeik 1848/49-ben és 1859-ben. A huszárezredek közül a szolnokvidéki 1., az arad- és biharvármegyei 3., a szegedszolnoki 11. és a Jászkun 13. huszárezred írta be ez alkalommal hírnevét a magyar vitézség aranykönyvébe.

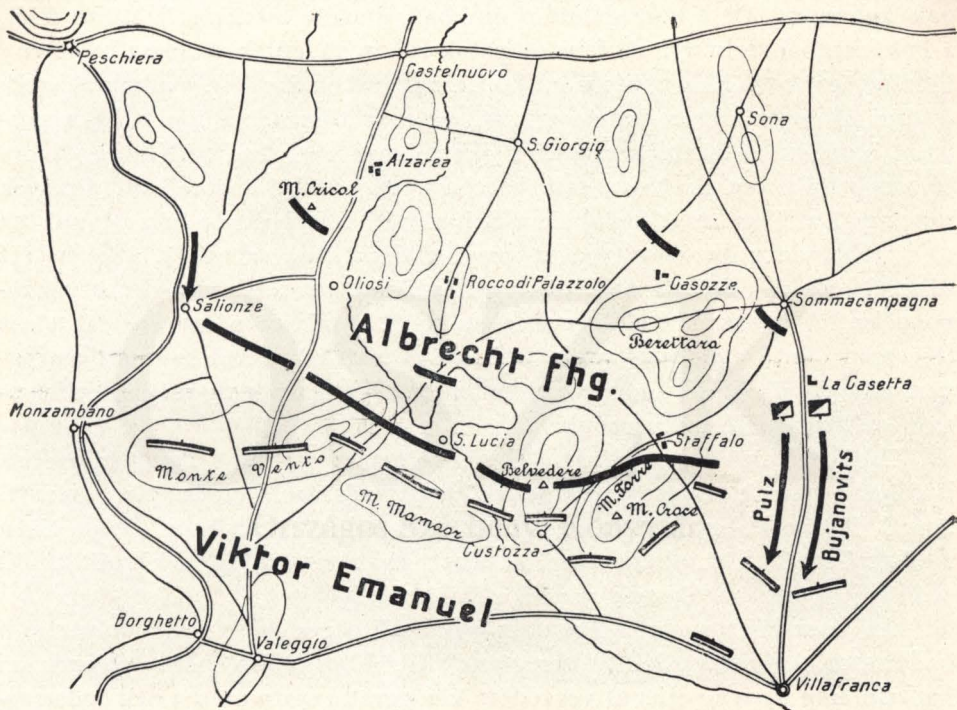

Az 1866-i olasz hadjárat hadműveletei.

Június 11-én értesült az osztrák fővezérség, hogy az olasz seregek a Mincio és a Po felé közelednek. Erre az előre meghatározott terv szerint az osztrák-magyar hadtestek szintén megkezdték előnyomulásukat. Az olaszok június 20-án Mantua előtt nyújtották át hadüzenetüket, amely szerint az ellenségeskedést 23-án kezdik meg. Ennek folytán Albrecht főherceg gyors elhatározással először a vele szembenálló főseregre vetette magát azért, hogy ezt megverje, még mielőtt a többi olasz seregcsoport segítségül jön. A Bologna felől várható olasz hadoszlop ellenében Szápáry gróf ezredes alatt csupán egy különítményt hagyott hátra, amely a 13. huszárezredből és egy osztrák vadászzászlóaljból állott, ő maga pedig seregének zömével átkelt az Etsch-folyón, hogy minél előbb biztosítsa a sommacampagna-custozzai hegyvidéket, mint a hadműveletekre legalkalmasabb térszínt.

Az olasz fősereg ugyanebben az időben átkelt a Minción, úgyhogy Albrecht főherceg biztosra vette a következő napra várható összeütközést.

A főherceg, hogy a keleti irányba előnyomuló olasz hadsereg balszárnyát átkarolja és megtámadhassa, összes harcegységeit rendkívül ügyesen, s a nélkül, hogy az olaszok felfedezték volna, a Custozzától északra fekvő területre toltatta át, majd merész elhatározással nagy balrakanyarodást hajtott végre, most már arccal dél felé fordult és várta a kellő pillanatot, hogy Viktor Emánuel seregét megtámadhassa. Az olasz csapatok nem sejtették, hogy 24-én már harcra kerül a sor, tehát csupán egyszerű menetintézkedés alapján akartak kelet felé továbbvonulni. Így tehát készületlenül, úgyszólván menet-

Az 1866 június 24-i custozzai csata.

közben találkoztak Albrecht főherceg harcrafejlődött seregével. Ezzel pedig megkezdődött az úgynevezett második és ugyancsak dicsőséges custozzai csata, melyben mintegy 74,000 osztrák és magyar katona győzelmet aratott majdnem 90,000 főre rúgó olasz sereg fölött.

A találkozóharc sajátos jellegével magyarázható, hogy az olasz csapatok reggel nem egyszerre, hanem csak fokozatosan ütköztek össze csapatainkkal. Legelőször az olasz jobbszárny keveredett harcra Villafranca táján reggel hat óra tájban oly módon, hogy két hadosztálya (Humbert és Bixio) az osztrák-magyar haderő két lovas dandárára (Pulz és Bujanovich) bukkant. Ez a két vakmerő lovasdandár oly halálmegvető bátorsággal és mindent

elsőprő lendülettel rohanta meg a két olasz hadosztályt, hogy teljesen szét-szórta és a csata további során teljes tétlenségre kárhoztatta őket. Reggel hét óra tájban az osztrák tartalék-hadosztály egyik dandára (Benkó tábornok) elfoglalta ugyan a Monte-Cricolt, de az olasz túlerő később visszanyomta ezt a hadosztályt. A délelőtti folyamán heves harc dúlt a Santa Lucia kápolná-nál, majd a Monte Vento magaslatokon, a déli órákban pedig már az egész vonalon elkeseredett hevedéssel folyt a harc, különösen Custoza körül, amelynek fontos pontja, a Belvedere, harc közben többször gazdát cserélt. Délig tehát nem dőlt el a csata, sőt a hadiszerencse határozottan az olaszok-nak kedvezett. De a kora délutáni órákban, amikor északról, Salionze felől, a Peschierából ideirányított friss csapatok is harcba léptek, az olasz balszárny hátrálni kezdett. Ekkor, négy óra körül, az olaszok Sona irányában akarták áttörni Albrecht főherceg csatavonalát, de ez a támadás a Berettara-magas-laton hősiiesen védekező csapataink ellenállásán megakadt. Délután öt óra tájban a főherceg Custoza felé harcban vetette utolsó tartalékait, amelyek rohammal véglegesen elfoglalták a Belvederét. Mivel pedig lovasságunk az olasz jobbszárny lovasságát egész nap foglalkoztatta, ez nem avatkozhatott a harcba és így az esti órákban megkezdődött az olaszok végleges vissza-vonulása. A monarchia «déli hadserege» tehát a számra nézve erősebb olasz főseregen döntő győzelmet aratott. Bár a csapatok kimerülése miatt a meg-vert ellenség üldözésére gondolni sem lehetett, az olasz sereg még az éj folya-mán a Mincio felé visszavonult.

Ezalatt Tirol déli szegélyén a Garda-tó északi partján s Trient közelében is folytak harcok. De az alárendeltebb erők mérkőzése eldöntetlen maradt. Annál fényesebb győzelmet aratott a monarchia fiatal hadiflottája Lissa mellett Tegethoff admirális vezetése alatt, aki régimódi, fából készült hajói-val széjjelverte az olaszok páncélos hajóraját.

Az olasz hadsereg veresége után Viktor Emánuel nem tudta folytatni a hadjáratot. Az osztrák déli hadsereg sem működött tovább, mert a csehországi hadszíntéren szerencsétlenül végződött königgrätzi csata után a déli hadsereg-ből vontak ki s irányítottak csapatokat északra. De ezek csak Bécsig jutottak, mert közben megkötötték a fegyverszünetet, ami végét vetette a háborúnak.

A mindössze 52 napig tartó olasz hadjáratban az osztrák hadseregben szereplő magyar vezetők és magyar csapatok örök emlékü haditetteket vittek véghez. Leszámítva a hadjárat kisebb csatározásait, az osztrák-magyar és az olasz csapatok a custozzai csatában viaskodtak a legelkeseredettebben és a leghősiesebben. Ehhez mérten a veszteség is ezen a napon volt a legnagyobb az egész hadjáratban. Mind a két ellenfél mintegy 8000—8000 katonáját veszttette el, a monarchia seregén belül pedig a magyar csapatok vezetnek mind a kitüntetettek, mind az elesettek száma tekintetében.

Ha pedig összegyűjtjük a magyar tisztek, a magyar csapatok és a legénység által véghezvitt fegyvertényeket, olyan nagy számban kerülnek elénk, hogy köteteket tölthetnénk meg velük. Tehát arra szorítkozunk,

hogy csak azokat a különösen említésreméltó jeleneteket soroljuk fel, amelyek a magyar hősi lélekből sarjadzott megnyilvánulásai annak a virtusnak, amely a magyar katonát ezer éven át áthatotta.

A II. Lajos bajor király nevééről elnevezett szatmármegyei 5. ezredet ebben a háborúban magyar ember vezette, makfalvai Dósa Albert ezredes. A custozzai csatában az ezred a Monte Crocén verekedett igen bátran. Az ezred hőse Demeter Sándor szakaszvezető volt, aki a Monte Croce ellen indított rohamnál a zászlóval a rohamoszlop élén haladt. A kézitusában a zászlót védő századparancsnok és még néhány ember már elesett, illetve súlyosan

Foto Máté.

Magyar gyalogság előnyomulása a custozzai csatában a Belvedere házcsoport ellen.

megsebesült, úgyhogy már csak Demeter és egy Vadász nevű fiatal közvitéz volt életben. Az olaszok már megragadták a zászlórúd végét és ennek zöld lombbokrétaját és már majdnem ki is csavarták Demeter kezéből. Az utolsó pillanatban azonban nagy erőfeszítéssel kiszabadította az olaszok kezéből, majd a rúd végét a földre támasztotta, nem eresztette el a zászlót, leugrott a meredek lejtőn a szakadékba, ahol azután a küzdők arcvonala mögött biztonságba jutott. Ez a rettenetes halálugrás egy pillanatra megdöbbentette a bámulattól elképedt olaszokat, de csakhamar észbe kaptak és Demeter után rohantak, aki ujjongó kiáltással szaladt a zászlóval kezében százada felé. De ekkor Vadász közlegény állt az olaszok elé és saját testével feltartóztatta Demeter üldözőit. A zászlótartó elérte századát, s bár ekkor

újabb elkeseredett kézitusa keletkezett a zászló körül és még sok derék magyar vérzett el annak védelmében, mégis sikerült azt megmenteni. Demeter, aki már előzőleg megkapta a nagyezüst vitézségi érmet, most altiszti sorból alhadnaggyá lépett elő. Vadászlóról pedig csak annyit óhajtunk megemlíteni, hogy igazi neve Csolnok volt ; szülei akarata ellenére, titokban szökött meg az egyetemről és álnév alatt jelentkezett a háború kitörésekor harctéri szolgálatra. Valódi nevét csak a hadjárat után tudták meg társai, amikor ismét visszatért egyetemi tanulmányaihoz.

A Győr vármegye területéről sorozott és Rudolf trónörökös nevét viselő 19. gyalogezred a custozzai csatában különösen vitézül harcolt, mert nálánál kétszerre erősebb ellenséget támadott meg és vert ki állásaiból a Monte Crocén, majd pedig becsületes kemény harcban megfogyatkozva és kimerülve akkor hagyta el ezt a vérrel áztatott helyet, mikor négyszeres túlerő támadta meg. Ezért dicséret illeti az ezred elszánt parancsnokát, nemes Ráth Adolf ezredes is, aki az ezred tíz századának élén ezt a szívós küzdelmet rendíthetetlenül vezette. Custozza házai között pedig Szabó Lajos százados két századdal csak akkor adta fel az elkeseredett küzdelmet a nagyobb erő ellenében, amikor az általános hadihelyzet szükségessé tette. Amikor Édy Károly főhadnagy egy félszázad élén roham közben három golyótól találva hősi halált halt, a sorok közül Czeczey József szakaszvezető ugrott elő és halált megvető bátorsággal tovább vezette a félszázadot és visszaverte az ellenséges osztagot. A custozzai utcai harcban egy súlyosan megsebesült olasz századparancsnok revolveréből folytonosan tüzelt Szabó századosra. Amikor azonban néhány elhibázott lövés után az olasz tiszt újból célozni akart, Sváb Ferenc őrvezető a sorból kitörve, szuronytszegezve rárohant és leszúrta. Ezután az olaszoknál támadt nagy zavart felhasználva Szabó százados rohammal kiverte az ellenséges osztagot a községből és 50 olasz katonát foglyul ejtett. A csata során elesett az ezredből 9 tiszt, 80 altiszt és közember ; megsebesült 12 tiszt és közel 300 ember. Hogy az ezred ezen a napon valóban vitézül verekedett, azt a csata után kiosztott kitüntetések lajstroma is bizonyítja. Így 3 tiszt vaskorona-rendet, 14 katonai érdemkeresztet kapott, 13 pedig legfelsőbb dícsérő elismerésben részesült. A vaskorona-renddel kitüntetettek között volt Szabó Lajos százados is. A legénység között kiosztottak 2 arany vitézségi érmet, amelyek egyikét az előbb említett Czeczey, a másikat Sváb kapta, továbbá 25 nagyezüst és 63 kisezüst vitézségi érmet. Ez a mennyiség abban az időben igen nagy volt.

A délmagyarországi 29. gyalogezred ugyancsak a custozzai csatában bizonyította be, hogy méltó régi hírnevéhez. A derék bánáti fiúk a harc vonal legválságosabb pontján a Belvedere-házcsoport elfoglalásában, majd ugyanennek védelmében szereztek kiváló érdemeket. Az ezred története különösen kiemeli az ezredparancsnok, sokolgradai Gyurits Dávid ezredes és deákonai Györgyi Imre őrnagy zászlóaljparancsnok önálló és kiválóan vitéz magatartását. Mindkettőt a vaskoronarend lovagkeresztjével tüntették ki.

Az erdélyi származású 31. gyalogezred ugyancsak a custozzai csatában a Monte Croce körül vívott elkeseredett harcokban bizonyította be bátorságát. 28 tiszti kitüntetés és 150 legénységi vitézségi érem díszítette a hadjárat után e derék ezred különösen kitűnt harcosainak mellét.

A debreceni 39. Dom Miguel bakákat báró Bibra ezredes vezette a csatában. A Monte Croce meredek lejtőin hihetetlen testi megerőltetéssel támadtak az ezred osztagai a pusztító ellenséges tűzben. A tisztek és a legénység a hősiességben nemesen vetélkedtek, egymást támogatva véres kézitusát vívtak a szívósan és vitézül védekező olasz csapatok ellen. Az ezred története külön

Foto Mdté.

A 66. magyar gyalogezred rohammal elfoglalja a Casa Cavalchinát.

felemlíti azt az érdekes jelenséget, hogy mind az ezred parancsnoka, mind az összes törzstisztek a küzdelem kezdetétől befejeztéig, az akkori szokás szerint, lóháton ültek a legöldöklőbb közelharcban is, és bár az ezredparancsnok állandóan ide-oda vágatott az ezred különböző osztagai között, mégsem sebesült meg egyikük sem. Úgy látszik, hogy a magyarok Istene különös kegyébe fogadta e napon a debreceni magyar fiúk vezetőit. Érdemes feljegyezni Kálmánczhelyi Lászlónak, a 13. század kürtösének hősiességét. Amikor az egyik döntő támadás kezdetén a zászlóalj összes kürtösei elestek és amikor Kálmánczhelyi köpenyegét is átfúrta már több golyó, nem tágított századparancsnoka mellől, állandóan fújta a rohamjelet, bár az ellenség tüzelése különösen feléje és századparancsnoka felé irányult. Amikor pedig a golyó jobbkarját szétronsolta, kürtjét balkezébe fogta s így fújta tovább, majd

amikor a nagy vérveszteségtől kimerülten nem bírta a rohamot követni és leroskadt, félig ülve, félig fekvve, erejének végső megfeszítésével még mindig fújta a rohamjelet, amely társait lendületes előretörésre ösztönözte. A derék kürtöst a roham támogatására hátulról előretörő friss osztag félig alétan vette gondozásába. Ez a kürtös az alföldi vitéz magyar katona hősiességének, akaraterejének és kitartásának méltó példaképe volt.

A verseci 43. gyalogezred szintén kivette részét a nagy csatából. Az ezred hősi tevékenységének színhelye a sokat emlegetett Monte Belvedere volt.

A nagykanizsai 48. gyalogezred egész nap tűzben állott és szoros fegyverbarátságban harcolt a debreceni 39-esekkel.

A gyulafehérvári 50. gyalogezred a nagy nap reggelén azt a parancsot kapta, hogy rohammal foglalja el Oliosi községet. A rohamoszlop erős elleneséges tűzben nyomult előre, sorait vasfegyelem és haláltmegvető bátorság tartotta össze. Csak heves utcai harc árán sikerült megtisztítani a községet az ellenségtől. A templom melletti kőházban befészkelődött elleneséges csoportot azonban nem sikerült kiűzni az első rohammal. Erre a dandárparancsnok, báró Piret, lóról szállva, az ezred néhány önkéntesen jelentkező emberéből alakult csoporttal újból rohamot indított a ház ellen, amelynek szívósan védekező őrségét, 5 tisztet és 94 embert, csak ezután sikerült lefegyverezni. A késő délutáni döntő ütközetekben az ezred Canova vidékén újból heves tűzbe került, de keményen megállotta helyét. Az ezred vitézségére jellemző a dandárparancsnok hivatalos ütközetjelentésének ez a mondata: «Tisztek és legénység vetélkedtek egymással vitézségben és kötelességtudásban. Ha fel akarnám sorolni mindazokat a hősokeket, akik bátorságukkal, kitartásukkal és lélekjelenlétükkel kitüntették magukat, akkor az ezred egész névsorát ide kellene írnom.»

Nem kevésbé derekasan harcolt a csatában a besztercei, narancssárga hajtókás 63. gyalogezred is. Az ezred a Monte Croce egyik lejtőjén rohant neki az ellenségnek. Bár a tisztikar egyharmada elesett vagy megsebesült a nyílt terepen rájuk zúduló elleneséges tűz közben, a célul kitűzött vonalat az ezred mégis elérte.

A beregmegyei 65. gyalogezred, mint a hadsereg tartaléka, csak délután került tűzbe, amikor is magasra emelt zászlóval indult rohamra a Belvedere felé. Az ezred kisebb osztagai a következő napokban a nogaredo-versai ütközetben is résztvettek. Ugyanezek a helyeken harcolt az akkor még Besztercebánya vidékéről származó 70. gyalogezred is.

Az ungvári 66. gyalogezred szintén a custozzai csatában tűnt ki.

Nehéz harcokban volt része a soproni 76-os gyalogezrednek is. Az ütközet hevében az ezred a custozzai temetőben befészkelődött elleneséget verte ki, majd a templom, paplak és iskola által alkotott házcsoporthoz beszorultán vívott súlyos küzdelmet. A csatát ez az ezred fejezte be a Palazzo Murano megrohanásával és bevételével. Amikor ezt a dombot elfoglalták és az ezred zászlóját a kastély tornyára kitűzték, ujjongó örömmel látták a soproni

A 48. magyar gyalogezred rohama a custozzai csatában.

bakák, hogy a domb alatti síkságon Villafranca felé hömpölyög vissza a megvert olasz csapat rendetlen tömege. E fölötti örömében az egyik század kürtöse felugrott az egyik bástyafokra és az ezred nagy mulatságára fújta az olaszok után a közismert «háromszor vigyázz: lefújás» kürtjelet. Az ezred hősiek magatartása kellő méltánylásban is részesült, mert az ezredparancsnok a Lipót-rendet, 3 tiszt vaskorona-rendet, 11 tiszt katonai érdemkeresztet, 24 tiszt pedig dicsérő elismerést kapott; a legénység között 2 arany, 18 nagy-ezüst és 67 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét.

A custozzai csatanap soha nem hervadó babérlevelekkel díszítette a magyar huszárok hadi dicsőségének koszorúját. Ez a nap bebizonyította, hogy a magyar lovasszellem, az akadályt nem ismerő huszáros lendület a legváltáságosabb helyzetből is kivágja magát, és hogy nincsen olyan harcfeleladat, amire a magyar huszár ne vállalkoznék szívvel, lélekkel.

A hadszíntéren alkalmazott négy huszárezred közül a 13. huszárezred nem vett részt a custozzai csatában, hanem ezredparancsnokának, Szápáry gróf ezredesnek vezetése alatt a Po alsó folyása mentén kikülönítetten állott, a végből, hogy a Bologna felől előnyomuló kisebb ellenséges erőnek a custozzai csatába való beavatkozását megakadályozza. Annál nagyobb feladat jutott a többi huszárezrednek. Így az 1. huszárezred, amelyet a csata napján Rigyitsky Sándor alezredes vezetett, június 4-én hajnali négy óra tájban a Pulz-féle lovasdandár kötelékében kezdte meg előnyomulását, hogy feltartóztassa a mieink balszárnya felé előnyomuló ellenséges dandárt, amely Villafranca táján mutatkozott. A rendben előnyomuló ezredet kezdetben erős ellenséges tűzérzségi tűz fogadta, majd néhány ellenséges lovasszázad akarta feltartóztatni, de eredmény nélkül. Ezután az előreküldött járőrök csakhamar megállapították, hogy erősebb ellenséges gyalogság közeledik, amelynek élén harcedzett bersaglieri csapatok vannak. Rigyitsky alezredes nem sokat tétovázott, bár a sűrű cserjékkel és szőlőkertekkel fedett terep nem nagyon kedvezett a lovas rohamnak s talán tanácsosabb lett volna kitérni az erős ellenséges gyalogoszlop elől vagy lóról szállva tűzzel fogadni. De erre a magyar huszárok egy pillanatig sem gondoltak, hanem a rohamra indító parancsot kitörő lelkesedéssel fogadták s «rajta, rajta» csatakiáltással mint a fergeteg rontottak a bersaglierekre. Iramukat nemcsak a bokrok nehezítették meg, hanem a küzdelem színhelyének egyik részén olyan nagy kőrakások és sziklatömbök, amelyek mögül biztos fedezékekből hevesen tüzeltek az olaszok vadul vágató huszárjainkra. A lendületes roham mégis hamarosan áttörte az ellenség első harcvonalát, ami mögött már rendezettebb, négyszögekbe (Quarrée) alakult gyalogság ércfalként előremeredő szuronyerdeje következett. Ámde a lendületbe jött huszárokat mi sem tartóztathatta fel, a négyszögek sarkait hamarosan legázolták, az előremeredő szuronyos puskákat kardcsapásaikkal összetörték, mire a négyszögek felbomlottak és így a huszárok tovább vágathattak. A nagy zűrzavarban azonban váratlanul erősebb ellenséges lovasosztág tűnt fel a huszárok jobbszárnya mögött. Erre

Rigyitsky alezredes parancsára egy erősebb osztag azonnal odakanyarodott, s elűzte az ellenséget. Amikor pedig a huszárok már mindent legázoltak, alezredesük összegyűjtötte vitéz harcosait s lassan Villafranca felé vonult. Bár hátuk mögött hatalmas ellenséges gyalogság és tűzérőség mutatkozott, ez a huszárok vissza-vissza vágató utóvédjének bátorságától megriaszta, nem mert támadni, úgyhogy az ezred este hat órakor Villafranca alatt ki akarta pihenni fáradoalmait. A pihenő azonban nem sokáig tartathatott, mert amikor Rigyitsky észrevette a megvert ellenség elvonulását, 3 és $\frac{1}{2}$ századdal újból az olasz hadoszlopra vetette magát s annyira megriaszította, hogy a huszárok közeledtére az olaszok fegyvereiket eldobták s mintegy 800-an megadták magukat. E bomlás látára Rigyitsky alezredes egyik főhadnagyát, mint hadikövetet, azzal az üzenettel küldötte Villafrancába Bixio olasz dandárparancsnokhoz, hogy adja meg magát a vele levő csapatokkal együtt. Bixio, aki utolsó tartalékával Villafrancát akarta védelmezni, udvariasan elutasította a felszólítást. Erre Rigyitsky újból előrerugtatott századával, mire Bixio az éjjeli órákban kiűrtette Villafrancát. E gyönyörű haditettért és ezredének kitűnő vezetéséért Rigyitskyt a Lipót-renddel tüntették ki és majdnem valamennyi tisztje kitüntetést kapott. Érdekes és

Rajta, rajta!

Foto Máté.

jellemző, hogy az erélyes, bátor támadásnál sohasem a támadó felet éri a nagyobb veszteség, hanem mindig a megtámadottat. A császárhuszárokat ebben a hihetetlen kitartást és bátorságot kívánó egész napi ütközetben alig érte veszteség, mert mindössze három huszár esett el, két tiszt és 17 közember pedig megsebesült, és amikor az ezred éjjel összegyűlt, csak négy embere hiányzott. Ez az utóbbi számadat a fegyelemnek és az ezredben uralkodó rendnek és összetartásnak olyan fényes jele, amely előtt kalapot kell emelni. És mivel az ezred rendíthetetlen magatartása tisztjeinek és

legénységének hősie viselkedésében gyökerezett, lehetetlen felsorolni mindazokat a derék huszárokat, akik ebben a rohamban kitüntették magukat.

A 3-as huszárok, akiknek ezrede akkor a bajor herceg nevét viselte, Bujanovics lovas dandárának kötelékében küzdötték végig a csatát. Ehhez a dandárhoz tartozott még a II. huszárezred is, amelynek parancsnoka maga aggteleki Bujanovics Ágost ezredes volt. A csatában tehát ez a két ezred egymás mellett vállvetve harcolt. Amikor Pulz ezredes a hajnali órákban lovasrohamát elindította, Bujanovics ezredes is csatlakozott hozzá. A csatavonal jobbszárnyán a II. huszárezred, a balszárnyon a 3. huszárezred lovagolt. A nehéz terep ellenére a két ezred olyan nyílegyenes vonalban nyomult előre, mintha csak otthon a gyakorlótéren lett volna. A rohamot a Württemberg-huszárok kezdték meg erdődi Török József alezredes vezetésével, aki a kezdetben ellenálló ellenséges osztagokat hamarosan visszakergette. Ehhez a rohamhoz csatlakozott azután a 3. ezred is. Mind a két ezred nemcsak ugyanolyan nehézségekkel küzdött meg, hanem ugyanolyan bátorsággal rohamozta meg és gázolta le a szembenálló olasz dandárt, mint az I-es huszárok Bixio tábornok gyalogságát. A huszárok reggeltől estig állandóan Villafranca és Custozza között száguldoztak ide-oda s így megzavarták az ellenséget, és tevékeny magatartásukkal elérték, hogy az olaszok Albrecht főherceg balszárnyát nem tudták megtámadni vagy átkarolni. Így hát oroszlánrésze volt a három huszárezred példaadó vitézségének abban, hogy a custozzai csata a mi győzelmünkkel végződött. Hogy pedig mekkora a magyar huszár és a magyar ló kitartása, azt a II. ezred történetében olvashatjuk, ahol külön felemlítik, hogy a csata napján hajnali három órától a késő esteli órákig a lovakat itatni, etetni és nyergelni nem tudták, a huszárok pedig étlen-szomjan verekedtek ezen a forró júniusi napon. Az ezred egyes kisebb osztagai, az előző napok terhes portyázó szolgálata miatt, közel 40 óráig voltak szolgálatban éjjel-nappal egyhuzamban s amikor a csata hevében újból és újból rohamra került a sor, mégis friss és törhetetlen lélekkel vágattak az ellenségnek.

A huszártiszt vitézség megkapó példáját maga Bujanovics ezredes szolgáltatta. Az ellenséggel való összecsapás hevében ugyanis Bujanovics Krisztiány hadnaggyal és 30 huszárral megrohanta az olaszok egy ütegét, amelyet a gyalogság is fedezett. Rohamuk azonban összeomlott a rájuk irányított ellenséges tűzben. Bujanovics maga is igen súlyosan megsebesült, lovát pedig kilőtték alóla. A huszárok közül csak Krisztiány hadnagy és egy huszár tudott behatolni az ellenséges üteg ágyúi közé, de ezeket is lefegyverezték. Ekkor az olaszok Krisztiányt le akarták szűrni, de a közelben tartózkodó Bixio olasz tábornok odarohant, megmentette a vitéz magyar huszártiszt életét és kardját ezekkel a szavakkal adta vissza neki: «Vegye vissza kardját, mert megérdemli, hogy tovább viselje.» Bujanovics ezredest I. Ferenc József, Albrecht főherceg javaslatára, mindjárt a csata után tábornokká léptette elő. A teljesség kedvéért ide iktatjuk még Bujanovics harcjelentésének a huszárokra vonatkozó eme részét is: «Csapataim magatartása bámulatra-

méltó és mintaszerű volt. Kötelességemnek tartom külön kiemelni vitézségüket és lendületüket. Minden osztag, minden ember nemes vetélkedésben igyekezett feladatát teljesíteni, s mindnyájan oly bámulatraméltón viselkedtek, hogy ennél magasabbfokú teljesítményeket hosszú harctéri szolgálatom alatt még nem tapasztaltam.»

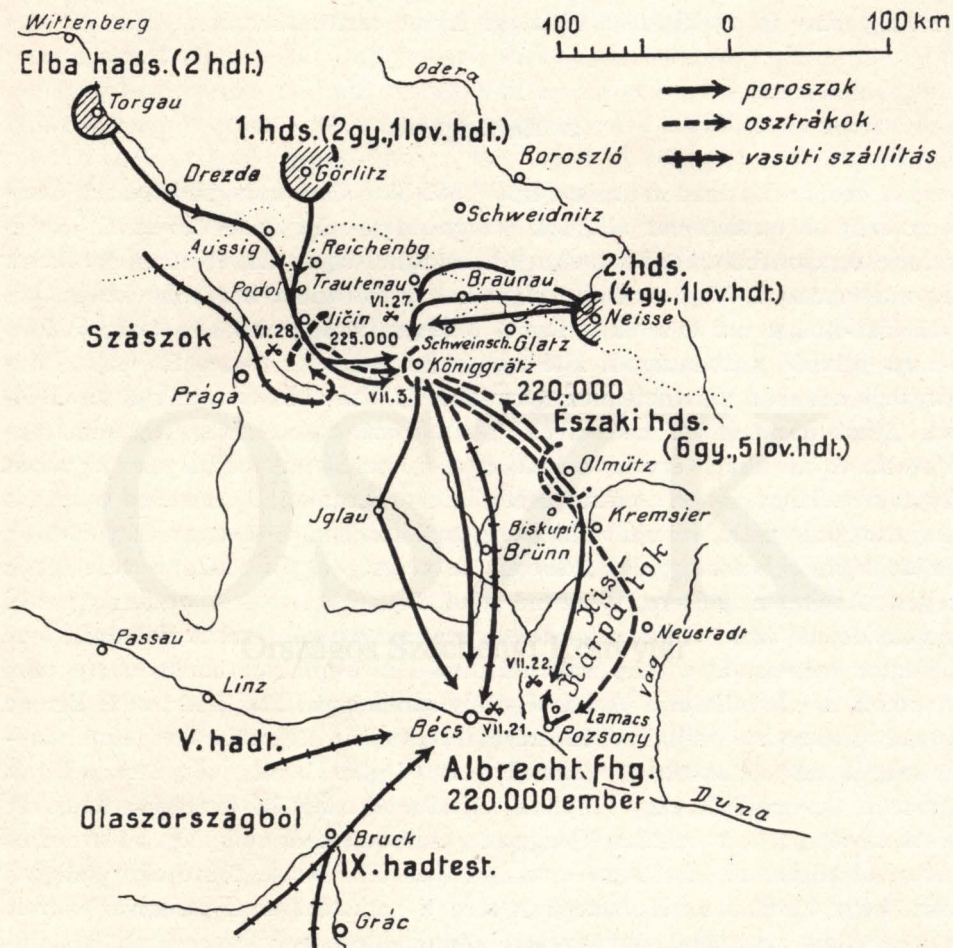
A csatanap után a három huszárezred legénysége között összesen 7 arany, 32 nagyezüst és 75 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét.

2. Königrätz.

A monarchia haderejének zöme 1866-ban Csehországban mérte össze fegyvereit az északnémet államok seregtesteivel. Ez a mérkőzés hadtörténelmi szempontból rendkívül érdekes és tanulságos. Az előző háborúkban ugyanis Ausztria-Magyarország fegyveres ereje többé-kevésbé irreguláris felkelőkből, katonai keretekbe fogott önkéntes csapatokból és csak részben rendes állandó katonaságból álló seregekkel ütközött össze. Ebben a hadjáratban azonban a németeknek már akkor is kitűnő hadserege volt az ellenfél. Tehát mindkét fél hadműveletei a szigorú szakszerűség, higgadt megfontolás és az akkor érvényes hadászati és harcászati szabályok jegyében folytak le. Hogy ebben a mérkőzésben mi maradtunk alul, az nem a csapatok magatartásán múlt, hiszen a hadsereg s különösen a magyar csapattestek haláltmegvető bátorsággal küzdöttek. A vereség egyik főoka a vezetésben rejtett. Az északi hadsereg főparancsnoka, Benedek Lajos tábornagy, aki annak idején olasz földön sorozatosan aratta szebbnél szebb diadalait, erre a fontos megbízatásra nem volt alkalmas. A legjobban maga érezte ezt; vonakodott is elvállalni a fővezérséget és csakis legfelsőbb hadura, I. Ferenc József parancsára vállalta. Hadtestparancsnokai, legnagyobb részt főnemesek és udvari emberek, nem szívesen fogadták őt, sőt intézkedéseit gyakran elgáncsolták vagy lanyhán teljesítették. Így hát az egész hadjárat alatt, de főleg a szerencsétlen königrätzi csatában nem volt meg a fővezér és alvezérei között az összhang. A vereség második, szinte döntő oka pedig az volt, hogy amíg a mi hadseregünk még a régi rendszerű puskával vonult hadba, addig a németek úgynevezett «Zündnadelgewehr»-jükkel, az ismétlőpuskának első, hátültöltő, tehát gyorsan tüzelő fajtájával állottak ki a küzdelemre. Ezzel pedig az akkor még eléggé tömött sorokban támadó gyalogságra és zárt oszlopokban vágató lovasságra oly gyors tüzet zúdítottak, hogy nemcsak rettenetesen megtizedelték sorait, hanem ezzel a szokatlan és gyilkos tüzeléssel lelkileg is megrendítették csapatainkat.

A königrätzi vereséget a nagyközönség még nem régen is bizonyos iróniával szerette emlegetni, Benedekről pedig nagyon sokan úgy beszéltek, mint csatavesztőről és tehetségtelen osztrák generálisról. A történelem idővel bizonyára igazságot fog szolgáltatni ennek a keménykötésű magyar

katonának, aki tragikus elbukásának következményeit éppoly zárkózottsággal és férfias önmegtagadással figyelte, mint Görgey Artúr. Bár nyomós okai lettek volna, nem vádolt senkit; senkit sem akart pellengérré állítani, hanem némán tűrte az elfogult kortársak megalázó ítéletét. A vereség miatt pedig nekünk magyaroknak egyáltalában nem kell szégyenkeznünk, mert

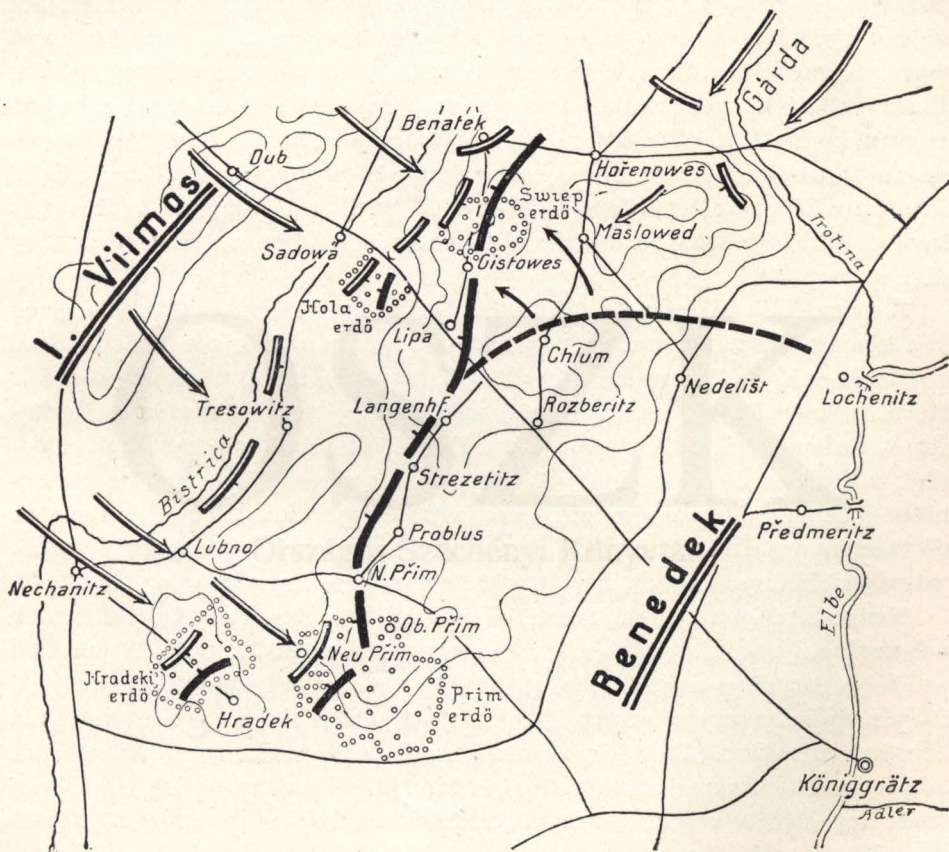
Az 1866. évi hadjárat Csehországban.

a magyar katona ebben a hadjáratban is éppoly vitézül viselkedett, mint azelőtt és azután is.

Benedek alatt mintegy 300,000 főnyi sereg állott, amely hét osztrák-magyar hadtestre, öt osztrák-magyar lovashadosztályra és egy szász hadtestre tagozódott. A harcra hivatott összes csapatok állománya azonban az akkori nehézkes poggyászvonatok és lőszeroszlopok miatt az említett létszámnak csak mintegy kétharmadát tette. Hasonló volt a helyzet a német

hadseregben, amely szintén 300,000 emberből állott. Ezt a fegyveres erőt I. Vilmos porosz király vezette, vezérkari főnöke Moltke gyalogsági tábornok volt. Így tehát mindkét fél oldalán körülbelül 180—200,000 ember volt a tűzvonalban, az osztrák-magyar tüzérségnek közel 800, a németnek mintegy 770 ágyúja volt

Benedek Olmützben gyülekeztette hadseregét, és az volt a szándéka, hogy vagy Szilézián, vagy pedig Csehországon keresztül nyomul a németek elé, s majd csak útközben csatlakozik hozzá a szövetséges szász hadtest,

Az 1866. évi königgrätzi csata.

amelynek élén Albert szász trónörökös állott. I. Vilmos porosz király seregét három csoportra tagozta s mind a hárommal koncentrikusan kezdte meg az előnyomulást Jicin irányába. Amikor így a németek június 26-án mindenütt átlépték Csehország határát, Benedeknek meg kellett változtatni tervét, mert seregének zöme ekkoráig még nem érkezett Olmütz tájékára. Elhatározta tehát, hogy az előnyomuló német oszlopok feltartóztatására néhány hadtestet előreküld, ő maga pedig, seregének zömével, Königgrätz vidékén készül fel

a döntő támadó, vagy ha a sors úgy akarja, a védekező csatára. A német haderők előnyomulása közben csapataink Sichrow, Hünnerwasser, Podol és Münchengrätz, a szászok pedig főleg Jičín mellett ütköztek meg a németekkel, akik nagyobb erejükkel mindenütt felülkerekedtek és az osztrák-magyar seregetesteket visszavonulásra kényszerítették. Csupán Trautenau alatt verte meg Gablenz altábornagy június 27-én a porosz első hadsereget. A Nachod-Wysokow, Skalitz, Rognitz, Rudersdorf és Königinhof mellett lezajlott harcokban is a mi csapatainkat érte vereség. Ezek után Benedek minden irányból visszavonuló csapatait érintetlen főserégével együtt most már Königrätz vidékén gyűjtötte össze s július 1-én a várostól nyugatra és északra fekvő magaslatokon felkészült a védelemre. A védővonal, a terepnek megfelelően, Chlum mellett könyököt alkotott s így arcvonala részben északnak, részben nyugatnak nézett. A jobbszárny az Elbe-folyóra, a balszárny a hradeki magaslatokra támaszkodott. Részben a harcvonal balszárnyán, részben pedig a jobbszárny közepe előtt néhány kisebb erdő terült el (Swiep, Hola, Přim és Hradek). Königrätztól északra az Elbe-folyón a fővezér előrelátóan négy hidat is veretett.

A nagy csata július 3-án zajlott le. Reggel hat órakor a porosz hadsereg éle a königrätzi műút mentén megtámadta az arcvonal közepét. Sadowánál és a Hola-erdőben heves harc kezdődött, amely később a Swiep-erdőre is áttért. Reggel nyolc órakor megérkezett a németek jobbszárnya és Nechanitz és Lubna felől intézett támadást. Délelőtt 11 órakor a poroszok elfoglalták a Hola-erdőt, de a lipai magaslaton már vereség érte őket. A Swiep-erdőbe is benyomultak a poroszok, de csapataink véres küzdelem után Benatek felé visszanyomták őket. Ezalatt a szászok a přimi erdőben megakadályozták a poroszok előrenyomulását, úgyhogy délben a harc az egész vonalon ellankadt.

Nemsokára azonban váratlanul új porosz csapatok tűntek fel Benedek hadseregének jobbszárnya mögött, a hořenowesi magaslat felől. A délelőtti harc folyamán ugyanis hadseregünk figyelmét annyira lekötötte az arcvonal közepén és balszárnyán vívott küzdelem, hogy a jobbszárny ellen irányuló ellenséges támadásról Benedek is csak akkor értesült, amikor a porosz második hadsereg friss csapatai, amelyeket a gárdaosztály élén maga Frigyes Vilmos porosz trónörökös vezetett, már támadáshoz fejlődtek a hořenowesi magaslaton. Ez az oldaltámadás arra kényszerítette Benedeket, hogy a Swiep-erdőt kiürítse és egész jobbszárnyát hátrább vonja.

Délután három órakor a porosz gárda hatalmába ejtette Maslowedet, mire a harcvonal többi részén is kiújult a harc, úgyhogy lassankint a poroszok kerültek felül és az osztrák-magyar hadsereg mindkét szárnyát visszavetették. Erre megkezdődött a kis területre összezsúfolt nagy hadsereg visszavonulása. Hála a csapatok önfeláldozó magatartásának, a visszavonulás nem fajult rendetlen, pánikszerű meneküléssé, és csapataink egyik része Olmütz, másik része pedig Brünn felé meglehetősen rendben vonult vissza. A német hadsereg annyira ki volt merülve, hogy a visszavonulókat nem tudta üldözni,

hanem a csatatéren töltötte az éjjelt s csak a következő napokban indult meg déli irányban.

A vesztett csata után Ausztria-Magyarország hadserege harcra képtelenné vált s visszaözlő részeit csak Olmütz vidékén igyekeztek rendbeszedni. A leghamarabb rendbeszedett csapatokat ezután vasúton Bécsbe szállították, mert a német hadsereg egyik része egyenesen Bécs felé nyomult.

Benedek Lajos, az északi hadsereg fővezére.

Csapataink másik része pedig Morvaországon át dél felé vonult a marcheggi hídfő védelmére.

A csata után Benedeket elmozdították fővezérségéből és az összes osztrák-magyar hadak főparancsnokságát Albrecht főherceg vette át, aki időközben az Olaszországban feleslegessé vált csapatok élén már Bécsbe érkezett. Ennek a fegyveres erőnek most már csak az lehetett a feladata, hogy Bécset védelmezze és ha alkalom kínálkozik, meg is támadja az előnyomuló poroszokat. A Morvaországon való átvonulás közben, július 14-én és 15-én, Kralitz, Bis-

kupitz és Tobitschau alatt harcra került a sor. Innen a poroszok egyik része a Vág völgyén végig Pozsonyba akart vonulni, és amikor ezek elé Albrecht főherceg csapatokat küldött, Pozsonytól északra, július 22-én, Lamácsnál mérték össze utoljára fegyvereiket az ellenfelek. Időközben ugyanis megindultak a fegyverszüneti tárgyalások, amelyeket az augusztus 23-i prágai békekötés követett.

A magyar csapatok magatartásának ismertetése előtt olyan körülményre kell felhívnunk az olvasó figyelmét, amely magyarázatát fogja adni, hogy miért veszítettek viszonylag oly sokat az osztrák-magyar csapatok a cseh-országi hadszíntéren. Az 1859-i hadjáratban a franciák a jobb és tökéletesebb osztrák fegyverek hatásának ellensúlyozására az úgynevezett szuronyroham-harcászatot alkalmazták. Ezt a taktikát, Poroszország kivételével, majdnem minden európai állam elfogadta. Ennek a harcmodornak a lényege az volt, hogy a zászlóalj vagy egy tömegben vagy félzászlóalj-oszlopokban minél előbb szuronyrohamot intéztek az ellenség ellen. Ez volt a «rohamharcászat» (Stosstaktik), amelyben nem igen engedtek időt az arcvonalak előtt felállított gyenge csatárvonalaknak a tüzelésére, hanem a zászlóalj magasan lobogó zászlók alatt osztálytömegekben és viharos csatakiáltással rárohantak az ellenségre. Ezt a harcmodort 1864-ben és 1866-ban a hasonlóan felfegyverzett és fellépő dánokkal és olaszokkal szemben sikeresen alkalmazhatták az osztrák-magyar hadsereg vezetői. De teljesen kudarcot vallottak ebben a hadjáratban a poroszokkal szemben, akik gyorsan tüzelő fegyverük birtokában, gyalogságukat a lövészetben és a szétszórt harcmodorban igen ügyesen kiképezték és az osztrák-magyar tömegtámadásokat a legrövidebb távolságból adott hatásos tömegtüzzel nemcsak visszaverték, hanem ezekben a támadó tömegekben borzalmas pusztítást is vittek végbe.

A szuronyroham túlságba vitt művelésében gyökeredzett tehát egyrészt az a vigyázatlanság, az a tüzeskedés, az az elragadtatás, az az elszántság és igen sokszor az a vakmerőség, amelyet mindenütt tapasztalunk, másrészt az a szomorú dolog, hogy a csapatok roppant sokat veszítettek.

A Benedek táborszernagy hadseregében szereplő 57 gyalogezred körül 22 kapta legénységét a Magyar Szent Korona országaiból. A hadjáratban résztvett 26 vadászzászlóalj közül 3, a 35 lovas (vértess, dragonyos, huszár és ulánus) ezred közül pedig 10 volt magyar huszárezred.

Ha tehát az osztrák eredetű gyalog- és lovasezredek számát a magyar ezredekével összehasonlítjuk, akkor megállapítható, hogy a harcoló ezredeknek körülbelül 29 %-a volt magyar.

Ezen a hadszíntéren legtöbbet az erdélyi 2. gyalogezred vesztett. Az ezrednek halott, sebesült és hadifogoly vesztesége: 42 tiszt és 1224 ember volt, ami után létszáma már csak 19 tisztre és 600 emberre rúgott! Ez a roppant nagy veszteség volt az oka, hogy a hadjárat második felében az ezred

fontosabb szerepet már nem játszhatott. Ez a nagy veszteség teszi egyben kötelességünkkel, hogy, ha csak vázlatosan is, leírjuk azoknak az ütközeteknek lefolyását, amelyekben ez a derék magyar ezred tökéletesen tönkrement.

Előre kell bocsájtanunk, hogy az ezred a hadsereg összpontosító menetei alatt kilenc nap folyamán kereken 120 kilométert tett meg Jaromerig, rendszerint szakadó esőben, rossz dűlőutakon. Amikor pedig június 27-én parancsot kapott a Trautenaunál szorongatott Mondel-dandár megsegítésére, igen nagy fáradság után érkezett be Alt-Rognitz alá, ahol már rövid pihenő után harcba vetették a 23. gyalogezred három zászlóaljával és a 16. vadász-zászlóaljjal együtt. Amint a támadók 100 lépésre megközelítették a poroszok állásait, ezeknek lassú tüzelése mindent megsemmisítővé fokozódott. A hátultöltő fegyverek még sohasem tapasztalt gyorstüze a mieinket annyira meglepte, hogy az egész harcvonal meghökkenve megállott, a 23. gyalogezred két zászlóalja pedig meghátrált, miután 1—2 perc alatt 900 halottja és sebesültje volt. A 2. ezred 1. zászlóalját is nagy veszteség érte, amennyiben 5 tisztje és 300 embere elesett. A roham folytatására tehát gondolni sem lehetett, s így e zászlóalj egy ideig tüzeléssel önfeláldozón egyedül tartotta vissza a poroszokat, hogy a szétlőtt 23-as zászlóaljakat teljesen meg ne semmisítsék. A kudarc ellenére a mieink később második támadást is intéztek, amelyben a támadó tömeg megint lövés nélkül indult neki a pokol torkának, bár kevéssel ezelőtt ugyanígy százakat vesztett legjobbainak sorából, s így bebizonyosodott, hogy a rohamot most már tűzzel kell előkészíteni. Bár most már ismerték a gyútús puskák rettenetes hatását, mégsem igazodtak az ellenfél harci modorához, hanem újból a megszokott merev formákhoz kötött szuronyrohamot alkalmazták. Legelől járt a 2. gyalogezred 1. zászlóalja, amely már az első rohamban elvesztette tisztjeinek 60 %-át, legénységének pedig majd a felét. A legénység eldobta csákóját és köpenyét, s bár a zászlóaljban felbomlott az eddig aggodalmasan megtartott rend, mindenki csupán szuronyos fegyverével kezében, rendíthetetlenül tört előre. A középben az egyesülés jelvénye, a zászló lobogott a 60 éves Vojtek György zászlótartó kezében. A szilaj lelkesedéssel rohanó elszánt tömeget a poroszok ezúttal nem várták meg, hanem hanyatt-homlok elszaladtak és a határon át oda vonultak vissza, ahonnan reggel elindultak.

A június 28-i rudersdorfi ütközetben pedig azért jutott végromlásba az ezred, mert azt a dandárt, amelybe tartozott, a szomszédos dandárok magára hagyták. Az ütközet kezdetén az ezred 3. zászlóalja a porosz 2. gárdaezred 2. zászlóaljával elegyedett kézitusába. Ámbár a porosz gárdisták termetre felül is múlták katonáinkat, a székelyekkel nem bírtak, mert az erdélyi fiúk csodálatosan verekedtek. Egy-kettőre szétrebbent a porosz gárda büszke zászlóalja, a vezénylő alezredest, aki körül a legdühöttebben folyt a harc, lováról lerántották, a tisztjek javarészét s a legénység egyharmadát harcképtelenné tették, a többit pedig megszalasztották. Hasonló sors érte nem-

sokára a porosz 2. gárdaezred 1. zászlóalját is, mely testvér-zászlóalja segítségére jött. E sikerek és az ellenség látszólagos gyöngesége arra ösztönözte a dandárparancsnokot, hogy ő támadjon. E végből a 2. gyalogezred 3. zászlóalját támadásra rendelte. A poroszok azonban nem várták be a rohamot, hanem eltakarodtak állásaikból. Délután egy órakor azonban váratlan veszedelem kerekedett, mert a Rudersdorftól délre és délnyugatra elterülő erdősegen át a porosz 3. gárdagránátos ezred meglepte dandárunk jobbszárnyát. A meglepetés annyira teljes volt, hogy a 23. ezred elhagyta állásait és meghátrált. Ezzel az ütközet sorsa eldőlt! Hiába volt a vezetők személyes vitézsége és buzdító szava. Hiába tette kockára életét a dandárparancsnok, a megremültek összekeveredve s egymásra lődözve a völgybe szaladtak. Hiába rohant a poroszok elé a 2. gyalogezred 2. zászlóalja, a gyútús puska összpontosított gyors tüze ezeket is felbomlasztotta és szétrebbentette. A zűrzavar csakhamar átragadt a többi csapatokra és tetőpontjára hágott akkor, mikor a dandárparancsnok is megsebesült, a töltények kifogytak és a parancsok közvetítése lehetetlenné vált, mert a parancsőr- és segédtisztek elestek és megsebesültek. Bár az észbekapott részek csoportokba oszlottan száz helyen is folytatták a reménytelen élet-halál harcot az épületek és erdőcsoportok között, az erőfeszítés már nem használt. Sőt kitartásuk még bajjal is járt, mert a harci zajra mindenünnen elősereglettek a poroszok és elfogták az ellenállókat. A 2. ezred 9. osztálya azonban a Rudersdorf déli kijáratához eső házakba vetette magát, ahonnan még három órán át bámulatraméltó szívóssággal verte vissza a többször támadó poroszokat. Ennél a harcnál Bakovszky főhadnagy és Zerbs hadnagy tizenheted magával és a 3. zászlóalj zászlójával a falu szélső házába szorult be éppen akkor, mikor a poroszok a községet megrohanták. Négyyszer verték vissza a nagyobb erejű ellenséget; közben a hadnagy megsebesült, a 17 katonából már csak öt volt ép, a lőszer elfogyott. Újra felharsant az ellenség rohamra hívó jele. Ekkor Bakovszky kinyitatta a ház ajtaját, a zászlóval kezében nekirontott az ellenség szűkre fogott körének s kivágta magát. Az erre következő újabb porosz rohamban Nikolai közkatona küzdve elesett, a zászló pedig már-már a poroszok kezébe jutott, amikor a szemközt levő házból Gaáli Endre őrmester, Börendy tizedessel, Reith őrvezetővel és Füleky gyalogossal a támadókra rontott és megszalasztotta őket. Ezzel a csapat becsülete épen maradt. Azonban véresen megbosszulta magát az ezred 2. zászlóaljának az a mulasztása, hogy a biztonsági rendszabályok mellőzésével vonult vissza. Mert alig tett egypár ezer lépést, oldalból megtámadták a poroszok. Az ellenséges tűz hatása megsemmisítő volt: a megrettent zászlóalj veszni hagyta zászlóját és parancsnokait is. A zászlót Nagy János hadnagy és a 60 éves Vojtek zászlótartó mentette meg ritka ügyességgel. Amikor ugyanis az a szakasz is szétzaladt, amelynél a zászló volt, Nagy hadnagy a zászló szövetét letépte s köpenye alá rejtette, a zászló rúdját pedig az öreg Vojtek a közeli gabonaföldön elásta. Nagy hadnagy a poroszok fogságába jutott, Königsbergbe

került és 10 héten át rejtegette a drága jelvényt. Mikor visszatért hadifogságából, dicsőséggel visszaadta ezredének. Méltó kitüntetés érte az ezredet akkor, amikor I. Ferenc József meleg szavakkal elismerte az ezrednek a hadjáratban tanúsított kiváló szolgálatát s az elveszett zászló helyébe a bécsi Burg palotaőrségének zászlóját adományozta neki.

Az újvidéki 6. gyalogezred a június 29-i königinhofi és a július 3-i königrätzi csatában vitézkedett. A königinhofi harcra szóló jelentések kiemelik, hogy mind a tisztek, mind a legénység kiváló vitézséggel és szívóssággal

Foto Máté.

Porosz és magyar huszárok összecsapása Zuckmantelnél.

védekezett az ütközet minden mozzanatában túlnyomó számú és gyorstüzelő fegyverekkel harcoló ellenség ellen. A königrätzi csatában az ezred nevéhez fűződik Cistowes helység elfoglalása. A felettes dandárparancsnok így ír a nagyszerű fegyvertényről: «A főtisztek, különösen a századosok viselkedését nem lehet kellőképpen magasztalni. Csak azt jegyzem meg, hogy a 6. számú Coronini-gyalogezred századparancsnokai közül a königinhofi ütközetben 18, a königrätzi csatában pedig 14 százados esett el vagy sebesült meg. Az ezred legénysége mindvégig bátran és kitartóan harcolt.»

A komáromi 12. gyalogezred Schweinschädelnél és a königrätzi csatában harcolt. Az utóbbi különösen a Swiep-erdőben és Maslowed mellett tüntette ki magát.

Délmagyarország egyik legrégebbi ezrede, a zombori 23. «Ajroldi» gyalogezred a trautenauai, rognitzi és königgrätzi csatákban tűnt ki. A trautenauai győzelmes ütközetben a zászlóaljnak nem törődtek a rájuk zúduló tűzzel, feszesen fejlődtek fel a harchoz, mintha csak a gyakorlótéren volnának. Az ezred századai a Radetzky-induló hangjai mellett oly ellenállhatatlan erővel rontottak az ellenségre, hogy a dandárparancsnok, a szemeláttára lejátszódott roham után ezt jelentette: «Minden katonaszívnek felemelő látvány volt az ezred mindent legázoló hősies rohama. Ilyen szép rohamot még életemben sohasem láttam.»

A losonci 25. gyalogezred a sziléziai határ felé vezető fontos vasútvonalat őrizte és csupán Tobitschau mellett került tűzbe.

A budapesti 32. gyalogezred június 28-án Skalitcz alatt került először tűzbe. A königgrätzi csatában különösen a Swiep-erdő birtokáért vívott véres küzdelemben tűnt ki. Amikor végre a poroszok túlereje győzött, az ide-oda hullámló rettenetes erdei harcban az ezred 1. zászlóalja a szó szoros értelmében az utolsó emberig harcképtelenné vált, mert két főhadnagya és 39 katonája hadifogságba jutott, a többi pedig elesett vagy megsebesült. A zászlóaljból egyesegyedül egy százados maradt meg a küzdelem végén!

A híressé vált «Swiep Wald» birtokáért vívott harc részleteiről ezt írják az ezred történetében:

«A vitéz katonáknak ezrei estek el makacs küzdelemben. Osztrákok és poroszok váltakozva jutottak birtokába ennek a vértől áztatott helynek. Mind a porosz, mind az osztrák zászlóaljnak szerteszét foszlottak; mind a két fél osztályai gyakran egymás mellett haladtak el és összekeveredten küzdöttek egymással. A zászlóaljat alighogy beosztották a dandárba, máris az erdő megtámadására rendelték. Jelentéktelen tűzharc után rohammal elfoglalta az erdő szegélyét és előre is jutott az első nagyobb tisztásig. Itt, rövid tűzharc után, a zászlóalj bravúrosan rárohant a poroszokra, akiknek az erdő sűrűjéből intézett rettenetes gyorstüze borzalmasan visszhangzott. A «Hurrá» kiáltással zárt rendben támadó századok élén rohanó zászlóaljparancsnok ellenséges golyótól találva összeesett. De sem ez, sem a mindent leterítő golyók zápora nem bírta megállítani az elszánt zászlóalj támadását. A megritkított sorok egy pillanat alatt szuronyszegezve nyomultak a poroszok közé és visszaszorították őket. A további előnyomulás folyamán azonban a zászlóalj rendtelenségbe jutott, mivel az 51. gyalogezred, amelynek sorait a poroszoknak közvetlen közelből leadott sortüze megrettentette, tökéletesen felbomlottan visszaözlöött. Ettől a pillanattól kezdve megszűnt a harc vezetésének lehetősége. Bár a zászlóalj nagyobb része sorakozott, az osztályok mégis el-elszakadtak egymástól, egyrészt mert a sűrű erdőben mozogni alig lehetett, másrészt mivel minduntalan más és más csapatokkal keveredtek össze. A tájékozódás megszűnt, senki sem tudta, hogy merre forduljon, az egyik helyen a mieink ejtettek foglyokat, a másikon pedig a porosz gyalogosok fogták el az elszakadt osztrák katonákat; közben mindenfelől sűrű egymás-

utánban lövések dördültek el, a sebesültek jajveszékelték, a halálra váltak pedig hörögtek. Végre a poroszok túlereje győzött, mikor három irányból friss erőkkel nyomultak be az erdőbe. Ebben a rettenetes összevisszaságban a zászlóalj tisztjeinek és legénységének többsége elesett. Csakis egy holtra fáradt, kicsiny, zárt osztag maradt meg, az Andreánszky és Magistris főhadnagyoktól vezetett 39 katona, akik, nem bírván használni megázott lövészerüket, az erdő egyik tisztásán egy porosz huszárszázad fogságába jutottak. A zászlóaljból egyesegyedül Husza százados menekült meg ép bőrrel.»

Foto Máté.

A 64. gyalogezred hősie magatartása a biskupitzi ütközetben.

Az aradi 33. gyalogezred Münchengrätznél és Jicinnél harcolt, majd a königgrätzi csatában a chlumi magaslaton vérzett. A csatát követő visszavonulásnál Morvaországban még Roketnitz mellett is harcba került.

A kassai 34. gyalogezred a június 26-án vívott podoli éjjeli harcban a poroszokat a faluból kiverte. Ezután az ellenség már nem is próbálkozott újabb kézitusába elegyedni a vitéz abaúji és borsodi legényekkel, hanem az utcákat olyan tűzzel árasztotta el, hogy a falut elfoglaló zászlóalj a községet kénytelen volt kiűriteni. Ez a jelenet kézzelfogható bizonyítéka, hogy csapatainkat nem a nagyobb vitézség, nem a verekedésben való nagyobb kitartás és hősiesség verte le, hanem a nekik még akkor ismeretlen gyorstüzelő puska nagyobb és gyorsabb lövőképessége, amellyel szemben a személyes bátorság

és a haláltmegvető hősiesség hasztalan volt. Az ezred azután Jičinnél és a königgrätzi csatában Chlumnál és Rožberitznél tűnt ki különösen. A rožberitzi küzdelemben, amely mindössze húsz percig tartott, az ezred 31 tisztet és 1555 embert veszített! Ez a szám is ékesen hirdeti ennek a felvidéki ezrednek önfeláldozó hősiességét.

Nem kevesebb vitézséggel harcolta végig a hadjáratot a nagyváradi 37. gyalogezred, amelynek ezredtulajdonosa akkor már József főherceg lovassági tábornok volt, aki ebben a hadjáratban mint dandárparancsnok maga is vitézül vezette csapatait. A schweinschädeli csatában az ezred háromszoros túlerő négyszeri támadását verte vissza. Erről a napról valóban megkapó leírást olvasunk az ezred történetében. A schweinschädeli legfontosabb házcsoportot, a majorságot, az ezred 1. zászlóalja tartotta igen derekasan. Amikor azonban az ellenséges túlerő miatt el kellett hagyni, a zászlóaljat visszavonulás közben erős ellenséges tűz árasztotta el. A zászló köré sereglett maroknyi csapat hőiesen védelmezte az ezred jelvényét, s mikor a zászlótartó halálos lövést kapott és a zászlóval együtt elterült a földön, a köréje seregülő emberek is sorra elesetek vagy megsebesültek. A sebesültek azonban nem adták fel a küzdelmet, hanem védekeztek és mindaddig viszonzták az ellenség tüzeit, amíg mindnyájan a földre hullottak s elpusztultak a zászló körül. Holttesteik halma borította el a szentelt jelvényt, amelyet a poroszok csakis a halottak eltakarítása után tudtak hatalmukba keríteni. Íme így testesítették meg ezek a hősök azt a katonai jelszót, hogy a zászló a sorakozásnak és egyesülésnek jelvénye, amely alatt győzni vagy halni kell! A königgrätzi csatában ugyanilyen elszántan és önfeláldozással harcolt az ezred. Azt a 2 arany, 6 nagyezüst és 39 kisezüst vitézségi érmet tehát, amit a hadjárat után az ezred soraiban szétosztottak, a József-bakák valóban megérdemelték.

Jellemző, hogy a XIX. században alig volt olyan ütközet vagy csata, amelyben ne vívtak volna elkeseredett véres harcokat egyik vagy másik ezred zászlója körül. A katonai hűség, kötelelességtudás s általában a katonai hivatás fogalmának ez a szent jelvénye hihetetlenül erős kapocs volt az ezred tagjai között és szinte megmagyarázhatatlan lelki tartalmat kölcsönözött az ezred harcainak. Ezt ne csodálja senki, mert ez nemcsak a kor szelleme volt, hanem az akkori, úgynevezett »rohamharcászat» elvében is gyökerezett. A magyar hűség és vitézség legönfeláldozóbb példáit a zászló védelme vagy megmentése körüli harcokban találjuk.

A kaposvári 44-es »Albrecht» gyalogezred két zászlóalja Königinhofnál és a königgrätzi csatában, főleg Lipa vidékén harcolt.

A szegedi 46. gyalogezred történetének lapjain ugyanazokat a hőstetteket találjuk, mint az ezred régebbi harcainak leírásaiban. A königgrätzi csatába 82 tiszttel és 2644 emberrel indult. A csatát követő napon azonban már csak 35 tisztje és 778 embere volt.

A vitézlő Bagossy-hajdúk utódai, a kolozsvári szürkehajtókás 51-es bakák, a hadjáratot bevezető kisebb ütközet után, a königgrätzi csatában a

legveszélyesebb ponton, a Swiep-erdőben a Rákóczi- és a Hunyadi-indulók hangjai mellett éljenzéssel rohamozták meg az erdőbe befészkelődött poroszokat. Minden előzetes tüzelés nélkül indultak rohamra és az erdő nagy részéből ki is verték a poroszokat. De győzelmükért nagy árat kellett fizetni, mert a hihetetlenül vakmerő rohamban az ellenség gyorsan tüzelő puskáinak tüzeiben a zászlóalj- és századparancsnokok, valamint a segédtisztek majdnem mind elesetek

A Lipa és Chlum körüli viadalnak különösen vitéz és önfeláldozó szívóssággal küzdő egyik részese a pécsi 52. gyalogezred volt. Amíg 3. zászlóalja

Foto Máté.

Magyar gyalogság visszaveri a porosz vértések rohamát.

Chlum falut rohanta meg hősieks elszántsággal, addig az ezred többi részei a Lipa melletti dombon vívtak elkeseredett küzdelmet. Ezekben a harcokban az ezred majdnem 1000 embert vesztett el.

Az egri 60. «Wasa» gyalogezred Wysokownál és Königrätznél harcolt és ugyancsak sokat vesztett. A leleményességnek kitűnő példáját adta Kristóf János őrmester a wysokowi ütközetben, amikor ezredparancsnoka több ízben fontos parancsokkal a harcoló zászlóaljakhoz küldte. Az egyik alkalommal belekerült az ütközet forgatagába és elvesztette fegyverét. De nem esett kétségbe, hanem odarohant egy sebesülten fekvő német altiszthez, kiragadta kezéből a puskát és még arra is rákényszerítette, hogy megismertesse vele a neki ismeretlen hátultöltő és gyorsan tüzelő puska szerkezetét és

használási módját. Mindez ellenséges tűzben történt! És amikor Kristóf mindent megtanult, felkapta a porosz altiszt fegyverét és lőszert és tüzelni kezdett az ellenségre.

A Swiep-erdőben dúló véres harcokban tűnt ki a temesvári 61. és testvérezrede, a marosvásárhelyi 62. gyalogezred. Mind a kettő egyforma színű, füzöld hajtókát viselt és egyforma lelkesedéssel és önfeláldozó bátorsággal harcolt az egész hadjárat alatt.

A 64. gyalogezred, amely abban az időben Déva vidékéről kapta legénységét, a königráti csata előtti küzdelmekben, majd ebben a nagy csatában is szerepelt. Felvonult a lamácsi ütközetbe is, de harcba már nem került. Egyike volt a legszebben kitüntetett ezredeknek, mert a hadjárat után 4 arany, 10 nagyezüst és 30 kisezüst érem díszítette Erdélyből származó hős legénységének mellét.

Az eperjesi 67. «Schmerling» gyalogezred Schweinschädel és Königrätz mellett harcolt. Az ezred József főherceg dandarához tartozott és ebben különös kitüntetés érte. Amikor ugyanis a königráti csatában az ezred parancsnoka, Müller ezredes, súlyosan sebesülve lováról lehanyatlott és esés közben kardját eltörte, a főherceg leoldotta saját kardját és emlékül az ezredesnek ajándékozta. Az ezredes utódai a kardot később az ezred múzeumának ajándékozták.

Az 1860-ban alakult szolnoki 68-as gyalogezred a hadjáratban először került tűzbe. A skalitzi ütközetben az ellenséges tűzérés igen megritkította sorait. De a valódi tűzkeresztségen a schweinschädeli csatában esett át, ahol József főherceg dandárának első vonalában harcolt igaz magyar vitézséggel. Később a Swiep-erdőben és Maslowed környékén vérzett, amikor is parancsnoka, gróf Bissingen ezredes, hősi halált halt.

Ugyancsak a königráti csatában esett át a tűzkeresztségen a székesfehérvári 69. gyalogezred.

A trencsényi 71. gyalogezred csupán a visszavonulást követő tobitschauer ütközetben szerepelt. De ebben, sajnos, igen sokat vesztett, mert nem kevesebb mint 8 tisztje és 215 embere elesett, 24 tisztje és 534 katonája pedig megsebesült. Az egyéni bátorság jellemző példáját mutatta a trencsénymegyei Jancsula József őrzetű, akit harc közben egy ligetben három porosz katona körülvett és megadásra szólított fel. Jancsula az egyik porost lelőtte, a másikat szuronyával leszúrta, a harmadiknak kezéből kikapta szuronyos puskáját és menekülésre kényszerítette.

A pozsonyi 72. gyalogezred, amely két évvel azelőtt már a dán hadjáratban is résztvett, 1866-ban a podoli éjjeli harcban, később Münchengrätz és Jičín, végül pedig Königrätz mellett harcolt. A podoli ütközetben az ezred 3. zászlóalja 36 óráig semmit sem evett, egész éjjel harcolt, másnap pedig minden pihenés nélkül estig előőrsi szolgálaton volt.

Amíg 1859-ben csak az Erdélyből kiegészülő 23. számú vadászzászlóalj volt az olasz hadszíntéren, addig most ezen a hadszíntéren már több magyar

eredetű vadászzászlóaljjal találkozunk. A régi közös hadsereg eme kiváló alakulatai számára azelőtt a monarchia egész területéről, de leginkább Ausztria alpesi és hegyes vidékeiről sorozták a legénységet. Így hát kevés volt köztük a magyar. 1866-ban azonban már négy olyan zászlóaljat találunk a hadrakelt sereg soraiban, amelyek közül egy horvát nemzetiségű volt, három pedig a szűkebb értelemben vett Magyarország területéről kapta legénységét. Ezek a következők voltak: a nagyszombati 28-as, a losonci 29-es és az eperjesi 32-es vadászzászlóalj. Formaruhájuk különbözött ugyan a gyalogságétól, de szívben és lélekben magyar hősök és magyar vitézek voltak, mint világhírű

A 6. magyar gyalogezred rohama a Swiep-erdő ellen.

Foto Máté.

régi magyar hajdú elődeik. Így a 28-asok a traute瑙i győzelem után vitéz és kitűnő viselkedésükkel előljáróik elismerésén kívül 1 nagy és 13 kisézüst vitézségi érmet kaptak, majd résztvettek a rognitz és königrätzi csatákban is. Ugyanezek a helyeken és még Jicin mellett küzdött a 29. zászlóalj. A legtöbb ütközetben és csatában azonban a felvidéki 32. vadászzászlóalj vett részt, amely ennél fogva legtöbbet veszített, főként a hűnerwasseri ütközetben.

A lovasságnak, mint rohamozó és karddal viaskodó fegyvernemnek igen nagy szerepe volt ebben a hadjáratban. De sajnos, vesztesége is nagy volt, ami ugyancsak a porosz gyalogság gyorsan tüzelő fegyverének volt természetes következménye. A Fővárosi Lapok 1866. évi egyik őszi számában Petheő Dénes tollából cikk jelent meg a magyar husárokról, amelyben

rezignációval állapítja meg a szerző, hogy a hadjáratban, sajnos, «a gyútús puská» (Zündnadelgewehr) még a huszárkardot is megcsúfolta!»

A 14 magyar huszárezred közül négy az olasz hadszíntéren harcolt, 10 a Benedek által vezetett északi hadsereg kötelékébe tartozott

Az erdélyi 2. számú huszárezred már a hadjáratot bevezető első felderítő csatározásokban is kitűnt és Jicin mellett gyönyörű rohamával széjjelvert egy erős ellenséges gyalogs csapatot. A königrátrzi csatában báró Edelsheim tábornok lovashadosztályában szerepelt s a délutáni órákban heves kézitusát vívott porosz ulánusokkal.

A bánáti eredetű 4-es huszárezred, amelyet a napoleoni háborúban Simonyi óbester vezetett, a hadjáratban sűrű és eredményes portyázásokkal tűnt ki. Szinte alig hihető, de a magyar huszár rettenthetetlenségére jellemző, hogy amikor az egyik éjjeli portyázás alkalmával Tóth Péter nevű közhuszár járőrétől elszakadt és hat porosz huszár fogta körül, addig és oly hevesen vagdalkozott jobbra és balra, míg kiszabadította magát, majd rátámadt ellenfeleire és visszakergette őket csapattestükig. A königrátrzi csatát követő visszavonulás alatt kerekedett harcokban az ezred önfeláldozóan viaskodott és merész visszacsapásaival lényegesen megkönnyítette a gyalogság zavartalan elvonulását.

Az 5. számú Radetzky-huszárezred, amely legénységét abban az időben Győr, Sopron vármegyékből és Nagykanizsa vidékéről kapta, a hadjáratnak majdnem valamennyi csatájában és ütközetében vitézül verekedett. Ez az ezred már a poroszok betörésének kezdetén, június 23-a és 26-a között, összeütközött az ellenséggel. A königrátrzi csatában a magyar huszár lélekjelenlétére jellemző következő kis epizód játszódott le. Tompa Jenő szakaszvezető kicsiny járőrével véletlenül olyan községhez ért, amelynek utcáiban ellenséges gyalogság pihent. A valóban vakmerő altiszt nem hökkent meg, hanem sarkantyúba kapta lovát, «Helyet!» kiáltással ráordított az utcán ácsorgó poroszokra s mint a szélvész átvágtatott a falun. A merész fellépésen elképedt poroszok csak akkor ocsúdtak fel meglepetésükből, amikor Tompa embereivel a faluból már kirobogott. Az utána küldött lövések már csak a levegőben ütöttek lyukat. Az ezredparancsnok simonyi és varsányi Simonyi Móric ezredes volt, akit I. Ferenc József az ezredével végrehajtott vitéz haditettei elismeréséül tábornokká léptetett elő a hadjárat után.

A Debrecen és Szatmár vidékéről sorozott hírneves 6-os Württemberg-huszárok a königrátrzi csatában s néhány kisebb csetepatéban vettek részt.

A somogy-baranyai délceg 7-es «Prinz von Preussen» huszárokat (a későbbi Vilmos-huszárok) Degenfeld Kristóf gróf ezredes vezette. Négy századuk József főherceg dandárjánál: kötelékében harcolt Schweinschädel és Königrätz mellett. A königrátrzi csatában egyik százada pompásan sikerült rohamával úgy meglepte az egyik porosz üteget, hogy ez kénytelen volt beszüntetni a tüzet. Sőt ennek a századnak egy járőre oly közel jutott Frigyes Vilmos porosz trónörököshöz, hogy ez kíséretével együtt az egyik porosz gárdaezred vonalai között volt kénytelen védelmet keresni.

A szegedi 8-as huszárok Jicinnél, Königrätznél és Saarnál forgatták kardjaikat, a dunántúli 9-es huszárezred (akkor Liechtenstein-, később Nádasdy-huszárok) verőcsei Pejacsevics Miklós gróf ezredes vezetése alatt Langenbrucknál, Jicinnél, Königrätznél, Hollabrunnál és Ulrichskirchennél mérték össze fegyvereiket az ellenséggel és 2 arany, 13 nagyezüst s 43 kisézüst vitézségi érmet érdemeltek ki.

A 10. huszárezred, amely abban az időben Budapest, Szolnok és Eger vidékéről kapta legénységét, Sichrow, Rochlitz, Königrätz és Mährisch-Budwitz mellett harcolt, s bár nem volt alkalma annyira kitüntetni magát, mint 1859-ben a magentai híres huszárrohamban, feladatait ebben a hadjáratban is megszokott magyar vitézségével hajtotta végre.

A 12-es «Haller» huszárezred a hadjáratban legelőször a königrätzti nagy csatában ütközött össze az ellenséggel, azután pedig kitűnt a morvaországi visszavonulás fedezésében Rokeititznél. Az egyik utóvédharcban történt, hogy Dániel Béla főhadnagy 15 emberből álló járőrével egy erős ellenséges osztagot a falu házai közé szorított be, ahonnan a gyalogosok a házak ablakaiból és ajtóiból ugyancsak hevesen tüzeltek a faluba berontó huszárokra, de nem sok eredménnyel. Ekkor Dániel főhadnagy erélyesen végrehajtott rohamával kézitusában kiverte a házak s falak között bujkáló poroszokat s közülük tizenkettőt foglyul ejtett.

A 14. huszárezred, amely Magyarország igen nagy területéről kapta legénységét, szentmiklósi és óvári Pongrácz Sándor ezredes vezetése alatt különösen a königrätzti csatában tűnt ki erélyesen és nagy lendülettel végrehajtott rohamával. Vitéz magatartásáért hét tiszt kapott kitüntetést, a legénység között pedig 1 arany, 6 nagyezüst és 21 kisézüst vitézségi érmet osztottak ki.

Ebben a hadjáratban az ellenséggel mérkőző csapatok fegyvernemei között már a tűzérségnél is találunk magyarhonos katonákat. Számuk nem volt nagy, mert a 12 tábori tűzérezred közül csupán háromban voltak magyarok.

Így a 3. tűzérezrednek a fele magyar volt és legénységét Nagykanizsa-Sopron vidékéről kapta; a 8. ezred háromötöd része Győr-Budapest-Székesfehérvár környékéről származott; a 12. ezred túlnyomó részben magyar volt, mert legénységét Bereg-, Heves-, Hajdu- és Bihar vármegyékből kapta. A tisztikar sorában azonban magyar névvel még nem találkozunk.

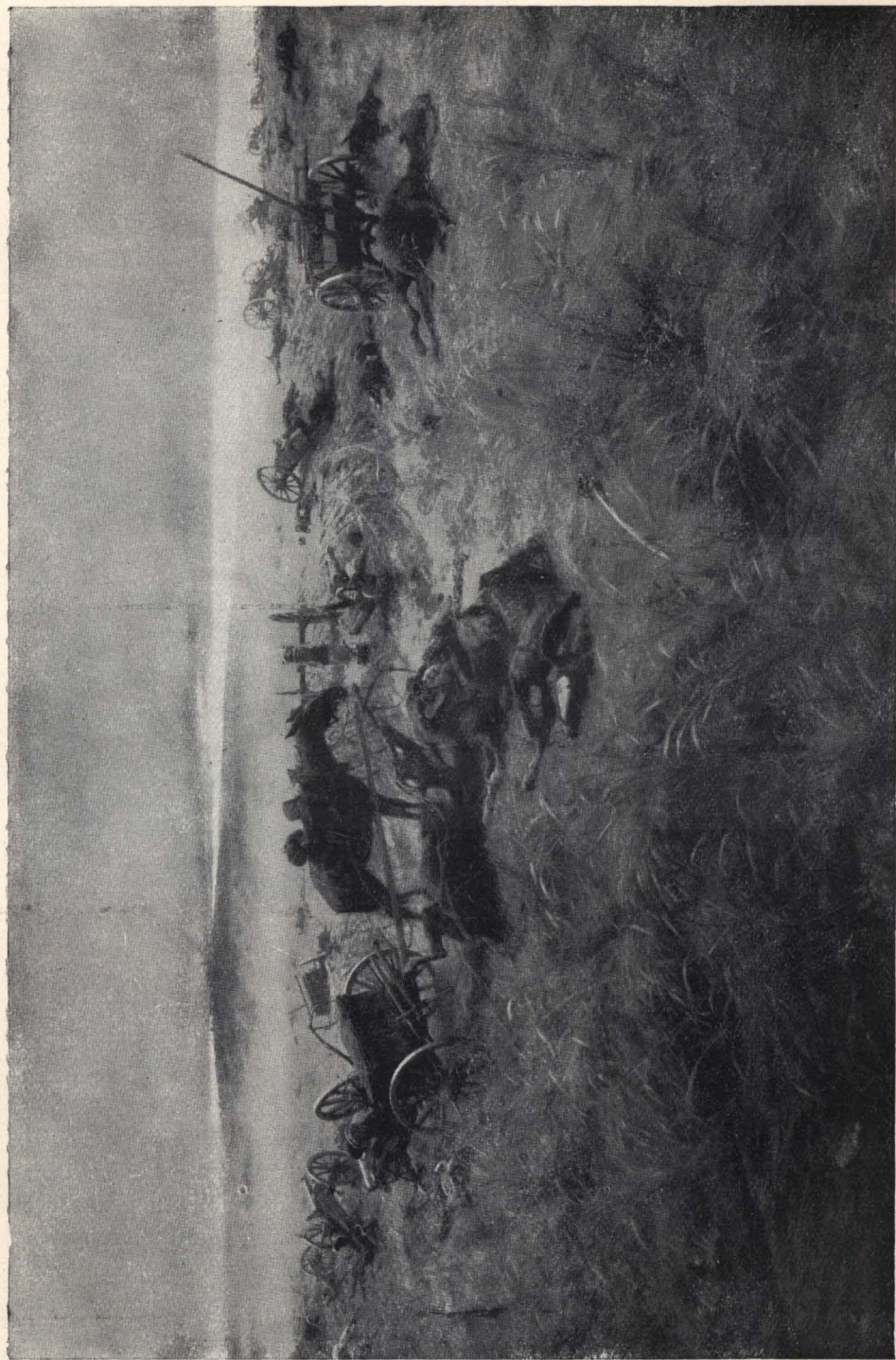
Hogy azonban ez a kevés magyar tűzér a megrázó végű königrätzti nagy csatában milyen derekasan megállotta helyét ágyúii mellett, az a kitüntetések szép számából látszik. És bár nem igen találunk olyan feljegyzéseket, amelyek félreérthetetlenül magyar tűzérek egyéni fegyvertényeiről emlékeznek meg, a königrätzti csatából a tűzérés hősí önfeláldozásának olyan magában álló magasztos példája maradt meg, amely fénykoszorúval övezi azt a magyar tűzérlegénységet, amely ágyúinak tövében pusztult el, utolsó lehelleltéig teljesített becsületes katonai munkájában. A magyar tűzérnek

ebben a cselekményben való részességét az osztrák hadtörténetírás eddigelé egyáltalában nem méltatta, hanem a maga számára kisajátította és fennen hirdette szóban, írásban és képes ábrázolásban, mint «osztrák» fegyvertényt, és nem akart tudomást szerezni arról, hogy bármely vitézi cselekmény végrehajtásánál nemcsak a vezetőt, a vezért illeti elismerés, hanem a csapatot, a legénységet, ebben az esetben pedig a magyar kezelő tüzéreket is!

Az úgynevezett «Holt üteg»-ről van szó, amely mint a 8. tüzérezred VII. számú lovagló-ütege, túlnyomó részben magyarokból állott. Ez az üteg a königräzti csatában von der Groeben Ágost százados parancsa alatt Chlum közelében helyezkedett el és tevékeny részt vett a délelőtti folyamán lezajlott harcok támogatásában. Ezalatt az üteg több mint 1000 lövést adott le. De a délutáni órákban váratlanul megjelent II. porosz hadsereg nemcsak Benedek tábornaszernagy jobbszárnyát karolta át, hanem délután $\frac{1}{3}$ óra tájban Chlum községet is elfoglalta. Ennek folytán itt küzdő seregrészünk, különösen pedig két ütegünk, válságos helyzetbe került és már-már teljesen el is veszett. Ekkor Groeben százados hősie lélekkel elhatározta, hogy ütegével feltartóztatja a porosz hadsereg előrenyomulását, bár jól tudta, hogy sem ő, sem ütege nem menekülhet meg. Szilárd meggyőződése volt, hogy önfeláldozása a két szomszédos üteget megmenti, időt ad a gyalogság visszavonulására és feltartóztatja a porosz seregnek legalább kis részét. Hirtelen elhatározással tüzet szüntetett, előreparancsolta az ágyúk fogatait, felmozdonyozott, nyolc ágyúját vágatva előrevitte az ellenség felé, majd a poroszok előrenyomuló rajvonalától csupán 200 lépésnyire hirtelen megállt, az ellenség gyorstüzezése közben ágyúit tűzvonalba állította és kartácsokat lövetett ki. Mindez pár perc alatt játszódott le. Bár Groeben ágyúi mindössze 10 kartácslövetést adhattak, ez elég volt ahhoz, hogy a poroszok összekeveredjenek; a közéjük rontó üteg vakmerőségétől megrettentek, soraik felbomlottak és előnyomulásuk megfeneklett! Ijedtségükből azonban csakhamar felocsúdtak és észrevették, hogy Groeben spártai hősiességre valló hadmozdulatát kis ütegével egyedül hajtotta végre és hogy háta mögött nem közelednek újabb erők. Ekkor, közvetlen közelből, oly tűzáradatot zúdítottak a maroknyi tüzércsapatra, hogy a tizedik kartácslövés után az ágyúk mellett már nem volt tiszt, aki a tüzet vezesse, és nem volt legénység, amely az ágyúkat kezelje. Mert Groeben százados és főhadnagya, akik lóhátról vezényelték a tüzet, elestek, hősi halált halt az üteg legénysége, 44 derék tüzér és a lovak is ott veszték. Az ütegből csupán egy alhadnagynak sikerült egyetlenegy ágyút megmentenie.

Groeben százados vakmerő tetteivel elérte célját, mert a vele szomszédos két ütegnek sikerült kiszabadulni a poroszok körülzárásából, a Chlum körül levő gyalogság visszavonulását pedig megkönnyítette. A vitéz századost halála után a Mária Terézia-rend lovagjainak sorába iktatták.

A chlumi magaslaton köemlék örökíti meg a «Holt üteg»-nek emlékét. De minden kőnél maradandóbb lesz ennek a derék, jórészt magyarokból álló

«Holt úteg» Königgätztnél.

tüzércsapatnak emlékezete, amelynek katonái éppúgy, mint Leonidas hősei a thermopylaei szorosban, utolsó emberig kitartottak, csupán azért, hogy bajtársaikat szorongatott helyzetükből kimentsék.

Az 1866-i csehországi hadjáratban résztvevő magyar katonák tetteinek leírását nem zárhatjuk le a nélkül, hogy meg ne emlékeznénk József királyi hercegről, a «Palatinus Jóská»-ról, a későbbi m. kir. honvédség első főparancsnokáról, aki ebben a hadjáratban mint dandár- és hadtestparancsnok vezette csapatait.

Császári-királyi ütegek tűzharca a königgrätzi csatában.

A királyi herceg már 12 éves korában belépett a fegyveres erőbe, még pedig a Palatinus-huszárezredbe, mint hadapród. Az esküt magyarul tette le. 1857-ben mint ezredes visszakerült Magyarországra, ahol előbb Sopronban, majd pedig az Alföld szívében, Kecskeméten és Félegyházán szolgált. Ebből az időből azt jegyzik fel róla, hogy «valóságos mentő angyala volt az üldözött és legtöbbször ok nélkül sanyargatott magyaroknak», később pedig igen értékes tagja lett a tábornoki karnak. Igazságos feljebbvaló, szigorú és pontos, de szolgálaton kívül előzőkeny és szíves bajtárs volt, aki a legénységet atyailag pártfogolta. Az 1866-i háborúban a 30. vadászszázaljból, az eperjesi 67-es, a szolnoki 68-as gyalogezredből, valamint egy ütegből álló dandárával a Festetics-hadtest kötelékében a cseh hadszíntérre került. Itt elsőbben is a schweinschädeli ütközetben szerepelt dandárával Steinmetz porosz tábor-

nok csapataival szemben. A königrátrzi csatában dandára Chlum és Maslowed között a csatavonal jobbszárnyán került harcba épp ott, ahol a porosz trónörökös átkaroló támadása folytán a leghevesebb, tehát igen nagy veszteségekkel is egybekötött harcok dúltak. Amikor azután a hadtestparancsnok, Festetics altábornagy bal lábát ellenséges ágyúgolyó leszakította, és utóda is megsebesült, József főherceg vette át a hadtest vezetését és ezzel igen súlyos harcok közben kénytelen volt meghátrálni és fedezte a mieink visszavonulását. Hogy milyen súlyosak voltak ezek a harcok, abból is kitűnik, hogy a hadtest vesztesége 8435 főre rúgott! Ennél többet csak az 1. osztrák-magyar hadtest veszített, még pedig 9599 embert. Ezekben a harcokban a főherceg személyes bátorságának többször igen fényes tanubizonyosságát adta. Öt lovat lőttek ki alóla, délelőtt 11 órakor pedig puska golyó megsebesítette. Arcát elborította a vér, de ő tovább is helyén maradt, vezette és lelkesítette katonáit és hiába kérelték kíséretének tagjai, este nyolc óráig személyesen vezette a harcot. Amikor pedig a visszavonulás alatt könnybe lábadt szemmel végigtekintett a csatatéren, amelyet elesett katonáinak holttestei borítottak, meghatottságtól remegő hangon csak ennyit tudott mondani: Szegény katonáim! A budai főhercegi palotában őrzik azt a két festményt, amelyek a főherceg személyes bátorságának bizonyítékai. Az egyik képen látható, amint Königrátrznél huszárjai élén a szemközt rohanó porosz vértések ellen intéz rohamot; a másik kép azt a jelenetet örökíti meg, amikor hadsegéde halva dől le mellette, előtte pedig egy lőporos szekér robban fel. A főherceg ekkor is hidegvérűen adta ki parancsait, szájában kurtaszárú tajtékpipájával.

VI. HARCOK A BALKÁNON.

(1869, 1878, 1882.)

1. Az 1869-i déldalmáciai felkelés.

Azok után a nagy hadjáratok után, amelyekben Ausztria és Magyarország haderői Európa nyugati felét keresztül-kasul megjárták, a mult század végén a Balkán-félszigetre is sor került, amikor a monarchia keleti politikája következtében ezen a hadszíntéren is fegyveres kézzel kellett fellépni.

Az első küzdelem az 1869-i déldalmáciai felkelés leverése volt.

Az 1867-i kiegyezés után Ausztria-Magyarország területén életbe lépett az általános hadkötelezettség. A monarchiához tartozó Dalmácia lakosságát azonban, tekintettel a különleges viszonyokra, csupán honvédelmi szolgálatra kötelezték. A tartomány független törzsei azonban még ezt a kötelezettséget sem akarták vállalni és amikor 1869 szeptember közepén a zárai helytartóság a bennszülötteknek megtiltotta a lőpor vásárlását, az elégedetlenek 50-60 főből álló kisebb fegyveres felkelő csoportokba verődtek és nyíltan

fellázadtak. A lázadás elfojtására a cattarói öböl körül elhelyezett csapatok nem voltak elegendők, tehát a közös hadügyminisztérium október havában mintegy 7000 főből álló expedíciós hadosztályt állított össze, amelynek egyharmad része a Dalmáciában állomásozó magyar ezredekéből került ki. A guerrilla harcot folytató felkelők október 7-én kezdték meg a támadást; a risanói kordonvonalban elhelyezett somogyi 44-es gyalogezred egyik osztagát megtámadták. Ez az osztag Szücs József százados parancsnoksága alatt Ledenice vidékén szívósan védekezett. A következő hetekben a nagykanizsai 48-as

Törbeccalt magyar huszárok viaskodása Maglajnál.

és a pécsi 52. gyalogezred osztagai szintén harcba léptek, de önfeláldozó magatartásukkal sem tudták a felkelést elfojtani, úgyhogy a kezdetben csak egy dandárból álló haderő idővel egész hadtestté növekedett és mégsem tudta legyűrni a felkelők mindenütt fel-felbukkanó osztagait. Végre a bekövetkezett kemény tél megbénította a hadműveleteket. 1870 elején a tartomány ideiglenes békéjét nem a fegyveres győzelem hozta meg, hanem a bécsi kormányának az az ügyes intézkedése, hogy a lakosság körében kedvelt Rodich altábornagyot nevezte ki Dalmácia helytartójává, akinek sikerült elfogadható egyezményt kötnie.

A magyar csapatok a hadszíntér rendkívül nehéz terepén majdnem három hónapig tartó és leírhatatlan szenvedésekkel járó hálátlan ütközetekben állották

meg helyüket. A szenvedés, de egyúttal a dicsőség oroszlánrésze is a somogyi bakák nevéhez fűződik, akik az első naptól az utolsóig törhetetlen erővel küzdöttek és vitézségüknek sok kiváló jelét adták. A legénység bátor magatartásának elismeréséül ebben az évben 1 arany, 10 nagyezüst és 16 kisezüst vitézségi érmet osztottak szét. Hasonló elismerésben részesült a másik két magyar ezred legénysége is. A kitüntetést adományozó parancsok okirataiból láthatjuk, hogy ezek a derék magyar legények ugyanazokat a vitézi tetteket hajtották végre, mint elődeik a régebbi hadjáratokban s utódaik a világháborúban.

Utcai harc Szarajevóban.

2. Bosznia és Hercegovina megszállása.

A Balkán-félszigetnek a Szávától délre eső és a XV. század óta török uralom alá tartozó részeiben, Boszniában és Hercegovinában, a múlt század vége felé állandó zavargások és felkelések voltak, nemcsak a reformokra törekvő szultánok és a konzervatív bosnyák nemesség között keletkezett ellentétek miatt, hanem azért is, mert a mohamedán hitű úri osztály a lakosság keresztény rétegét mindjobban elnyomta. Ezek a felkelések a szomszédos Ausztria-Magyarország békés életét is veszélyeztették már. Ezenkívül nagy terhet róttak a monarchiára a tömegesen menekülő felkelők eltartási költségei is. És mivel az európai nagyhatalmak is attól féltek, hogy a boszniai

lázongások előbb-utóbb nagy balkáni háborút fognak előidézni, az 1878-ban egybegyűlt berlini kongresszus az osztrák-magyar monarchiát megbízta, hogy szállja meg Boszniát és Hercegovinát, teremtsen ott rendet és fegyverezze le a lázongókat.

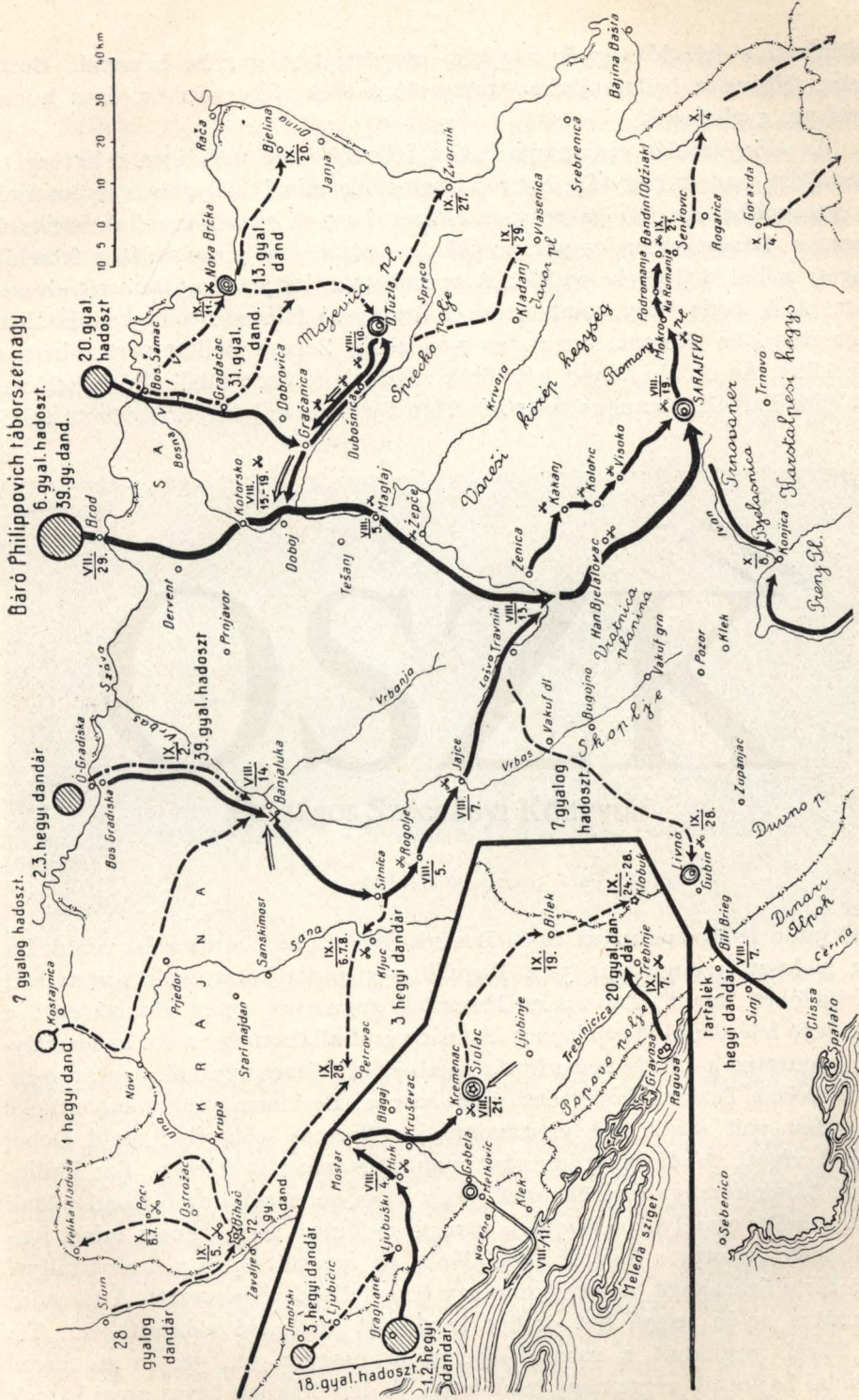
A meghatalmazás alapján Ausztria-Magyarország Philippovics József tábornagy parancsnoksága alatt a XIII. hadtestet és a 18. önálló hadosztályt rendelte ki a megszállás végrehajtására. A csapatok állománya 75,000 főre rúgott. A hadműveletek 1878 július 29-én kezdődtek meg azzal, hogy Philippovics csapatai átlépték a Szávát.

A karsztos, nehezen járható és élelemben szegény országok megszállása nem volt könnyű feladat, már csak azért sem, mert a megszálló csapatok sohasem tudhatták, milyen erős ellenséggel állanak szemben. A felfegyverzett bandákon kívül néhány zászlóalj török katonaság is szerepelt a küzdelemben. A felkelés szellemi irányítója a fanatikus Hadzsi Loja dervis volt. Az ellenállók a védelemre, rajtaütésekre és orvtámadásokra igen alkalmas szülőföldjüknek minden zegét-zugát jól ismerték és kegyetlen, kemény, véres harcokhoz szokott és minden keresztényt fanatikusán gyűlölő emberek voltak. Szilárd és tömör kötelékekben alig harcoltak, vonatokkal nem bírtak, rendezett utánpótlásuk nem volt, de a lakosság támogatta őket. Igen mozgékony, nehezen megközelíthető és leverhető ellenségnek bizonyultak, amely, ha kellett, szívós védelemre igen alkalmas helyeken többezerre rúgó tömegben is össze tudott verődni. A mieink katonai teljesítményeinek elbírálásánál pedig nem szabad figyelmen kívül hagynunk az igen nehéz térszíni viszonyokat, az utánpótlás, az élelmezés és az elhelyezés nehézségeit, valamint az időjárás mostohaságát. Az osztrák-magyar csapatok bevonulásának hírére a lázadás egész Boszniára és Hercegovinára szétterjedt, úgyhogy ezeknek jóformán egész férfilakossága, majdnem 90,000 fő, vívott a megszállás három hónapja alatt élethalál-harcot a monarchia rendes hadseregével.

Philippovics tábornagy hadereje július 29-én a járható utak mentén négy helyen hatolt be a fellázadt területre. A Szávát három hadosztály lépte át. A 7. hadosztály Kosztajnicánál és Gradiskánál tört be Vilmos württembergi herceg altábornagy parancsnoksága alatt. E hadosztályban találjuk a szegedi 46. és az 53. horvát gyalogezredet. A hadtest zöme, a Tegethoff altábornagy parancsa alatt álló 6. hadosztály, Bródnál kelt át a folyón és a Boszna völgyében Szarajevó felé nyomult előre. Ettől keletre Samacnál a 20. hadosztály nyomult elő Dolnja Tuzla felé gróf Szápáry László altábornagy alatt. A 6. hadosztályban menetelt a pécsi 52. és a kecskeméti 38. ezred; a 20. hadosztályban pedig a debreceni 39. és a temesvári 61. ezred, valamint két horvát gyalogezred. A hadtestparancsnokság alá rendelt felderítő lovasság egyik ezrede a cs. kir. debreceni 7. huszárezred volt.

Hercegovina megszállása a Dalmáciában összegyűjtött 18. hadosztály feladata volt. Ez báró Jovanovics István altábornagy vezetése alatt augusztus 1-én Vrgoracnál és Imoszkinál lépte át a határt és miután augusztus 4-én

Baró Philippovich tábornagy

Bosznia és Hercegovina megszállása 1878-ban.

Csitluknál a felkelők egyik nagyobb csoportját megverte, bevonult Mosztárba. Ehhez a hadosztályhoz tartozott a székesfehérvári 69. és a budapesti 32. gyalogezred.

Az előnyomulás első napjaiban a felkelők még nem igen fejtettek ki ellenállást, hanem hagyták, hogy hadseregünk minél mélyebben nyomuljon be országukba. Az első összecsapás áldozatai a 7-es huszárok voltak, akiknek Paczona István százados parancsnoksága alatt álló 5. századát a felkelők Maglaj mellett kelepcébe csalták. A század itt 2 tisztjét és 45 emberét elvesztette. A 6. hadosztály, mint főoszlop, Szarajevó felé való előnyomulásában augusztus 4-én Koszna, augusztus 7-én pedig Zepcse mellett verte vissza a felkelőket. Az utóbbi helyen két török zászlóalj és 8000 főből álló felkelőcsapat ellen harcolt, az augusztus 16-án Han Bjelovac és környékén vívott ütkö-

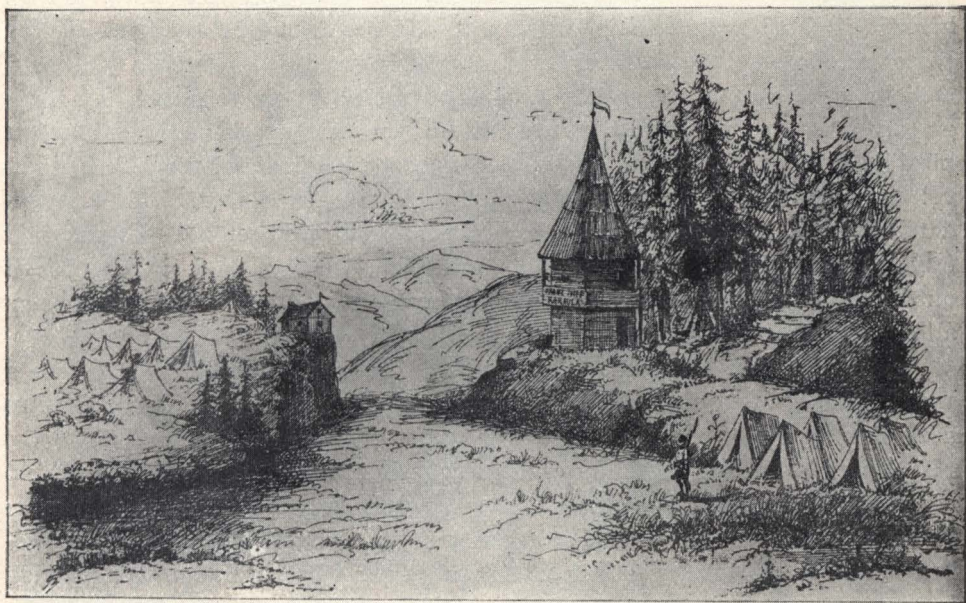
Foto Máté.

Szarajevó bevétele.

zetek után pedig augusztus 19-én Bosznia fővárosába, Szarajevóba vonult be. A 7. hadosztály augusztus 5-én Rogelje, 7-én pedig Jajca mellett verte szét a felkelőket, majd Travnikon keresztül augusztus 13-án csatlakozott a Szarajevó felé vonuló főoszlophoz. Szápáry gróf altábornagy a 20. hadosztállyal augusztus 4-én viasztörítette a felkelőket Gracsanicánál, azután 9-én, 10-én Dolnja Tuzlánál keveredett újból harcba. De innen a túlnyomó erő elől kénytelen volt észak felé visszavonulni a Sprecsa völgyébe, majd Doboj mellett vívott szívós véres harcokat augusztus második felében. Bár Philipovics tábornagy értesült arról, hogy a 20. hadosztály az ő főoszlopának háta mögött veszélyes helyzetben van, nem fordult meg, hanem mivel fontosabbnak tartotta a főváros elfoglalását, az egyesült 6. és 7. hadosztállyal körülfárta Szarajevót, amelyet mintegy 6000 felkelő védelmezett. A támadás augusztus 19-én reggel hat órakor kezdődött tűzérségi előkészítéssel. Tíz óra körül megindult a roham, amelyet a magyar 52., 38. és 46. ezred századai hajtottak végre nagy lendülettel. A déli órákban heves utcai harcok

arán kellett minden városrészt külön-külön leküzdeni, és így csak délután négy órakor tűzhatték ki a monarchia hadi lobogóját a város citadellájára.

Ezalatt Hercegovinában Jovanovics altábornagy Mosztar elfoglalása után dél felé fordult hadosztályával, hogy Metkovicsön és Stolacon át utat nyisson a tenger felé. A stolaci erősség körül vívott véres harcokban sokat szenvedett a budapesti 32. ezred, amelynek egyik százada Stolacba beszorult és 10 napig hőiesen védte magát, amíg segítség érkezett. Szeptember havában ez a hadosztály elfoglalta Bileket, a hónap utolsó napjaiban pedig a vidék legerősebb sziklavárát, Klobukot. Ezzel befejeződött Hercegovina meg-

Ferenc József őrház (karaula), a 37. magyar gyalogezred sátoztáborával a Romanja Planinán.

szállása és a hadosztály csapatai Konjicán keresztül szabadon közlekedhettek Szarajevóval.

Szarajevó elfoglalása azonban még nem jelentette egyúttal egész Bosznia birtokbavételét, mivel a Magyarország felé eső területen mindig újabb és újabb felkelő bandák veszélyeztették az ország belsejében működő sereg-részek összeköttetését a monarchiával. A hadvezetőség belátta, hogy a XIII. hadtest újabb feladatok megoldására nem lesz elég erős, mert még a Szarajevótól keletre és délre fekvő Szenkovics-Gorazda-Visegrad vidékét és Bosznia nyugati széleit is le kellene csendesítenie. Augusztus 21-én tehát mozgósították még a III., IV. és V. hadtesteket (körülbelül 50,000 embert). Ez az erő ugyan-csak Philippovics tábornagy parancsa alatt, a már Boszniában levő 13.

hadtesttel együtt, mint a «2. hadsereg» most már 160 zászlóaljból, 30 lovas-századból és 300 ágyúból állott. A IV. és V. hadtest szeptember 17-én lépte át a Szávát, hogy a Szápáry gróf parancsnoksága alatt felállított III. hadtesttel Dolnja Tuzla felé újból előnyomuljon. A IV. hadtest csapatai szeptember 17-én Brcska alól, 20-án a Maljevica Planináról elűzték az ellenséget, majd Dolnja Tuzlát, a hónap utolsó napjaiban pedig Zvornikot, Kladanjt és Vlasenicát foglalták el és ezzel összeköttetést létesítettek Szarajevó felé.

Közben Bosznia nyugati határszélein Rheinländer tábornok csapatai Pecsí és Bihács környékén, azután Kljucs vára alatt és végül Livnó alatt vívtak kemény harcokat, amik után ezt a területet is megszállották.

A megszállás utolsó harcaiban Tegethoff altábornagy és a württembergi herceg csapatai a Romanján harcoltak, míg az 1. hadosztály báró Vecsey József altábornagy vezetése alatt október 4-én Szenkovics-Bandin (Odziak) mellett vívta meg a megszállás egyik legnagyobb ütközetét, ahol ez a hadosztály, amelynek soraiban a nagyváradi 37. és a kecskeméti 38. ezred is küzdött, a felkelők zömét, több mint 7000 embert széjjelszórt. A hadműveletek utolsó idejében a horvátországi határ mentén a zágrábi 83. honvéddandár zászlóaljai is örködték és vívtak kisebb ütközeteket portyázásaik folyamán. Október havában a harci zaj végre elnémult és I. Ferenc József október 19-én Gödöllőn kelt hadparancsával elrendelte a 2. hadsereg békeállományba helyezését.

A három hónapig tartó hadjáratban a monarchia vesztesége összesen 150 tisztre és 4650 emberre rúgott. Ezekből elesett 36 tiszt, 832 altiszt és közember.

A fáradsalmakat, önfeláldozó bátorságot és rendkívüli szívósságot kívánó harcokból a magyar katonák bőségesen kivették részüket. Nem áll módunkban lépésről-lépésre követni a szereplő magyar csapatok és seregtestek tevékenységét és részletesen leírni vitézségüket. A változatokban igen gazdag küzdelmek sorozatából tehát csak néhány olyan különösen jellegzetes fegyvertényről emlékezhethetünk meg, amelyek a magyar katona vitézségének kimagaslóan szép bizonyítékai. De meg kell jegyeznünk, hogy ha a hadjárat hivatalos okmányaiban lapozgatunk, megállapítható, hogy mindenütt, ahol különösen kipróbált csapatokra volt szükség, a magyar ezredek állították sorompóba. Ha pedig sorra vesszük a megszállás nagyobb harcait, akkor láthatjuk meg csak igazán, hogy a magyar katona mindenütt ott járt és vitézkedett. Így az augusztus 9—10-i dolnja-tuzlai harcok egész súlya a debreceni 39. és a temesvári 61. ezred századainak vállain nyugodott; Dubosnicánál augusztus 11-én ugyancsak a temesvári 61. ezred és a 7-es huszárok, augusztus 13-án Gradacsnál a debreceni 39-esek, augusztus 15-én Kakanynál a 38. és 52., következő napon pedig Han Bjelovacnál a szegedi 46-os ezred harcolt. Ugyanezen a napon Stanicnál a 39-eseknek és 61-eseknek, a következő napon pedig Visokánál a 38-asoknak, a 48-asoknak és 52-eseknek osztagai verekedtek vitézül. Szarajevó bevételében döntő szerepet játszott a 38-as, 46-os és 52-es

ezred, szóval a Duna-Tisza-közi és dunántúli színmagyar legénység. Itt a 38. ezred vesztett legtöbbet, mert 12 közvitéze elesett, 4 tiszte és 24 főnyi legénysége megsebesült. A harc után szétszertottak a 38. ezredben 25, a 46. ezredben 79, az 52-esek között pedig 93 kitüntetést. Az augusztus 26-án vívott livnói véres küzdelemben az esztergomi 26. és a szegedi 46. ezred tűnt ki; Han Na Romanja mellett szeptember 3-án megint a 38-asok vitézkedtek; szeptember 4-én és 5-én Doboj vérrel áztatott földjén a 29-esek és 39-esek küzdöttek. Kemény harcokat vívott a 26. ezred szeptember 7-én

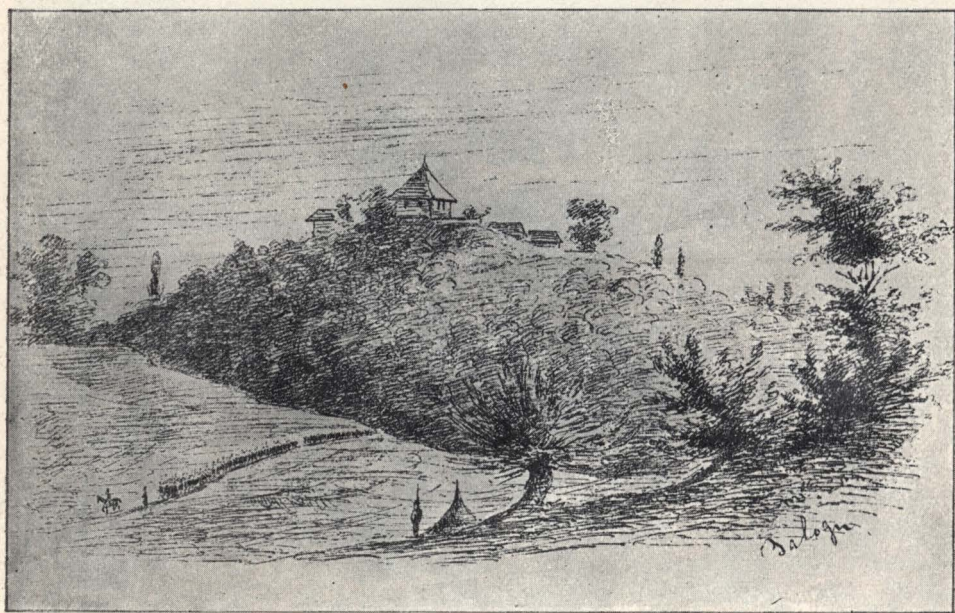

Élelmiszerszállító oszlopunkon rajtaütnek a bosnyák felkelők.

Kljucsnál. Ugyanezen a napon a zombori 23. ezred Bihács alatt harcolt, ahol az ezred soraiból 30 ember elesett, 11 tiszt és 155 legény megsebesült. A megszállás utolsó idejében érdemet szereztek, szeptember 17-én, Nova Brcskánál az egi 60., a szolnoki 68. gyalogezred és a 8-as huszárok; szeptember 18-án pedig újból Bihácsnál a 23-asok, 48-asok és 76-osok. A megszállás egyik legnagyobb csatájában, a szenkovics-bandini ütközetben, szeptember 21-én a nagyváradi 37. és a kecskeméti 38. gyalogezredek és a 7-es huszárok írták be dicsőséges nevüket a magyar hadtörténelem könyvébe. Szeptember 21-én Dolnja Tuzlánál újból a 23-asokkal és a 32-esekkel találkozunk; október 7-én Pecs mellett a 48-asok és a trencsényi 71-esek vitézkedtek. Az ütközet után a 48-asok 62 kitüntetést kaptak. A felkelés vezérét, Hadzsi Loját, aki Szarajevó

bevételénél megsebesült, a 37. ezred 5. százada fogta el október 2-án. Ez a körülmény lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy a felkelők ellenállása megtörjön.

Meg kell azonban emlitenünk, hogy a monarchia akkori hadsereg-szervezetének megfelelően, minden mozgósított ezred voltaképen két önálló, külön ezreddel vonult a harctérre, még pedig a sorezreddel és a tartalékezreddel, amelyek ugyanazt a számot viselték. A magyar katonák vitézségének felsorolásánál azonban felesleges megtenni ezt a megkülönböztetést, mert a két testvérezred mindenütt méltó volt egymáshoz a kato-

Török őrház (karaula) Derventnél. Az előtérben előnyomuló magyar gyalogság.

nai erényekben. Hogy csak egy példát említsünk, a soproni 76. gyalogezred tartalékezredében összesen 19 tisztet tüntettek ki, akik közül négyen vaskorona-rendet, heten katonai érdemkeresztet és nyolcan legfelsőbb dícsérő elismerést kaptak.

A zombori 23. gyalogezred kitüntetéseinek száma arányban áll veszteségével. Összesen 21 tisztjét és 53 legényét tüntették ki, míg elesett 2 tisztje, 42 embere, megsebesült 12 tisztje és 282 katonája.

A hercegovinai megszállásban résztvevő magyar csapatok is derekasan viselkedtek. Különösen ki kell emelnünk a budapesti 32. ezredet, amely a Stolac körüli eseményekben tűnt ki. Itt ugyanis a felkelők rendkívül szívósan védekeztek és augusztus 13-án Ravnicánál törbe csalták az ezred egyik századát és majdnem teljesen megsemmisítették. A Stolac-Kremenac melletti

augusztusi harcok után az ezred tisztjei és legénysége között 80 kitüntetést osztottak szét.

Azonban nemcsak a legénység és a csapattisztek soraiban találunk kiváló magyar katonákat, hanem a legfőbb parancsnokok között és ezek törzseinek soraiban is. Így gróf Szápáry altábornagy kitűnően vezette előbb hadosztályát, majd később hadtestét. Báró Vecsey mint hadosztályparancsnok, Nagy és Csikós tábornokok, valamint Villecz ezredes mint dandárparancs-

Utcai harc Banjalukában.

nok tűntek ki. A vezérkari tisztek sorából a kitüntetettek között találjuk Bolla Kálmán, Udvarnoky Gyula, Némethy Norbert és Thuránszky Péter neveit. Ki kell emelnünk a tartalékos tisztikart, amelynek tagjai ebben a hadjáratban legelőször szerepeltek és a tényleges tisztekkel valóban nemesen vetélkedtek igen nehéz szolgálatuk kifogástalan ellátásában. Ténykedéseik méltó megjutalmazásául az ő soraikban is igen szép számmal osztottak ki kitüntetések, még pedig magasabbrendűeket is, amelyeknek nagy jelentőségük volt abban az időben.

Igazán nehéz volna abból a számtalan fegyvertényből, amelyeknek szereplői magyar katonák voltak, néhány különösen említésreméltó jeletet vagy hőstettet kiragadni, mert az események során említett magyar ezredek ott, ahol a helyzet megkívánta, egyforma odaadással és vitézséggel

állták meg helyüket. Ha ezeknek az ezredeknek történeteit végiglapozzuk, arról is meggyőződhetünk, hogy a magyar bakák és huszárok vitézségét feljebbvalóik is kellően méltányolták. Büszkén mondhatjuk, hogy a megszállásban résztvevett magyar ezredek között aránylag több kitüntetést osztottak szét, mint a velük együtt küzdő osztrák ezredek között. Ezt a tényt külön is hangsúlyoznunk kell.

Az egyesek által véghez vitt kimagaslóbb fegyvertények a következők voltak.

A dubosnicai ütközetben, amikor a 61-es ezred 8. százada heves harcot vívott, a századparancsnok észrevette, hogy a felkelők egyik osztagát a vezér magasra emelt zöld selyem zászlóval kezében lóháton vezeti a tűzvonalba. Azt is meglátta, hogy lova halálos sebet kapott és összerogyott, maga alá

Az 52. magyar gyalogezred támadása
Visokánál.

temetve zászlós lovasát. A századparancsnok kérdésére, hogy ki meri elhozni a selyemzászlót, Szekulitz tizedes gondolkodás nélkül kiugrott a sorból és nem törődve az ellenség gyors tüzelésével, a megsebesült felkelő vezérhez rohant. Amikor pedig ez pisztolyát rásütötte, de golyója szerencsétlenül célt tévesztett, Szekulitz leszúrta a felkelő vezért és a század diadalkiáltásai közben hazahozta a zöld zászlót. Ugyanebben a csatában kapta meg az arany vitézségi érmet Ludmann László 39-es őrmester,

aki szakaszával oly ügyesen támadott, hogy az ellenségnek arcvonalunk háta felé irányított támadását elhárította és visszaverte. Bár felső combját átlőtték, tovább is a tűzvonalba maradt és sebeit csak az ütközet befejezte után kötöztette be. A 38. ezred feljegyzései ismételten megemlítik a többször megsebesült Markó Pál őrmester nevét, aki egy ízben arany vitézségi érmet kapott, Szarajevó bevétele után pedig, egy lelkes osztrák hazafi által a legvitézebb katona számára felajánlott 1000 forintos pénzjutalmat is megkapta. Az esztergomi 26. gyalogezred Dániel József nevű őrmestere az egyik ütközetben kiszabadította bajbakerült szakaszát főhadnagyával együtt úgy, hogy az ellenséget rohammal széjjelverte és egy falut is elfoglalt, a túlerő nyomásának pedig csak akkor engedett, amikor már az összes sebesülteket hátravitette. Nova-Brcskánál Lukácsi István 26-os őrmester 12 emberrel rohammal elfoglalta az egyik hegycsúcson épített elleneséges erődházat és addig védelmezte a túlerővel szemben, amíg százada odaérkezett. Ennek az erődháznak birtoka az ütközet későbbi folyamára

döntő súlyú volt. A Stolac körüli harcok arany vitézségi éremmel kitüntetett egyik hőse Mihalcsics György, a háború tartamára tiszthelyettessé kinevezett 32-es őrmester volt (később honvédtábornok lett). Amikor a stolaci erődbe beszorított 32-esek válságos helyzetbe kerültek, élelmiszerkészletük és vizük elfogyott, Mihalcsics török katonának öltözködve, éjjel kilopózkodott a várból, igen nagy veszedelmek között átosont a felkelők és a mieink csata- és előőrs vonalán, Crniciben jelentkezett és átadta a Stolacba zárt 32-es zászlóalj parancsnokának jelentését, amely a védőőrség szorongatott helyzetét ecsetelte és gyors segítséget kért. Nagy Mihály 7. huszárezredbeli közvitéz a szenkovics-

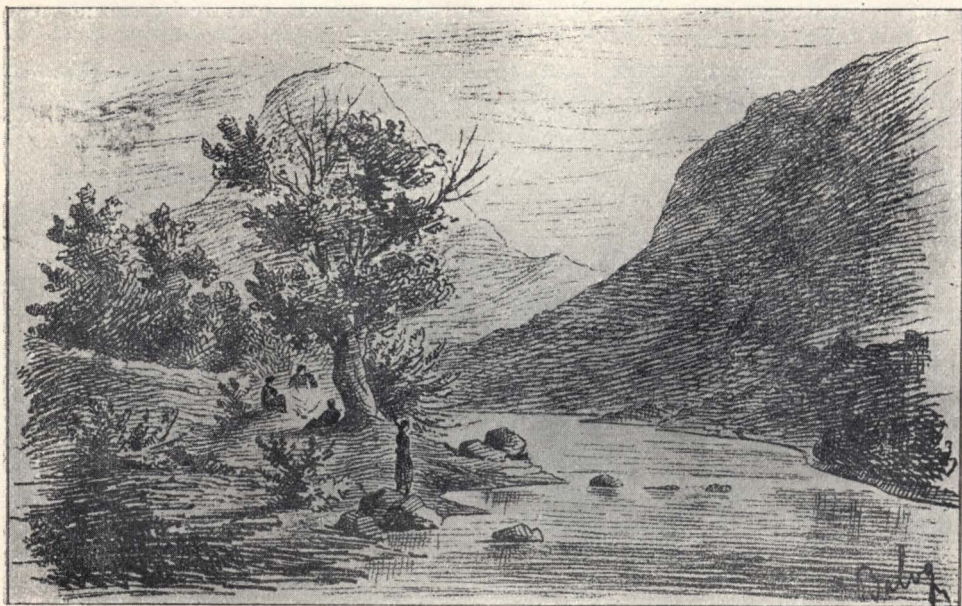

Maglaj a Boszna folyó partján.

bandini ütközetben lóháton fontos parancsot vitt a tűzvonalba, de lova a nehéz terepen annyira kimerült, hogy nem tudott visszatérni. Lefeküdt tehát a 37. gyalogezred rajvonalába, puskát és löszert kért szomszédjaitól és az egész ütközetet bátran végigharcolta a bakák soraiban. Az október 7-én Pecs mellett vívott véres ütközetben a 76. gyalogezred egyik századának harc vonala előtt magas és sűrű kukoricás terület el. A rajvonal a kukoricás előtt megtorpant s nem igen akart abba benyomulni. Ekkor Szabó Sándor közember előreugrott és társai felé így kiáltott: «Mit féltek? Most mutassuk meg, hogy magyarok vagyunk!» És magasra emelt puskával elsőnek rohant be a kukoricásba. Erre a rajvonal szó nélkül követte.

A megszállás után a katonai Mária Terézia-rend káptalanja összesen öt magasabb rendfokozatú tisztet tartott érdemesnek arra, hogy a Mária

Terézia-rend jelvényeivel kitüntessék őket. Közülük kettő, Philippovics tábornagy (aki a rend parancsnoki keresztjét kapta) és Joanovics altábornagy, a magyar-horvát katonai határőrvidékről származott. Kettő pedig, Szápáry László gróf és Vecsey József báró altábornagy, előkelő magyar családok sarja volt; az ötödik Pittel Henrik báró, osztrák származású volt, de magas kitüntetését mint a magyar 38. gyalogezred parancsnoka érdemelte ki az ezreddel végrehajtott kiváló hadműveleteiért.

A 37. magyar gyalogezred tábori őrse a Lim folyónál.

3. Az 1882-i hercegovinai felkelés.

Bosznia és Hercegovina megszállása után csak rövid ideig maradt békében ez a harcias törzsektől lakott terület. A «svábák» uralmát gyűlölő lakosság elégedetlensége és a reájuk kényszerített véderőtörvény intézkedései miatt támadt gyűlölet egy-két évig lappangott, majd 1881 második felében nyílt fegyveres ellenállásban robbant ki Hercegovinában, Dalmáciában és Boszniának az előbbiekkal határos vidékein. Ez a felkelés sokkal nagyobb arányú volt, mint az 1869-i és a felkelők, akik sok katonai dolgot elsajátítottak az 1878-i megszállás harcaiban és az akkori zűrzavarban magukhoz kapartott fegyverekkel és lőszerezettel bőségesebben fel voltak szerelve, oly nagy ellenállást fejtettek ki, hogy a hadvezetőség nemcsak az összes hercegovinai és dalmáciai csapatokat, hanem még a boszniai csapatok egy részét is kénytelen volt ellenük indítani.

A harc 1882 január 10. és 11-én kezdődött meg azzal, hogy egy erős felkelő-csoport az uloki csendőrkaszárnyát körüljárta. Benne Radakovics Miklós őrmester 30 órán keresztül védekezett. Ezután Trebinje, Focsa és Kalinovik közelében, majd a Krivosjében és a zsupai kerületekben is fellázadt a lakosság és majdnem félétven át szívós és véres küzdelmet folytatott. De hadvezetőségünk, az elmúlt évek tapasztalata alapján, most már oly körültekintéssel és oly nagyszámú sereggel vitette végbe a hadműveleteket, hogy a felkelők zömét április végéig leküzdötte és montenegrói területre szorította. Május és június havában végleg leverték a még itt-ott ellenálló bandákat. A harcok folyamán, kisebb és nagyobb erőikkel, összecsapások voltak Glavaticsevó-

A Mollinary magyar gyalogezred tűzharca Sebine mellett.

nál, Kruscicánál, Bródnál, a Humics Karaulánál, Trnovónál, Budanjnál, Maljeva Ravannál, Cervanj-Klanacnál stb.

A felkelők leverésére kirendelt hadtestbe tartoztak: a komáromi 12., a karánsebesi 43., a gyulafehérvári 51., a marosvásárhelyi 62., az ungvári 66., az eperjesi 67. és a trencsényi 71. gyalogezred, a budapesti 24. vadászszázalaj és néhány magyar tüzérüteg. Mindezeknek az alakulatoknak magyar tisztikara és legénysége a magyar katona tradíciójához híven, ebben a hadi vállalatban is derekasan megtette kötelességét.

Az egykorú kimutatások adataiból kitűnik, hogy a magyar ezredek katonái között kiosztott kitüntetések száma éppúgy, mint az 1878-i boszniai harcok után, itt is ugyanannyi, sőt jóval több, mint az osztrák ezredeké. Az eperjesi 67. gyalogezredben 3 tisztt, 13 altisztt és közlegény kapott dícséretet, 4 tisztt hadi kitüntetést, 16 altisztt és közlegény pedig vitézségi érmet. Az utóbbiak között Sibalszky Sándor hadapródtiszthelyettes nevét is olvashatjuk, aki e rövid idő alatt mind a két ezüst vitézségi érmet megkapta. A karánsebesi 43. gyalogezrednek 11 tiszttjét és 24 legényét tüntették ki.

VII. A VILÁGHÁBORÚ.

Az 1914 derekától 1918 végéig terjedő istenítéleti viaskodásban, amelyet az emberiség történetében «világháború»-nak neveznek, a magyar nemzet emberben és anyagban mérhetetlen áldozatokat hozott. Ezer évre terjedő európai multja folyamán sohasem volt ilyen nagyarányú életre-halálra szóló döntő küzdelme. Mert nemcsak a katonának kellett vérezni fegyverrel a kezében, hanem mindkét nembeli meglett embereknek, az aggoknak és a csecsemőknek is át kellett szenvedniök a gazdasági háború szörnyű nélkülözéseit. Az itthon maradt épkez láb emberek a gyárakban és a hadsereg fenntartására, az élő erők istápolására és a holt erők előteremtésére hivatott megszámlálhatatlan mennyiségű intézményeknél verejtékezve dolgoztak és éheztek! Kivették részüket a nemzet fiai a munkából akkor is, amikor a technikusok és a feltalálók mérközése megkezdődött, amikor a mechanika, geometria, fizika, kémia, meteorológia a végső győzelemért küzdött. Ezek a katonák hónapok alatt évek, sőt évtizedek békemunkáját végezték el s utat nyitottak a haditechnika sohasem remélt nagyarányú fejlődésének.

Kint, a csatatereken, a katonák pokoli eszközökkel támadtak egymásra; olyan ágyúóriásokkal, amelyek tonnányi súlyú lövedékeket hájítottak 14,5 kilométer távolságra, ahol ezek a szörnyű gyártmányok 12 méter mély tölcseért vágtak és robbanásukkor 16,000 darabra szakadtak szét, becsapódásuk elevenereje pedig megfelelt 5,5 millió puskából kilőtt gyalogsági lövedék energiájának! Azután gépfegyverekkel, ágyúkkal és roppant nagyságú bombákkal felszerelt repülőgépekkel, mindent legázoló idomtalan vas szörnyetegekkel, tankokkal, idegörlően kattogó és az embereket valósággal kaszáló géppuskákkal, borzalmas lángvetőkkel, mérgező és fojtó gázokkal, valamint ősi fegyverekkel: késekkel, fokosokkal, kövekkel támadtak egymásra. Amikor pedig megszűnt a mozgó háború, Európában 2800 kilométer hosszú vonalon kerekedett állásharc. Az egyes arcvonalakon többszörös övezetben olyan várszerű védővonalak keletkeztek, amelyekben itt-ott roppant mennyiségű anyag felhasználásával valóságos földalatti emeletes városok épültek.

A rettenetes felfordulásban a magyar katona megint rendíthetetlenül küzdött a világ minden táján, és pedig nemcsak a szárazföldön, a nyílt, a mozgó háborúban, hanem a tengeren és a levegőben, valamint az árokharcban is. A magyar katona eljutott olyan helyekre, ahol azelőtt, ezer év folyamán, sohasem járt. Szilárdan állott azokban a rettenetes csatákban, amelyek heteken és hónapokon át viharzottak. A szabad ég alatt hónapokon át eltűrte a szélsőséges időjárást, a mocsarak egészségtelen kigőzölgését, undok legyek és gyilkos szúnyogok milliárdjainak zaklatását; étlen-szomjan volt napokon át, mezítláb járt az Alpesek gleccserein, verejtékezve taposta Keletgalícia, Lengyelország, Volhinia, a Szinai-félsziget, Palesztina és Perzsia homokpusztáit, és összeszorított fogakkal, bámulatraméltó módon szenvedett évekre terjedő hadifogságában.

Huszárroham. (Vágó Pál festménye.)

Foto Máté.

Sajnos, a magyar katonának ebben a borzalmas küzdelemben való részvételét és magatartását ma még nem világíthatjuk meg kellőképpen, mert az 1918-i összeomlás óta eltelt időszak parányinak bizonyult az adatok összehordására és feldolgozására. Így hát csak egyes kiragadott, de szemléltető és jellemző példákkal szolgálhatunk.

A Magyar Szent Korona országainak területéről a világháború folyamán 3.382,000 ember vonult be katonai szolgálattételre; ezenkívül a hadsereg céljait szolgáló üzemekben, bányákban és egyéb alkalmazásokban, népfelkelői kötelezettség alapján, még további 800,000 embert foglalkoztattak. A fegyveres erőhöz került magyarok minden fegyvernemnél szolgáltak. A közös hadsereg Magyarországról kiegészített része 19 gyalogezreddel, 3 tábori vadászászlóaljjal, 1 kerékpároszászlóaljjal, 3 határőrvadászzászlóaljjal, 6 kisebb gyalog osztaggal, 12 tábori tüzérezreddel, 4 lovagló tüzérosztályból kialakult 4 lovagló tüzérezreddel, 1 nehéz lovagló tüzérosztállyal, 18 nehéz tábori tüzérezreddel, 1 hegyi tüzérezreddel, 19 hegyi tüzérosztállyal, 15 árkászászlóaljjal és a kisebb, legtöbbször századnagyságú különleges alakulásokkal gyarapodott. A honvédségnél 16 új gyalogezred, 1 önálló zászlóalj, 16 új tábori tüzérezred, 12 nehéz tábori tüzérezred, 1 lovagló tüzérosztály és 12 hegyi tüzérosztály alakult. A népfelkelés alakulásai voltak: 32 gyalogezred, 10 huszárosztály és körülbelül 160 hadtápzászlóalj. A csendőrség is hadi szolgálatot teljesített, és pedig önálló zászlóaljakban, századokban és szakaszokban.

Amidőn Galíciának nagy része, továbbá Bukovina az oroszok kezére került és az ezek területéről kiegészített osztrák csapatok nem voltak elláthatók elegendő pótlásokkal, 1915 elején, körülbelül 50,000 magyarhonos katonát adott Magyarország osztrák csapatok kiegészítésére.

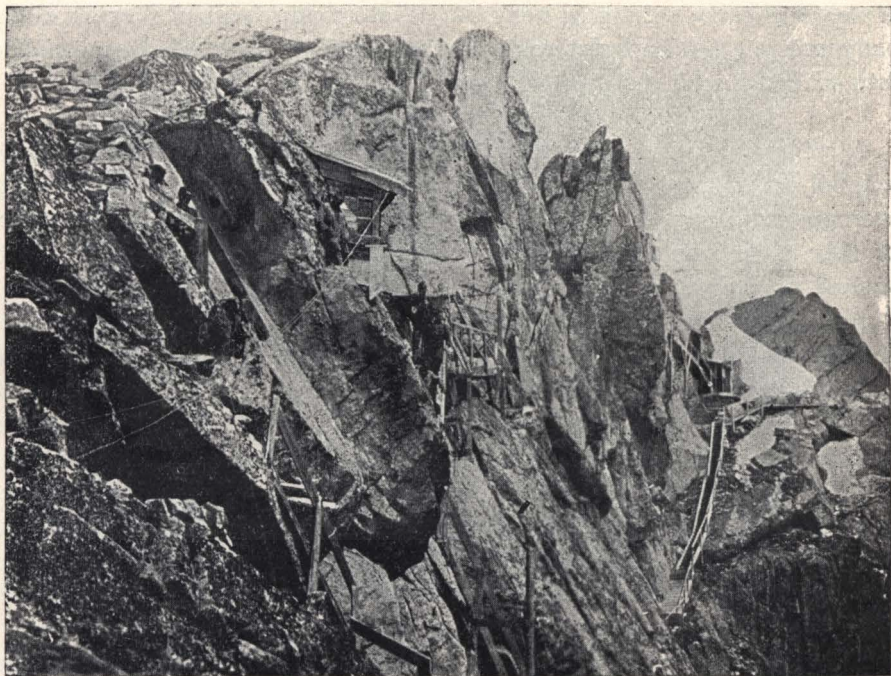
A palesztinai és szinai hadszíntéren a monarchia egyik tábori tarackos ütege magyarhonos legénységből állott.

Arra a nagy népvándorlásra, amely a mozgósításkor és a háború folyamán idehaza végbement, például szolgál a budapesti cs. és k. 32. gyalogezred története. Pótzászlóaljához bevonult 100,000 ember; a pótzászlóalj ezenkívül idegen csapatokhoz irányított 266,552 egyént; hadifogságból hazatért 62,500 fő; több mint 120,000 embernek adtak ki ruházatot, lábbelit és felszerelést; a pótzászlóalj 1914 július 1-től 1918 június 30-ig 1.296,036 élelmiadagot utalt ki; a harctérre küldött menetzászlóaljak száma 42 volt (kereken 42,000 fő); a legénység összesen 5811 kitüntetést kapott; az ezred legénységből elesett, eltűnt és meghalt 8494 fő.

A monarchia anyagfogyasztása is elképesztő arányokat mutat. A fegyveres erő 17,000 ágyúcsövet és körülbelül 79 millió lövedéket használt el; a tönkrement lövegtalpak száma pedig 10,500-ra rúgott. A katonai intézetek és a háborús iparra átalakított polgári üzemek óriási teljesítményét mutatja,

hogy a háború alatt 10,069 ágyúcső, 10,363 lövegtalp, 5500 csőbélés és körülbelül 80 millió ágyúlövedék készült, ami fényesen mutatja a monarchia hadiiparának teljesítőképességét.

A hatodik isonzói csatában 628 ágyúnk 263,762, a 10-ik csatában 1293 ágyúnk 1.651,987, a 11-ikben pedig 1491 ágyúnk 1.880,000 lövedéket lőtt ki. A 7-ik isonzói csatában a gyalogság 3.394,250, naponként 678,850, tehát egy gyalogos 32, egy géppuska pedig naponként 1550 töltényt lőtt ki. A védővonalak megerősítésére szolgáló anyagok mennyiségének csak egy példáját említjük fel. A cs. és k. VII. hadtest a 3. és 4. isonzói csatákban a következő

Osztrák-magyar állások az olasz harctéren az Adamello hegycsoportban.

anyagokat használta fel: 6 vagon szegesdrótot, 10 vagon akadályelemet, 20 vagon dróthálót spanyolbakok készítéséhez, 30 vagon spanyol lovas, 21,000 drb lábhorogakadályt, 32 aknavetőgépet, 9 lángvetőt, 10,375 akna-töltényt, 500 gyújtóaknát, 1000 búzaknát, 42,530 kézigránátot, 1150 kg chloratot, 10,000 drb robbantógyutacsot, 19,150 drb gyújtóhévelyt, 2350 gombolyag gyújtózsínort, 31,400 drb világítótöltényt, 20,000 drb világító-rakétát, 75 pisztolyt világítótöltények kilövéséhez, 175 lámpát, 500 kg ekra-zitot, 1100 kombinált töltényt, 7800 egyéb töltényt, 57,100 kg robbantó-gyutacsot robbantásokhoz, 3840 liter cseppfolyós levegőt robbantásokhoz, 1870 szerszámot robbantásoknál, földmunkáknál 4000 csákányt, lapátot és

kézisulykot, 1500 szerszámnyelet, 50 talicskát, 500 vízmerítőt, 820 baltát, 335 fűrészt, 630 egyéb szerszámot famunkáknál, 10 tábori kohót és 70 kovács-szerszámot, 250 drb kőművesszerszámot, állaserődítésre 7500 drb vas lőrés-páncélt, 1.409.000 homokzsákot, 656 vasgerendát, 15.600 hullámos bádogot, 400 vasbádogot, 24.200 kg állványkapcsot, 61.500 kg szöveget, 11.000 kg símadrót, 30 vagón kátrányos fedőpapírost, 50.000 drb eternit-fedőlemezt, 11 vagón cementet, 2830 vaskályhát, 430 vagón faanyagot és 500 farámás ablakot beüvegezve.

Mivel pedig ezt a roppant mennyiségű és igen nagy értéket képviselő anyagot csak egy hadtest arcvonalán és csak két csatában használták fel, elképesztő és talán soha meg nem állapítható mennyiségben fogytak el ezek az anyagok a többi hadszínterek sokszáz kilométer hosszúságú arcvonalán a szinte szakadatlanul tartó és örökösen változó helyzetű állásharcokban.

A világháború kitörésekor az ántánt hatalmasságai Francia- és Oroszországból, valamint a Balkánról egyidőben végrehajtott támadással kívánták összeroppantani a monarchiát és Németországot. Ez a terv akkor sem változott meg, mikor az ántánt oldalán 1915-ben Olaszország, 1916-ban pedig Románia is belépett a háborúba.

Az ekként minden oldalról megtámadott Ausztria-Magyarország és Németország csupán védelemre szorítkozott a világháború egész folyamán. Ennek azonban nem volt szabad pusztá védelemnek lennie, hanem támadással kellett kapcsolatban állnia, még pedig olyként, hogy az ellenséget részletekben, egyiket a másik után támadják meg és verjék le. A legelső támadást, amelynek feltétlenül tökéletes győzelemmel kellett volna járnia, Franciaország ellen kellett irányítani, és pedig azért, mert a háború megindulásának pillanatában ez volt a legerősebb és a legveszedelmesebb ellenfél. Az orosz fegyveres erő létszámában ugyan még hatalmasabb volt, de megverésére, a számítások szerint, azért kerülhetett valamivel későbbben a sor, mert az orosz birodalom roppant kiterjedésű területén szétszórtan elhelyezett seregtesteknek a német és az osztrák-magyar határ hosszában való összevonásához sok idő kellett.

A középponti hatalmak tehát nyugaton, Franciaországban, legott és a legnagyobb lendülettel támadtak, míg keleten, Oroszország ellen és a Balkánon, egyelőre a védelemhez folyamodtak.

Az Oroszország elleni védelem csekélyebb erőkkkel a Kelet-Poroszországban álló német, nagy erőkkkel pedig a Galíciában felvonuló osztrák-magyar seregtestek feladatává lett. A középponti hatalmak hadvezetőségeinek megállapodása szerint legalább is negyven napig kellett ellenállniok az orosz tömegek nyomásának. Ezt a határidőt azért szabták meg, mert remélték, hogy ezalatt nyugaton a német erők tökéletesen leverik az ántánt seregeit és azután a nyugatról átszállított erők csatasorba állításával győzelmesen mérhetik össze fegyvereiket az oroszok lassan felvonuló seregtesteivel.

Szerbia és Montenegro számbelileg is alárendelt fegyveres erejével pusztán a monarchiának kellett megmérkőznie.

Később, amikor Olaszország és Románia hadbalépése után a középponti hatalmak mindenütt állásháborúba szorultak, hadszínterük roppant nagy ostromlott várhoz lett hasonló. E várból való kitöréseikkel elsősorban olyan területek elhódítására törekedtek, amelyeken a megélhetéshez és a hadviseléshez szükséges termőföldek, nyersanyagok és ipari vállalatok birtokába juthattak. Kitöréses támadásaik második fontos célja pedig az volt, hogy áttörvén az ellenséges hadak alkotta gyűrűt, olyan átkarolható, hátbafogható ellenséges szárnyak jöjjenek létre, amelyeket megsemmisítve, véget vet-

Gázálarccal felszerelt gyalogság a lövészárkokban.

hetnek a meddő állásháborúnak és döntő sikereket biztosító mozgó háborúra térhetnek át.

1914-ben a Balkánon rövid ideig három, később csak két osztrák-magyar hadsereg működött, míg a monarchia fegyveres hatalmának zöme a keleti hadszíntéren vonult fel.

A Balkánon a három hadsereg a drinamenti első csatából kudarccal került ki. Ennek következménye az lett, hogy a szerbek betörték a Szerémségbe és Pancsova környékére; vállalkozásuk azonban csúfos vereséggel végződött. Amikor a 2. hadseregnek az orosz hadszíntérre való átszállítása után befejeződött csapataink átcsoportosítása, támadásunk révén megkezdődött a második drinamenti csata. Ez azonban félbeszakadt, mert a Boszniába, Szarajevó alá

betört szerbeket vissza kellett szorítani. Ennek megtörténte után az egész csatavonal újból rátámadt a szerbekre. A támadás folyamán csapataink a szerb erőket roppant erőfeszítések árán lépésről-lépésre Szemendriáig és a Kolubara-folyótól keletre eső területig szorították vissza. Ebben a helyzetben érte a miénket a szerbek ellentámadása, amely végzetes vereségünket okozta.

A Száva, Ljesnica és Losnica környéke, a Romanja Planina, a Kolubara- és a Ljig-folyók melléke megannyi nagy temetője lett a magyarságnak.

A keleti vagy orosz hadszíntéren a monarchia fegyveres erejére az az igen súlyos feladat hárult, hogy a vele szemben nagyobb erővel felvonuló orosz hadseregeket lekösse. A keletgalíciai térségektől a Kárpátokig és Krakóig terjedő hadszíntéren, szakadatlanul ide-oda hullámozó nagy és heves küzdelemben, a leMBERGI és az úgynevezett első és második lengyelországi hadjáratokban seregtesteinket igen nagy veszteségek érték. Az év végén az ellenfelek Nyugat-Galíciában és a Kárpátokban állásharcot kezdtek.

De nemcsak a szárazföldi, hanem a tengeri haderők is összecsaptak már. 1914 augusztus 16-án a francia flottának egy része az Adria-tengeren rajtaütött egy cirkálónkon és egy rombolónkon és a cirkálót, a «Zentá»-t, minden oldalról körülfogván, hősi küzdelem után elsüllyesztette. Személyzetének egy része azonban úszva elérte a partot, ahol a montenegróiak fogságába került. «Kaiserin Elisabeth» nevű csatahajónk pedig, amely a keletázsiai vizeken tartózkodott, a németek gyarmatán, Csingtauban, résztvett ennek védelmezésében. Lövészerének elfogytával, ágyúinak partraszállítása és a hajó elsüllyesztése után a személyzet Csingtau erődjében harcolt tovább egészen 1914 november 7-ig, amikor is az erőd elestével a japánok fogságába esett.

Ebben az évben két magyar csapattest tűnt ki különösen, amelyeket nyilvánosan is megdícsérték, a nagyszebeni 31. és a kassai 34. cs. és k. gyalogezred.

1915-ben a keleti hadszíntéren a monarchia fegyveres ereje résztvett a harmadik lengyelországi hadjáratban (kárpáti téli és húsvéti csata), elesett Przemysl vára, majd a gorlice-tarnovi áttörés után azokban a csatákban küzdött, amelyek révén a mieink Volhíniába szorították vissza az oroszokat. Ezután csapataink annak a csatavonalnak déli részén vívtak elkeseredett állásharcokat, amely nagyjában Riga és a román határ között alakult ki.

A balkáni hadszíntéren Ausztria-Magyarország újjászervezte és meg is erősítette 1914-ben megtépázott csapatait, de ezekkel még nem kezdhették a támadást, minthogy a monarchia és Németország erőinek zöme az orosz és az olasz hadszíntéren küzdött. Az év második felében azonban, október-december havában, a németekkel és a bolgárokkal karöltve Szerbia és Montenegro meghódítására került a sor. Ez alkalommal az osztrák-magyar 2. hadsereg Nyugat-Szerbián át nyomult elő és végül Montenegrót is megszállotta.

Május 23-án Olaszország is hadat üzent a monarchiának. Ennek következtében zajlott le ebben az évben az Isonzó-folyó hosszában az 1–4. isonzói csata, amelyekben seregtesteink vitézül visszaverték a támadó olaszokat.

Május 23-án éjjel a monarchia flottája is kilépett tétlenségéből, mert az olasz hadüzenet után megrohanta az olasz partokat és összelődözte a kikötőket. Az év utolsó hónapjában esett meg San Giovanni di Medua adriai tengeri kikötő bombázása, ahol a Horthy Miklós által vezetett «Novara» nevű cirkálónk tűnt ki.

Ebben az évben a keleti hadszíntéren tanúsított kiváló maguktartásáért megdicsérték a 31. és 38. magyar hadosztályokat, a 33. és 40. tüzérdandárokat, egy ízben általában az erdélyi csapatokat és a honvédhuszárokat, valamint a 12., 19., 26., 32., 50., 52., 64., 69. cs. és kir., valamint a 22. és 24. honvéd gyalogezredet, nemkülönben a 6. honvéd huszárezredet. A 10. honvéd gyalogezredet az a ritka kitüntetés érte, hogy a német legfelsőbb hadvezetőség dicsérte meg a gorlicei áttörés alkalmával tanúsított elszánt magatartásáért.

Az olasz hadszíntéren, a Doberdo poklában dicsérettel harcolt a cs. és k. 39. gyalogezred, amelyet kétszer említenek meg a napi jelentések, azután a cs. és k. 43. és 86., valamint az 1. és a 4. honvéd gyalogezred. A Monte San Michele védelmezésében kifejtett szívósságukért pedig különösen megdicsérték a honvédeket.

1916-ban is egymást érték a hadműveletek. Így az orosz hadszíntéren január havában zajlott le a véres keletgalíciai újévi csata. Erről kissé részletesebben kell beszámolnunk, mert benne, Rarancenél és Toporoucnál, a magyar csapatok tündöklő vitézséggel verték vissza az oroszok támadásait. A két helynél az oroszok, hosszabb és rövidebb szünetekkel és katonáiknak esztelen feláldozásával néha Napoleon korára emlékeztető nyolcsoros tömegekben rohanták meg állásainkat. Az úgynevezett «Haláldomb» birtokáért vívott harcokban a 40., 42. és 51. honvéd gyaloghadosztályok, a 202. honvéd gyalogdandár és az 5. lovashadosztály tűnt ki. Az oroszok tizenegy hullámban is támadtak, s a viadal elkeseredettségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a sebesülések legnagyobb részét a kézitusája okozta. Január 19-én, a csata utolsó napján, hét óra alatt öt orosz hadosztály 5 1/2 kilométeres arcvonalon hétszeres tűzérségi tűzzel támogatva 23 ízben tört elő, de hiába!

Június 4-től augusztus 27-ig küzdöttek csapataink Luck körül a Bruszilov által intézett támadás megállításában. Ezt követte, Bruszilov 2. és 3. támadásával egyidőben, a románok elleni erdélyi hadjárat, és Románia meghódítása közben, valamint később is, az Erdélyt keletről határoló hegyekben az állásharc.

A Balkánon, miután az év elején erőink Albánia egy részét is elfoglalták, állásharc kerekedett az ántánt elegyes (olasz, francia, angol, szerb) erőivel szemben.

Az olasz hadszíntéren zajlottak le az 5-9. isonzói csaták, az 5. és 6. isonzói csata közötti időben (május-június) pedig az általunk kezdett dél-

tirolai támadás. A közbeeső karintiai és a szélső nyugati tirolai arcvonalon, hatalmas, sziklás hegyek között, ugyancsak súlyos állásharc dúlt.

A távol Keleten pedig, amikor a törökök a Szuezi-csatornát akarták hatalmukba keríteni, a magyar tarackos-osztály is kitűnt.

A tengeren sem volt csend, mert a monarchia flottájából a Horthy Miklós által vezetett «Novara» cirkálónk az Otrantói-csatornában megszaghatta az ántánt tengeri elzáró vonalát.

A nyilvános dícséretben részesült magyar csapatok a következők voltak : a keleti hadszíntéren kétszer a 82., azután egyszer a cs. és k. 12., 44., 67. és 72., valamint a 6., 16., 24. honvéd gyalogezred és végül két ízben a 30. honvéd gyalogezred ; az olasz hadszíntéren : a 2. népfelkelő gyalogezred, valamint a 3. és 17. honvéd gyalogezred ; a cs. és k. közös hadseregéből pedig ezeket dícsérték meg : a 46-osokat háromszor, a 43-asokat és az 52-eseket kétszer, a 32-eseket, 39-eseket és 48-asokat pedig egyszer.

1917 elején az orosz hadszíntéren állásharcok voltak egészen az orosz forradalom kitöréséig. Az utána következő hadműveleti szünetet június végén az úgynevezett Kerenszki-féle támadás harci zaja verte fel, amelyet a közép-ponti hatalmak ellentámadása követett oly szerencsés módon, hogy az orosz fegyveres erő utolsó maradványát is összeroppantották. Utoljára augusztus-szeptember havában lobbant fel a harc, amikor a Putna- és Susita-folyók völgyében az orosz-román erők rést akartak ütni az osztrák-magyar és német seregtestek között.

A balkáni harctéren, Albániában, egész éven át állásharcot vívtak egymással az ellenfelek.

Az olasz hadszíntéren ez évben ment végbe a 10-12. isonzói csata. Az utóbbiban, Tolmeinnél, az osztrák-magyar és német seregtestek áttörték az olasz arcvonalat és oly fényes győzelmet arattak, hogy csapataink a Piave-folyóig szorították vissza az olaszokat.

Május 15-én zajlott le az otrantói tengeri ütközet, amelyben Horthy Miklós három cirkálójával kemény harcot vívott az ellene összefogott ellenes csatahajókkal.

Az ázsiai hadszíntereken, Palesztinában, az osztrák-magyar ütegek nemcsak szilárd támasztópontjai voltak a törökök csatavonalának a három gázai csatában, hanem mindenütt ki is tűntek vitézségükkel.

Ebben az évben a keleti hadszíntéren, a Magyaroson, Sztaniszlounál, Brzezanyánál, a Tatárhágón, a Casinului-hegyen, Komanestinnél, Holdánál és az Ojtozi-szorosban szerzett elévülhetetlen érdemeket a cs. és k. 19., 23., 32., 65., 82., 83. és 101., valamint a 10., 15., 18., 302., 308., 309. és 310. honvéd gyalogezred. Az olasz hadszíntéren általában dícséretesen viselkedett a 17. magyar hadosztály, azután a 11. vadászászlóalj, valamint a 12., 20., 31. és 32. honvéd gyalogezred. A cs. és k. közös hadsereg magyar csapataiból ezúttal 16 gyalogezred tűnt ki különösen, és pedig az egyik háromszor (71.),

öt kétszer (12., 34., 37., 39., 51.), tíz egyszer (32., 46., 48., 61., 62., 63., 64., 72., 76. és 85.). Ezek többsége az isonzói csaták fürgetegében küzdött azokban az elsőrendű nagy csatákban, amelyeknek hevessége és borzalma vetekedett a franciaországi nagy összecsapásokkal

1918-ban a keleti hadszíntéren megkötötték a breszt-litovszki és a bukaresti békét. Utána 9 és fél hadosztályunk megszállotta Ukrajna déli felét a Fekete-tengerig.

Albániában a bolgár arcvonal szeptemberi összeomlásáig állásharcok voltak. Ekkor általános visszavonulás következett be részint a szárazföldön, részint az Adriai-tengeren át.

Az orosz fronton.

Az olasz harctéren egyik szerencsétlenség a másikat követte, és pedig előbb a piavei katasztrófa, majd a vittoria-venetói csata, amely a monarchia fegyveres erejének tökéletes összeomlását eredményezte.

Ugyancsak összeomlott szeptember havában a törökök palesztinai arcvonala is, miután előzőleg az angolok a két Jordán-csatában és Nablusznál megverték a török seregetesteket.

Ebben az évben Ausztria-Magyarország 46 nehéz üteget és 4 gyaloghadosztályt küldött a francia hadszíntérre a németek támogatására. A hadosztályok Verdun körül és Elzász-Lotaringiában jutottak harcba a franciákkal és az amerikaiakkal. Ezek az erők a németek visszavonulása után visszatértek Ausztriába és Magyarországba.

Az olasz hadszíntéri utolsó, véres és roppant nagy veszteségekkel egybekötött harcokban kétszer kitűnt a 139., egyszer a 19. vadász- és a 17. rohamzászlóalj, továbbá a cs. és k. 15., az 5. honvéd gyalogezred, valamint a 40. honvéd tüzérezred. Albániában dícséretesen tartotta magát a 29. népfelkelő gyalogezred 3. zászlóalja, a 3. határőrvadászzászlóalj és a 4. népfelkelő gyalogezred. A francia hadszíntéren is elismerést arattak a magyar csapatok, ahol a cs. és k. 5., 61. és 112. gyalogezred St. Mihielnél, Beaumontnál és Verdunnél verekedett.

A monarchia veszteségeire nézve nincsenek megbízható adataink. A volt cs. és k. hadügyminisztérium és a m. k. belügyminisztérium 5.060,521 főre becsüli a veszteségeket. A mai Magyarország veszteségét a Magyar Statisztikai Szemle 1927. évi 7. számában ekként állapítja meg: halott 116,762, eltűnt 41,419, sebesült 367,673, betegség következtében rokkanttá lett 39,313, hadifogságba jutott 174,427, összesen tehát 739,594 ember.

Dr. Bodard Gaston osztrák katonai statisztikus kísérletet tett arra, hogy kimutassa a monarchia fegyveres ereje legnagyobb csatáinak veszteségeit. Összefoglalásából, mutatóként, néhány adatot közlünk. Az összegek a halottak, sebesültek, eltűntek és hadifogságba esettek számát mutatják. Éspedig:

az Oroszország elleni 1914-i mozgóháborúban 698,426,

a keleti hadszíntéren 1915 május és szeptember havában 634,995,

1916-ban Bruszilov támadásának kivédésében 584,906,

a vittorio-venetói csatában 472,300,

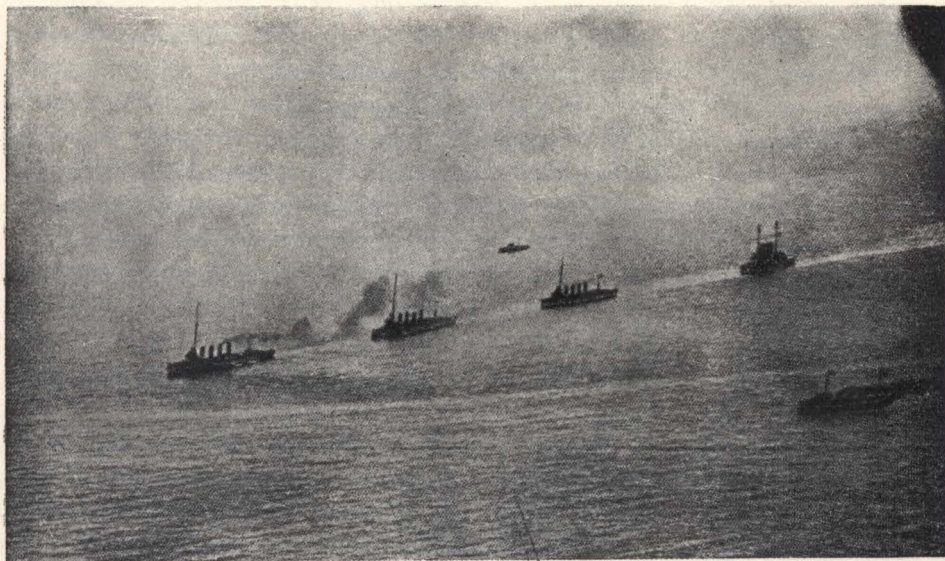
a kárpáti téli csatában (1915 január-április) 378,814 ember.

A legkevesebb veszteséggel járt az 5. isonzói csata: 3677.

Nagybányai Horthy Miklós sorhajókapitány. A világháborúnak magyar katonák által véghezvitt kimagasló fegyvertényei közül az egész világon ismertté váltak nagybányai Horthy Miklós sorhajókapitánynak az Adriai-tengeren véghezvitt hadműveletei. Az ő nevéhez tehát olyan háborús katonai cselekmények fűződnek, amelyek a magyarság ezer évre terjedő hadtörténelmében addig egyetlenegyszer sem fordulnak elő. A dicsőség fénykoszorúja övezi nevét mindörökké, fegyvertényei pedig bearanyozzák még nemzetének nevét is. Ő volt Ausztria-Magyarország működő hajórajának utolsó parancsnoka. A világháború kitörésekor, mint sorhajókapitány a «Novara» nevű gyorscirkálót vezette.

Első fegyverténye az volt, hogy a Törökország megsegítésére szánt német búvárhajók egyikét Polázból az Otrantói-szorosig kísérte. Vállalkozása nem volt könnyű, mert az ántánt hajói éberem őrködtek. Amikor pedig Olaszország is hadat üzent a monarchiának és 1915 május 23-án éjjel flottánk megtámadta az olasz adriai kikötőket, Horthy csoportja megjelent Porto Corsini kikötője előtt. Támadását merészen hajtotta végre és így kitűnően sikerült. Ugyanabban az évben hajóival előbb végigpartyázta az olasz partvidéket Velencé-

től Triesztig, majd Fano, Sinigaglia és Pesaro vasúti állomásait lövette. Amikor pedig arról volt szó, hogy megakadályozzák, hogy Szerbiát és Montenegrót szövetségei megsegítsék, Horthy Miklóst bízták meg San Giovanni di Medua kikötő bombázásával, ahol az ántánt élelmicikkeket és hadiszereket rakott partra az előbb említett két ország számára. Horthy éjjel, elzáró aknasoron át, megközelítette a kikötőt, összelövette kaszárnyáját és ütegeit, a kikötőben horgonyzó hajók közül pedig 29-et elsüllyesztett. Működésének eredménye tehát tüneményes volt. 1916-ban Ausztria-Magyarország és Németország búvárhajói nagy eredményeket értek el. Hogy ezt az ántánt megszüntesse, az Adriából a Földközi-tengerbe vezető Otranto-csatornát acélhuzalhálók

Az otrantói ütközetből visszatérő osztrák-magyar tengeri haderők.

és ágyúkkal felszerelt hajókkal és repülőkkal elzárta. Erre a monarchia az övonal megszaggatását tűzte ki célul, amivel megint Horthyt bízták meg. Horthy július 8-án este el is indult a «Novará»-val, elérte az elzáróvonalat és megszaggatta úgy, hogy öt ellenséges gőzöst összelőtt. Legszebb fegyverténye az otrantói tengeri ütközet volt 1917 május 15-én. Ekkor is az volt a feladata, hogy szakítsa szét az otrantói ellenséges záróvonalat. Közvetlenül alája három cirkáló tartozott. A záróvonal megrohanása hajnalban ment végbe és oly jól sikerült, hogy 12 ellenséges hajó elsüllyedt, 10 pedig alaposan megsérült. A visszavonulás folyamán is ütközet keletkezett a mindenünnen előrerohanó ellenséges hadihajók és Horthy egységei között. A viadal kemény volt, de Horthy kivezette belőle hajóit. A mérkőzésben az ellenségnek 2 torpedórombolója súlyosan megsérült, egy cirkálója hatalmas léket kapott, egy másik

pedig a miéink által elhelyezett aknára futott és elmerült. Ki kell emelnünk azt a körülményt, hogy a szilajjá fokozódott mérkőzésben 5 saját hajó küzdött 17 ellenséges hajóval! Horthy is megsebesült, de alighogy bekötözte sebé a hajóorvos, máris hajója fedélzetére vitette magát, tovább osztotta parancsait és az ütközet végéig helyén maradt, leküzdvén fájdalmait és sebének kínos égését. Vitézségi bizonyítványai közül csak egyet, tengernagynak nyilatkozatát iktatjuk ide, amely talán a legszebb:

«...Horthy tettevégya, elragadó lelkesedése, csodálatos merészsége és komoly pillanatokban semmiféle túlhajtott mérlegelés által sem befolyásolt nyugalma s elszántsága őt minden tevékenységében a mindenkori helyzetnek a kötelességteljesítés kereteit túlhaladó kihasználásához vezették és a kivívott sikereket biztosították neki. Ezek a sikerek megteremtették csodálatraméltó vitézségének igazolását, zászlónknak dicsőséget és tiszteletet, hazánknak pedig félre nem ismerhető előnyöket szereztek . . . » A jól kiérdemelt jutalom ezúttal sem maradt el, mert Horthyt minden tiszti vágyainak netovábbjával, a katonai Mária Terézia-rend lovagi keresztjével díszítették fel. Világháborús működése azonban még nem ért véget megsebesülésével, mert amikor felgyógyult, bevonult a működő hajórajhoz, és amikor a flotta cattarói lázadását leverték, a király, a haditengerészeti tisztikar egyhangú kérésére Horthyt nevezte ki a monarchia nyílttengeri hajórajának parancsnokává, mint olyan egyént, aki sikerekben a leggazdagabb volt. Bár fegyelmet és rendet teremtett, magas és fontos állásában már nem működhetett érdemlegesen, mert közben a közép-ponti hatalmak elvesztették a háborút és bekövetkezett az összeomlás.

Az isonzói csaták. Bár magyar katonák kiváló fegyvertényei fűződnek a világ minden tájékán, Baranovicsinél, Beaumontnál, Berecknél, Brassónál, Bresztlitovszknál, Brzezanyánál, Bucacnál, Col del Rossón, El-Kantaránál, El-Arisnál, Gázánál, Gorlicénél, a Hétközség fenntérésén, Jeruzsálemnél, Ivangorodnál, Komanestinnél, Kovelnél, Maánnál, a Magyaroson, Manajóvnál, a Monte Val Bellán, a Monte Perticán, a Monte Majón, Nagyszebennél, Petrikaunál, Przedboránál, Przemyslnél, Rarancénél, Radziehóvnál, Sztaniszlau-nál, Toporoucnál, Uzsoknál, Verdunnél és még sokszázra rúgó és soha meg nem állapítható helynél vívott csatákhoz, külön kell megemlékeznünk az isonzói csatákról, mert ezekben a magyar katona felülmúlhatatlan volt.

Mind a tizenkét csatában küzdöttek magyar csapatok. A Plava és Görz körüli térszín, valamint a doberdói fenntérés területé is valóban nagy temetője lett a magyarságnak. Már az első csatában is rettenetes harc dúlt. 1915 június 23-tól július 7-ig a védők 86 támadást vertek vissza úgy, hogy igen sok esetben elkeseredett kézitusára került a sor. A másodikban a Doberdón Monte S. Michele, Monte dei sei Busi, Monte Sabotino, Podgora, Pevma és Oslavija voltak a leghevesebb harcok gyújtópontjai. A csatában részünkről 78,000 ember vett részt 180 géppuskával és 371 ágyúval az olaszok 250,000 embere, 530 géppuskája és 860 ágyúja ellen.

A harmadik és negyedik csatában, amelyek között nem lehet szabatos határt vonni, 47 napon át szakadatlanul bömböltek az ágyúk és verekedtek a katonák. A leghevesebb harc Oslavijánál dúlt, ahol november végén az olaszok 54 zászlóaljukkal hiába támadtak 8 zászlóaljunk ellen. Podgora ellen negyvenszer, Oslavija ellen harmincszor, a Monte Sabotino ellen pedig tizenöt-ször hiába törtek elő az olasz zászlóaljak! A küzdelem csak december 10-én ért véget, amikor erős fagy következett be.

Az 5-ik csatában a Doberdón a Monte S. Michelét, S. Martinót, a Selz és Monfalcone előtti magaslatokat érte az olaszok támadása. A csatában 45 magyar zászlóalj vett részt. A vesztesek ismét az olaszok lettek.

A 6., 7., 8. és 9-ik csatában az olaszok a Doberdo körüli fenntérsegen akartak utat nyitni maguknak Trieszt felé. A 6-ik csatában 48, a 7-ikben 53 és fél, a 8-ikban 53, a 9-ikben pedig 56 magyar zászlóalj küzdött. A 6-ik csata kezdetén 17 megerősített olasz hadosztály támadt 9 osztrák-magyar hadosztály ellen. Orkánszerű pergőtűz zúdult az állásokra Tolmeintől le egészen a tengerig. A csata első felében, a görzi hídfő legészlső jobbszárnyán, a Monte Sabotinón álló egy zászlóaljnyi őrségünket az olaszok hamar legyűrték; a hídfő délebbre elterülő részében azonban kudarcot vallottak. Beláták, hogy a hídfőt csak abban az esetben foglalhatják el, ha előbb a doberdói fenntérség északi pillérét, a Monte S. Michelét elfoglalják. Itt a színmagyar VII. hadtest állott őrt.

Elkeseredett támadásokkal és ellentámadásokkal elegyes, ide-oda hullámnzó, sokszor késhegyig menő és végletekig elkeseredett harc kerekedett, amelynek kimenetele, tartalékok hiányában, nem lehetett kétséges. A görzi hídfőt ki kellett üríteni. Ennél az utóvéd szerepét egy magyar népfelkelő zászlóalj teljesítette ritkán tapasztalható önfeláldozással.

A 7-ik csatában 120 zászlóaljunk ellen 130 olasz zászlóalj támadt. A harc gyújtópontja ismét a Doberdo volt. A 8-ik csatában az ellenséges gyalogság

Az isonzoí csaták színtere.

négy napon át naponkint megismételte rohamait. Október 11-én kilenceszer rontott elő 33 olasz dandár, de hiába. A 9-ik csatában is a Doberdót érte az olaszok támadása. A harc, akárcsak a francia hadszíntéren, elsőrendű csatává fejlődött, amelyben a csapatok eléggé nem magasztalható módon tartották magukat. A csatával lezárult a Doberdo birtokáért folytatott küzdelem, mert az olaszok belátták, hogy ezen a pokollá vált véres térségen át sohasem érhetik el hadműveleti céljaikat.

A 10-ik csatában a főttámadások részben a bainsizza-heiligengeisti fenn-térségen mostoha körülmények között védekező csapatainkat érték. Nagy csatanappá lett május 23-a, amikor olyan rettenetes harc dúlt a 40 kilométer széles arcvonalon, amilyen addig még nem volt az Isonzó mellékén. A karsztos fenntérségen főként a 41. honvédhadosztály tűnt ki.

A 11-ik csatában az olaszok kettős átkarolással óhajtották elérni azt, amit két évvel azelőtt tűztek ki maguk elé. A még mindig pusztá védelemre utalt osztrák-magyar csapatok helyzete a lehető legrosszabb volt. A csatában az olaszok 4100 ágyúval, 1700 aknavetővel és 53 és fél hadosztállyal vettek részt. A védők csupán 1436 ágyúval, 112 aknavetővel és 29 hadosztállyal állottak ellen! A Bainsizza-fenntérségen a védők napokon át csodálatraméltó szívóssággal a végsőig kitartottak, és csak akkor vonultak vissza, amikor rettenetes veszteségek után támogatásra már nem lehetett kilátásuk és a teljes felbomlással kapcsolatos vereség elől ki kellett térni. Délen, a Hermada előtt, napokon át heves és elsőrendű nagy csata kerekedett, amelyben a támadások és ellentámadások révén váltakozva ide-oda hullámozó harc dúlt. A küzdelem végét hivatalos jelentésünk így jellemezte: Karsztvédőink minden dicséreten felül álló vitézséggel és kitartással diadalmasan visszaverték az ellenségnek sokszoros túlsúlyban lévő erőkkkel intézett minden támadását.

Adja a Mindenható, hogy örökké hirdesse a magyar katonák hősiességét az olaszok által a Monte San Michelén felállított emlékoszlop felirata: Ezen a csúcson testvériesültek a halálban az olaszok és magyarok, akik az életben hű kötelességteljesítéssel harcoltak!

Magyar katonák kiválóságát és dicsőségét hirdeti *Przemysl várának védelmezése* is, még pedig nemcsak azért, mert védőseregének nagyobbik fele magyar volt, hanem azért is, mert ez a magyarság vívta meg a legnehezebb harcokat.

A vár általában nem felelt meg a modern követelményeknek, mert, tekintettel a messzehordó nagy ostromágyúk hatására, az övonal nem volt kellő távolságban, úgyhogy az ellenség még tábori ágyúival is belőtt a városba; az övonalon belüli terület is szűknek bizonyult; övonalának keleti részét pedig olyannyira előretelepítették, hogy az ellenség az oldalakból tűz alá vehette; és végül, mert a monarchia szűkös anyagi viszonyai következtében felszerelése igen hiányos volt.

A várban kereken 120,000 főnyi őrsereg tartózkodott. A csapatok 60 %-a a magyar királyi honvédségből került ki. A munkásosztagok száma 84, közülük 60 magyar, létszámuk pedig 20,000 ember volt. Ezek nyári ruhában, ázva, fázva és sokszor az ellenséges tüzérség tüzeiben, sohasem lankadó szorgalommal dolgoztak az övvonal és az előretolt állások kijavításán és felépítésén. Egy részüket a tél folyamán, igen hiányos felszereléssel, gyalogsági szolgálatra is alkalmazták

A vár világháborús hadászati szereplése röviden a következőkben foglалható össze.

Az isonzói csatákban elesett olasz és magyar katonák emlékoszlopa
a Monte San Michelén.

Általánosságban igen nagy területet védett. Vele erőssé vált a Visztula és a Szan-folyók vonala. Ezenkívül a vár támasztópontjuk volt a Kárpátok alján azoknak az osztrák-magyar haderőknek, amelyek Kelet-Galíciában hadakoztak. A vár már 1914-i felvonulásunk idején is nagy jelentőségre vergődött, amikor a Lemberg körül csoportosuló 3. és 4. hadseregünket hadianyagokkal és élelmickekkel látta el. A leMBERGI csaták folyamán seregtesteinket csapatokkal, ágyúkkal és lövészerrrel támogatta. A hadműveletekbe tényleg csak a leMBERGI nagy viaskodást követő időszakban kapcsolódott be, akkor, mikor fedezte visszavonuló seregtesteinket, amikor gátat vetett az üldöző oroszok áradatának és lehetővé tette, hogy mögötte össze-vissza kúszált csapataink rendeződhessenek, pihenhessenek és újra harchoz csoportosulhassanak.

Két ostromidőszaka volt. Az első 1914 szeptember 17-től október 12-ig, a

második pedig november 4-től 1915 március 22-ig tartott. Mind a kettő folyamán a védelem támadó szellemben folyt, vagyis őrseregének egy része kitörésekkel zavarta a Szan- és a Dunajec-folyó mögé, valamint a Kárpátok hegyeibe visszahúzódott osztrák-magyar haderőket üldöző és támadó orosz seregtesteket. A szeptember 17-től október 12-ig terjedő, aránylag rövid idő alatt a védősereg hét nagyobb kitörést hajtott végre. Ebben az időben a vár harcoló csapatainak létszáma 50,000 főre rúgott az oroszok 120,000 embert számláló 11 hadosztálynyi erejével szemben.

Az első ostrom alkalmával a vár bombázása szeptember 28-án kezdődött és október 5-én indult meg az oroszok erőszakos támadása. Háromnapos pergőtűzszerű szakadatlan bombázás után következett a roham, amely október 7-én azzal végződött, hogy az oroszok körülbelül 40,000 embert vesztek. Ez a fegyvertény akkor kétségtelenül nagyértékű volt és felemelőleg, lelkesítőleg hatott hadseregeinkre.

1914 október 11-én, amikor saját hadseregünk egynapi menetire közelítette meg a várat, a Tamássy altábornagy által vezetett 14 $\frac{1}{2}$ zászlóalj és 15 üteg északi irányba kitört, a Szan-folyó nyugati hídfőjében lévő ellenség szívós ellenállását kétnapos csatában megtörte és az oroszokat a Szan mögé való visszavonulásra kényszerítette. Ez a támogatás igen hatásos volt, annyi-val inkább, mert a felázott utakon, néha ágyúk nélkül előrenyomuló hadseregünk teljesítőképessége meglehetősen csekély volt. A hadművelet mintaszerű példája volt a mozgó hadsereg és a vár együttműködésének.

Második körülzárása idején, 4 és $\frac{1}{2}$ hónapon át, ismét 8-10 orosz hadosztályt kötött le, ami azért volt jelentős, mert ebben az időszakban dúltak azok a nagy áldozatokkal kapcsolatos kárpáti harcok, amelyekről Magyarország sorsa függött. Ebbe az időbe esnek a vár őrseregének legnagyobb és legszebb kitörései. November 6-tól december 28-ig nem kevesebb mint 11 nagy kitörés volt. December 15-től 18-ig Tamássy altábornagy parancsnoksága alatt 20 zászlóaljból és 13 ütegből álló kitörő-csoport fényesen oldotta meg feladatát, mert Magyarország felé, Birczáig tört elő és összeköttetésbe jutott a vár felmentése végett előretörő 3. hadseregünkkel.

1914 december végével megszűnt a hadsereggel összefüggésben álló hadműveletek lehetősége, egyrészt, mert a hadsereg nem tudott előnyomulni a vár körletéig, másrészt, mert a vár védőőrsége már nem volt abban az erőállapotban, hogy nagyobb kitörést végrehajthasson. Egyedüli fontos szolgálata, amit a hadseregnek tehetett, a hírszolgálat volt, amely különben a vár egész élettartama alatt igen jelentősen működött.

1915 március 14-én, amidőn a hadseregfőparancsnokság tudta, hogy a vár élelem hiányában már csak néhány napig tarthatja magát, érkezett be a hadseregfőparancsnokság utolsó hadműveleti parancsa, amely némileg a hadsereggel való együttműködésre célzott s tartalma az volt, hogy a hadsereg előrenyomulására nem lehet számítani, de a vár védőserege egy utolsó kitöréssel igyekezzék az oroszok hátát nyugtalanítani.

A kitörés 1915 március 19-én megtörtént, de az ellenség meglepően nagy erővel útját állotta. A gyulai 2. honvéd gyalogezred az ősz Szathmáry ezredes vezetésével ez alkalommal a legjobban kitüntette magát, mert betört az oroszok állásaiba. Ámde az ellenséges nagyobb erő csakhamar minden oldalról megrohanta és visszadobta. A szegedi 5. honvéd gyalogezred is kemény harcok árán egyideig előre jutott, de hamarosan feltartóztatták és állóharc kerekedett. A 7. és 8. honvéd-, valamint a 3. és 4. honvéd menetezredből alakított 46. honvéd gyalogdandár is visszaűzte az ellenséges biztosító csapatokat, de csakhamar megtorpant, mivel a vele szomszédos csapataink visszamaradtak ;

Jól kiépített állás az orosz hadszíntéren.

később pedig, amikor erős ellenséges osztagok támadták meg, hőiesen harcolva, ugyancsak visszahúzódott. Mivel pedig a kitörésben résztvevő többi csapataink sem érték el sikereket és a várparancsnokság is elrendelte a visszavonulást, az amúgyis kimerülten harcba vetett kitörő sereg nagy veszteség után a vár övvonala mögé húzódott vissza. Ezzel véget ért Przemysl mindvégig hőiesen küzdő védőseregének szereplése.

A vár éhségtől gyötört és tökéletesen kimerült őrserege 1915 március 22-én feladta Przemysl további védelmezését és felsőbb rendeletre az összes védőműveket, hidakat, fegyverzetet, lövészert és minden egyéb fel nem becsülhető értékű hadianyagot megsemmisített, úgyhogy a győző kezére csak a vár romhalmaza jutott.

A vár őrseregének tragédiája messze idegenben, Ázsia belsejében, orosz hadifogságban ment végbe. Szép elismerés jutott osztályrészül még 1915 március 20-án, amikor I. Ferenc József ezt a táviratot intézte a várparancsnoksághoz :

«Bár mély fájdalommal tölt el, hogy Przemysl védőeregének tegnap oly merészen végrehajtott áttörése megtört az ellenség nagyobb erején, mégis fájdalmas büszkeséggel tekintek a derék férfiak példátlan áldozatkészségére, akiknek nem jutott osztályrészül a siker. Mindenkinek, aki ott harcolt, szívem mélyéből mondok köszönetet a hőstettért és áldom azok dicső emlékét, akik életüket áldozták a becsület mezején. Még a távol jövőben is fenn fogja hirdetni a történelem, hogy mit teljesítettek Ausztria-Magyarország harcosai Przemysl várának legerélyesebb védelmezésével; állhatatosak és vitézek voltak mindvégig.»

A montellói csata. Az 1917-i háborús év mind Ausztria-Magyarországra, mind Németországra nézve általában kedvezően zárult. Az olasz hadszíntéren a 12-ik isonzói csatában megvert olaszok a támogatásukra küldött francia és angol erőkkel egyelőre nem tudtak elmozdulni a Piave-folyó mellől. A monarchia belső körülményeiben, és pedig mind katonailag és politikailag, mind gazdaságilag és erkölcsileg általában, továbbra is éltek és izmosodtak azok a bomlasztó tényezők, amelyek a romboló vihar előjelei voltak. Kimondhatjuk azt is, hogy a működő hadsereg technikai felkészültsége valóban nyomorúságos volt, s ezért természetesen a hadsereg ütőképessége is aláhanyatlott.

1918 elején tehát a monarchia fegyveres erejének zöme a Piave-folyó hosszában tétlenül állott, egyrészt az előbb felsorolt okok miatt, másrészt mivel a hóolvadás miatt az Alpesekből az olasz alföldre alárohanó nagy vizek a hadműveletek végrehajtását megakadályozták, vagy legalább is a legnagyobbfokú óvatosságra intettek.

Amikor azonban március havában Oroszországgal és Romániával a béketárgyalások sikerre vezettek, eldőlt a monarchia további magatartásának kérdése azáltal, hogy a király jóváhagyásával a hadvezetőség megkezdte az előkészületeket a május hónap végére tervezett olasz támadó hadjáratához. Sőt, amikor a németek franciaországi nagy támadó hadműveletei egymásután csütörtököt mondtak, sürgető szükséggé vált Ausztria-Magyarország mielőbbi támadása az olasz arcvonalon.

Így jött létre a montellói csata.

A balsiker egyik oka abban rejlett, hogy a vezérő magasarangú tábornokok tanácskozásának döntése alapján úgy határoztak, hogy az összes erők összefogása mellett nem egy helyen, a Trient körüli részekből, az úgynevezett Hétközség fennsíkjáról rontanak rá az olaszokra, hanem a Piave torkolatánál és a Montello-heggyel szemben is támadást kezdenek. E miatt természetesen az erőket is meg kellett osztani.

A csata június 15-én kezdődött. Nyugaton, a Brenta-folyó mellékén, a Hétközség fennsíkján csapataink hamarosan elakadtak az olaszoknak nagy erővel végrehajtott ellentámadásai következtében. Azonban arcvonalunk balszárnán, a Piave torkolata körül kellő eredmények mutatkoztak. A Montellónál, a csatavonal közepén, XXIV. hadtestünk hadosztályai nemcsak átjutottak a Piavén, hanem lendületes előtörésükkel a Montellóra is felkapaszkodtak s közepéig és legmagasabb pontjáig is előrejutottak.

Azokból a körülményekből, hogy a Montellón, részben a mostoha körülmények közrejátszása következtében napokon át csodálatraméltó módon kitartottak a csapatok a harc borzalmas fürgetegében, kimutatható, hogy itt

A 30,5 centiméteres mozsár irányítása.

érték el akkor legtöbbit az osztrák-magyar csapatok. Ezeknek soraiban pedig, a XXIV. hadtest jobbszárnán, a cs. és kir. 31. gyaloghadosztály kötelékében ott volt a budapesti 32., a kaposvári 44., a székesfehérvári 69. cs. és kir. gyalogezred, valamint később a 11. honvéd lovashadosztályban a kassai 5. és a marosvásárhelyi 9. honvéd huszárezred.

A partraszállás a lehető legrosszabb körülmények között ment végbe a terep sajátosságos alakulása folytán.

Az ellenséggel való viaskodás három részre osztható, és pedig: a június 18-ig terjedő időre, amely napon a Piave megáradt vize a folyón épített hadihidakat mind elsodorta; a Montellón magukra maradt csapatoknak hősiei küzdelmével egybekötött és június 20-ig tartó időszakra; és végül a június 22-én és 23-án végrehajtott visszavonulásra.

Június 18-ig részint az ellenséges repülők, részint az olasz nehéz tűzérség elpusztította és összelötte a Piavén át épített hadihídjainkat, s ezért június 16-án a támadást nem lehetett folytatni, a hadtest csapatai a Montellón elkülönítetten magukra maradtak és váltakozó szerencsével folyó ádáz harcokban feltartóztatták az olaszok ellentámadásait.

Másnap, mikorra az összelőtt hadihidakat helyreállították és erősbítések is vonulhattak fel a Montellóra, ismét heves harc kerekedett az ellentámadásokat végrehajtó olaszokkal. Ennek a harcnak az lett a vége, hogy a Montello legmagasabb pontját fel kellett adni, minthogy az utánpótlás mind nehezebbé vált a miatt, hogy az ellenség a hadihidakat minduntalan megromgálta.

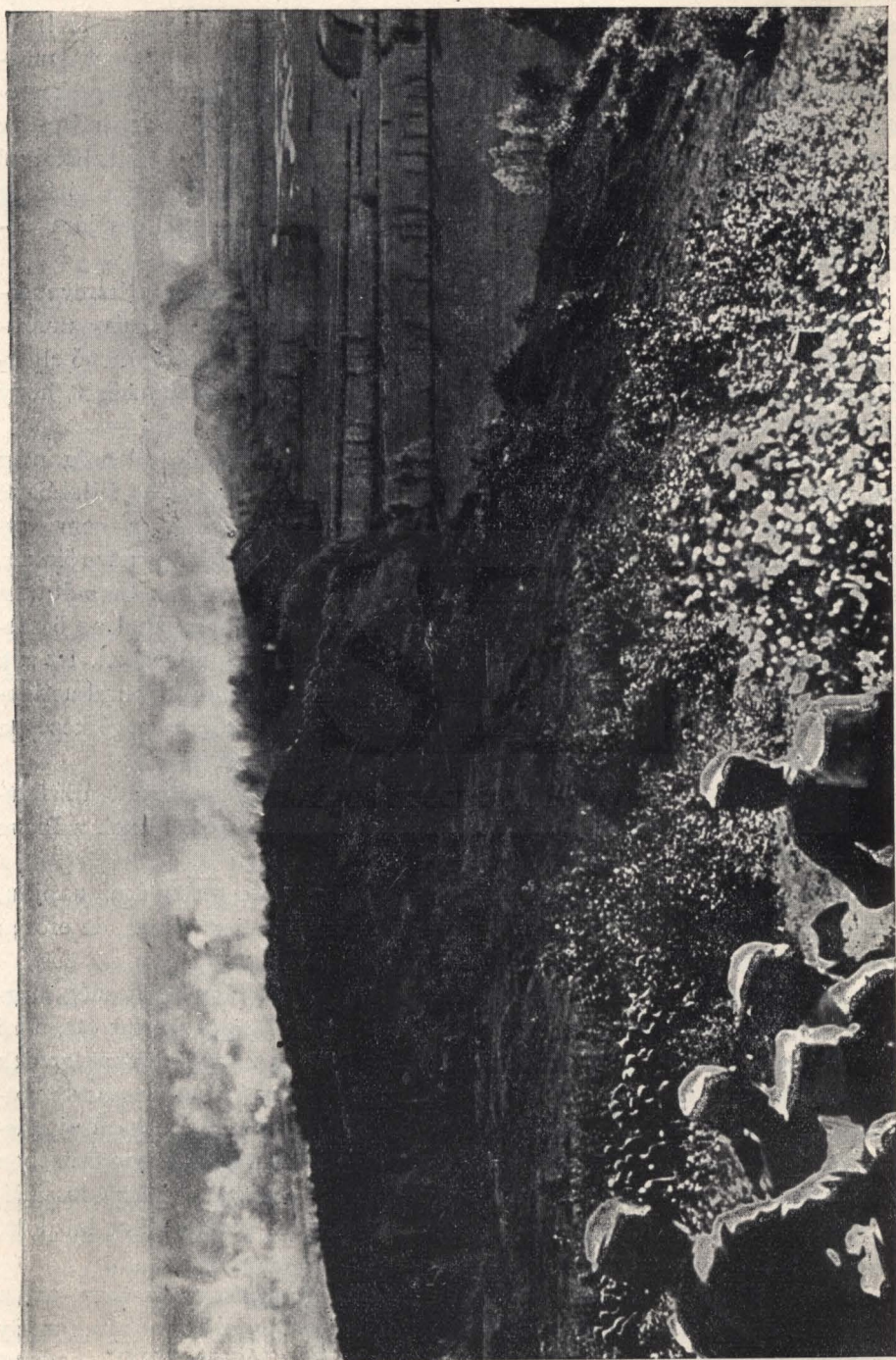
Június 18-a végzetes nap volt! A 17-e óta tartó felhőszakadás következtében ugyanis a Piave roppantul megáradt és sebes folyóvá dagadt. A szigeteket és homokpadokat elöntötte a víz; a szigeteken és homokpadokon rekedt sebesültek sorsa végzetessé vált; a hidak és bürük mind elszakadtak, a pontonok és hídanyag egy része elveszett. Pótlás nem volt. Az átkelés a folyón csupán szükségképpen és a legnagyobb veszélyek között csakis egyes csónakokkal volt lehetséges. A Montellón álló csapatok tehát, majdnem öt hadosztály, magukra maradtak; a lövészer és az eleség utánpótlása majdnem lehetetlenné vált. Póthidakat sem építhettek. A helyzet tehát igen válságosra fordult.

A június 19-i és 20-i harcok eredményét Goiginger Lajos altábornagy, a XXIV. hadtest parancsnoka tömören így foglalta össze:

«Az árvíz csapanni kezd. Ennek ellenére a helyzet igen válságos. Hídépítés és áthajózás felette nehéz; nagy az anyagihiány; az utászok majdnem tökéletesen kimerültek. A 31. gyalog- és a 11. lovashadosztály ellen intézett erős olasz támadásokat visszaverték... Az éjszakán át az összes hadosztályoknál heves harcok voltak, amelyek még nem fejeződtek be. Az ellenség valamennyi támadását visszavertük. Ismét 3000 foglyot ejtettünk és 10 ágyút zsákmányoltunk. A foglyok száma 13,000, a zsákmányul esett ágyúké pedig 84. Csapataink valóban páratlanok: hat napon és hat éjszakán át nehéz harcokat vívnak, gyakran szakadó esőben, szabad ég alatt és igen nyomorúságos élelmezés mellett! Vajjon meddig tart még? A hídfőket állandóan lövi a nehéz tűzérség és támadják a bombavető ellenséges repülőrajok; az utóbbiakkal szemben teljesen tehetetlenek vagyunk, mivel repülőink nincsenek. Légi haderőink teljesen elégtelenek...»

Az ellenség tüze és a Piave mindent magával ragadó áradata közé szorított csapataink számára végre június 20-án este ütött a megváltás órája, mikor a hadsereg főparancsnokság, az általános helyzet következményeként, kiadta a Montello kiürítésére vonatkozó parancsot.

«Ésszel felfogható legnehezebb feladat volt, írja Goiginger, mindenesetre nehezebb, mint a jól előkészített átkelés kierőszakolása a Piavén, öt hadosztályt a túlérőkkel állandóan támadó ellenfél jelenlétében a sebes, hatalmas,

Zárótfű az olasz arcvonalon.

nehéztüzérség tüze alatt álló folyón áthajózni, amikor nincsenek hidak, se átkelési eszközök. Minő könnyen támadhat pánik, tökéletes összeomlás!»

Bár Goiginger a parancs visszavonása érdekében mindent megkísérlet, a hadseregfőparancsnokság hajthatatlan maradt. Ennek következtében a június 22-re és 23-ra hajló éjszakán a csapatok fokozatosan hajtották végre a visszavonulást, úgy hogy elsősorban is az elülső vonal, tartalékaival együtt, változatlanul helyén maradt, míg a hadosztály-tartalékok a sötétség beálltával, esti 10 órakor, visszahúzódtak és a Piave északi partjára áthajóztak.

A második éjszakán nem egyes zárt osztagokat vontak ki a harcvonalból, hanem az alosztályok létszámának egy-egy részét, a felét. A visszamara-dottaknak pedig, utolsó pillanatig kitartva, esetleg önfeláldozásig menő ellenállásukkal, lehetőleg abban a tévhitben kellett tartaniok az ellenséget, hogy az állásokat még összes erőink tartják.

A visszavonulás szerencsésen ment végbe, úgyhogy az ellenség nem vette észre. Ámde mivel az ellenséges tűz és a minduntalan fel-fellobbanó harc nemcsak nagy veszteségeket okozott csapataink soraiban, hanem egyúttal alig engedte pihenéshez jutni az időnkint tartalékul hátravont erőinket, a csapatok testi és lelki erőik végéhez közeledtek. Veszteségek támadtak a Montellónak a Piave felé eső meredek lejtőjének peremén is, ahol az összehortlódott részek közé is becsapódtak az ellenséges tűzérség lövedékei. Itt sok derék, de túlmerész bakánk lelte halálát a Piave vizében, amikor türelmetlenségükben nem várták be az áthajózáshoz szükséges eszközök megérkezését, hanem botorul, úszva óhajtották elérni a Piave túlsó partját.

Még június 23-án is hevesen lövette az ellenség régen kiürített állásainkat, ezt követő gyalogsági támadása pedig már a mi tűzérségünknek a Piave túlsó partjáról intézett zárótüzében omlott össze.

Június 23-án reggel, vagyis a Piavén végrehajtott átkelés 9. napján, a visszavonulás befejeződött és a hadosztályok harcra készen ugyan, de erősen megfogyatkozva, ismét kiinduló állásaikban voltak.

A Montellón rekedt magyar csapatok sorsára és harcára nézve még megjegyezzük, hogy a megmaradt iratok és jelentések tanúsága szerint ott, ahol a cs. és kir. 32., 44., 69. gyalog-, valamint az 5. és a 9. honvéd huszárezredek küzdöttek, a csata utolsó napjaiban, az olasz gyalogság és az ellenséges repülőek megismételt ellentámadásai, illetőleg bombázásai és géppuskázásai ellenére, valamint az ellenséges tűzérség gyakori, központosított pergőtüzében az éhező és már rongyos ruházatú, kimerült magyar gyalogos és lóról leszállított huszár is vállalva, egymást támogatva, valóban verejtékezve küzdött, vérzett és sokat vesztett.

Hogy a «sokat vesztett» szavak mit jelentenek ebben az esetben, azt a csata után összeállított Veszteségi-lajstrom bizonyítja a legjobban, amely szerint az 1839 tiszttel és 49,769 katonával harcra indult XXIV. hadtest vesztesége halottakban 90 tiszt és 1685 katona, sebesültekben és betegekben

492 tiszt és 13,236 ember, eltűntekben és elfogottakban pedig 39 tiszt és 4894 katona volt. Összesen 621 tiszt és 19,815 ember.

A magyar csapatok közül a budapesti 32. gyalogezred állományából elveszett 28 tiszt és 784 ember; a kaposvári 44. gyalogezrednek majdnem a kétharmada hiányzott a csata végén; míg a székesfehérvári 69. gyalogezrednek több mint a fele. Ugyanez áll a kassai 5. honvéd huszárezredre, míg a marosvásárhelyi 9. honvéd huszárezred soraiból 494 huszár hiányzott.

Valóban ritkán hallott nagy számok, amelyek nemcsak a harc hevességének bizonyítékai, hanem annak is, hogy a csapatok bámulatraméltó módon megállták helyüket.

Goinger altábornagy ekként zárta le naplójában a montelloi csata leírását:

«Véget ért tehát a dicsőséggel teljes Montello-csata... Vége szakadt a nagy nyári támadó hadjáratnak!... Tündöklő fegyvertény volt, nagy kudarc keretében! A csapatokat, amelyek hiába hoztak oly súlyos áldozatokat, nagy csüggedés és szomorúság fogta el. Mindenütt szemrehányással illették a magasabb vezetőséget. A szemrehányások jogosak voltak. A csapatokat nem győzték le. A kudarc a tervezés hibás voltában és az előkészítés és a végrehajtás hiányosságában gyökeredzett. A vég kezdetét jelentette! A hadsereg nem heverte ki többé ezt a vereséget és sohasem érte el előbbeni ütőképességét és ellenálló erejét. A vérmes reményekkel kezdett nagy támadás balsikere lesújtólag hatott az egész népeiségre. Eltűnt a békébe és a dolgok kedvező kimenetelébe vetett hit; mindenki elcsüggedt; az összeomlás előidézésére törekvő államellenes elemek pedig fölbátorodtak, erőre kaptak és céljaik számára a legkedvezőbb talajra találtak.»

Hajtsunk zászlót azok előtt, akik a világháború egyik legnagyobb katasztrófájában oly fényesen megállták helyüket, hogy nem következett be az, amitől a hadtest parancsnoka félt: a pánik és a tökéletes összeomlás.

A limanova-lapanovi csata. A középponti hatalmak keleti hadszíntéri fegyveres erői 1914-ben, augusztustól november végéig a roppant nagy orosz erőkkal vívott, megdöbrentően nagy veszteségekkel egybekötött, de mesterileg irányított hadműveleteik révén elérték azt, hogy november végén az orosz fegyveres erők Nyugat-Lengyelországban, továbbá Krakó körül és a Kárpátok északkeleti vonulatában megtorpantak. A visszahúzódott osztrák-magyar és német hadak a Visztula mellékén fekvő Thorn városától le Krakóig, nagyjában a porosz-sziléziai és az osztrák határok hosszában, és végül a Kárpátok hegyeiben álltak fel, további védelemre elszántan.

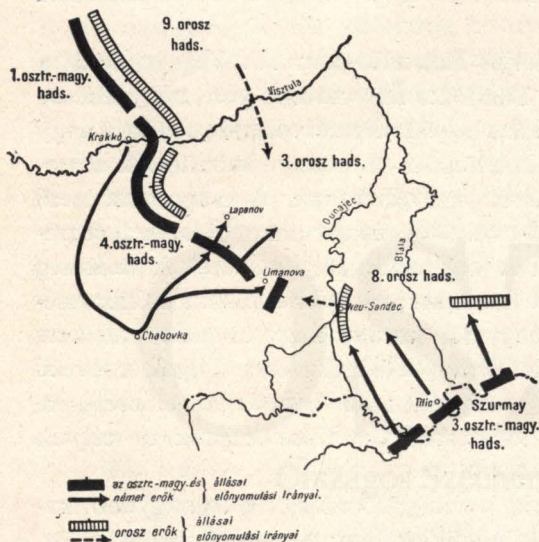
Azonban a Krakó körül álló osztrák-magyar 4. hadsereg és a Kárpátokban küzdő osztrák-magyar 3. hadsereg között, Krakó és Tilic között, olyan térszín volt, amelyen az oroszok részéről túlerőben lévő seregtestek, Ausztria-Magyarország részéről pedig, tartalékok hiánya miatt, csupán három gyenge lovashadosztály és néhány meglehetősen megtépázott, kevés harci értéket

képviselő népfelkelő zászlóalj állt. Bár ez a csekély erő egyelőre óvatos és lassú előnyomulásra készítette az oroszokat, mindinkább megnövekedett az a veszedelem, hogy az üres és majdnem 100 kilométer széles térségen át az orosz 3. hadsereg a Krakónál álló osztrák-magyar 4. hadsereg oldalába és hátába is férkőzhet. Ezt mindenáron meg kellett akadályozni, mert nyilvánvaló volt, hogy ha az orosz 3. hadsereg az osztrák-magyar 4. hadsereget észak felé felgöngyölíti, Morvaországon és Porosz-Szilézián át nyitva áll az út az oroszok számára akár Bécsbe, akár pedig Berlinbe.

Tehát mind az osztrák-magyar, mind pedig a német hadvezetőség nemcsak seregtesteket hordott össze hamarjában Krakó és Tilic között az említett térszín teljes betöltésére, hanem ezeket támadásra is utasította.

Az ellenfelek egymásra bukkanása és kölcsönös támadása hozta létre a limanova-lapanovi csatát.

A véres küzdelemben mind a két fél fokozatosan mind több erőt vetett harcba és arra törekedett, hogy a másiknak déli szárnyát bekerítse. A csata Lapanov körül kezdődött, ahol a mieink az orosz 3. hadsereg balszárnyát óhajtották átkarolni. Később azonban a harc Limanova tájára is áttért, amikor is a Kárpátokban küzdő orosz 8. hadsereg részei Neu-Sandecen át segítségül jöttek s Limanovánál a mieink oldalába és hátába kívántak törni. Ezt hadvezetőségünk úgy akadályozta meg,

Az ellenfelek helyzete a limanova-lapanovi csatában.

hogy Magyarországon, a Poprád mellékén, Luboténynál, Szurmaj Sándor tábornok alatt új hadseregcsoportot alakított, amely a Limanova felé támadó oroszoknak oldalukba és hátukba jutott. Így az oroszok zsákutcába kerültek és december 11-én nemcsak abba kellett hagyniuk a harcot, hanem vissza is kellett vonulniuk a Dunajec mögé.

A csatában osztrák-magyar és német csapatok több csoportban vívták ki a győzelmet. Arz Artur altábornagy csoportjában a kassai honvéd gyaloghadosztály csapatai elszántan és dicsőségesen kivették a harcból a maguk részét. A Limanova körüli harcokban a magyar katona hősiességének nagy-szerű példáját a magyar huszár mutatta meg. Amikor ugyanis a limanovai országút mentén a lóról szállott cs. és kir. 9. huszárezred hajnalhasadtával észrevette az állásai felé törtető támadó orosz oszlopokat, és amikor oldalt fekvő gyalogsági állásainkat már-már benyomták az ellenség nagy erői, a

9-es huszárok parancsnoka, Muhr Ottmár ezredes, pisztollyal kezében élére állott huszárjainak és «Előre fiúk! Éljen a király!» kiáltással rohamra vezette őket. Vad, szenvedélyes kézítása kerekedett. Férfi férfi ellen küzdött, birkózott és verekedett. Rettentő küzdelem volt, amelyet derék huszárjaink, mivel tetteiket már kilőtték, szuronyokkal pedig még nem voltak felszerelve, csupán karabélyaikkal küzdöttek végig. A véres harcból a 10. és 13. huszárezred is becsülettel, vitézül kivette a maga részét.

A hősi küzdelem eredménye leginkább abban nyilvánult meg, hogy a Tymbarktól délre megérkezett kassai honvéd gyaloghadosztály harchoz fejlődhetett és a Szurmay által vezetett csoportunkkal egyesülve az oroszok oldalába tudott jutni.

Ha a husároknak a csatában tanúsított magatartását igazságos bíráló tárgyává akarjuk tenni, elsősorban is felszerelésüket és katonai, fegyvernemükhöz szabott kiképzésüket kell tekintetbe vennünk. 1914-ben a lovasság még zsinóros atillában, mentében, magas sarkantyús csizmában, szuronyok nélküli karabélyokkal és csupán 50 drb tölténnyel állt ki gyalogharchoz. Harcára nézve az volt az uralkodó nézet és szabály, hogy a lovasság csak lóháton harcol, a gyalogharc csak kivételes és átmeneti módja a küzdelemnek. A célszerűtlen ruházat, a hiányos felszerelés, valamint a gyalogharchoz való kiképzés hiányossága ellenére a huszárok jeges téli éjszakában, hófödte erdős hegyvidéken az eléjük szabott feladatot valóban fényesen megoldották. Izzó hazaszeretettel és őseiktől öröklött vakmerő támadó lovas-szellemmel rontottak az ellenségre és igen heves kézitusában megverték. Az utókor követendő példaként hálával fogja megőrizni dicső tetteik emlékét.

A 20. honvédhadosztály működése a világháborúban. Megkapóan érdekes kép tárul elénk abban az esetben, ha a magyar hadászati egységek egyikének, a 20. honvédhadosztálynak világháborús működését összefoglaljuk. Az összefoglalás nemcsak az ütközetek és csaták sokaságát, hanem azt is kimutatja, hogy ez a hadosztály miként vándorolt ide-oda a hadi helyzet követelményei szerint. A hadosztály kétszer volt az orosz és kétszer az olasz hadszíntéren.

Csapatai a következők voltak: az 1., 3., 4. és 17. honvéd gyalogezred, a 4. honvédhuszárezred törzse, 3. és 4. százada és az utászosztag, valamint a 20. tüzérdandár.

A hadosztály a VII. hadtest kötelékében először is Keletgalíciában, a Lemberg-től délkeletre felvonuló 2. hadsereghez került. A tűzkeresztségen 1914 augusztus 20-án Rohatynnál esett át, ahol az oroszok előtörését kellett megakadályoznia. Az ellenséges tűzérés ereje négyszer akkora volt, mint a hadosztályé. A csapatok az oroszok többízben megismételt rohamát hősie kézitusában mégis visszaverték. De az esti órákban, amikor érvényesülni kezdett az orosz tűzérés oldalozó tüze és a nagy számbeli ellenséges túlerő, a hadosztály elhagyta állásait és az általános hadihelyzet következtében kénytelen volt a Dnyeszterhez hátrálni. Onnan nagy kerülővel Komarnóra menetelt,

ahol ismét tűzbe került és kétnapos kemény küzdelemben az oroszok ellenállását megtörte. Ámde, szeptember 12-én, az általános hadihelyzet miatt megint vissza kellett vonulnia, és ekkor Sztary-Szamboron és a Szan-folyón át már az Erdős-Kárpátok felé indult meg. A visszavonulást nemcsak utóvédharcok nehezítették meg, hanem a rossz időjárás, valamint a járványok, főként a kolera; ezek miatt igen sok embere kidőlt és elpusztult. Mire a Kárpátokhoz ért a hadosztály, három hét alatt, mintegy 400 kilométernyi utat tett meg!

Október elején, amikor a középponti hatalmak első lengyelországi hadjáratukat megkezdték, a hadosztály a lupkovi hágóból tört elő északkelet felé.

Osztrák-magyar tarackos üteg Konstantinápolyban.

A támadás lendületes volt. Dobromiltól keletre tíz napon át tartott a rettenezes küzdelem és azzal végződött, hogy a csapatok védőállásokat készítettek. Amikor azonban az oroszok Nyugatlengyelországban, a Visztula ívében, legyűrték a középponti hatalmak seregteseit, a Kárpátok előtt harcoló osztrák-magyar erőknél is vissza kellett vonulniuk. Így a hadosztály november 3-án éjjel állásait elhagyta és állandóan harcolva, ismét visszahúzódott a Kárpátokba. Itt, védőállásában, nyolc napig kitartott, emberfeletti erővel leküzdte az éhséget, a hideget, és fáradságot nem ismerve, haláltmegvető hősiességgel verte vissza az oroszok sűrűn megújított tömegtámadásait.

Ezután, amíg a középponti hatalmak erőinek a Visztula mellékéről a sziléziai határra és Krakó alá kellett visszahúzódniuk, addig a Kárpátok

hosszában küzdő seregtesteknek meg kellett akadályozniok az oroszok betörését Magyarországba. Ennek a feladatnak végrehajtásában a hadosztály váltakozó szerencsével folyó igen nehéz harcokat vívott. Amikor pedig az oroszok erősbítéseket kaptak, ellentámadásba fogtak és visszadobták a hadosztály csapatait, amelyek a Duklától északra és északkeletre húzódó magaslatokon kerestek új védelmet. De itt sem maradhattak meg az általános helyzet miatt, és az év végén a hadosztály már Magyarországon, Lodomérvágása és Felsővíz között készült fel a védelemre; majd pihenőt kapott, amire nagyon rászor-

Foto Máté.

Osztrák-magyar tűzértisztek a szinai harc téren.

rult, hazulról pedig pótlások érkeztek rettenetesen megtépázott osztályainak kiegészítésére. Megdöbbenően olvassuk, hogy a hadosztály 1914-i vesztesége halottakban, sebesültekben, betegekben és eltűntekben 535 tiszt és 30,322 főnyi legénység volt!

A középponti hatalmak úgynevezett harmadik lengyelországi hadjáratában, a kárpáti téli csata és a húsvéti csata folyamán, a hadosztály előbb, január havában, csak az ellenség kisebb helyi támadásait verte vissza, a hónap végén azonban, az oroszok többszörös támadásai következtében, a Laborca mellékére húzódott vissza, ahol azután állásban maradt a gorlicei áttörésig.

A gorlicei áttörés után a hadosztály május 5-én visszafoglalta Laborcát, majd folyton megújuló rohamaival diadalmasan átlépte a magyar határt és

Szanokon át állandóan sarkukban volt a visszavonuló oroszoknak. Május 17-én azonban megállították a csapatokat és arról értesítették őket, hogy az olasz hadüzenet következtében a délnyugati hadszíntérre kerülnek.

Az olasz hadszíntéren, 1916 november végéig, a hadosztály hét isonzói csatában vett részt. Az elsőben a Krn hegységben a legnehezebb viszonyok között hősiiesen harcolt. Majd kivonták az arcvonalból és a Doberdó poklába szállították, ahol a 2-ik és 3-ik csatában a Monte S. Michelén elszántan védekezett és még többet veszített, mint 1914-ben az orosz hadszíntéren. Az 5-ik csatáig terjedő időben részint állásharcban véreztek a csapatok, részint pihentek, hogy pótolják veszteségeiket. Az 5-ik csata megindulásakor a hadosztály már az arcvonalba volt és amint írják, «a honvédek sziklafalként állottak s rajtuk az ellenség pergőtüzének rettenetessége sem fogott ki; már árok sem volt, csak gránátöltsérekben helyezkedtek el a hős magyarok; bátran lehet mondani, hogy ezt a csatát a 20. honvédhadosztály nyerte meg.»

Az 1916 augusztusi 6-ik csatában a hadosztály meglehetősen megfogyott létszámú csapataival még mindig a Monte S. Michelét tartotta. Az olaszok orkánszerű pergőtüzzé fokozták tüzérségi tüzüket, majd a görzi hídfőt akarták elfoglalni. Amikor azonban a hídfő délebbre fekvő részében kudarcot vallottak, a doberdói fenntartás északi bástyáját, a Monte S. Michelét akarták hatalmukba keríteni. Ott azonban a József főherceg által vezetett színmagyar VII. hadtestünk állott, a cs. és k. 17. és a 20. honvédhadosztály. Támadásokkal és ellentámadásokkal kapcsolatos, ide-oda hullámzó, sokszor késhegyig menő és végletekig elkeseredett harc dúlt, amelynek kimenetele, tartalékok hiányában, nem lehetett kétséges. A honvédek, amikor elveszett a Monte S. Michele, önszántukból végrehajtott rohamukkal visszafoglalták ugyan, de augusztus 12-én fel kellett adniok, mivel a csatavonal általános helyzete így kívánta. De azért nem szűnt meg a harc, mert a vérszemet kapott olaszokkal augusztus 16-ig folyt a küzdelem, amelyben végre is a honvédek kerekedtek felül annyiban, hogy állásaikat megtartották. A 8-ik csata elején a hadosztály tartalékban volt és csak akkor rendelték előre, amikor válságosra fordult a helyzet. Az ellentámadás azonban, a csapatok kimerülése miatt, nem járt a kívánt eredménnyel.

1916 november 11-én a hadosztályt ismét az orosz hadszíntérre szállították, ahol a Styr és a Lipa-folyók szögletében a Linsingen tábornoktól vezetett német hadseregbe osztották be. Ott nyolc és fél hónapon át kipihente fáradalmait, mert az állásokban alig volt harc, de annál több dolog akadt a védővonal kiépítésében.

1917 szeptember havában a hadosztály ismét az olasz hadszíntérre került és a 11-ik isonzói csata utójátékában, a Monte S. Gabriele védelmezésében vett részt. A honvédek megint bámulatraméltó hősiességgel küzdöttek és állásaikat óriási veszteségeik ellenére is megtartották. A tolmeini áttörés után a hadosztály, mint az Isonzo-hadsereg tartaléka, 1918 január elején elérte a Piavét, majd a Monte Tombától északra került állásba, amelyben a háború

végéig megmaradt. Az októbertvégi hat napon át szakadatlanul tartó utolsó nagy mérkőzésben, a vittorio-venetói csatában, a csapatok állásaikat megtartották, de 29-én, amikor a velük szomszédos csapatok már visszavonultak, az utóvéd rendkívül nehéz szerepét vették át roppant megfogyott és megtépázott sorokkal. Állásból állásba harcolva húzódtak vissza a honvédek, majd, Belluno után, minden zavaró körülmény nélkül, teljes rendben, fegyelmezetten Pieve di Cadore felé tértek ki, ahol arról értesültek, hogy megkötötték a fegyverszünetet. Örömmel állapította meg a hadosztály parancsnoka utolsó parancsában, hogy a csapatok a visszavonulás alatt is eddigi magatartásukhoz és fényes hírnevükhöz méltón viselkedtek. Majd elismerését fejezte ki mindenkinek hűségéért, önfeláldozó, páratlan és vitéz magatartásáért, és végül így fejezte be parancsát: «Akiket azonban hiába vár az ölelő hitves, az aggódó anya, a repeső gyermek kitárt karja, mert legdrágább kincseit, életüket áldozták a haza oltárán, azoknak emléke legyen áldott, amíg csak egy magyar is él!»

A cs. és kir. 82. székely gyalogezred hőstettei. A magyar gyalogság kimagasló tettei közül kiragadjuk a volt cs. és k. 82. székely gyalogezred legszebb fegyvertényeit. Amiként Petőfi is írta, «a nemzet virágából» kiegészülő ezred, a világháborúban Piskorovicénél, Olykánál és a Magura Casinuluin különösen tündökölt katonai erényeivel.

Az ezred világháborús története többízben kiemeli, hogy az ezred parancs nélkül soha, a legváltáságosabb helyzetben sem hátrált meg! De előfordult, hogy nem engedelmeskedett, amikor hátrálást parancsoltak.

A tűzkeresztségen Dunajóvnál esett át 1914 augusztus 26-án. Harcolt Nyugatlengyelországban is, majd a gorlicei áttörés idején, 1915 május 7-én kierőszakolta az átkelést a Viszlóka-folyón. Amikor a dandárparancsnokság elrendelte a folyón az átkelést, azonnal megkezdték a pallóépítést. «Alig készült el a palló, a 3-ik zászlóalj két százada nyomban átkelt s megvetette lábát a folyó keleti partján. A másik két század már a hajnali szürkületben kelt át, míg a 2-ik zászlóalj már csak átgázolni tudott. Megdöbbenő látvánnyal szolgált az átgázolás: a fuldokló emberek némelyike puskával kezében merült alá, mert fegyverétől megválni sehogy sem akart. A zászlóaljat heves ágyú-, géppuska- és puskatűz érte. A 3-ik zászlóalj pokoli tűzben elérte, sőt helyenkint túl is szárnyalta a számára kitűzött célt. Fűlsiketítően tombolt a harc, amelybe kitűnő eredménnyel avatkozott be a 33. tábori ágyúezred 2-ik ütegének két ágyúja. Teljesen nyílt és szabad térségen vonult fel, s hősi önfeláldozással magára vonta az orosz tűzéség dühét, amivel hozzájárult ahhoz is, hogy a két 82-es zászlóalj az ellenségnek a hegyoldalban épített állását rohammal elfoglalhatta. Ennél az alkalomnál Borbáth Samu tartalékos hadapród, a 10. század parancsnoka, és Török Adorján zászlós, a legelől rohanó 7. század egyik szakaszának parancsnoka, kimagasló hősiességet tanúsítottak, amiért az előbbi, soronkívüli előléptetése mellett, az I. osztályú ezüst vitézségi érmet

kapta, az utóbbi pedig az arany vitézségi érmet. Ugyanekkor érdemelte ki az I. osztályú vitézségi ezüst érmet Ilyés Sándor gyalogos.»

1915 június 14-én, a Szan-folyó keleti partján, amikor seregtesteink a hátráló oroszokat üldözték, az ezred piskorovicei támadásáról ezt írják az ezredtörténetben : «Ha az ezred hősiessége egyáltalában rászorulna a magasztalásra, ezzel a fegyvertényével kapcsolatban valóságos dicshimnusz kellene zengeni.» Az ellenségnek kitűnően megerősített állása volt a kastélyban és a majorban, amelyet csak sík és tökéletesen pásztázott területen lehetett elérni. Bár a támadók sorait az ellenség tüze borzalmasan megritkította, a székelyek nem engedtek, és akárcsak a gyakorlótéren, csoportonként szökeltek előre. Amikor pedig tűzérsegünk a kastélyra és a majorra központosította tüzeit, a 82-esek talpraugrottak és bár újabb nagy veszteség érte őket, behatoltak az ellenséges támpontokba.

Az 1916-i lucki áttörés idején az ezred Luck előtt, Olykánál volt állásban. Bár állásait összelőtték, a megmaradt legénység csodálatos vitézséggel harcolt és eleinte visszadobta az oroszokat, éjjel pedig pihenő nélkül helyreállította fedezékeit, pótolta lövészerét, bár az ellenség pokoli tüze nem szűnt meg és a tapogatózó gyalogsági támadások egymást érték. Rettenetes aratása volt a halálnak ebben a csatában, amelyben a keleti harctéren legelőször alkalmazták a pergőtüzet. Döbbenetes volt a tűzijáték, írják az ezred történetében. És másnap, amikor megindult az ellenséges gyalogság áradata, a székelyek mégis bámulatos hidegvérrel helytálltak, sőt ellentámadásba is fogtak akkor, mikor más osztályok megfutamodtak. Az ezred vesztesége roppant nagy volt, 5330 emberéből csak 718 maradt meg, tehát létszámának 90%-a elveszett.

Amikor 1916 augusztus végén Románia az ántánt oldalán belépett a háborúba, az ezredet «a székely haza védelmezésére» Erdélybe, Brassóba rendelték. Az ezred parancsa megtisztelő feladatnak minősítette e kirendelést és tekintettel óriási fontosságára, mindenkit felszólított, hogy pihenő nélkül, a legnagyobb szorgalommal dolgozzék a védőállások kiépítésén ; ha pedig ezek megvédésére csakugyan sor kerülne, utolsó csepp véréig tartson ki bennük ; gondolja meg mindenki, hogy «hazája szent földjét védelmezi . . . » És csakugyan bámulatot keltő dolgokat műveltek a székelyek! A zászlóaljak most is a hagyományos hősiességgel, szívós kitartással küzdöttek és megadták a módját annak, hogy hadvezetőségünk még idejében elegendő csapatokat gyűjtsön össze hátrább eső területeken.

Kemény harcot vívott az ezred Alsókomána és Halmágy vonalában, majd amikor a 71. hadosztály ellentámadást kezdett, hogy a románokat az Olt folyó keleti partjára vesse vissza, és amikor a hadosztály két román hadosztálynak belső szárnyait felborította, az ezred megint kitűnt lendületével. Pálosnál mind a tiszteket, mind a legénységet olyan lelkesedés szállta meg, a szülőföld fosztogatói iránt érzett gyűlölet olyan elemi erővel sarkalta bosszúra a legényeket, hogy az ellenség megrohanásától még példás fegyelmük sem

tudta őket visszatartani. A 3-ik zászlóalj, az összes géppuskák és a 8. század pillanatokig tartó tűzzel való rajtaütés után olyan fékezhetetlen rohammal csapott le az ellenségre, hogy ez megrettenve puskát, szerelvényt eldobált és vad futással a közeli erdőbe menekült. Bár tűzérsege löni kezdett, srapnéljeit a nagy ijedségben néhány kilométerrel az ezred mögé időzítette, úgyhogy jóval hátrább, a hadosztályparancsnokság feje fölött robbantak szét. A legénység még az erdőbe is utánuk rohant a szaladóknak és elkeseredett közelharcban újabb érzékeny veszteséget okozott nekik. Majd két század. halomra lőtte az ellenséges tűzérseg lovait s aztán még támadásra is indult. Ez a harc döntő befolyással volt az egész csatavonal sorsára.

Pergőtűz.

Amikor a nagyszebeni döntő nagy csata után az osztrák-magyar első hadsereg is megkezdte előnyomulását az Erdélyi Kárpátok keleti láncolata felé, a 82-esek Kézdivásárhelyen át az ojtózi szorosba jutottak, ahol a Runcul Mare hegytőnk birtokáért vívott küzdelemben ismét kitűntek. Védekezésekkel és támadásokkal elegyes súlyos harcok árán, igen nehéz térszínen, csak lépésről lépésre tudták viasszaszorítani az ellenséget a századok. A Runcul Mare megrohanása október 25-én ment végbe, az ellenség pokoli tűzében, fedezék nélküli nyílt és sziklás terepen. Meg is akadt a támadás. Végre csak tűzérsegünk közreműködésével foglalhatták el az ellenség első, majd második állását. Magán a hegytőnkön nagy erők védekeztek, de az ezred 7-ik százada

valósággal előviharzott, betört az ellenség állásába és véres kézitusában elfoglalta. A hadosztály vezérkari főnöke így méltatta a hegytőnk elfoglalását: «Kimondhatjuk, hogy a Runcul Mare elfoglalása egy gyalogezred kimagasló fegyverténye volt. Az ezred minden tagját áthatotta az a tudat, hogy a benne rejlő legjobb értéket kell latbavetnie, hogy a rendkívül válságos helyzet jórafordulásához hozzásegítsen. Ezt a merész támadást a hadosztály kizárólag csak azért kockáztatta, mert csapataiban korlátlanul bízott s azok értékét jól ismerte. A 82-ik székely gyalogezred a belé helyezett bizalom jogosultságát fényesen igazolta.» Ez alkalommal a németek is a legnagyobb elismeréssel adóztak az ezrednek.

József kir. herceg tábornagy világháborús művének egyik kötetében olvassuk, hogy a román 2-ik hadsereg jobbszárnyán támadó 8-ik és fél 6-ik román hadosztály 1917 július-augusztus havában mindenáron el akarta foglalni a Magura Casinului lévő állásainkat, amelyet akkor a 8. hegyidandár kötelékébe tartozó 82. számú székely gyalogezred védelmezett Papházy ezredes vezetése alatt. «A hős székely 82. gyalogezred állott őrt az erdélyi határok e bástyáján», írja a főherceg tábornagy.

A Magura Casinului az Erdélyi Kárpátok Moldva felé eső lejtőjének hegytőnkje volt, amelyet a miénk 1916 utolsó napjaiban foglaltak el. Rendkívül fontos és messze az arcvonaltól álló támaszpont volt, amelyet a 82-esek hónapok verejtékes munkájával hatalmas erőddé építettek ki. A hegy az ojtózi szoros bástyája volt. A székelyek joggal nevezték el «Halálvár»-nak, mert birtokáért a világháború egyik legvéresebb küzdelme folyt 1917 július-augusztus havában. A románok is súlyt vetettek rá, hogy ezt a magaslatot birtokukba vegyék, mert ha kezükbe kerítik, ismét bejuthattak volna Erdélybe.

A harc kezdetén az ezredparancsnok így hívta fel kitartásra katonáit: «Fiúk! Ott van a mi hazánk! Rajtatok múlik, hogy az oláh bocskor ne taposson újból végig rajta!» A székely bakák csak ennyit válaszoltak: «Csak legyen elég vizünk és kézigránátunk, a többi majd elintézzük valahogy!» És el is intézték a dolgot úgy, hogy a románok nem vehettek erőt rajtuk.

A maroknyi védősereg a legválságosabb napokban tűzérségi támogatás nélkül is helytállt, noha napokon át az ellenséges tűzérség és aknavető katonák legalább is 10,000 gránátot hajítottak az állásokba és ezeket földig lerombolták. A székely bakák nemcsak kitartottak az állásban, hanem éjszakánként helyreállították és mikor az ellenség rohama következett, a támadást mindig visszaverték. Július 31-én ezt írja József főherceg tábornagy: «Az én dicsőségkoszorúzza 82. székely ezredem ma éjjel négy tömegrohamot súlyos küzdelemben megvert és visszakergetett; a Magura Casinului változatlanul hős székelyeim birtokában van.»

Az ezred kimagasló fegyvertényéért a király is elismerését fejezte ki, a hadosztályparancsnokság pedig így üdvözölte az ezredet: «A legfelsőbb elismerés alkalmából az egész hadosztály szerencsekívánatait tolmácsolom a

mindig harcoskedvű hős ezrednek. A hadosztály összes többi csapatai visszafojtott lélekzettel várnak az alkalomra, hogy behozzák azt az előnyt, melyet az ezred velük szemben a dicsőség terén magának megszerzett.» Ezenkívül az ezred volt előljárói, régebbi tagjai, a polgári hatóságok fejei üdvözlőtáviratok tömegével árasztották el az ezredet. József kir. herceg tábornagy pedig augusztus 7-én, amikor az ádáz harcok véget értek, ezt sürgönyözte az ezredparancsnokságnak: «Meghatva köszönöm meg vitéz 82-eseimnek az utóbbi nehéz harcokban tanúsított kiváló hősiességüket, mellyel az ádáz ellenséget visszaverték és minden támadást megghiúsítottak. Szeretettel üdvözlöm az erdélyi Kárpátok hőseit, az Isten vezesse, oltalmazza és áldja meg őket mind.»

A szatmári 12. honvéd gyalogezred működése. Érdekes adatokat tartalmaz a szatmári 12. honvéd gyalogezrednek kitűnően megírt világháborús története.

Az ezred legénységét Szatmár, Máramaros és Ugocsa vármegyékből kapta. Legénysége tehát magyar, román és rutén nemzetiségű volt, amelyből 55% volt a magyar. Az altsztek túlnyomó része magyarnyelvű volt.

A háború kitörésekor az ezred egy tábori-, egy menet- és egy népfelkelőezredet állított fel. A táboriezerd az orosz és az olasz hadszíntéren harcolt. Menetezrede Przemysl őrseregéhez jutott, ahol 1915 január havában legénységét, az őrsereg többi csapataiban bekövetkezett nagy veszteségek miatt, a verseci 7. és a szegedi 5. honvédezredek között szétosztották.

A népfelkelőezred a balkáni hadszíntérre került, ahol 1915 elején kivonták a szerémségi csapatokból és a Száva biztosítására alkalmazták, miközben rendes ezreddé is átszervezték. 1915 őszén megszűnt ez az ezred, mert zászlóaljait a 3. és a 6. népfelkelő gyalogezredbe osztották be, amelyek azután részt vettek Szerbia és Montenegró elfoglalásában. Ezek az ezredek 1916-ban az orosz hadszíntérre kerültek. A népfelkelőezred 2-ik zászlóalját azonban még annak idején kivonták az ezredből, az olasz hadszíntérre szállították, ahol egy hegyi dandárba került. Ezt a dandárt azonban 1916-ban,

Lövészárak figyelővel.

a lucki katasztrófa után, előbb az orosz hadszíntérre szállították, a román hadüzenet után pedig Erdélybe irányították.

Már ezek az adatok is érdekes példáját mutatják annak, hogy a világháborúban a sajátságos körülmények kényszerítő hatása alatt miképpen szaggatták szét és alkalmazták a szélrózsa minden irányában a monarchia csapatait.

A táboriezred becses statisztikai adatai közül a következőket ragadjuk ki. Az ezred az olasz arcvonalon pontosan 716 napot töltött. Ebből 313 napig volt állásban, 35 napig a 2-ik vonalban és 340 napon át pihent mint tartalék. Az állásharcok mindennapos tüzen kívül az első vonalban öt napon át tartó három támadásban és 12 napon át tartó három olasz támadás kivédésében vett részt. Hogy hány ellentámadást intézett ezekben a napokban, azt már nem állapították meg. Az ezred, az orosz arcvonallal együtt, a Szatmárra való bevonulásig négy évet, három hónapot és tíz napot, összesen 1561 napot töltött a háborúban. Éppen 1000 napig volt az ellenséggel közvetlen érintkezésben, 68 napon át 45 nagy támadásban, 57 napon át 32 védőharcban vett részt és 21 harcban mint előllevő tartalék. Vagyis összesen 146 harcnapja volt! Az olasz arcvonalon, a hazautazással együtt, 1100 kilométert, az egész háború alatt pedig 6300 kilométert tett meg vasúton! 36 menetzászlóalja volt. Pótlásul kapott kereken 26,000 embert. Összes vesztesége 32,000 főre rúgott, közte 4000-5000 elesettel! Minthogy pedig az ezred a táboriezreden kívül saját menet- és népfelkelőezredéhez, továbbá más ezredekhez, hadtápalakulásokhoz is küldött pótlásokat, ezekben is voltak veszteségei, vagyis a tágabb értelemben vett ezred veszteségét 50-60,000 főre becsülik, közte 10,000 halottal!

Az ezred emléknapja május 22. és 23-ika, mert ezeken a napokon vívta meg a táboriezred legszebb harcait, és pedig 1915 május 22-23-án Lengyelországban a plackovice-kozineki ütközetet, az olasz hadszíntéren pedig, a Doberdón, a 10. isonzói csata keretében a kosztanjevicei csatát.

A plackovice-kozineki győzelem színhelye a Visztulától északra, Nyugat-lengyelországban (Ivangorodtól nyugatra) volt, ahol az ezred, a gorlicei áttörés után, a monarchia 1. hadseregében 1450 puskával nyomult elő keletnek, a Visztula felé. Május 21-én az ezred, mint a 11. hadtest tartaléka, lak-táborba szállt. De nem sokáig pihenhetett, mert felriasztották, hogy az előtte harcoló hadosztályok érintkezési pontján, a kozineki-plackovicei erdőknél támadt hézagot kitöltse és az állásainkba betört orosz erőket visszadobja. Megnehezítette és kockázatosá tette az előnyomulást a változatos, erdőkkel borított és szakadékkal tarkított terep, továbbá az, hogy a magasabb parancsnokságok a helyzet felől teljes bizonytalanságban voltak és hogy az éjszaka, amelyben az ezrednek támadnia kellett, szokatlanul sötét volt. A honvédeket kitanították, hogy a rohamnál a «Rajtá»-t mindenki teljes erővel sokszorosan ismételve, hogy az oroszok a támadó csapat magyar voltát felismerjék. Az előnyomulás éjfélkor kezdődött. A rendkívüli sötétségben két-három lé-

pésre is alig lehetett ellátni, tájékozódni meg éppenséggel lehetetlen volt. A rajvonal reggeli három órakor átgázolt a Pokrzyvianka-patakon és neki-ment az előtte elterülő erdőnek és azoknak az orosz állásoknak, amelyeket maga előtt vélt. Az erdőből ösztűz fogadta a támadókat. Erre a 2. zászló-alj hatalmas rajtázással azonnal rohamra ment. A nagy hanggal kifejezett erkölcsi erő meghozta a sikert : az erdőszélen levő oroszok egy része megadta magát, a többi pedig az erdő belsejébe menekült. Csakhogy az elfoglalt állás

Tüzelő géppuskás.

az ellenségnek csak előállása volt. A második állást is ugyanolyan lendülettel vették hatalmukba a honvédek, mint az első. Helyenkint kézitusára is került a sor, de csakhamar ebből az állásból is hátrafelé szaladt, aki nem adta meg magát. Reggelre az egész erdőt kitakarították a honvédek. A 3. zászlóaljat, amely nyílt terepen tört előre, nemcsak szemben, hanem oldalról is tűz érte, tehát megállt és beásta magát. Ezután a támadást csak akkor folytatta, amikor az erdőcskét a 2. zászlóalj kitakarította és tűzértségünk is támogatólag közbelépett. A roham teljes sikerrel járt és az orosz állások a miénk birtokába

kerültek. Az 1. zászlóaljnak a kozineki erdőcske ellen intézett támadása az oroszok tűzérséggel támogatott szívós védekezése miatt csak lépcsőről-lépésre haladt előre. De délben a zászlóalj elérte az erdőt, ahol igen véres harc kerekedett. Délután négyszer rohanták meg a honvédek az oroszok állásait, de hiába. Erre a zászlóaljat vissza kellett vonni az erdőszélen lévő rohamállásokba. A másnapi támadást azonban már nem várták be az oroszok, hanem visszavonultak. Május 23-án az ezred visszafoglalta azokat az állásokat is, amelyeket a cseh nemzetiségű 8. ezred elvesztett.

Az ütközetben az ezred állományának 40 %-át veszítette. A fényes győzelmet, írja az ezred története, a vezető tisztek és legénység erkölcsi erején és bátorságán kívül elsősorban a «Rajta»-kiáltásban kifejezett erkölcsi felsőbb-ség idézte elő. Kivált az előállást, az erdő déli szélét védelmező oroszok való-sággal megrémültek és azzal a kiáltással hagyták fel a küzdelmet, hogy «jaj de sokan jönnek!». Pedig legfeljebb az erdő segített visszhangjával, mert a ritka támadóvonal emberei bizony 3—4 lépésre voltak egymástól a roham alatt.

Az ezred emléknapjára kitűzött második győzelem a 10-ik isonzói csatában, Kosztanjevicénél esett meg 1917 május 23-26-ika között.

A támadás nem érte váratlanul az ezredet, mert már április végén feltűnően növekedett az olaszok harci működése. Az ezred tehát minden tekintetben készen várta a támadást. A csata május 23-án kezdődött. Orkánszerű pergőtűz zúdult az állásokra, az akadályokra és a dolinák kavernáira. Minden a földdel lett egyenlővé. Mellőzzük a századok egész napra terjedő verejtékes részletharcainak leírását, mert ezek csakis a szakemberek okulására szolgálhatnak, és helyette az ezredtörténetben olvasható végső megállapítást közöljük.

«A nap az ezrednek, elsősorban a 3-ik zászlóaljnak, dicsőséges napja volt; ez a zászlóalj magában, minden támogatás nélkül, vert vissza öt olasz tömeg-támadást; 9 tisztet és 505 olaszt elfogott, 5 géppuskát zsákmányolt; azon-kívül az ellenségnek óriási veszteséget okozott. A zászlóalj állásai előtt ren-geteg olasz hullája maradt. A vezetés dícséretére szolgál, hogy a szép ered-ményhez és kivált a foglyok nagy számához képest aránytalanul kicsi volt a veszteség: 20—25 fő, ebből néhány halott. Nem kevesebb dícséret illeti a 2-ik zászlóalj századait, amelyekből kivált a 6. és 8. századoknak a nap leg-nehezebb feladata jutott; az ezred jobbszárnyán beállott kritikus helyzet miatt kétszer kellett az olasz zárótűzön áthaladniuk s a már befészkelte ellen-ségre az ellentámadást végrehajtani. A századok a legszebb lendülettel haj-tották végre az ellentámadást s Kosztanjevice és az elvesztett állások vissza-foglalásában a 31-esekkel és 32-esekkel egy mértékben vették ki részüket. A feladat nehézségéhez mérten a zászlóalj vesztesége is jóval nagyobb, a 3-ik zászlóaljának körülbelül kétszerese lehetett: 50—60 fő és 5 tiszt, közülök két századparancsnok. Az olaszok dandáronként körülbelül 1000 lépés kiter-jedésben hatalmas túlerővel támadtak az ezred két zászlóaljának állásaira.

A 3-ik zászlóaljjal szemben a Lombardia-dandár 73-ik ezrede, a 32-esek zászlóaljára a 74. ezred és a Barletta-dandár 137-ik ezredének részei intéztek támadást, tehát 3-4-szeres túlerő és még azt is számítani kell, hogy az olasz századoknak 200 puskája volt, ami még egynegyeddel emelte a számbeli felsőbbbséget. Mindez csak az első vonal volt, mögötte még két-háromannyi tartalék állott támadásra készen.»

Május 24-én kiújult a harc, de korántsem volt oly heves, mint az első napon. Az olaszok támadásai mindeütt kudarcot vallottak. A harmadik csatanap pedig még könnyebb volt, bár az ezred 3-ik zászlóalját ezen a napon érte a legnagyobb veszteség. 26-ika volt az utolsó csatanap, amely már meg sem közelítette a többiekét: az olasz támadó gyalogság csak a drótakadályokig jutott, ahonnan futva visszaözlönlött. «A csatáról szóló Hőfer-jelentés, írják az ezredtörténetben, kiemelte a 12-ik ezred vitézségét, hősi teljesítményeit. Egymásután jöttek a dícséretetek. A Wurm-csoportparancsnokság, Boroevics, Bernhardi német lovassági tábornok, a honvédfőparancsnokság, majd Szatmár városá üdvözölték az ezredet; a király pedig a Rendeleti Közlönyben az ezrednek adományozta a csatában zsákmányolt olasz géppuskák egyikét.»

Foto Strelisky.

Vitéz Takács András,
a 8. honvéd huszárezred őrmestere,
vitézi díszruhában.

Foglalkoznunk kell a világháború egyik sajátságos viszonylatával is, amelyhez fogható a magyar hadtörténelemben ugyancsak nem fordul elő olyan arányokban, mint a világháborúban. Ez a *hadifogságba jutott katonák*

élete. Azért kell szóvá tennünk, mert ezek a szerencsétlen magyarok részben bátor maguktartása révén, részben önhibájukon kívül a hadszerencse forogandósága, szerencsétlenül végződő hadműveletek, rossz magasabbrendű vezetés folytán jutottak ellenségeink kezére, akik, vereségről-vereségre bukácsolván, sárba tiporták a nemzetközi egyezményeket, arculütötték az emberieséget és lovagiasságot, mert barbár módon a védteleneken töltötték ki nemtelen bosszújukat. Fogságba esett katonáink élete oly megdöbbentő

eseményeket tár elénk, amelyeknek elviseléséhez rendkívül nagy emberi és katonai erényekre volt szükség. Ezek is vitézek voltak a szó szoros értelmében! Téves tehát az az ítélet, hogy a hadifogságba jutott magyar katonák igen könnyű életbiztosításra tettek szert. «A hadifogság az emberiség történetének legszörnyűbb fejezete; a hadifogság története az emberi lélek legvadállatiabb és legkrisztusibb pillanatait mutatja; a világháború irtózatossá katalizmája messze mögötte marad a hadifogságnak, mert a lelkek megsemmisültek, kicserélődtek, a fájdalom, a remény, a vágyakozás őrzöngését, boldog és boldogtalan házasságok felőrlődését, a legnagyobb emberi érzések:

Vitéz Fejes István,
arany vitézségi éremmel négyszer kitüntetett
tiszthelyettes.

a honvágy, a szerelem, a gyermeki és apai szeretet halálos összeütközéseit, az ember küzdelmét a természettel jeges sarköveken és tropikus tájakon, küzdelmét a járványokkal, az éhséggel, az idegenséggel, a forradalmak tébolyával és legfőképpen embertársainak vadállati kegyetlenségével tárja elénk». Ez a legtalálhatóbb bírálata katonáink világháborús hadifogságának, akik a szélrózsa minden irányában küzdve, orosz, román, szerb, olasz, francia, angol és amerikai hadifogságba jutottak, és akiket ezek a nemzetek a Föld egész kerekén szétosztottak, alkalmaztak és legkülönbözőbb bánásmódban részesítettek. Amiként megvolt a becsületes páros viaskodásban dicsőséggel kapcsolatosan a harcoló magyar katonák kraszniki diadala, Przemysljé, Limanova-Lapanovja, Gorlicéje, Uzsokja, Monte San Micheléje, Montellója,

casinului győzelme, toporouc-rarancei «Haláldomb»-ja, akként megvolt a hadifogságba esetteknek a «Halálmars»-a Albániában, «Haláltábor» Romániában, Sipotében, rettenetes élete Nyugat- és Kelet-Szibériában, a Murman-félszigeten, Turkesztánban, Afganisztánban, Indiában, a szinai félsziget homokpusztáin; és megvolt az olasz hadifogság Asinarája.

Valamelyik statisztika azt mutatja, hogy a világháborúban a hadviselő felek összesen 7.290.000 katonát ejtettek foglyul. Vagyis kereken csupán 700.000 emberrel kevesebbet, mint Csonka-Magyarország lakossága. A legtöbbet veszítette Oroszország, 2.250.000 katonáját; a legkevesebbet az Észak-amerikai Egyesült-Államok, 2000 embert. A sorrendben második helyen áll

Ausztria-Magyarország, 1.673.000 emberrel. Kétségtelenül lehangoló, hogy a második helyen a monarchia áll. Ennek okát nemcsak fegyveres erejének balsikerű hadműveleteiben kell keresnünk, hanem abban is, hogy a monarchia széthúzó nemzetiségeinek soraiból kikerülő katonák jórésze végsőkéig való küzdelem és ellenállás nélkül megadta magát az ellenségnek.

Hogy az ántánt államai közül melyik mennyi színtiszta magyar hadifoglyot ejtett, nem állapítható meg. Mégis kétségtelen, hogy a legtöbben az oroszok fogságába estek, minthogy az orosz hadszíntéren zajlottak le a monarchia haderejét érintő legnagyobb és legfontosabb hadműveletek, amelyekben az alkalmazott seregtestek nagy száma következtében természetszerűleg a veszteségek is igen nagyok voltak. Így például ha összegezzük az 1914 augusztus 1-től 1915 szeptember végéig vívott csatákban eltűnt és elfogott katonáink számát, akkor látjuk, hogy majdnem félmillió emberünk esett hadifogságba. Ehhez hasonló nagy veszteség érte a monarchia fegyveres erejét az összeomlás előtti vittoria-venetói csatában is, amelyben majdnem 400.000 főre becsülik az elfogottak számát!

Ha magunk elé terítjük a Föld térképét és kijelöljük rajta azokat a szárazföldeket és ezeken belül az államokat, ahol magyar hadifoglyok tartózkodtak és kalandos vándorlásaik révén megfordultak, akkor csodálkozva állapítjuk meg, hogy vajmi kevés azoknak a területeknek száma, ahol magyarhonos hadifoglyok meg ne fordultak volna.

Az ezreket számláló csoportok sanyarúsággal teli nevezetesebb vándorlásai közül megemlíti azoknak borzalmas útját, akik a szerb hadifogság járványait és szenvedéseit szerencsésen átélték, Szerbiából Albánián át Valonáig mentek gyalog, majd onnan tengeren Asinara szigetére jutottak. Ezek a szerencsétlenek, akiknek sorait a kolera borzalmasan megapasztotta, nem maradtak meg Asinarán, mert többségüket az olasz kormány a franciáknak adta át, akik sokukat az afrikai francia gyarmatok gyilkos égövébe szállították. Az angolok olaszországi seregtesteinek fogságába esett magyarok sem maradtak meg olasz földön, hanem vagy Franciaországba, vagy Angliába kerültek. Az olaszországi francia seregtestek az anyaországba küldték magyar

Vitéz Hefty Frigyes,
arany vitézségi érmmel háromszor kitüntetett tiszthelyettes.

hadifoglyaikat. Azt a néhány magyart pedig, akik Német-Kelet-Afrikában harcoltak a német gyarmati hadseregben, az angolok egyrészt Egyiptomba, másrészt Malta-szigetére szállították.

A hadifoglyok között a legnagyobb arányú mozgolódás az orosz birodalom területén volt, ahol a legtöbb magyar hadifogoly raboskodott rettenetes szenvedések között. Ebből az Európára és Ázsiára kiterjedő nagy pokolból a szélrózsa minden irányába történtek szökési kísérletek, szökések és szállítások nyugatról keletre és megfordítva, északról délre és délről északra. Akadtak a hadifoglyok között olyan vakmerők, akik a Jeniszei-folyón az Északi-Jeges-tengerbe óhajtottak kijutni, hogy onnan svéd és norvég gőzösökön szabaduljanak. Mások Perzsián, Mezopotámián és Kis-Ázsián, majd Afganisztánon, Kelet-Turkesztánon, vagyis a kínai birodalom területén, Afganisztánból a világ tetején, a Pamir-fenntérségen át ugyancsak Kínán át óhajtottak hazajutni. Tudunk eseteket, hogy egyedül utazók, ezer veszéllyel szembeállva, Szibériából a Csendes-Óceánon át eljutottak Észak-Amerikába, ahonnan néhányan Mexikóba vetődtek életveszélyes kalandok között. Egy másik egyedül utazó az Egyesült-Államokon, az Atlanti-Óceánon át eljutott Norvégiába, ahonnan még a háború folyamán Németországon át haza érkezett. Ez a vakmerő szökevény legalább is 40,000 kilométernyi utat tett meg! Sokan voltak olyanok, akik Kelet-Szibériából, Vladivosztkából Sanghain, Pekingen, Hongkongon, Szingapuron, Ceylonon és Szuezen át jöttek haza. Ezek között volt olyan is, aki útközben az angol gyarmati hadseregben és a holland gyarmati csendőrségben is szolgált egyideig és azután Elő-Indián, Zanzibáron, Szuezen, Kairón, Genován, Laibachon, Bécsen, Pozsonyon, Kassán és Ungváron át tért haza Erdélybe. Itt él közöttünk az 1. honvéd gyalogezred egyik katonája, aki nemcsak Szibériában, hanem Turkesztánban is raboskodott, majd verejtékezve dolgozott a Murman-vasút építésénél, később Turkesztánból megszökött és Afganisztánon és Indián át tért haza Vecsésre! Az útvonalakat az olvasó megtalálja az első kötetünk előszavához mellékelte térképen.

A szökések sorából kiragadott példák megannyi fényes bizonyítékai a magyar katona bámulatraméltó vállalkozó szellemének, találékonyságának és merészségének.

Nem hallgathatjuk el egy «József» nevű honvédnek csodálatraméltó tettét, amelyet Hentig német követségi tanácsos örökített meg «Meine Diplomatenfahrt ins verschlossene Land» című művében. Kár, hogy csak a keresztnévét említi meg ennek a derék katonának. Ez a József Hentig német követségi tanácsost Afganisztán fővárosából, Kabulból, a Hindukuson, a Pamiron és Kelet-Turkesztánon át egészen Miencsi kínai vasúti állomásig kísérte és mindvégig pompásan viselkedett, a legveszedelmesebb helyeken és körülmények között sem tágított Hentig oldala mellől, kiválóan gondozta a lovakat és gazdáját önfeláldozóan és hűségesen támogatta. A legbámulatosabb azonban az, hogy ez a honvéd Miencsiből

A hősök emlékműve Esztergomban. (Lányi Dezső szoborműve.)

állítólag vissza is tért Afganisztánba, ahol átadta Hentig mindama holmiját, amelyet az nem tudott hazavinni.

Feleletet kell adnunk arra a kérdésre is, hogy voltak-e magyar hősei a világháború *légi harcainak*? Büszkeséggel mondhatjuk, hogy voltak ilyenek is, bár kevesen. Az utóbbi körülménynek az az egyszerű magyarázata van, hogy a monarchia repülőtechnikája és repülőipara messze mögötte maradt nagy szövetségesének, Németországnak és az ántánt nyugati hatalmasságainak. A magyar pilóták közül Kiss József hadnagy és Fejes István tiszthelyettes emelkedik ki, az előbbi 19, az utóbbi 17 légi győzelmével. Dicsőséget szereztek még: Udvardy Nándor 12, Glaser Ferenc 12, Kasza Sándor 10, Kaszala Károly 9, Risztics János 8 és Hefty Frigyes 7 légi győzelemmel. Ők voltak az emberiség első légi harcainak magyar képviselői.

A világháború folyamán magyar katonáknak adományozott *kitüntetések* száma tekintetében csak részben vannak pontos adataink. A kitüntetések sokfélék voltak. A tisztek kiváló fegyvertényeit és háborús érdemeit tizen-négyféle kitüntetéssel jutalmazták, amelyek között többnek fokozatai is voltak. A legénység számára nyolcféle kitüntetés volt. Mind a tiszteknél, mind a legénységnél voltak olyan kitüntetések, amelyeket többször is adományoztak. A cs. és k. közös hadsereg magyarhonos egyénei között kiosztott kitüntetések számát 1.500.000-re becsülik. A m. kir. honvédség tisztjei között 33.807, legénysége között pedig 433.745 kitüntetést osztottak szét. A katonai Mária Terézia-rend magyarhonos vitézeit névszerint külön fejezetben foglaltuk össze. A Mária Terézia-rend káptalanja a tiszti arany vitézségi érmet 81 tisztnak ítélte oda. Az összeomlás előtt összesen 15 magyarhonos tisztet díszítettek fel az arany vitézségi éremmel. A honvédtisztek közül legtöbben a bronz katonai érdemérmét (Signum Laudis) kapták, összesen 14.570-en. Utána következnek a katonai érdemkereszt 3-ik osztályával kitüntetettek (5590), azután az ezüst katonai érdemérmesek (4673). A legénységnél a bronz vitézségi érmet 229.650-en, az arany vitézségi érmet ketten kétszer, 484-en pedig egyszer kapták meg. A m. kir. honvédség tagjai részére adományozott szövetséges külföldi kitüntetések a következők voltak: német 1569, török 167, bolgár 119, összesen 1855.

A magyar állam még külön is megjutalmazta ama vitéz katonáit, akik a világháborúban és a forradalmak alatt egyéni vitézségükkel és nemzeti érzésükkel kitűntek. Számukra megalkotta a *Vitézi-rendet*, amelynek célja az utódokban is jutalmazni azért, hogy az érdemek méltánylása révén ápolják a hazafias érzelmeket. Ez az intézmény egyúttal állandó értékű nemzetvédelmi szervezet is mind a kívülről jövő támadásokkal, mind a belső romboló erők forradalmi kísérleteivel szemben. A tízezer főt jóval meghaladó hatalmas tábor példaként áll népünk előtt, hogy legyen erkölcsös, bölcs, dolgos s mindenkor és minden körülmények között hű a hazához.

VIII. A KATONAI MÁRIA TERÉZIA-REND MAGYAR VITÉZEI.

Azokban a válságos és igen nehéz időkben, amikor a *pragmatica sanctio* érvényrejuttatásában Mária Terézia mellé álltak áldozatrakész népei, leginkább a hadsereg volt soha meg nem szűnő hűségével és vitézségével a trón legkiválóbb támasza. A bölcs királynő tehát kereste azokat az eszközöket, amelyek egyrészt a hadsereg kipróbált vezetőinek, a tiszteknek, méltó és nyilvános megjutalmazására alkalmasak lehetnek, másrészt a hadsereg lelkesedését ébren tartják, tetterejét fokozzák, a vitézségben nemes versenyre buzdítanak és így nagy tetteket és fényes eredményeket szülnek. Megalapította tehát a katonai Mária Terézia-rendet, azzal a céllal, hogy az imént említett katonai erőnyeket felfokozza. Ebben a tekintetben nem is csalódott, mert a rend az alapítását követő háborúkban bámulatos erejű rúgója lett a hadsereg tisztkara és a csapatok vitézségének. És bár a rend elnyerését nehéz feltételekhez kötötte, megnyitotta az utat minden tiszt számára s a rendhez oly rendkívüli előnyöket kapcsolt, hogy azoknak elnyerése a világháború befejezéséig minden tiszt leghőbb vágya volt.

A rend alapításától a világháború befejezéséig a császári-királyi, illetőleg a cs. és kir. hadsereg belföldi tagjai közül összesen 1069 tisztnak ítéltek oda a rend nagy-, parancsnoki (közép) és lovagi keresztjét. A nagykeresztesek száma 44, a parancsnoki kereszteseké 110, a lovagoké pedig 915 volt. Ebből magyar honos volt 4 nagykeresztes, 14 parancsnoki keresztes és 165 lovag.

Az első felavatás 1758 március 7-én ment végbe a bécsi császári palotában. Ezen a magyar tisztek közül gr. Nádasdy Ferenc és gr. Hadik András lovassági tábornokokat a rend nagykeresztjével díszítették fel.

Nádasdy Ferencben, akinek fegyvertényeit a sziléziai és osztrák örökösödési, valamint a hétéves háború leírásánál már ismertettük, olyan hadi eredményekben gazdag magyar huszártábornokot tüntettek ki, akit harminc nehéz esztendő folyamán szerzett diadalok fénye ragyogott körül. Személyes bátorsága és merészsége általános bámulat tárgya volt. Az alig 24 éves őrnagyot vitézsége emelte ki az ismeretlenség homályából. Vasmarokkal szedte rendbe csapatait; reformálta a magyar huszárságot, amelynek elismerést szerzett és arra ösztönzött másokat is, hogy utánozzák ezt a pompás fegyvernemet. Tetteitől egész Európa visszhangzott; messze földön ismertté lett és keresett alparancsnokká vált. Képességei igazán a harmadik sziléziai, a hétéves háborúban érvényesültek, amikor egy seregetest élére állították.

Hadik András 21 hadjáratban vett részt. 1734/35-ben már a Rajna mellékén kitűnt kisebb portyázásaival. Végigküzdötte III. Károly második török háborúját, amelyben rettenthetetlen bátorságával nagy sikereket ért el. Az osztrák örökösödési háborúban különösen kitűnt 1744-ben Wormsnál, majd 1748-ban, mint tábornok, Berg-op-Zoomnál. A hétéves háborúban,

1757-ben, rajtaütött Bautzen városán és őrségét elfogta. Ugyanebben az évben hajtotta végre híressé vált berlini portyázó menetét. 1762-ben Serbelloni tábornagy visszahívása után a birodalmi német sereget vezette, amellyel Henrik porosz herceget eleinte visszaszorította, majd Freibergnél megverte. A béke megkötése után Buda parancsnokává nevezték ki; 1764-ben Erdély vezénylő tábornoka és kormányzója lett; 1769-ben a karlócai kongresszuson cs. kir. biztosként működött; 1772-től kezdve pedig, amikor Lengyelországot első ízben felosztották, az Ausztriához csatolt részeket kormányozta egy ideig. Magas katonai képzettségének tulajdonítható, hogy 1774-ben tábornaggyá lépett elő és a haditanács elnökévé nevezték ki. A bajor örökösödési háborúban eleinte Albert szász-tescheni herceg adlátusa volt, később pedig a fősereg vezérletét bízták rá. Hadik nemcsak kardjával szerzett dicsőséget magának, hanem, mint kiváló képzettségű katona, a tollat is forgatta. Legnagyobb munkája naplója volt, amelyben kapitány korától kezdve részletesen leírta azokat a háborúkat, amelyekben résztvett.

A harmadik nagykeresztes Alvintzy József volt, aki a bajor örökösödési háborúban Habelschwernnél tanúsított igen vitéz magatartásával a rend lovagi keresztjét, a Franciaország ellen viselt első koalíciós háborúban pedig a parancsnoki és a nagykeresztet érdemelte ki. Megkapta még a Lipót-rend nagykeresztjét is. Lelkes magyar ember volt, aki nemzetéhez, hazájához és magyarságához mindvégig hű maradt. Semmitől sem riadt vissza, a legnagyobb veszedelmekben sem vesztette el lélekjelenlétét. Nemzete méltán büszke lehet rá mint munkás, kötelességtudó és pontos emberre, aki csak egy célt tűzött maga elé: királya és hazája szolgálatát. A bajor örökösödési háború után, mint tábornok, Ferenc főherceg, a későbbi magyar király harcászati tanára lett. Amikor elhagyta ezt az állását, a főherceg sajátkezü levélben köszönte meg neki fáradozását és igen szép briliáns gyűrűvel ajándékozta meg, amelynek értéke ezer arany volt. 1795-ben az udvari haditanács tagja lett, majd 60 éves korában a Mantuát felmentő seregtesteket vezette két ízben Bonaparte Napoleon ellen. E működését azonban balszerencse kísérte (Arcole és Rivoli). Felmentése után Magyarország vezénylő tábornokává és valóságos belső titkos tanácsossá nevezték ki. 1808-ban, 57 esztendei katonai szolgálat után, tábornaggyá lépett elő.

Negyedik nagykeresztesünk Frigyes királyi herceg tábornagy, aki a világháború kezdetétől 1916 november haváig a monarchia haderejének fővezére volt és ebben az állásában szerzett kiváló katonai érdemeket.

A magyarhonos tiszték közül a rend középkeresztjét elnyerték:

Arz Artur vezérezredes, a világháborúban a limanova-lapanovi csatában, a gorlicei áttörésnél, Bresztlitovszk elfoglalásánál és a Románia elleni hadjáratban tanúsított eredményes és győzelmes vezetésért;

a lotharingiai származású Frimont János huszárszázados, a későbbi antrodoccói herceg, lovassági tábornok, a haditanács elnöke, valóságos belső titkos tanácsos, aki mint közhuszár kezdte meg katonai pályáját a Wurmser-

huszároknál; a lovagi keresztet 1795-ben Frankenthalnál érdemelte ki; a középkeresztet 1809-ben ítéltek oda neki az Olaszországban véghezvitt fegyvertényekért; ezeken kívül 1812-ben a Lipót-rend közép-, 1815-ben pedig ugyan-ezen rend nagykeresztjével tüntették ki. Az utóbbit azért kapta, mert a cs. k. haderőket Olaszországból az Alpeseiken át Franciaországba vezette; az 1821-i olasz hadjárat vezetéséért a Vaskorona-rend I. osztályával díszítették fel;

Foto Máté.

A katonai Mária Terézia-rend első vitézeinek felavatása.
Az emelvényen Lotharingiai Ferenc római császár, a háttérben Mária Terézia királynő, jobboldalt az előtérben gróf Nádasdy Ferenc.

Gyulay Ignác alezredes, a későbbi tábornagy, az aranygyapjas rend vitéze, a Lipót-rend nagykeresztese és a haditanács elnöke, az első koalíciós háborúban, 1793-ban, Merzweilernél végrehajtott nagyszerű védekezéséért a lovagi, a második koalíciós háborúban pedig a Gundelfingennél elért diadalért a középkeresztet kapta meg;

Hadik Károly ezredes az első koalíciós háborúban Wattigniesnél huszár-

jaival valósággal csodákat művelt, amiért is a lovagok sorába került ; a középkeresztet Würzburgnál kapta meg ;

József királyi herceg tábornagy a világháborúban, a 2-4. Isonzo-csatákban, az 1916-17-i bukovinai hadműveletekben és Csernovic visszafoglalásában tanúsított kiváló magatartásáért ;

Kray Pál ezredes Porcseninél sokszor túlerős ellenséget vert vissza, majd elfoglalta Krajovát, s ezért a lovagok sorába jutott ; később, 1794-ben, Courtrainál és Meninnél kivívott diadalaiért megkapta a középkeresztet. Általában a magyar katonák egyik kimagasló alakja volt. Jeles pályáját a szerencse és a szerencsétlenség váltakozva kísérte. A Franciaország elleni első koalíciós háborúban a császári hadak vezérei dícsérettel halmozták el, mint «aki a hadsereg elővédének élén a győzelem útját nyitotta meg», Szuvorov pedig, az oroszok nagyhírű tábornoka, «a rettenetes Kraynak» és «a győzelem kedvenc fiá»-nak nevezte ;

Kövess Hermann tábornagy a világháborúban Ivangorod, Szerbia, Montenegró és Észak-Albánia elfoglalásáért kapta meg a középkeresztet ;

a segesvári születésű Melas Mihály lovassági tábornok legfelsőbb elhatározás alapján jutott a középkeresztesek sorába a cassanói csatában tanúsított vitézségeért ; a cs. k. hadseregnek egyik kipróbált tábornoka volt, aki a hét-éves háborútól kezdve a második koalíciós háború végéig minden hadjáratban résztvett ;

Meskö József huszárőrnagy 1800-ban maroknyi csapatával rajtaütött a Mont Cenis-n épített nagy francia sáncon és veszteség nélkül elfoglalta. Ezért a rend lovagjainak sorába jutott. 1809-ben megkapta a középkeresztet, mert magyar nemesi felkelőkből alakított seregtestét a győri sáncokból kivezette és megmentette ;

Ott Károly ezredes, a Toscana-huszárok parancsnoka II. József török háborújában Kalafatnál a török erődítményeket lovasrohammal elfoglalta és ezért a rend lovagja lett ; a második koalíciós háborúban pedig, már mint altábornagy, «csodálatos vitézséggel harcolt» Cassanónál, a trebbiai csatában, Novinál, Saviglianónál és Fossanónál ;

Mészáros János tábornok 1793-ban a weissenburgi vonal elfoglalásánál személyesen vezette a támadó csapatokat, s ezért a rend lovagjává avatták ; majd 1795-ben, már mint altábornagy, a Kaiserslauternnél kivívott diadal jutalmául a rend parancsnoki keresztjét kapta ;

Splényi Gábor, aki már a hétéves háborúban is szerepelt, Bukovina kormányzója is volt és a bajor örökösödési háborúban már altábornaggyá lett, II. József török háborújában Chotymnál, Jassynál, Adjudnál és Foksaniánál annyira kitűnt körültekintő vezetésével, hogy előbb a rend lovagja, később pedig középkeresztese lett ;

Szereday Antal hadmérnök-alezredes 1793-ban Fort Louis erőd ostromát kedvezőtlen, hideg időjárás ellenére is nagy önfeláldozással, személyes bátorsággal és ügyességgel vezette és az erőd behódolása után a rend lovagjainak

Foto Máté.

Gróf Nádasdy Ferenc.

sorába jutott ; a középkeresztet a második koalíciós háborúban kapta meg, már mint altábornagy, Kehl sikeres ostromáért ;

Sztáray Antal tábornok előbb a rend lovagjainak sorába jutott azért, mert Belgrád ostrománál a rohamra rendelt csapatokat az egyik zászlóalj élén személyesen vezette és azokkal a város belsejébe is bejutott ; 1796-ban pedig Würzburgnál a rend középkeresztjét érdemelte ki.

Végül felsoroljuk a rend magyar lovagjait, akikre különösen érvényes a rend szabályainak ez a magasztaló pontja : «a becsület e jelének megpillantásakor azonnal azt a csalhatatlan következtetést kell levonni, hogy tulajdonosa azt valamely rendkívül vitéz tettért kapta.»

Ritkaságszámba megy kettő, Simonyi József és Plächel Antal, akik nemcsak a lovagok sorába jutottak, hanem előzőleg, legénységi sorban, az arany vitézségi érmet is kiverekedték maguknak csodálatraméltó vitézségükkel.

Simonyi József, «a legvitézebb huszár», a magyar vitézség megtestesítője. Fegyvertényeinek emlékét a magyar nép mindörökre megőrizte. Mint diákgyerek, tizennyolc éves korában, a Wurmser-huszárezredhez csapott fel közlegénynek. A török háborút végigküzdötte, káplár lett és kitüntetést kapott. Az első francia háború elején már őrmester volt és újabb hőstettéért megkapta az arany vitézségi érmet ; 1796-ban, szintén hősiessége jutalmául, hadnaggyá nevezték ki. Ugyanebben az évben a franciák Salo mellett elfogták a tűzértartalék 30 ágyúját s mindjárt tüzelni kezdtek velük a mi csapatainkra. Simonyi egy szakasz lovassal, széles alakzatban, rohamot intézett rájuk ; a francia gyalogság a terjedelmes porfelhő miatt azt hitte, hogy nagyobb lovas-tömeg támad, tehát szétfutott. Simonyi szakasza sokat levágott közülük, a 30 ágyút visszavette, megmentette a hadtest poggyászvonatát, a hadsereg hátában a legfontosabb pontot elfoglalta s így lehetetlenné tette, hogy a franciák az üldözést folytassák. Az 1799-1801. évi háborúban Neresheimnél és Neubergnél tűnt ki. Jutalmul nemcsak a Mária Terézia-renddel tüntették ki, hanem főhadnaggyá is előléptették. Az 1809. évi háborúban a 4. huszárezred őrnagya volt s Wagramnál, négy századdal, nagyszerű rohamot intézett a sokszorta erősebb francia lovasságra. Lipcsénél, 1813-ban, hasonlóan nagyszerű lovasrohamot vezetett. Először több francia lovascsapatot visszavert, azután a gyalogság hatalmas négyszögére támadt, egyszerre mind a négy szegletébe belevágott és szétverte. Még a csatamezőn ezredessé nevezték ki. Lyonnál, 1814 március 20-án, ezredének néhány századával és orosz kozákokkal átúsztta a Rhône folyót, a túlsó parton a mit sem sejtő franciákat hátbatámadta, mire a francia sereg visszafutott. Jutalmul elnyerte a Lipót-rendet, ezenkívül orosz, porosz és hesseni rendjeleket is kapott.

A hétéves háború lovagjai a következők voltak : Esterházy Miklós herceg tábornok, Siskovits József gyalogsági ezredes és Kerekes Zsigmond gyalogsági őrnagy, valamennyien a kolini csatában véghezvitt fegyvertényért ; Schweidnitz ostrománál Rhédey János gróf gyalogsági alezredes, a vár védelmezésénél pedig a segesvári születésű Waldhütter Mihály gyalogsági főhad-

Gróf Hadik András.

Foto Máté.

nagy ; Domstadlnál, Hochkirchnél, Kunersdorfnál és Boroszlónál tanúsított magatartásáért a magyar származású Graffenstein József huszárőrnagy ; Hochkirchnél Károlyi Ferenc gróf tábornok és a spanyol származású, de Magyarországon honosított Barco Vince huszáralezredes ; Kaadennél és Grossbohránál Török András huszárezredes ; Weckelsdorfnál és Windisch-Bohránál Kiss Ferenc huszárőrnagy ; Kunersdorfnál Bethlen Ádám gróf huszárezredes és az Esztergomban született Geiszler Ignác huszárszázados ; Torgaunál Petrovsky Pál huszárezredes és Teplitznél Gyulay Sámuel gróf gyalogsági ezredes.

Az 1778-1779-i bajor örökösödési háborúban Habelschwertnél tanúsított igen vitéz magatartásáért három magyar tiszt lett a rend lovagja, és pedig : Alvintzy József gyalogsági ezredes, Davidovich Pál gyalogsági őrnagy és Borcyczky Ignác huszárezredes.

II. József török háborújában a magyar tisztek ugyancsak kitettek magukért, mert 26-an lettek lovagokká. És pedig : a rend középkereszteseinél már említett Splényi Gábor altábornagy és Kray Pál ezredes, azután Mikoviny Lajos tábornok, Sztáray Antal gróf tábornok, Vécsey Szigbert báró tábornok, Fábry Mihály és Horváth Kázmér ezredesek, Karacsay András dragonyosezredes, a magyar nemesi családból származó Kulnek András határőrezred-parancsnok, Ott Károly huszárezredes, Pejacsevics Antal gróf ezredes határőrezred-parancsnok, Ócskay József gyalogsági alezredes, Lipthay Antal gyalogsági őrnagy, Piacsek Károly és Révay Imre huszárőrnagyok, Bydeskuty Zsigmond, Esterházy Antal herceg és Gyulay Albert gránátoszázadosok, Neszméry Ferenc gyalogsági százados, Szarvassy József és Vajna Gábor huszárszázadosok, a győri születésű Martonitz András hadmérnök-főhadnagy, a brassói származású Tartler Bertalan gyalogos főhadnagy, Verebélyi Zsigmond hadmérnök-főhadnagy, Kosztolányi László huszáralezredes és az Egerben született Albell Lajos gyalogsági százados.

A Franciaország ellen viselt és hat esztendeig tartó első koalíciós háború alatt a következő 25 tiszt nyerte el a lovagi keresztet : Bajalich Ádám és Boros Ádám tábornokok, Barco Félix báró, Hadik Károly gróf, Szentkeresztzy Zsigmond és Dévay Pál huszárezredesek, Fedák Mihály huszáralezredes, Gyulay Ignác alezredes, mint az egyik szabadcsapat parancsnoka, Nagy Ferenc és Stephaics Ferenc huszáralezredesek, Stipsicz József, az egyik osztrák lovas-ezred alezredese, Szereday Antal hadmérnök-alezredes, Eötvös Károly huszárőrnagy, Schuhay Ferenc tűzérőrnagy, Buday Ignác huszárszázados, Domokos József dzsidásszázados, Munkácsy József gyalogsági százados, Pulszky Nándor tábornoki százados, Vécsey Péter báró vértesszázados, Zathureczky László huszárszázados, Zechmeister Teofil tábornoki százados, Hranaky János gyalogsági főhadnagy, Perczel Károly tűzérőfőhadnagy, Salamon Mihály, az egyik osztrák lovasezred főhadnagya és Foky József huszárhadnagy.

Az 1799-1801-ig tartó második koalíciós háború alatt lovagokká lettek a magyar nemesi családból származó Zach Antal tábornok, Révay Antal

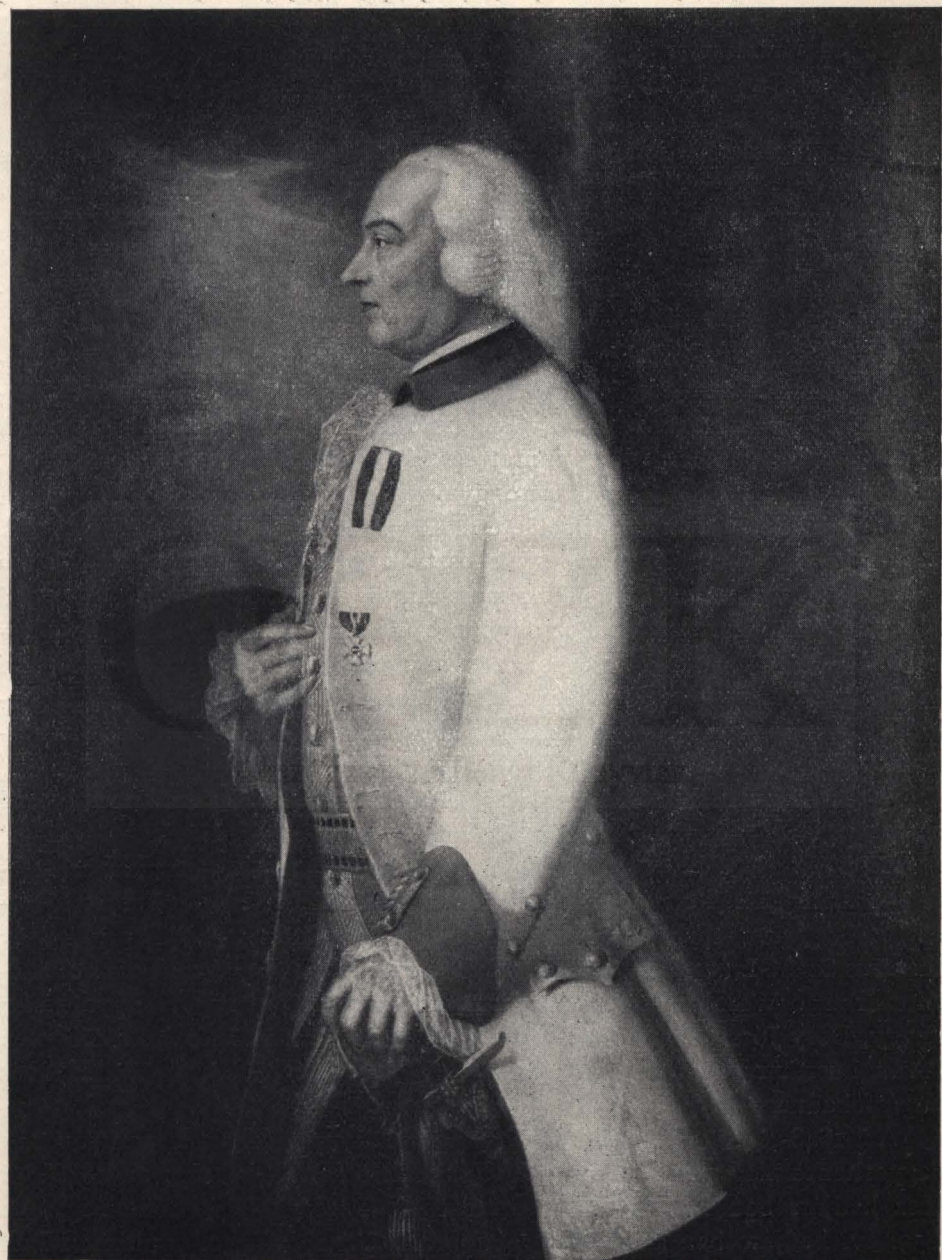

Foto Máté.

Alvinczy József tábornagy.

huszárezredes, Andrássy János és Hertelendy Gábor huszárezredes, Papp Lajos gyalogos alezredes, Meskó József huszárorrnagy, Bogdán József dzsidászázados, Horváth Antal, Jünger Vince és Luzsénszky Ferenc báró huszárszászadosok, Pászthory Menyhért horvát határórszászados, Rakovszky Márton huszárszászados, a pécsi születésű Plächel Antal dragonyos főhadnagy, Boldoghegyi Jugenitz Antal gyalogos főhadnagy és Simonyi József dzsidás-hadnagy.

Az I. Napoleon ellen viselt 1805. évi hadjáratban hattal növekedett a magyar lovagok száma. Ezek voltak az erdélyi származású Simbschen József báró altábornagy, a Nagymihályon született Mohr János huszárezredes, Vécsey Ágost huszárorrnagy, a szepességi magyar nemesi családból származó Karova László gyalogos zászados, Bésán Károly és Kákonyi Ferenc huszárszászadosok.

Az 1809. évi nagy háborúban 17 magyar származású tiszt szerzett érdemeket a lovagi keresztre. Elsőknek vesszük a nemesi felkelés tisztjeit, Esterházy János gróf ezredest és Olgyay Boldizsár kapitányt. A sorhadnál szolgálók közül pedig a következőket tüntették ki: Máriássy András tábornokot, Andrássy Dávid és Bakonyi Imre gyalogsági ezredeseket, Geramb Lipót huszárezredest, a kolozsvári születésű Klopstein Antal gyalogsági ezredest, Mecséry Károly ezredest, az egyik osztrák gyalogezred parancsnokát, a balassagyarmati származású Volkmann Antal táborkari ezredest, Wieland György huszárezredest, a Pozsonyban született Porubszky Dávid gyalogsági őrnagyot, az ugyancsak pozsonyi származású Haas István gyalogsági zászadost, Hrabovszky János és Lakos János táborkari zászadosokat, Nedeczky Antal és Szily Antal huszárszászadosokat, valamint a földvári származású Steindl Károly hadnagyot.

Az 1812. évi hadjáratban csak egyetlen magyar tiszt szerezte meg a rend lovagi keresztjét, és pedig Pauliny Mihály huszárszászados.

Az 1813-1815. évi felszabadító háborúban tizennégy magyar származású tisztnek ítelték oda a rend lovagi fokozatát. Ezek: Vlasits Ferenc tábornok, a Nagyszombatban született Berger János, Dressery Vilmos, Rétsey Ádám és Szent-Ivány Károly gyalogsági ezredek, a magyar nemesi családból származó Wernhardt Pál táborkari ezredes, Wittmann József gyalogsági őrnagy, Döry József, Esterházy Vince gróf, Horváth Miklós és Széki Kelemen István huszárszászadosok, Biró János és a pozsonyi születésű Weiss János huszárfőhadnagyk.

Az 1848-tól a világháborúig lezajlott háborúk folyamán csupán hat magyarhonos tiszt jutott a rend lovagjainak sorába, és pedig: az 1848/49-i olasz hadjáratban Benedek Lajos ezredes és Becsey István főhadnagy, az 1859. évi hadjáratban az erdélyi származású Urs Dávid 52. gyalogezredbeli őrnagy és Fejérváry Géza vezérkari zászados, Bosznia és Hercegovina megszállása folyamán tanusított érdemeik elismeréséül pedig Szápáry László gróf és Vecsey József altábornagyk.

A világháborúban szerzett érdemek jutalmazására a monarchia fegyveres erejében összesen 110 tisztet tüntettek ki a Mária Terézia-renddel, és pedig négyet a nagykeresztrel, kilencet a közép- és 97-et a lovagi kereszttel. A nagykeresztesek között egy van magyarhonos, a középkeresztesek között pedig három, akiket fejezetünk elején már felsoroltunk. A jelenleg magyarhonos lovagok száma 31. Ezek a lovagkereszt elnyerése idején viselt rangjuk szerint a következők:

Ambrózy György főhadnagy, Bertalan Árpád hadnagy, Cumin Artur tart. hadnagy, Dáni Balázs tábornok, Glogovátz Gojkomir százados, Heim Géza főhadnagy, Horváth Imre alezredes, Horthy Miklós sorhajókapitány, Inselt István százados, Janky Kocsárd huszárezredes, Klempa Kálmán őrnagy, Kratochwil Károly ezredes, Laczhegyi Zoltán hadnagy, Lehár Antal őrnagy, Lukachich Géza és Metz Rudolf tábornokok, Nagy Pál ezredes, Petrichevich György százados, Pillepic Rezső ezredes, Poppr Emil tart. hadnagy, Riedl Lajos tűzérezredes, Seydl Jenő alezredes, Sréter István ezredes, Szepessy András százados, Szurmay Sándor altábornagy, Taby Árpád főhadnagy, Ungár Károly

Vitézvári báró Simonyi József huszárezredes.

hadnagy, Vass-Wiblinger Jakab őrnagy, Weber Győző altábornagy, Willerding Rezső tábornok és Wulff Olaf sorhajóhadnagy.

Szorosan véve nem tartoznak a katonai Mária Terézia-renddel kitüntetett tisztek közé azok, akiket a világháborúban, rendkáptalani határozattal a tiszti arany vitézségi éremmel kitüntettek. Mégis megemlíjtjük őket, legalább szám szerint: 81-en voltak, mind olyanok, akik kiválóan minősített fegyvertényük megjutalmazása végett a Mária Terézia-rendért folyamodtak, de ezt nem kaphatták meg.

IX. A MAGYAR KARD IDEGEN NEMZETEK SZOLGÁLATÁBAN.

A XIX. században is megismétlődött az a jelenség, hogy kibújdosott, kalandravágyó, hazájuktól távol élő, vagy más nemzetek szabadságáért lelkesülő magyarok idegen nemzetek fegyveres erejében katonai szolgálatot vállaltak. Tehát nem egyedülálló a francia királyok és II. Frigyes porosz király magyar huszárjainak kiváló szereplése, hanem a magyarság másutt is megcsillogtatta ősi és pompás harcos erényeit.

1. A görög szabadságharc magyar vitézei.

Az egykor híres, világtörténelmi szerepet játszott görög nép a XIX. század első felében élet-halálharcot vívott a Görögországot minden oldalról fenyegető török hatalommal. Hazafias görög kereskedők, a hazájuk szabadságáért küzdő, úgynevezett fanariotákkal «Philhellén» egyesületet alkottak, amelynek célja volt a nyomasztó török gyámkodást lerázni és a mohamedán törökkel szemben a görög keresztény vallást érvényre juttatni. A szabadsághősök Ypsilanti herceg vezetésével 1821-ben bontották ki zászlóikat és közel kilenc évig vívtak elkeseredett, szívós küzdelmet. Sok csatában, ütközetben harcoltak, de a reguláris török hadsereget nem tudták legyőzni. Végre a nagyhatalmak 1828 után a hősiesen küzdő görög nép mellé álltak, s amikor Oroszország Törökországgal háborúba keveredett és a török hadsereg zöme e miatt kénytelen volt Görögországból kivonulni, Orosz-, Francia- és Angolország Görögországot önállónak nyilvánította s ezzel véget vetett a háborúnak.

A Philhellének csapatában sok nem görög ember is harcolt Normann, württembergi származású tábornok vezetése alatt. Érthető, hogy a szabadságharcok iránt fogékony magyar ifjúság soraiból is sokan siettek Görögországba, hogy e nép hősi multján lelkesedve, szolgálataikat felajánlják. Sajnos, ma már csak néhány magyar szabadsághős nevét ismerjük, akik e szabadságharc küzdelmeiben résztvettek s akikről egykorú francianyelvű munkákban találhatunk szórványos adatokat. Ezek között felemlítünk néhányat, akiknek neveit dr. Dercsényi Móric, Görögországban kutató tudós magyar tanár találta meg egykorú görög okmányokban és forrásmunkákban.

Dessewffy főhadnagy a Philhellén hadtest 6. századának volt parancsnoka s az 1822 július 16-án a Missolunghi vár mellett vívott petai csatában hősi halált halt. Ugyancsak e csatában áldozta életét a görög szabadságért egy Fejős és egy Márk nevű magyar fiatalember. Az utóbbit egykorú feljegyzések pesti származásának mondják.

Kitűnő harcos volt a pesti származású Laszky Kristóf is, aki a Philhellén sereg úgynevezett «szent csapatában» harcolt és nagyon kitüntette magát a

chaidari kertek közötti harcban és 1826 augusztusában az Athen és Daphne melletti küzdelmekben. 1827 május 6-án hősi halált halt a Kollias-hegyfoknál vívott csatában. A görög szabadságharc magyar hősei közé tartozott még Járway György, Both, Iványi János és Jeromos János. Az utóbbi a hadjáratot végigküzdötte, életben maradt, de további sorsát nem ismerjük.

2. A lengyel szabadságharc magyar vitézei.

Magyarország és Lengyelország évszázadokra visszanyúló hagyományos barátságának és szíves jó szomszédi viszonyának szinte természetes következménye volt, hogy az egyik nemzet szabadságharcát a másik nemzet rokonzással kísérte s tőle telhetőleg támogatta. Ismerjük a 48-as szabadságharcunkban szereplő lengyel légió működését; de ezt megelőzőleg is úgyszólván állandó katonai kapcsolatokra bukkanunk mindkét ország történetében. Így Báthory István lengyel király hírneves magyar zsoldos csapata lengyel érdekekért küzdött orosz földön; Grudzinski lengyel tábornok lengyel zsoldos serege viszont II. Rákóczi Ferenc zászlaja alatt harcolt nálunk. A Rákóczi-felkelés lecsillapodása után pedig igen sok bujdosó kuruc lépett át a lengyel hadsereg kötelékébe, de ezekről, sajnos, ma már nem igen találunk pontos adatokat.

A XVIII. század későbbi évtizedeiben egy hírneves magyar főúr, a kalandos életű utazó, gróf Benyovszky Móric vitt nagyobb szerepet a lengyelek akkori szabadságharcában mint ezredes, később mint lovassági tábornok. Ennek az egész világot bejárt magyar katonának romantikus élettörténetét önéletrajza és Jókai Mór regénye nyomán közönségünk jól ismeri. Itt csupán a lengyel szabadságharcban végrehajtott pompás fegyvertényeiről akarunk megemlékezni. 1767-ben alkalmazta őt Cserneczki lengyel tábornagy mint lovasezredest a lengyel hadseregben s már néhány nap múlva huszáros bravúrral keresztülvágta magát ezredével az ellenséges táboron, hogy a szorongatott krakói várnak segédcsapatokat vigyen. Azután mint lovas dandárparancsnok vitézkedett Landskron és Vielicka vidékén. Egyéniségére jellemző, hogy a harcokat lassan, lanyhán viselő és rendesen késedelmeskedő lengyel parancsnokokkal ellentétben, Benyovszky minden hadmozdulatát villámgyorsan, meglepetésszerűen, huszáros rajtaütésekkel hajtotta végre. Vielicka alatt sebesülten orosz kozákok kezébe került, de a lengyelek 2000 aranyon kiváltották. Tovább harcolt törhetetlen eréllyel Krasznoszlav, Cholm, Bar, Zamosc, Belc mellett, s az utóbbi községnél az oroszokat lesbe csalta és fényes győzelmet aratott. A lengyel konföderáció fővezetőinek egyenetlenkedése miatt Benyovszky válságos helyzetbe került seregével, de ő a pártok torzalkodásába nem avatkozott bele, hanem tovább is hadat viselt a lengyelek ellenségei, az oroszok ellen. A grodeki véres és győzelmes csata után 1768 márciusában Benyovszky seregével Oroszlengyelországba akart visszatérni, amikor a lengyel országgyűlés tagjai reménytelennek tartották a

helyzetet s Törökország felé menekültek. Benyovszkyt minden támogatás nélkül hagyták Zicuan várában, amelyet ő március végén vitézül védett s az orosz körülzáró csapatokat hatalmas lovas támadással teljesen széjjelverte. Még

Gróf Benyovszky Mór.

Foto Máté.

néhány hónapig tartott hősie küzdelme. Végül május 20-án fáradtságtól elcsigázott seregét Brinken orosz ezredes körülfogta és megtámadta. Benyovszky a harc hevében kartácslövéstől súlyosan megsebesült s két kardvágást is kapott. Így jutott az oroszok fogságába, akik őt Szibériába szállították, de onnan kalandos módon megszökött. Megkapó részletekkel teli naplójában szó esik arról, hogy szibériai rabságában egy Orosz nevű magyarra talált, aki azelőtt Horváth orosz tábornok alatt egy orosz huszárezredben őrnagy volt és mert elbocsájtását kérte, hogy hazájába visszatérhessen, Szibériába száműzték. Kár, hogy e két magyar katona életére nézve bővebb adatok nem állanak rendelkezésünkre.

A XIX. században lezajlott lengyel szabadságharcok alatt már sokkal több magyar vitéz nyomát találjuk a

Lengyelország felszabadításáért küzdő hadak útjain. 1830/31-ben vívta a feldarabolt Lengyelország nagy háborúját Oroszországgal. Ez a nagy nemzeti mozgalom az osztrolenkai szerencsétlen csata után gyászos véget ért. Az oro-

szok a lengyel alkotmánynak még gyöngé maradványait is megsemmisítették és az országot leigázott gyarmatként kezelték.

Magyarország osztatlan rokonérzéssel kísérte szerencsétlen szomszédjának önfeláldozó harcát és a magyar országgyűlésen nem kisebb emberek, mint Deák Ferenc, Pálóczy, Nagy Pál s maga Kölcsey Ferenc szólaltak fel a lengyelek érdekében s lelkes beszédekben kívánták Lengyelország megsegítését. Bizonyos, hogy ebben a szabadságharcban több magyar ember vett részt és harcolt hőiesen a lengyelek oldalán. Neveiket, sajnos, ma már nem

Huszár a lengyel szabadságharcban.

ismerjük, legalább is eddig nem kerültek napfényre olyan iratok, amelyekből működésük kitűnnék.

Azonban a leigázott Lengyelország néhány évtized múlva felébredt tetszhalálából. Az oroszok és lengyelek közötti áthidalhatatlan ellentét mindig jobban kiéleződött s amikor az oroszok 1863 január 14-én Varsóban erőszakos toborzást rendeltek el, kitört a nyílt lázadás. A lengyelek ebben a szabadságharcban is rajongó hazafiassággal, vitézül küzdöttek, de nemzeti eszményeiket ekkor sem tudták diadalra vinni. 1864 nyarán az oroszok a felkelést az ország minden részében leverték s megfosztották Lengyelországot szabad rendelkezési jogainak utolsó maradványaitól is.

Az 1867-i kiegyezés előtti Magyarországnak nem volt módja ahhoz, hogy hivatalosan is segítséget küldjön a lengyeleknek. Annál tevékenyebb volt a Kossuth vezetése alatt álló magyar emigráció Olaszországban. Kossuth Lengyelország felszabadításának ügyét a magyar kérdéssel szerette volna összekapcsolni és sűrű levélváltást folytatott lengyel vezető férfakkal. De nemcsak írásban, hanem tettekkel is akart segíteni Lengyelországon. A Klapka-légióhoz hasonlóan magyar légiót szeretett volna Lengyelországban is felállítani, még pedig a Magyarországtól önként vállalkozó és a galíciai osztrák ezredekben szolgáló magyar katonákból. A lengyel kormány azonban udvariasan elutasította a javaslatot, mert nagyobb külpolitikai bonyodalmaktól félt. Erre Kossuth a Galíciában szolgáló magyar katonasághoz intézett lelkes kiáltványokat s ezzel elérte legalább azt, hogy a lengyel határszéli magyar huszárok nem akadályozták a felkelők ügyét, sőt segítették az egyes ott portyázó csapatok érintkezését.

Lengyelországban tehát nem tudott megalakulni olyan zártrendű magyar légió, mint néhány évvel azelőtt Olaszországban, mégis többszáz magyar katona jelentkezett hadiszolgálatra a lengyel felkelés katonai vezetőinél. A lengyelországi magyar harcosok teljes névjegyzékét, sajnos, szintén nem ismerjük. Nem ismerjük azokat a hőstetteket sem, amelyeket ezek ott bizonyára végrehajtottak. Egyikük, Hegyesi Márton, később neves biharmegyei ügyvéd, hírlapíró, aki a lengyel felkelés kezdetekor a debreceni református kollégiumból szökött Lengyelországba, egyik cikkében azt írja, hogy több magyar harcolt ekkor Lengyelországban, mint nálunk lengyel a 48-as szabadságharc alatt. Ez érthető, hiszen a szabadságharc leverése után igen sok volt honvédtiszt vált hontalanná és az ifjúságnak még élénken emlékezetében éltek a szabadságharc hősi tettei. A volt magyar tiszteket a lengyel hadvezetőség a hadsereg megszervezésében foglalkoztatta. Így Sántha volt honvédalezredes és Horváth őrnagy a Moldvában toborzó bizottságnak voltak vezetői. Egyes források szerint egyideig Türr is részt vett a felkelésben. Egykorú írások emlegetik Péchy Gyula 48-as őrnagyot, báró Nyáry, gróf Csáky, Bornemissza Ádám (Zoárd) és Egressy nevű tiszteket; lengyel körökben még ma is dícsérettel emlegetik Wallis bárót, akit magyarnak tartanak.

Hegyesi Márton szerint igen kitűnt mint guerilla vezér egy rejtélyes magyar, aki valódi nevét nem árulta el s «Aladár» álnév alatt szerepelt. Ugyancsak ő említi meg Herman Ottót, a híres természettudóst, továbbá Bányász Márton, Székely Lajos és Pálffy gróf nevét, akik derék harcosai voltak a lengyel szabadságharcnak.

A lengyel felkelés harcai Oroszlengyelországban és a Galíciát szegélyező hatalmas erdőségekben s végnélküli mocsarak között zajlottak le. A magyar szabadsághősök hűségesen támogatták lengyel testvéreiket s megosztották velük nemcsak a dicsőséget, hanem a raboskodás és száműzetés keserű kenyerét is. Az oroszok kíméletlen erőszakkal bántak a kezeik közé került foglyokkal.

Egy szerencsétlen végű lengyel expedíció tagjait, köztük sok magyart is, kegyetlenül felkoncolták Radzivilov piacán.

A zamosci várban sínylődő hadifoglyok közül ismerjük Baráth János, Bicskey Sándor és Balás Lajos nevét; a Szibériába hurcoltak között volt Bányász Márton, Székely Lajos, Fővegi Béla és Sándor József. Ezeket a szerencsétlen hadifoglyokat az 1867-i kiegyezés után Andrássy Gyula gróf kormányának sikerült hazahozatnia.

3. Magyar katonák Amerikában.

I. Az északamerikai szabadságharc magyarjai. Ha ezt halljuk: «amerikai magyarok», önkéntelenül azokra a honfitársainkra gondolunk, akiket vagy a könnyebb megélhetés reménye, vagy pedig tapasztalatok szerzése, esetleg pénzszerzés vágya késztetett arra, hogy hazánkat elhagyva, a nagy tengeren áthajózzanak. Ha azonban az amerikai történet lapjait forgatjuk, akkor sok olyan magyar névvel fogunk találkozni, amelyeknek viselői azért mentek át az újvilágba, hogy karjukat, kardjukat felajánlják Amerikának olyan hadjáratokban, amelyekben e földrész egyes államai szabadságharcokat vívtak.

A legendák körébe tartozik ugyan, de érdekes felemlíteni, hogy már Szent István királyunk korában is járt állítólag egy magyar Amerikában, normann hajósok társaságában, akit «Tyrker»-nek, azaz Töröknek neveztek. A későbbi évszázadokban elvétve szintén megfordultak magyarok Amerikában, akik közül különösen kitűnt a XVI. század közepén Budai Parmenius István, a jeles humanista és történétíró.

Magyar katonák szereplésének első nyomait Washington szabadságharcában, az 1777. évtől kezdve találjuk. Ugyanakkor, amikor Európában már mindenütt a nagy francia forradalom előszelét lehetett érezni, Amerikában is mind erősebbé vált az évszázadok óta letelepedett bennlakók ama törekvése, hogy Anglia fennhatósága alól szabaduljanak. Az északamerikai angol gyarmatok és az amerikai bennszülött lakosság közötti harc közel 10 évig tartott és azzal végződött, hogy Anglia kénytelen volt Észak-Amerika függetlenségét elismerni, csupán Kanadát tarthatta meg gyarmatául. A köztársaság Franciaország támogatásával vívta meg szabadságharcát és saját erejéből szervezte meg hadseregét. Ebbe tömegesen jelentkeztek európai katonák is, de Washington főparancsnok csak azokat fogadta el, akik különösen kiváló katonák voltak vagy ajánlólevéllel érkeztek Amerikába. Ilyen szívesen fogadott vendég volt gróf Pulaski Kázmér lengyel szabadsághős, lovas brigadéros. Az ő ezredében szolgált, mint helyettese, Kovács Mihály magyar ezredes. Kovács a porosz hadseregben is szolgált már azelőtt s mint jeles katonát Pulaski így jellemezte Washington előtt: «Biztosíthatom Excellenciádat, hogy sohasem lesz oka a belé helyezett bizalmat megbánni.» Későbbi jelentéseiben is kiemeli mindig Kovácsot s különösen támadások vezetésére tartotta őt alkalmasnak. Kovács valóban sokszor vezetett önállóan harccsoportokat, és

pedig mindig vitézül. Ezredével 1779 tavaszán az angolokkal szövetkezett indiánusok ellen küldték határszolgálatra; a Charleston körüli harcokban május 11-én egy kitörés alkalmával hősi halált halt.

Tudjuk, hogy a II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában elesett Polerecki Mátyás ezredes fiai Franciaországba emigráltak. Ezeknek egyik leszármazójával, Polerecki Jánossal, találkozunk is a szabadságharc alatt Amerikában, mint a Lauzun herceg neve alatt küzdő idegen lovasság őrnagyával. De még egy magyar tisztről tudunk, aki ugyancsak a Lauzun-huszárok között harcolt. Ez Benyovszky Ferenc gróf hadnagy volt, a világhírű magyar kalandor, Benyovszky Móric unokaöccse. Érdekes, hogy maga Benyovszky Móric gróf is felajánlotta szolgálatait Washingtonnak, de az elnök udvariasan tudtára adta, hogy nem tart számot szolgálataira.

Asbóth Sándor
tábornok.

2. *Magyar véreink az északamerikai polgárháborúban.* (1861—1865.) A XIX. század első felében s azután az 1848/49-i magyar szabadságharc befejezte után is mind többen és többen költöztek át Amerikába. Különösen Kossuth amerikai utazásával kapcsolatban fordult a magyar szabadságharcosok figyelme Amerika szabad földje felé. Az osztrák hadseregbe besorozott, vagy a kapituláció után élethívátásukat vesztett honvédtisztek közül többen hajóztak át Amerikába, közöttük Prágay János honvédszázados, komáromi kapituláns, aki angol nyelven megírta a magyar szabadságharc történetét. 1851-ben nyolc más magyarral résztvevő Cuba szigetén a Lopez-féle sikertelen felkelésben s hogy a kivégeztetéstől megmeneküljön, agyonlőtte magát.

A világot járt magyar katonák sorában külön meg kell emlékeznünk Xántus Jánosról, a kiváló természet- és földrajztudósról és etnografusról. A szabadságharcban mint honvédfőhadnagy vett részt, azután mint közlegényt besorozták a császári hadseregbe, de megszökött és Anglián át Amerikába érkezett. Életét tudományos kutatásoknak szentelte s 1864-ben tért vissza Magyarországra.

A mult század hatvanas éveinek elején Észak-Amerika déli és északi államai között már évek óta lappangó gazdasági és társadalmi ellentétek, a rabszolgafelszabadítás kérdésével kapcsolatban, nyílt háborúban robbantak ki. Az északi államok, az «Unionisták», a rabszolgák felszabadítását kívánták a «konföderált» déli államokkal ellentétben. A szívós s mindkét oldalon rendkívüli bátorsággal és ügyességgel vívott polgárháború 1861 július 11-én kezdődött és 1865 nyarán mindkét fél kimerülésével végződött.

A polgárháborúban körülbelül 800 magyar szolgált, közöttük 80-100 tiszt, valamennyien az északi, unionista seregnél. A déli seregben csak egy Estván nevű lovasezreddel találkozunk, aki azonban csak rövid ideig harcolt ott. Külön magyar ezredeket az amerikaiak nem állítottak fel; a

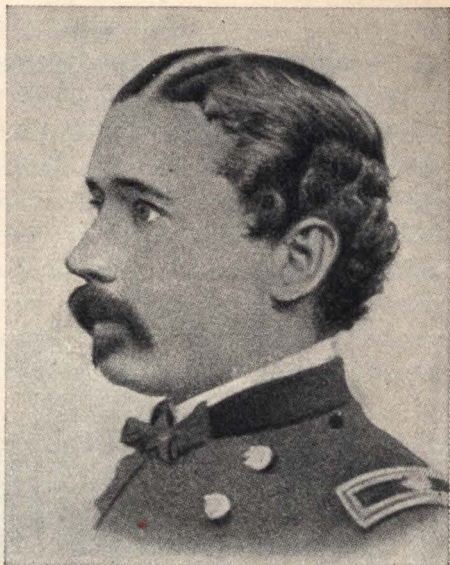
magyarokat főképp két csapathoz osztották be: a «Garibaldi-gárdá»-ba és a Lincoln elnök nevét viselő «Lincoln-puskások» ezredébe.

A Garibaldi-gárda első parancsnoka Utassy Frigyes ezredes volt. Itt szolgált Vékey Antal őrnagy, Sándory Viktor, Takács Ferenc és Utassy Antal százados, Tenner Lajos, Utassy Károly és Zerdahelyi Károly hadnagy. A gárda valamennyi hadjáratban hősiiesen verekedett. A Lincoln-puskásokat Mihalóczy Géza volt honvédtiszt szervezte. Ebben az ezredben szolgált Kovács Ágoston hadnagy, Jekelfalussy Sándor százados és Kuné Gyula őrnagy

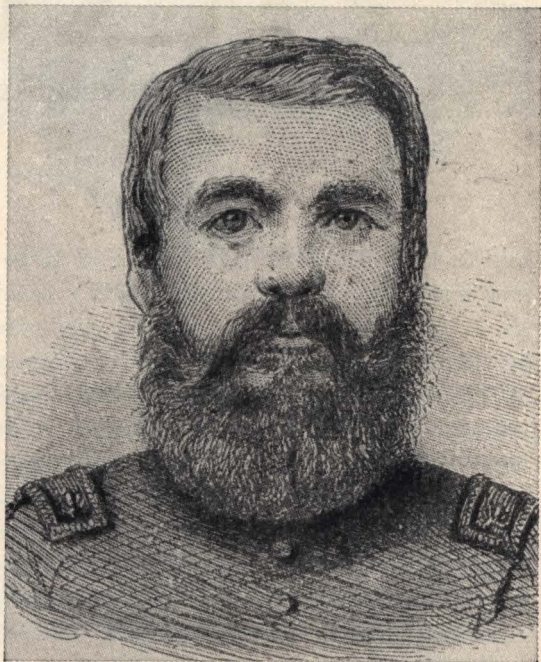
1861-ben Frémont tábornok lett a Nyugat-Amerikában harcoló csapatok főparancsnoka. Vezérkarában és a «Frémont-testőrség» csapatában a következő magyar tisztek voltak: Asbóth Sándor tábornok, vezérkari főnök, Fiala T. János ezredes, mérnökhadnagy, Wagner Gusztáv ezredes, tűzérsegi parancsnok, Zágonyi Károly őrnagy, a testőrcsapat parancsnoka, Albert Anselm ezredes, Haskell Leonidas és Reményfy József századosok, mint hadsegédek.

Asbóth Sándor kitüntette magát a Pea Ridge melletti csatában, ahol súlyosan megsebesült. Egy későbbi ütközetben újból két súlyos sebet kapott. A háború végén elérte a tábornoki fokot s azután mint az Egyesült-Államok argentinai követe halt meg 1868-ban.

Frémont főparancsnok magyar tisztjei közül a legkiválóbb haditettet Zágonyi Károly volt székely huszártiszt hajtott végre, A Kentucky kör-

Stahel Gyula altábornagy.

Zágonyi Károly ezredes

nyékéről származó legénységből álló testőrszázadok élén 1861 október 25-én Springfield mellett ravaszul körülkerítette és váratlanul megrohanta a déli sereg egyik különítményét, amely 1700 gyalogosból és 4000 lovasból állott. A roham előtt Zágonyi, aki 48-ban már mint huszárkapitány Bem seregében vitézkedett, tehát harcokban járatos volt, felszólította vitéz lovasait, hogy aki fáradt vagy beteg, az hátramaradhat. Senki sem mozdult. Erre Zágonyi elővédjét Majthényi hadnagy vezetésével az ellenséges tömeg közepe felé indította s amikor ez a hős kis csapat karddal már utat vágott magának a meglepetéstől megriadt ellenség sorai között, széles arcvonalon maga Zágonyi vezette rohamra vitéz seregét iszapos patakon, fakerítéseken keresztül, a fák mögül gyilkosan tüzelő ellenség ellen. Magasra emelt karddal, harsány kiáltással

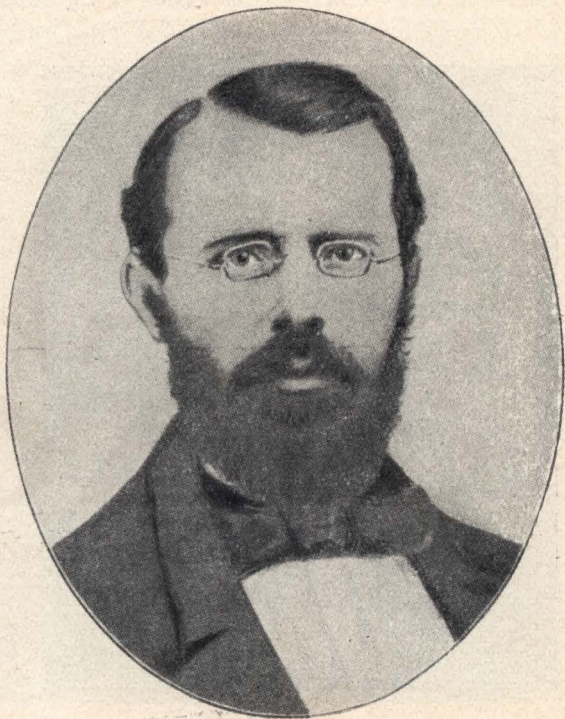

Zágonyi halállovaglása Springfieldnél.

buzdította embereit: «Come on! Old Kentuck! I'm with you!», s hamarosan megtisztította a falut az ellenségtől s ezzel Springfield birtokát biztosította. Az ellenség 300 halottja volt az eredménye a magyaros lendülettel végrehajtott rohamnak. Zágonyi, mint ezredes, a háború után nyugalomba vonult, Majthényi pedig később kapitány lett s belépett a rendes amerikai hadseregbe. Zágonyi tündöklő haditette «Zágonyi halállovaglása» néven szerepel és marad meg örökké az amerikai hadtörténet lapjain.

Magyar honfitársaink közül a legmagasabb rendfokozatot, az altábornagyi rangot Amerikában Stahel (Számwald) Gyula érte el. Szegeden született 1825-ben s a szabadságharc alatt a branyiszkói harcokért vitézségi érmet kapott. A világosi fegyverletétel után kibujdosott, s eleinte Londonban, majd Amerikában élt mint újságíró. A háború kitörésekor németekből puskásosztagot toborzott, amelyet előbb mint alezredes, később mint ezredes maga vezetett. Az 1861 július 21-én vívott bull-runi csatában ezredét oly ügyesen

és vitézül vezette, hogy e veszített csata után sikeresen tudta feltartóztatni az ellenséges haderőt. Ezért Lincoln elnök személyesen megdicsérte és néhány hónap múlva dandárparancsnokká nevezte ki. A második bull-runi csatában, 1862 augusztus 29—30-án, ismét ő fedezte a visszavonulást. Ezután mint altábornagy egy lovashadosztály élén, 1864 június 5-én, Staunton, később még Piedmont mellett is megverte és elűzte az ellenséges lovasságot. A csata elején, amikor három ezredét személyesen vezette támadásra, balkarján súlyosan megsebesült. Hunter tábornok, a fővezér, sajnálattal vette ezt tudomásul, mert reá akarta bízni a veszélyeztetett jobbszárny parancsnokságát. Amikor ezt Stahel meghallotta, sebét beköttette, lovára emeltette magát s fővezérének oda kiáltotta: «Én fogom a támadást vezetni!» És emberfeletti fájdalomát leküzdve újból hadosztálya élére állt s az ellenséget elűzte a csataterről. Ezért a «Medal of Honour»-ral tüntették ki. Sebe miatt később fegyveres szolgálatra alkalmatlanná vált és ezért a főhaditörvényszék elnöke lett. A háború után évekig működött mint amerikai konzul Japánban. Az Egyesült-Államok kormánya 1912-ben bekövetkezett halála után nagy katonai pompával helyezte örök nyugalomra az arlingtoni nemzeti temetőben.

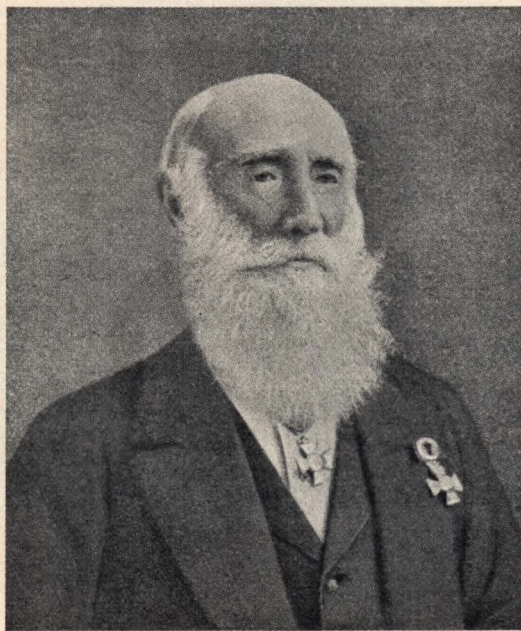

Fiala T. János ezredes.

Különösebben kitűnt még Fiala T. János, aki mint hivatásos katona őrnagyi rangban harcolt 1848-ban Bem alatt; Amerikában nagy érdemeket szerzett az erődök kiépítésében és a katonai térképek szerkesztésében; továbbá Figyelmessy Fülöp, a vitéz magyar huszár példaképe, aki a szabadságharc alatt a Bocskay-huszárok soraiban vitézkedett; Világos után Kossuthal együtt bujdosott ki és Olaszországban hadsegéde volt, majd bizalmas kiküldetéseken sokat utazott Angliába. Olaszországi tartózkodása alatt magyar huszár-szabadcsapatot szervezett s ennek élén 1859-ben Garibaldi alatt Sziciliában harcolt. Az amerikai háború kitörésekor Kossuth ajánlólevelével jelentkezett szolgálattételre s a háborút mint vitéz huszárezredes küzdötte végig Stahel altábornagy hadosztályában. Egy alkalommal 15 huszár

élén nagyobb ellenséges lovassereget szalasztott meg. A háború után Amerikában maradt s ott is halt meg 1907-ben.

A magyar-amerikai történelmi kapcsolatok legalaposabb ismerője és feldolgozója, Pivány Jenő, egyik munkájában felsorolja még azokat a magyar tiszteket, akikről amerikai forrásokban adatok találhatók. Ezek : Csermelyi József honvédhadnagy, őrnagy, Décsy Ede honvédhadnagy, őrnagy, Décsy Milton Lajos hadnagy, Dobozy Péter Pál, aki 16 éves korában megszökött a szemináriumból és beállt honvédeknek, majd tagja volt az olaszországi magyar légiónak, az amerikai hadseregben pedig tüzérezredes lett ; Dolezich Károly

Figyelmessy Fülöp ezredes.

és Esti Vilmos főhadnagyk, Fornet Kornél honvédőrnagy, ezredes, Gyulai Gaál Sándor honvédhadnagy, kapitány, Gálffy Gállik Endre őrnagy, Gerster Antal honvédfőhadnagy, mérnök-kapitány, Haraszthy Géza őrnagy, Kapus Vilmos főhadnagy, Kormány György hadnagy, Korponay Gábor ezredes, Kovács István honvédőrnagy, százados, Menyhárt József (vagy János) százados, Mészáros Imre őrnagy, Molitor Albert tüzérfőhadnagy, Német József honvédszázados, ezredes, Perczel Miklós honvédezredes, Petry Károly őrnagy, Pokorny Antal alezredes ; a négy Rombauer testvér, úgymint Róbert ezredes, Roderich százados, Roland lovaskapitány és Raphal tüzéőrnagy, Ruttkay Béla, Kossuth

sógora, őrnagy, Semsey Károly honvédhadnagy, őrnagy ; Sólyom C. Lajos hadnagy, aki 1859-ben Solferinónál harcolt s azután bujdosott ki Amerikába ; mivel Sólyom a magyar nyelven kívül görögül, latinul, németül, lengyelül, oroszul, franciául, olaszul, angolul, törökül, héberül s arabs nyelven is beszélt, tolmácként alkalmazták egy bankban s azután a Nemzeti Könyvtár főkönyvtárosa lett, 1913-ban halt meg ; Spelletics István kapitány, Spelletics alispán fia, aki hőies viselkedéséért a «Fort Donelson hőse» elnevezést kapta ; Szabad Imre ezredes, Szerényi Fülöp (vagy Antal) tüzérhadnagy, Toplányi Sándor kapitány, Vándor József honvédszázados, ezredes, Zimándy P. A. hadnagy és a négy Zulavszky testvér, úgymint Emil és Kázmér főhadnagyk, László ezredes, dandárparancsnok és Zsigmond hadnagy.

3. *A mexikói expedíció. (1861—1867.)* Az északamerikai polgárháborúval egyidőben súlyos bonyodalmak keletkeztek az Egyesült-Államokkal szomszédos mexikói köztársaságban. Ezen a forró földön napirenden voltak a lázadások; egyik kormány a másikat váltotta fel erőszakos úton. A folytonos polgárháború nemcsak ennek az államnak a lakosságát sujtotta, hanem veszélyeztette mindazoknak az európai nagyhatalmaknak anyagi érdekeit is, amelyek a mexikói köztársasággal összeköttetésben álltak s e gazdag ország kereskedelmi központjaival fontos és életbevágó kereskedelmi szerződéseket kötöttek.

1861 júliusában az egyik mexikói állami kongresszus kimondta, hogy külföldi tartozásainak kiegyenlítését két évre megszünteti. Mivel emiatt az európai nagyhatalmak jogos követeléseiket békés úton nem tudták érvényesíteni, Anglia, Franciaország, s mint legjobban érdekelt állam Spanyolország, 1862 elején mintegy 11,000 főből álló közös expedíciós hadsereget akartak küldeni Mexikóba. Azonban III. Napoleon, Franciaország császára, hatalmát Közép-Amerikára is ki akarta terjesztetni és ezért szövetségeseinek tudta nélkül összeköttetésbe lépett az éppen akkor megbukott mexikói

Huszártörzstiszt a mexikói légióban.

konzervatív párttal. Amikor ez kitudódott, Spanyolország és Anglia az expedíciótól elállt és Franciaország egyedül kezdte meg a harcot a Juarez mexikói elnök vezetése alatt álló köztársasági hadsereg ellen. Bár Pueblánál a franciákat vereség érte, később egy erősebb mexikói csapat átszökött hozzájuk s ezzel a hadiszerencse mérlegét javukra billentette; sőt 1863-ban a franciák Juarezt fővárosából, Pueblából is kiveték. E sikerek után III. Napoleon elérkezettnek látta az időt arra, hogy Mexikóban Franciaországtól függő császárságot létesítsen. Francia nyomásra a mexikói lakosság egy része és vezetői közül néhányan népgyűlést tartottak s ezen Miksa osztrák főherceget, I. Ferenc József király fivérét választották császárrá. Miksa 1864 június 12-én tartotta ünnepélyes bevonulását Mexikó főváro-

sába, előzőleg azonban Napoleonnal egyességet kötött, amelyben meghatározták a kölcsönös támogatás feltételeit. A francia megszálló seregnek 25,000 főből kellett állnia, Miksa kíséretében pedig mintegy 8,000 főnyi csapat (belgák, osztrákok és magyarok) szállt partra. A szerződés szerint a francia csapatokat csak akkor akarták hazarendelni, ha Miksa császár helyzete új és bennszülött csapatok szervezése után megszilárdult. Franciaország azonban kétszínű játékot játszott. Bazaine tábornok, a mexikói francia csapatok főparancsnoka, győzelmesen haladt előre, de az országnak csak egyharmadrészét tudta elfoglalni. Az ő biztatására Miksa császár a köztársaságiak ellen irányuló kiáltványt bocsátott ki, amellyel elhídegette magától az eddig zászaja alá sereglett mexikóiakat.

1865-ben véget ért az amerikai polgárháború és az Egyesült-Államok kormánya arra az elvre hivatkozva, hogy Amerikában semmi más külföldi hatalomnak nincs keresnivalója, oly erélyesen lépett fel III. Napoleon ellen, hogy ez, szerződése ellenére, Miksa császárt cserbenhagyta és parancsot adott 1866 elején Bazainenek, hogy a francia csapatokat fokozatosan küldje haza. Mivel Juarez ellenségei továbbra is azt kívánták Miksa császártól, hogy a harcot folytassa, a császár maga állt Queretaro körül összegyűjtött csapatainak élére és alig 9000 főnyi és 39 ágyúból álló haderejével védte ezt az egyébként jelentéktelen erődtámaszt háromszoros túlerő ellen. Nem sokáig bírta a harcot, mert Juarez csapatai április elején elfoglalták Puebla városát és várát, amely hadászatiilag a környék legfontosabb pontja és a császári csapatoknak egyedüli visszavonulási útja volt. Miksa császár maroknyi serege élén még május közepéig védte Queretarót, de az utolsó időben már csak mexikói csapatok segítségével, mert a franciák távozása után, valószínűleg ezek rábeszélésére, a belga és az osztrák-magyar légió is bomladozni kezdett, úgyhogy Miksa császár kénytelen volt ezeket az alakulatokat is feloszlítani. Május 15-én Juarez csapatai Queretarót is hatalmukba kerítették és Miksa császárt, valamint két tábornokát főbelőtték. Ezután a mexikói nép a diadalmas Juarezt választotta meg újból az egész mexikói állam elnökévé.

A szerencsétlen és tragikus végű hadjáratban a magyar katonák a Miksa császár támogatására küldött osztrák-magyar önkéntes légióban szolgáltak. Amikor ugyanis Miksa főherceg elfogadta a császári trónra való meghívást, a bécsi hadügyminisztérium tudtával országszerte toborzás indult meg és hazánkból igen sokan jelentkeztek, tisztek és legénység egyaránt. Sokakat az abszolutizmus uralmával való elégedetlenség, másokat pedig kalandvágy bírt arra, hogy szolgálataikat a bizonytalan és más világrészbe induló expedíciónak felajánlják. A légió 1864 őszén Laibachban gyülekezett és huszárokból, galíciai lengyel ulánusokból, gyalogságból és kevés tüzérségből állott, összesen 6700 főnyi létszámmal. Ez a dandár-erejű csapat, amely «Österreichisches Freiwilligen Corps» elnevezést kapta, gróf Thun Ferenc tábornok parancsnoksága alatt állt. A csapat javát a magyar huszárság alkotta. Alig volt e századok soraiban olyan huszár,

aki ne szolgált volna legalább egy kapitulációt s ne vett volna részt egyik hadjáratban.

Bazaine tábornok, a főparancsnok, ahelyett hogy a légiót egységesen, egy helyen alkalmazta volna, szándékosan széjjelbontotta egységeit és egymástól távol kisebb harccsoportokként foglalkoztatta századait. Ezzel nagyban lehűtötte a légió lelkesedését s erkölcsi erejét és harcértékét is csökkentette. A tisztikar minden tekintetben kitűnő volt és mivel létszáma hamar betelt, sok önként jelentkező tiszt a légió legénységi és altiszti karában szolgált; volt ezek között nagyon sok olyan, akinek mellét vaskoronarend, érdemkereszt és vitézségi érmek díszítették. Valamennyien harcedzett, kitűnő katonák voltak. Az alig két évig tartó rövid hadjárat alatt a légióbeli magyar századok bekalandozták Mexikó területének nagy részét és hihetetlenül sokat szenvedtek a szokatlan éghajlat, a terep nehézségei, a mexikói köztársasági csapatok kíméletet nem ismerő s a hadiszokásokkal nem törődő harcmodora és végül a lakosság ellenérzése és alattomos támadásai miatt; viszont minden mexikói parancsnok és a lakosságnak Miksa császárhoz hű része nagyon megkedvelte a magyarokat, bámulta vitézségüket és elismerte lovagias viselkedésüket a sokat szenvedett néppel szemben. Mindazokban az ütközetekben, amelyekben magyar századok résztvettek, a császárnak letett esküjükhöz híven, a magyar huszárok szívósan és bátran verekedtek és lendületes rohamukkal nem egyszer hozták meg a döntést.

A légió magyar tagjaira vonatkozólag a m. kir. hadilevéltárban sok érdekes hivatalos adat található. Ezek szerint a légió összesen 15 kisebb-nagyobb csatában és ütközetben harcolt. Ezek közül nevezetesebbek voltak: a Xachapulco (1865 márc. 11.), Rio Salado (1865 szept. 23.), Oaxaca (1866 okt. 18.) és a Jalapa (1866 nov. 11.) mellett vívott harcok. A légióban összesen 1041 magyar ember szolgált, még pedig 159 tiszt és 882 legénységi személy. Az utóbbiak közül 403 volt gyalogos és vadász, 366 huszár, 16 dzsidás, 67 tüzér és 30 utász. A hadjárat befejezése után Mexikóban maradt és az ottani köztársasági seregbe átlépett 11 tiszt és 150 katona, a többi hazatért. A magyar tisztek és katonák között Miksa császár 214 har-

Pavlowski Ede
a mexikói légió hadnagya,
később m. kir. honvédhuszárszázados.

cost tüntetett ki részben a Quadalup-rend tiszti és lovagkeresztjével, részben pedig vitézségi érdemekkel. Az utóbbi kitüntetést csak legénységi személyek kapták, akik közt 13 arany, 93 ezüst és 92 bronz katonai érdemérmét osztottak ki. A légió magyar századainak vesztesége összesen 177 főre rúgott. Elesett, illetve sebesülés folytán elhalt Deák Sándor és Ketskemény István huszárhadnagy és 34 közember, hadifáradalmak és betegségek következtében elhalt 52, eltűnt 26, hadifogságba esett 63 ember.

Lehetetlen felsorolni névszerint mindazokat a magyar hősokeket, akik vitéz viselkedésükkel növelték a magyar katona legendás hírnevét. Csupán néhány különösen kimagasló egyéniségről kívánunk megemlékezni. Pókay (Polák) János, aki mint százados lépett át Miksa császár seregébe, alezredeséig vitte és sok kitüntetéssel tért vissza régi csapattestéhez. Később is szép katonai pályát futott be, mert altábornagy és honvédkerületi parancsnok lett, majd mint táborszernagy ment nyugdíjba. Babarczy Sándor báró és Szentgyörgyi Czeke Miklós őrnagyok, Dugovich Károly, Farkas Vince, Latinovics Jenő, Palkovics József, Boksay Tivadar századosok, Zichy Zsigmond gróf és Pavlowski Ede hadnagyok a huszároknál szolgáltak és harcoltak dicsőséggel. Pavlowski: «Miksa császár mexikói szerencsétlen expedíciója» címen emlékiratait is kiadta.

A gyalogság és vadászok soraiban küzdöttek László Béla, Bogyay Vince, Bydeskuthy Sándor, Gönczy Lajos századosok, az elesett Deák Sándor, Kubinyi Lucian, Mócs Dénes és báró Podmaniczky Jenő hadnagyok. Kitűnő tüzértiszt volt Pap Sándor és utásztiszt Bydeskuthy Aladár.

Az expedíció tisztikarával sok magyar orvos is kiment Mexikóba, így: Hamvay Ede, Magyar Simon, Miskéy Alajos és Paulay István.

A hazatért tisztek többnyire visszaléptek régi ezredükbe s régi rangjukban folytatták katonai pályájukat. Közülük Pókayn kívül még Palkovics József haladt szépen előre további katonai pályáján, mert mint vezérőrnagy az egyik honvédgyalogdandár parancsnoka lett s megkapta az altábornagyi címet is.

A mexikói expedíció volt az utolsó alkalom és az utolsó olyan háborús esemény, amelyben magyar katonák nagyobb számban vettek részt olyan hadsereg kötelékében, olyan ügy érdekében és olyan hadszíntéren, amely a magyar ember gondolatvilágától és megszokott katonai életétől annyira távol állott. Az ezeréves magyar katonáról szóló történetben ezeknek a hősokeknak szerepe azért is fontos, mert a világ térképén Mexikó nyugati vidéke az a terület, amelyre nyugat felé magyar katona a legmesszebbre eljutott.

4. Az olaszországi magyar légió.

Az 1848/49-ben Európaszerte fellángoló szabadságmozgalmak felrázták Magyar- és Olaszország népét is. Bár a két ország kül- és belpolitikai helyzete és célkitűzése nem volt azonos, egy ponton mégis találkoztak, abban a törek-

vésben, hogy Ausztria fennhatósága alól szabaduljanak. Olaszország északi vidéke, a Po termékeny síksága, az Alpések déli lejtőinek lábainál fekvő virágzó városok és erős várak a Habsburg-ház birtokában voltak. A belpolitikailag darabokra tagolt Olaszországban ebben az időben hatalmasan

Foto Máté.

Türr István olasz kir. altábornagy.

megerősödött a nemzeti eszme és az összetartozás érzése, ami arra ösztönözte az olasz hazafiakat, hogy visszaszerezzék a Habsburg-ház fennhatósága alatt álló országrészeket. A magyar szabadságharcnak és az olasz mozgalomnak ez a vonatkozása megokolttá tette a két nemzet közeledését, amelynek szemmel látható eredménye két légió szervezése volt. A magyar szabadságharcban báró Monti Sándor alezredes vezetése alatt olasz légió küzdött, míg Olasz-

országban Kossuth kezdeményezésére magyar légiót akartak alakítani. Az osztrák hadsereg gyors sikerei (a custozzai és novarai csaták) megghiúsították Kossuth és olasz barátai terveit, úgyhogy az olaszországi magyar légió nem tudott olyan formában megszületni, amint tervezői kívánták. Csupán Velenében gyülekezett 1848 októberében egy úgynevezett «magyar cohors» (zászlóalj), alig félszáz ember, s egy másik zászlóalj, körülbelül 100 ember, Nizzában. Az olasz kormány azonban a Radetzky győzelmei után kötött fegyverszünet értelmében kénytelen volt a magyar légiót felosztatni.

Amikor 1858-ban Cavour gróf piemonti külügyminiszter a várható újabb olasz-osztrák hadjárat megindulása előtt az Olaszországban lakó Kossuthral és Klapkával magyar-olasz egyességről tárgyalt, újból felmerült s ezúttal most már határozottabb alakban, a magyar légió felállításának terve. A magyar légió Klapka és Perczel Móríc tábornokok vezetésével 1859 nyarán csakugyan megalakult, még pedig az Olaszországba menekült magyar tisztekből és katonákból. A szervezés Genuából indult ki s olyan eredménnyel járt, hogy a felhívás kibocsátása után rövid idő múlva már 10 tiszt és 110 főnyi legénység volt együtt, mint a felállítandó légió magva. A tisztek nevei: Ihász Dániel ezredes, Mogyoródy Adolf, Hovetti Antonio, Vörös Sándor és Mihalovics Lajos századosok, Richon Vittorio, Jávorka József, Podhorszky Ernő, Markó András és Nagy Károly hadnagyok. Alig egy hónap múlva már közel 600 fő gyűlt össze s megalakíthatták a második zászlóaljat is Kiss Miklós ezredes parancsnoksága alatt. Július végén már 5 zászlóalj, 3200 ember állt Klapka parancsnoksága alatt, akinek környezetében ekkor már ott találjuk a későbbi magyar légió legkiválóbb törzstisztjeit, Türr István és Teleki Sándor gróf ezredeseket.

A légió 1859-ben a rövid hadjárat alatt már nem került tűzbe s a villafrancai fegyverszünet határozatai szerint a légiót újból fel kellett osztatni. A legionisták nagy része hazavándorolt. A Piemontban visszamaradók azonban nehezen akartak a légió felosztatásába belenyugodni s a hangulat eléggé izgatott volt közöttük.

1860 tavaszán lépett az olasz hadiesemények előterébe az a férfi, akinek nevét rövid időn belül egész Európa megismerte: Garibaldi József, aki 1860 tavaszán szabadcsapatot szervezett a Bourbon uralkodóház megbuktatására és a nápoly-szicíliai királyságnak a Savoya-ház alatti egyesítésére. Segítőtársul Türr ezredest választotta, akit az 1859-i hadjárat alatt megismert és megszeretett. A híres «marsalai 1000» hazafi élén május 7-én váratlanul kikötött Szicília nyugati partján és egyenesen Palermo felé vonult. Türr ezredes ügyes és vitéz magatartása a calatafimi ütközetben, valamint Palermo elfoglalásánál döntő befolyással volt az eseményekre. Azonban Türrön kívül ekkor még csak néhány magyar volt e bátor csapat tagja, közöttük Tüköry Lajos őrnagy, aki Palermónál hősi halált halt. A város megvétele után Garibaldi Türr javaslatára hozzájárult a magyar légió megalakításához. Kezdetben 10 tiszt, 79 ember gyülekezett Mogyoródy őrnagy parancsnoksága alatt, akiket Garibaldi

a hadosztályparancsnokká és tábornokká kinevezett Türr hadosztályába osztott be. A hadosztály egy olasz és egy magyar dandárból állt s megalakulása hírére az Olaszországban szerte kóborló magyar és idegen emigránsok és olasz hazafiak oly nagy számban gyülekeztek, hogy a magyar dandár, Éber Ferdinánd magyar tábornok parancsa alatt, mintegy 3200 embert számlált. A benne majdnem 200 főre szaporodott magyar csapat gyalogságból és egy lovas osztagból állott. Az utóbbit Figyelmessy Fülöp vezette.

Garibaldi serege, amelyben a magyarok mindenütt mint elővéd harcoltak, Sziciliából kisebb csatározások után szeptember közepén ért Nápoly alá. A Bourbon-hadsereg Capua körül, a Volturno-folyó mögött gyülekezett és készült erős ellenállásra. II. Ferenc király maga vezette a 44,000 főnyi Bourbon-hadsereget Garibaldi alig 22,000 embere ellen s ő kezdte a támadást október 1-én. A harc elkeseredetten folyt s Garibaldi helyzete mármár válságossá kezdett válni, amikor a fővezér Türr hadosztályát indította Capua felé, a harcvonal közepén keletkezett hézag betöltésére. Türr magyar huszárosztagát küldte először harcba. Lendületes rohammal visszavert egy erősebb gyalogos osztagot, amely 50 halott és két ágyú hátrahagyásával kénytelen volt menekülni. Azután még háromszor indultak újabb rohamokra Figyelmessy vitéz huszárai, akikről Éber tábornok a csata után írt jelentésében ezt mondta: «A magyar huszárok mai magatartásukkal méltán megérdemlik a világ legjobb lovasainak hírnevét»

A légió magyar gyalogságát Türr Garibaldi szemeláttára vetette harcba. Sokszoros túlerővel szemben elérték azt, amit gyenge létszámukkal elérhettek :

Foto Máté.

Az olaszországi magyar légió gyalogosa.

önfeláldozó, vakmerő ellentámadásaikkal és szívós védekezésükkel megakasztották a Bourbon-hadsereg zömének előrejutását. A légió magatartására jellemző, hogy Garibaldi kénytelen volt a légiót még a csata befejezése előtt kivonni a tűzvonalból, mert a rettenetes kézitusában állományának egyharmadát elvesztette, az életben maradtak pedig teljesen kimerültek. Garibaldi a csata után így nyilatkozott a magyarokról: «Szép látvány volt, amikor a magyar veteránok olyan fegyelmezett nyugodtsággal mentek tűzbe, mintha a gyakorlótéren volnának. Rettenthetetlen bátorságuknak köszönhető jórészt az ellenség feltartóztatása».

Foto Máté.

Huszár az olaszországi magyar légióban.

titikai befolyások és a tétlenség 1861-ben bomlasztólag hatottak Garibaldi volt katonáira, úgyhogy a magyar légió az olasz kormánynak most már inkább terhére, mint hasznára volt. Türr tábornokot az olasz király átvette az állandó olasz hadsereg kötelékébe s valószínűleg az ő javaslatára alkalmazták a magyar légió osztagait ebben az időben a Dél-Olaszországban dúló banda (briganti) mozgalmak megfékezésére. A magyar huszár- és vadászszázadok ebben az évben és 1862 első felében valóban elismerésreméltóan küzdöttek az alattomos guerilla-háborúban. Egyik különítményük különösen kitűnt Amalfi városának a banditáktól való megtisztításánál. Amikor a magyarok oda bevonultak, a város mint megmentőjüket ünnepelte őket és parancsnokukat, Reinfeld őrnagyot díszpolgárrá választotta.

1862-ben Garibaldi újból partraszállt Sziciliában, hogy diktátori hatalmát

A csata után a Bourbon-hadsereg kénytelen volt a Volturno folyó mögé visszavonulni, mire Garibaldi déli serege és az Abruzzokból levonuló szárd északi hadsereg II. Viktor Emánuel vezetésével október 26-án egyesült. A háború véget ért és miután Garibaldi november 8-án Nápolyban átadta diktátori hatalmát II. Viktor Emánuelnek, déli hadseregét a szárd hadseregbe beolvastották s a magyar légiót, amely ekkor már majdnem 1000 emberből állott, Nápoly vidékén helyezték el szétszórtan, falvakban.

Azonban Garibaldi önkéntes csapatainak feloszlátása és a rendes hadsereg fegyelmezett keretei közé besorolása csalódást okozott. A különböző poli-

visszaszerezze. Erre a hírre a magyar légióban nagy nyugtalanság keletkezett, sokan odaszöktek, úgyhogy az olasz kormány kénytelen volt a magyar légió megmaradt töredékeit teljesen átszervezni. A király ezt a feladatot 1862 novemberében Türr tábornokra bízta, aki alig egy hónap leforgása alatt sikerrel meg is oldotta feladatát. A jelentkező tiszteket és legénységet az olasz sorkatonaság szigorú szabályai és büntető törvényei alá helyezte, viszont a többi olasz csapatokkal azonos elbánást biztosított számukra. A legénység egyévi szolgálatra kötelezte magát. Így újból összeállt egy 72 tisztből és 1805 főnyi legénységből álló légió, előbb Telekessy József, majd Földváry Károly ezredes parancsnoksága alatt. A légió ruházata magyaros volt, de a zsinórozás az olasz bersaglieri zsinórozáshoz hasonlított. A légió gyalogságból, vadászokból, huszárokból és tűzérségből állt. A gyalogságot hivatalosan is «honvéd» névvel jelölték meg és a légió parancsnokságának bélyegzőin és a hivatalos iratok fejlécein a Szent István koronájával és cserfalombokkal díszített magyar címer látható.

Sajnos azonban a légió soraiban az elmúlt években lappangó politikai és személyi ellentétek ebben az új, keményebb marokkal összefogott csapatban sem szűntek meg. Kossuth környezete más irányzatot képviselt, mint Türr; Klapkának szintén más nézetei voltak. Az emigráns vezérférfiak egyenetlenkedése természetesen a légióra is kihatott, úgyhogy kisebb-

szerű összeesküvés keletkezett. A légió megtagadta az engedelmességet és Lengyelországon át Magyarországra akart hazavonulni. Erre az olasz hadügy-miniszter a légió alakulatait elválasztotta egymástól és az ország különböző

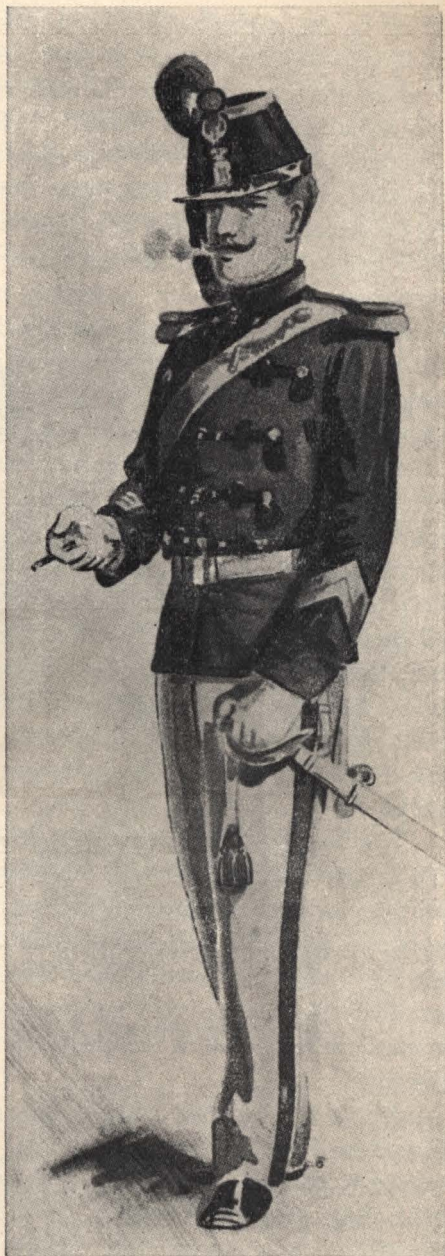

Foto Máté.

Tűzér az olaszországi magyar légióban.

helyőrségeibe osztotta be. Az elégtelenség még így sem szűnt meg s a légio különleges politikai testületté változott át. Létszáma is erősen lepadt. De mivel az olasz kormány még mindig remélte, hogy a rendbontó elemek észretérnek, nem oszlatta fel a légiót, hanem foglalkoztatta és az Abruzzókban garázdálkodó bandák ellen küldte. Ezekben az újabb harcokban, 1865 őszén és 1866 tavaszán, a magyar legionisták abbahagyták a politizálást, újból kitűnő, merész harcosokká váltak s a légio testületi szelleme és hazafias összetartása újból megerősödött. Ebből az időből maradt ránk az egyik olasz hadosztályparancsnok harcjelentése, amelyben a magyar légiót így jellemzi: «A csekély számú magyar légio kitűnő szolgálatokat teljesít és a bandáktól sanyargatott vidékek közbiztonságát kitűnően biztosítja. A légio lovasosztága egy reguláris olasz királyi lovasszázad szolgálatát is ellátta, annak teljes mértékben megfelelt s mindent pontosan hajtott végre».

Az 1866-i osztrák-porosz és osztrák-olasz hadjárat kezdete újból felélesztette a legionisták reményét. Kossuth és az olasz hadügyminiszter a magyar légiót újból a csataterre akarta küldeni. De a légio csekély létszáma már nem jelentett katonai erőt s különben is a harctéri események oly gyorsan zajlottak le, hogy a légio harcbavetésére már nem is lett volna idő. A hadjáratot befejező békekötések után a magyar emigráns tábor látta, hogy a magyar légio további fenntartása céltalan és lehetetlen. Az olasz hadügyminiszter a légio feloszlátását a lehető legtapintatosabban hajtotta végre, a tisztek mind kiváltságos bánásmódban részesültek. A légio két zászlóját az utolsó parancsnok, Földváry ezredes, ünnepélyesen adta át a turini királyi fegyvertár őrzetébe.

Sok kiváló magyar tiszt, sok altiszt és közember harcolt éveken át olasz földön tisztességgel, vitézül. Az olasz hadtörténet lapjaira kitörölhetetlenül beírták neveiket a magyar légio tagjai, köztük elsősorban a légio két vezető embere: Teleki Sándor gróf és Türr István. Mindketten különlegesen érdekes katonai pályát futottak be. Örökké tevékeny, nyugalmat nem ismerő természetük, harckedvelő katonavérük hajtotta őket hadjáratról hadjáratra és mindenütt vitézül és eredményesen küzdöttek és növelték a magyar katona hírnevét.

Teleki Sándor gróf (1821—1892) ifjúkorában külföldi egyetemeken tanult. Húszéves korában kalandvágyból Spanyolországba utazott, hogy részt vegyen a karlista harcokban. Fogságba esett s nehezen menekült a kivégeztetés elől. Azután folytatta tanulmányait Berlinben, Oroszországban és Párizsban. A szabadságharc kitörésekor rajongó lelkesedéssel állt be honvédnek egy honvédzászlóaljba és a rácok ellen harcolt. De Kossuth visszarendelte és Kővár vidékére küldte kormánybiztosi minőségben. Itt ismerkedett meg Bem tábornokkal, aki felismerte katonai képességeit, harctermettségét s őrnaggyá, majd ezredessé nevezte ki. Bem kíséretében sok csatában, ütközetben vett részt s a világosi fegyverletétel után Aradon bebörtönözték. De sikerült megmenekülnie s előbb Törökországba, majd Francia-

országba bujdosott. De sem itt, sem később Angliában nem volt maradása, mert szabadszellemű nyilatkozatai miatt mindig összeütközésbe került a kormányhatóságokkal. Angliából Törökországba, majd Svájcba ment és utazgatásai közben, 1858-ban Nizzában megismerkedett Garibaldival. Az olasz szabadsághős egyéniségének varázsa Telekit is magával ragadta, lelkesen csatlakozott hozzá s a legendás marsalai 1000 hős között ő is partra szállott Sziciliában, hogy résztvegyen az olasz nemzeti mozgalomban. Ezután mint a magyar légio egyik számottevő törzstiszte vitézkedett a kis csapat harcai-

Foto Máté.

Az olaszországi magyar légio hivatalos levélpapirosának felirata.

ban. A légio feloszlata után visszatért hazájába, szatmármegyei birtokán gazdálkodott és sok értékes alkotással gyarapította a magyar szépirodalmat. «Garibaldi alatt 1859-ben» című munkája érdekes jellemképeket nyújt Garibaldiról, Türről és az 1859-es mozgalmak sok magyar résztvevőjéről.

Az olaszországi magyar légiónak mind egyéniségénél, mind e szabadságharcokban viselt fontos és eredményes szerepénél fogva kétségtelenül legkimagaslóbb tagja Türr István tábornok volt (1824—1908). Baján született s már fiatalkorában a katonai hivatást választotta életpályául; az 1848-i olasz forradalom kitörésekor mint hadnagy, Radetzky seregében szolgált. 1849-ben az olasz szabadságmozgalom iránti lelkesedésből átszökött a piemonti sereghez, ahol kezébe vette az alakulófélben levő magyar zászlóalj szervezését. Tudjuk,

hogy az olaszok novarai veresége után a légiót feloszlatták, mire Türr Badenbe utazott, hogy résztvegyen az ott kitört szabadságharcban; de ezt a felkelést is hamar leverték s Türrnek Svájcba kellett menekülnie. Innen Londonba utazott s a krími háború kitörésekor beállt az angol-török seregbe. Azután az angol kormány megbízásából Oláhországba utazott, de ott egy osztrák tiszt, volt bajtársa felismerte, mire letartóztatták. A bécsi hadbíróság halálra ítélte, de Viktória angol királynő közbenjárására kiszabadult. 1856-ban Törökországban s a cserkeszfelkelésben harcolt Oroszország ellen. Mikor arról értesült, hogy Garibaldi Olaszországban a szabadságért küzdő olasz felkelő-csoportot szervezi, több magyar tisztársával azonnal odasietett s Garibaldi vezetése alatt az alpesi vadászok zászlóaljában küzdött. Az 1859 június 15-én vívott castenedolói ütközetben jobbkarján súlyosan meg is sebesült és vitézségeért ezüst éremmel tüntették ki. E harcban tanúsított magatartásáról Garibaldi vezérkari főnökének naplójában a következőket olvassuk: «Az osztrák hadoszlop centruma a san-giacomói hídnál akarta megkerülni az alpesi vadászok balszárnyát. Türr ezredes rohamra vezette ugyan ezredeit, de az ellenség sűrű tüzelése és előretörése a mieinket egy bokros lejtőn a hídig viaszorította. Ekkor Türr csapata élén felemelt fővel, kivont karddal és hangosan parancsokat kezdett osztogatni: Első és negyedik zászlóalj, rohamra indulj! Ezt azért tette, hogy csapatját a valóságnál erősebbnek tüntesse fel. A golyók sűrűn füttyültek és bár egy lövés balkarját eltörte, a félelmet nem ismerő magyar még akkor is tovább vezényelt, rohamra buzdította katonáit és figyelmeztette őket, hogy áldozatok nélkül nem lehet győzni és a hazát felszabadítani!»

A marsalai partraszállás után, mint Garibaldi szárnysegédje, ő intézte a Palermo bevételével végződő első hadműveleteket. Ezek után Garibaldi kinevezte Nápoly kormányzójává. Az északi és déli olasz seregek összeolvadása után II. Viktor Emánuel megerősítette Türrt olasz királyi altábornagyi rangjában és több fontos diplomáciai feladattal bízta meg.

Az 1866-i háború alatt Türr ismét magyar légiót szeretett volna összeállítani és úgy tervezte, hogy Belgrádon keresztül délről fog Magyarországon át Ausztria felé nyomulni, együttműködésben a Németországból meginduló Klapka légiójával. De tervét a hadjárat gyors befejezése miatt nem tudta végrehajtani. Az 1867-i kiegyezés után hazatért s ettől kezdve leginkább közgazdasági téren fejtett ki tevékenységet. Sokat fáradozott közművelődési kérdések megoldásán is. De nyugtalan természete 1881-ben újból külföldre hajtott: Görögországba költözött, ahol tengeri csatornát akart építeni. Hét évet töltött ott; azután hazatért. Sokat hányatott élete végén a nemzetek kibékülésének és az állandó békének volt lelkes zászlóvivője és az 1896. évben Budapesten tartott nemzetközi békekongresszuson ő elnökölt. Utolsó éveit Párizsban töltötte s Nizzában halt meg 1908-ban. Hamvait a magyar nemzet hazahozatta és emlékét kegyelettel őrzi.

5. A búr háború magyar hősei.

Az ezeréves vitézi hagyományokon nevelkedett magyar katona kalandozásra hajlamos vére igen sok lelkes magyar ifjúban vágyat ébresztett arra is, hogy résztvegyen az 1899. évben Dél-Afrikában, a búrok és angolok között kitört hadjáratban, a szabadságukért küzdő búrok oldalán. Egész Európa rokonérzéssel kísérte a hősieken harcoló dél-afrikai holland telepesek küzdelmét a jól felszerelt és fegyelmezett angol katonaság ellen. Magyarország története szabadságharcokkal van tele, annál inkább érthető a kalandvágyó magyar ifjúság rokonérzése a búrok iránt és az a vágya, hogy fegyveres kézzel is támogassa szabadságharcukat. A fiatalabb tisztikar körében és a katonaiskolák padjainban sok kalandos terv született meg. De a józanabb belátás lecsendesítette sok harcha vágyó ifjú hevületét és az 1900-i egykorú közlemények adatai szerint mindössze 14 magyar harcosról tudunk, akik szolgálataikat a búr köztársaságnak felajánlották.

Valamennyinek nevét már nem ismerjük s csupán azokét tudjuk megörökíteni az ezeréves magyar vitézség könyvében, akik a felkelés alatt jelentősebb szerepet vittek s azután hazatérve, tapasztalataikról itthon beszámoltak.

A búrok hősiei küzdelmében egyik oldalon a búr és Transvaal köztársaság, a másikon pedig a brit birodalom szárazföldi, gyarmati és tengeri hadereje állott egymással szemben. A délafrikai szabadságharcosok mintegy 55,000 főre rúgó serege önkéntes, túlnyomórészt lovasított alakulatokból állott, amelyek edzett, a térszínnel és éghajlattal ismerős, kitűnően lövő, nagyon mozgékony szabadcsapatok voltak. Tiszteiket, parancsnokaikat maguk választották és felkelésüknek nyomatékot adott az egész lakosság osztatlan hazafias támogatása. 1899 októberében tört ki a háború, amelynek első jeleneteiben a búrok, Joubert és De Wett tábornokaik vezetésével, több ízben megverték az

Simon Vilmos
magyar segédtsízt, majd parancsnok a búr háborúban.

Fleischer Pál magyar harcos
a búr szabadságharcban.

angolokat. De a brit kormány idővel mindig több és több csapatot küldött a harctérre, úgyhogy vezéreiknek, Lord Roberts és Lord Kitchener tábornokoknak, a hadjárat befejezése idejében, 1902 tavaszán már 250,000 főnyi kitűnően felszerelt sereg állott rendelkezésükre. E haderőn a búrok önfeláldozó vitézsége és szívóssága sem tudott győzedelmeskedni s a hadjárat, a búr szabadállamoknak Angliába való bekebelezésével végződött.

A szabadságharc magyar katonái közül a legismertebb báró Luzsénszky Félix volt. Ifjúkorában mint a 7. közös huszárezred tényleges tisztje Boszniában szolgált, később kilépett a hadseregből s a búr szabadságharc kezdetekor azonnal leutazott Dél-Afrikába, ahol a hadjárat végéig a lovasság soraiban küzdött. Ugyancsak a tényleges tisztikar tagja volt azelőtt a 38. gyalogezredben Simon Vilmos, aki a búr háborúban kezdetben németekből alakult önkéntes csapat segéd tisztje, majd parancsnoka lett. Péchy Tibor idegen fiúkból alakult önkéntes csapatot vezetett a hadjáratban. Ferenczy Mihály újságíró és Jansen Lajos műegyetemi hallgató a szabadságharc alatt annyira megkedvelték a búr népet, hogy a békekötés után is ott maradtak. Ugyancsak a búrok oldalán küzdött Fleischer Pál kecskeméti születésű ifjú.

Mindnyájan magyar katonához illően vitézül harcoltak. Ennek bizonyossága, hogy a 14 magyar közül kettő hősi halált halt, Atzél György báró és Szigethy Lajos. Az utóbbi azelőtt tényleges honvédfőhadnagy volt.

6. Az 1900. évi kínai boxerlázadás.

Az úgynevezett kínai boxerlázadás leverésében is szerepelt néhány magyar katona. Ugyanis 1900-ban Kína belső békéjét súlyos forrongás zavarta meg. Titkos társaságok sorozatos merényleteket követtek el keresztények és külföldiek ellen. A kínai lázadók az úgynevezett «boxer» szövetségbe tömörültek, 1900-ban nyíltan felléptek és Santungban több angol hittérítőt és az ország többi részeiben is számos európai kivándorlót meggyilkoltak. A nagyhatalmak nem nézhették tétlenül a lázadás terjedését. Tetőpontra hágott a fanatikus lázadók harci kedve, amikor látták, hogy a kínai kormány nem lép fel velük szemben erélyesebben. Június 11-én garázda csőcselék betört a japán követség palotájába, megölte a titkárt, azután pedig báró Ketteler német nagykövetet. A nagyhatalmak erre a kínai vizeken állomásozó hadihajóik legénységéből előbb 400 emberből álló védőőrséget küldtek Peking és Tiencsin felé, később pedig e különítményt még Európából küldött hadihajókkal is megerősítették.

Az osztrák-magyar monarchiát kezdetben csupán a «Zenta» nevű cirkáló képviselte, később a «Mária Terézia» cirkáló is elindult Pólából, fedélzetén több magyar tengerész tiszttel és tengerésszel. 1900 augusztusában Waldersee gróf porosz tábornagy vette át az európai haderők parancsnokságát, aki az alája rendelt 52,000 főből és 144 ágyúból álló haderővel 1901 tavaszán

Foto Máté.

A cs. és kir. haditengerészet egyik százada Kínában, a boxerlázadás idején.

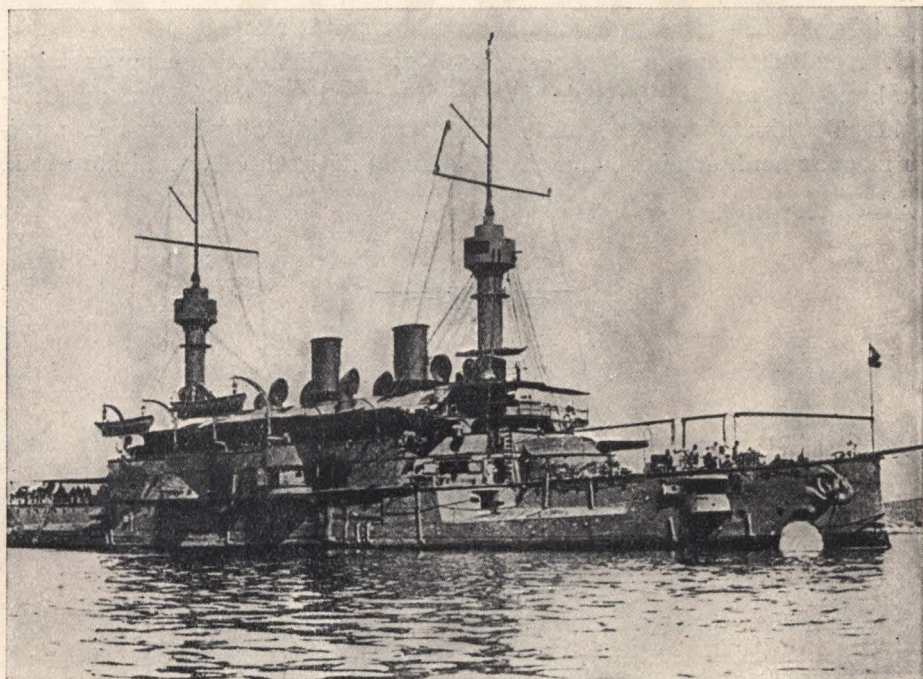

Foto Máté.

A «Kaiserin und Königin Maria Theresia» osztrák-magyar csatahajó a kínai vizeken.

a lázadókat térdre kényszerítette és a kínai kormányt hatalmas hadisarc fizetésére kötelezte.

Az osztrák-magyar tengerészkülönítmény 1900 folyamán még két hadihajóval erősödött, még pedig az «Erzsébet» és «Aspern» cirkálókkal, úgyhogy a monarchia csapatai körülbelül 500 főre rúgtak.

Tengerészeinknek nehéz sorsuk volt: szívos, fanatizált, kegyetlen és a térszínnel ismerős lázadókkal kellett harcolniok, sokszor elszigetelt, kisebb csoportokban. Tengerészeink a leghevesebb harcokat a Pei-Ho folyó torkolata közelében fekvő Peitang-erőd elfoglalásánál vívták 1900 szeptemberében. Ezek a harcok nekünk, magyaroknak, azért is nevezetesek, mert a tengerészkülönítmény magyar tagjai majdnem valamennyien résztvettek e szívos küzdelmekben.

A «Mária Terézia» személyzetéből partra szállott különítményt Demeter György sorhajózászlós vezette. Demeter kis csapatának élén lelkes hangulatban haladt az erőd felé, amelyet a nemzetközi csapatok már az előző napokban sikerrel ostromoltak. Az ő különítményéhez csatlakozott az «Aspern» hajóról 10 ember, Pap Lajos tengerészhadapród vezetésével. Ez a vitéz különítmény, útban az erőd felé, jól elrejtett aknamezőre került, ahol egymásután négy akna robbant fel. Pap Lajos hadapródot, Pap Béla honvédtábornok, később honvédelmi miniszter fiát a felrobbanó aknák darabokra tépték, Demeter zászlós, Lukas hadapród, Kántor, Jánossy és Szemenyey nevű magyar matrózok megsebesültek. A nemzetközi csapatok tisztelgése közben mély részvéttel temették el Pap Lajost, mint katonai hivatásának teljesítése közben elpusztult önfeláldozó, hős bajtársukat.

Az említetteken kívül az osztrák-magyar különítmény magyar tagjai voltak még Petry és Hild Gyula magyar tengerésztisztjelöltek. Az expedícióról készült hivatalos jelentések szerint tengerészkülönítményünk és sorai-ban magyar honfitársaink minden alkalommal hősiezen és vitézül harcoltak.

FORRÁSOK.

ÁLTALÁBAN.

- A Hadsereg képes havi folyóirat évfolyamai.* Arad.
- Alten Georg:* Handbuch für Heer und Flotte. Enzyklopädie der Kriegswissenschaften und verwandter Gebiete. IX. és IX a. k. Berlin, Leipzig, Wien, Stuttgart, 1912.
- Ascher Adolf:* Gut und Blut für unsern Kayser. A szerző kiadása. Wien, 1898.
- A volt cs. és kir. közös hadsereg gyalog- és huszárezredeinek ezredtörténetei.*
- Bárczay Oszkár:* A hadügy fejlődésének története. Budapest, 1895. A Magyar Tudományos Akadémia kiadványa.
- Berkó István, Báti:* A magyarság a régi hadseregben. Magyar Katonai Közlöny 1926. évi melléklete. Budapest.
- Bécsi cs. és kir. Kriegsarchiv és a Magy. kir. hadilevéltár anyagának idevonatkozó iratanyaga.*
- Berndt Otto:* Die Zahl im Kriege. Wien, 1897.
- Breit-Bánlaky József:* Az egyetemes hadtörténelem vázlata. Budapest, 1890—1900.
- Frobenius Hermann:* Militärlexikon. Berlin, 1901.
- Hadtörténelmi Közlemények.* A Magyar Tudományos Akadémia kiadványa.
- Dr. Hirtenfeld J.:* Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder. Wien, 1857. I—II. kötet.
- Horsetzky Karl:* Kriegsgeschichtliche Übersicht der wichtigsten Feldzüge in Europa seit 1792. Wien, 1905.
- Leitfaden der allgemeinen Kriegsgeschichte für die k. u. k. Militär-Akademien.* Wien, 1896.
- Ludovika Akadémia Közlönye.* Ludovika Akadémia kiadványa.
- Lukeš J.* Militärischer Maria Theresien-Orden. Wien, 1890.
- Marczali Henrik:* A legújabb kor története. Budapest, 1892.
- Márki Sándor:* Egyetemes és hazai történelem. Budapest, 1920.
- Meynert Hermann:* Leitfaden der Geschichte des österr.-ung. Kriegswesens. Wien, 1896.
- — Das Kriegswesen der Ungarn. Wien, 1876.
- Militärwissenschaftliche- und technische Mitteilungen.* Die wichtigsten Kriegs- und Feldzüge der Weltgeschichte. Wien, 1928.
- Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs.* Wien.
- Müller Franz:* Militärischer Notizen-Schatz. Prag, 1838.
- Otto Erzherrzog:* Illustrierte Geschichte der k. u. k. Armee. Wien, 1899.
- Rónay Horváth Jenő:* Magyar hadikronika. Budapest, 1895—1897.
- Schirmer Fritz:* Kriegsgeschichtlicher Atlas zum Studium der Feldzüge der neuesten Zeit. 2. Auflage. Wien, 1912.
- Sechzig Jahre Wehrmacht.* (1848/49). Wien, 1908.
- Teuber Oscar:* Ehrentage Österreichs. Wien, 1892.
- — Auf Österreich-Ungarns Ruhmesbahn. Wien, 1893.
- — Ehrentage Österreichs. Wien, 1896.
- — Unter dem Doppeladler. Wien, 1901.
- Teuber Oscar—Ottenfeld Rudolf:* Historische Legionen Habsburgs. Prag—Wien—Leipzig, 1896.
- — Die österreichische Armee 1700—1867. Wien, 1900.
- Ujhelyi Péter:* Az állandó hadsereg története I. Lipót korától Mária Terézia haláláig (1657—1780). A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1914.
- Wrede Alphons, Freiherr:* Geschichte der k. u. k. Wehrmacht I—V. k. Wien, 1898—1905.
- Zitterhofer:* Kriegshistorischer Kalender. Wien, 1912. Sonderabdruck aus «Streffleurs Militär Zeitschrift.»

III. KÁROLY KORA.

- Ballagi Aladár:* Magyar huszárok francia szolgálatban, Vasárnapi Ujság, 1880. évf.
- Choppin H.:* Les Hussards. Nancy, Berger—Levrault kiadása, 1898.
- Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen XVI.* kötet. Wien, 1891.

- Br. Forster Gyula*: Gróf Bercsényi László Franciaország marsallja. Budapest, 1925.
Gyalókey Jenő: Gróf Hadik András mint író. Hadtört. Közl. 1931.
Jurkovich Emil: A Polerczki család francia tagjai. Besztercebánya, 1909.
Karácson Imre dr.: Törökországi magyar ezredek 1717-ben. Hadtört. Közl. 1911. évf.
László József: Magyar vitézek a régi francia hadseregben. Pécsi (Zrinyi Miklós) reáliskolai nevelőintézet 1928/29. évi Értesítője.
v. Málnási Ödön dr.: Gróf Pálffy János életrajza. Eger, 1930.
Takáts Sándor: Régi magyar kapitányok és generálisok. Budapest, 1922.
Thaly Kálmán: Francia magyar huszárok. Fővárosi Lapok 1866. évf. 157. sz.
Várady Gábor: Savoyai Jenő és a Nándorfehérvár elleni hadjárat. Hadtört. Közl. 1894. évf.

MÁRIA TERÉZIA KORA.

- Alexich*: Die freiwilligen Aufgebote aus den Ländern der ungarischen Krone im ersten schlesischen Krieg. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. Neue Folge. IV. u. V. Band. Wien, 1889—1891.
Illéssy János dr.: A Nádor-huszárezred a hétéves háborúban. Hadtört. Közl. 1897.
Fülek Henrik: Hadik altábornagy portyázó menete Berlinbe 1757-ben. Hadtört. Közl. 1896.
Kienast Andreas: König Friedrich II. von Preussen und die Ungarn bis zum Hubertusbürger Frieden 1762. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. Wien, Neue Folge, IX. Band, 1895.
Marczali Henrik: Mária Terézia. 1717—1780. Budapest, 1891. Magyar Történelmi Társulat kiadványa.
V. Pelet—Narbonne: Geschichte der Brandenburg-Preussischen Reiterei von den Zeiten des grossen Kurfürsten bis zur Gegenwart. Berlin, 1905.
Szabó Lajos, Sárói: Hadik altábornagy Berlinben. Hadtört. Közl. 1910.
Thurzó Kálmán, Nosziczki: Fogarasi Nádasdy Ferenc gróf tábornagy stb. (1709—1783). Hadtört. Közl. 1915. évf.
Varga Sándor, Tinódi: Budapest volt háziezredének, a cs. és k. 32. gyalogezrednek története (1741—1918). Budapest, 1930.

I. FERENC KORA.

- Bodnár Győző*: A győri csata 1809 június 14-én. Budapest, Hadtört. Közl. 1897. évf.
Fejérpataky László Emlékkönyv. Budapest, 1917.
Gömöry Gusztáv: Az 1809-i magyar nemesi felkelés. Hadtört. Közl. 1889. évf.
Dr. Iványi Béla: Báro Alvinczi József tábornagy levelei Teleki Józsefhez (1787—1793). Hadtört. Közl. 1922/23. évf.
Pilch Jenő: Magyar csapatok az 1812. évi hadjáratban. Hadtört. Közl. 1913.
Voith Ferdinand vezérkari őrnagy emlékiratai. Hadtört. Közl. 1894. évf.
Woinovich—Veltzé: 1813—1815. Österreich in den Befreiungskriegen. I—V. Band. Wien—Leipzig, 1911—1912.

I. FERENC JÓZSEF KORA.

A magyar függetlenségi harc.

- Breit-Bánlaky József*: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története, Budapest, 1897. I—III. kötet.
Gelich Richárd: Magyarország függetlenségi harca 1848—1849-ben. Budapest, 1882. I—III. kötet.
Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években. Budapest, 1911. I—II. kötet.
id. Görgey István: 1848 és 1849-ből. Budapest, 1885. I—III. kötet.
Gyalókey Jenő: A debreceni ütközetről (1849 augusztus 2.). Budapest, 1927.
 — — Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása. Budapest, 1931. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.
 — — A perlaszi tábor megvétele (1848 szept. 2.). Századok, 1915. évf.
M. kir. Hadilevéltár: A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratnak története. Budapest, 1925.

- Klapka Georg*: Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849. Leipzig 1850. I—II. kötet.
Pethő Sándor: Görgey Arthur. Budapest, Genius kiadás.
Ramming Wilhelm, Freiherr: Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer 1849. Pest, 1850.
Rüstow Wilhelm: Geschichte des ungarischen Insurrectionskrieges. Zürich, 1860. I—II. kötet.
Wacquant Anatole: Die ungarische Donau-Armee 1848/49. Breslau, 1900.
Windischgrätz Alfred, Fürst: Der Winterfeldzug 1848—1849 in Ungarn. Wien. 1851.

Az 1848/49. olasz hadjárat.

- Czeschka*: Der Krieg Österreichs gegen Italien im Jahre 1848. Wien, 1912.
Der Feldzug in Italien. A volt cs. és kir. vezérkar kiadványa. Wien, 1911.
Dunckel: Radetzky apó könyve. Wien, 1891.
Rüstow Wilhelm: Italienischer Krieg 1848/49. Zürich, 1862.
Strobl: Mortara und Novara. Wien, 1899.

1859.

- Der Krieg in Italien* 1859. A volt cs. és kir. vezérkar kiadványa. Wien, 1872—76.
Caemmerer: Magenta. Berlin, 1902.
Czeschka: Österreichs Krieg gegen Frankreich und Piemont im Jahre 1859. Wien, 1912.
Báró Fejérváry Géza életrajza. Pozsony, 1901.
Kunz: Von Montebello bis Solferino. Berlin, 1888.
Rüstow W.: Der italienische Krieg 1859. Zürich, 1859.
Gr. Teleki: Garibaldi alatt 1859-ben. Budapest, 1883.

1864.

- Fischer*: Der Krieg in Schleswig und Jütland im Jahre 1864. Wien, 1870.
Der deutsch-dänische Krieg 1864. Berlin, 1866.
A volt cs. és kir. hadügyminisztérium eredeti okmányai és a vezérkar hivatalos kiadványai.

Az 1866. olasz hadjárat.

- A volt cs. és kir. hadügyminisztérium és vezérkar okmányai és kiadványai.*
Czeschka: Der Krieg Österreichs gegen Italien im Jahre 1866. Wien, 1912.
Scudier: Der Krieg 1866 in Italien. Wien, 1900.
Strobl: Custozza. Wien, 1897.
Szécsy Mór: Az osztrák-olasz háború 1866-ban. Budapest, 1893.

Az 1866. csehországi hadjárat.

- Balds György*: Az 1866-i osztrák-porosz háború. Budapest, 1894.
Bleibtreu: Königgrätz. Stuttgart.
Degenfeld: Schweinschädel und Königgrätz. Wien, 1907.
Ditfurth: Benedek und die Taten und Schicksale der k. k. Nord-Arme 1866. Wien, 1911.
Förster-Brix: Militär-Statistische Notizen zum Studium des Feldzuges von 1866. München, 1867.
Führer über das Schlachtfeld bei Königgrätz. Königgrätz, 1897.
Ortutay István: József főherceg élete. Szeged, 1915.
Schirmer: Treffen von Blumenau-Pressburg am 22. Juli 1866. Wien, 1904.
Strobl: Königgrätz. Wien, 1903.
 — — Trautenu. Wien, 1901.
 — — Wysokow. Wien, 1901.

Harcok a Balkánon.

- Balog Károly*: Vérrel, verejtékkel. Emlékeim a 37. ezred táborozásáról 1878-ban. Budapest, 1904.
 — — Kriegsbilder Skizzen 1878. Wien, 1912.
Beck: Banjaluka-Jajce. Wien, 1908.
Beraneck Julius: Die Helden unserer Armee im Jahre 1878. Wien, 1908.
Chronologische Zusammenstellung der während der Operationen in Bosnien, in der Hercegovina und in Süd-Dalmatien vorgekommenen Affairen. Wien, 1882.
Czeschka: Die Okkupation Bosniens und der Hercegovina. Wien, 1912.

- Der Aufstand in der Hercegovina, Süd-Bosnien und Süd-Dalmatien. Wien, 1883.
Kandelsdorfer: Episoden aus den Kämpfen der k. k. Truppen im Jahre 1882. Wien, 1895.
Kenedy: Magyar vér Boszniában. Budapest, 1928.
Pacor: Operationen in der Bocche di Cattaro. Chronologische Zusammenstellung der Affairen in Süd-Dalmatien. Wien, 1870.
A. v. R.: Aus der Krivosie. (Episoden.) Wien, 1884.
Veltzé Alois: Unsere Truppen in Bosnien und der Hercegovina 1878. Einzeldarstellungen. Wien, 1907—1909. I—V. kötet.

1914—1918.

- A cs. és kir. 82. székely gyalogezred története. Budapest 1931. Az ezred emlékbizottságának kiadása.
 Az ezeréves határok védelmében 1914—1918. A katonai Mária Terézia-rendjellel és a tiszti arany vitézségi éremmel kitüntetett, jelenleg magyarhonos tisztek kiváló hőstettei. Budapest, Madách-nyomda, 1932.
Dr. Bodard Gaston: Die Theresienritter des Weltkrieges 1914—1918. stb. című kézirat a m. k. hadilevéltárban.
v. Deseő Lajos: A m. k. szatmári 12. honvéd gyalogezred, valamint menet- és népfelkelő ezredeinek története. Budapest, 1931.
Pilch Jenő: A világháború története. Budapest, Franklin-Társulat.
 — — Nagybányai Horthy Miklós. Budapest, 1929.
Suhay Imre—Berkő István: A magyar királyi honvédség története 1868—1918. Budapest, m. k. hadilevéltár, 1928.

A magyar kard idegen nemzetek szolgálatában.

- Asboth Lajos*: Az északamerikai polgárháború története. Budapest, 1875.
Balkányi Kálmán: Garibaldi. Budapest, 1908.
Gr. Benyovszky Móric emlékiratai. Budapest, 1891.
Dr. Divéky Adorján: Magyarok és lengyelek a XIX. században. Budapest, 1919.
Gabányi János: A boxer-lázadás. Magyar Katonai Közlöny, 1921. évf.
Hegyesi Márton cikkei a Vasárnapi Ujság 1883. évf., továbbá a bihari és nagyvárad egykorú folyóiratokban.
Horváth Mihály: 25 év Magyarország történelméből. Genf, 1864.
Pawlowski Ede: Miksa császár mexikói szerencsétlen expedíciója. Budapest, 1894.
Pivány Eugen: Hungarians in the American Civil War. Cleveland, 1913.
 — — Washington magyar tisztjei. Budapesti Hírlap, 1931. február 21. száma.
 — — Zágonyi, Sólyom, Stahel életrajzai a Budapesti Hírlap 1910. aug. 30., 1914. ápr. 8. és 1913. ápr. 25-i számaiban.
Dr. Rédvay István: A császár halála. A queretaroí tragédia. A Nemzeti Ujság 1931. aug. 30. és következő számaiban.
Schönovsky: Aus den Gefechten des österreichischen Freicorps in Mejico. Wien, 1873.
Teleki Sándor: Garibaldi alatt 1859-ben. Budapest, 1883.
Trotha Thilo: Der polnische Aufstand im Jahre 1863. Berlin, 1895.
Türr Stefánia: L'opera di Stefano Türr nel risorgimento Italiano (1849—1870). Firenze, 1927.
Uliczny Julius: Geschichte des österreichisch-belgischen Freicorps. Wien, 1868.
 Vasárnapi Ujság 1900. évf. 40. és 46. száma.
Veltzé Alois: Kaiser Maximilian von Mexiko. Wien, 1910.
Vigevano Attilio: La Legione ungherese in Italia (1859—67). Róma, 1924.
Winterhalder: Kämpfe in China. Wien—Budapest, 1902.

KÉPEK ÉS VÁZLATOK

A MÁSODIK KÖTETHEZ.

	Oldal
Magyar huszárok francia szolgálatban 1693-ban. Hadtört. Közl. 1910. évf.....	4
Francia magyar-husár a XVIII. század elején. Choppin H. : Les Hussars, Nancy, Berger-Levrault 1898-i kiadásából.....	5
Francia magyar-husár a XVIII. század elején. U. o.....	7
Gróf Bercsényi László, Franciaország marsallja. Rézmetszet a Szépművészeti Múzeumban	9
Bercsényi-husár. Choppin i. m.	11
Polerecki-husár. Choppin i. m.....	12
Francia magyar-husárok előőrson. Choppin i. m.....	13
A Deák-husárok. Vasárnapi Ujság, 1896. évf.....	15
Temesvár ostroma 1716-ban. Rézmetszet a Szépművészeti Múzeumban.....	17
A belgrádi csata 1717 augusztus 16-án. Vázlat	19
Báró Ebergényi László tábornagy. Festmény a m. k. Hadimúzeumban.....	22
Gróf Pálffy János tábornagy budapesti szobra. (Sennyey István szoborműve)...	25
Gróf Károlyi Ferenc lovassági tábornok. A cs. és k. 6. huszárezred történetéből.	29
Pálffy-gránátosok. (1733.) A cs. és k. 19. gyalogezred történetéből	31
Baranyay altábornagy. Engelbrecht M. színezett rézmetszete a Szépművészeti Múzeumban	37
Pandur-dobos 1741-ből. Engelbrecht M. színes rézmetszete a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában	39
Huszárezredes Mária Terézia korában. Engelbrecht M. színezett rézmetszete a Szépművészeti Múzeumban	41
Vitam et sanguinem. Festette Rethel. Oelschig rézkarca a m. k. Hadimúzeumban	43
Husár, Veszprém vármegye zászlaján (1745.). Eredetije a m. k. Hadimúzeumban	45
Nádasdy csapatai Schröcknél átkelnek a Rajnán (1744 június 1.). Rézmetszet a Szépművészeti Múzeumban	49
Székely husár Mária Terézia korában. Hadtört. Közl. 1911. évf.....	51
Magyar gyalogos-tiszt (1740—1765.). Teuber Oscar-Ottenfeld Rudolf : Die österreichische Armee 1700—1867. Wien, 1900. c. művéből.....	53
Magyar husár (1743—1769.). U. o.....	55
Csatajelenet a hétéves háborúból. Querfurt festménye. Vasárnapi Ujság, 1900. évf.	57
Az ellenfelek helyzete Hadik portyázó menetének megindulásakor. Vázlat	60
Hadik portyázó menete Berlinbe 1757 október havában. Vázlat	61
Hadik ütközete Berlin falain belül. Vázlat.....	63
Hadik csapatai Berlin előtt. Rézmetszet a Szépművészeti Múzeumban.....	65
Hadik csapatai megszállják Berlint. Hadtört. Közl. 1910. évf.	67
Babócsay Farkas huszártábornok. Engelbrecht M. rézmetszete. Hadtört. Közl. 1910. évf.	71
Porosz magyar-husár. Adolf Menzel című, Amsler és Ruthardt berlini kiadónál 1923-ban megjelent műből	73

Nagy Frigyes testőrhuszárjai. U. o.....	74
Porosz magyar-huszártiszt. U. o.....	75
Porosz magyar-huszártrombitás. U. o.....	75
Werner Pál altábornagy. V. Pelet-Narbonne: Geschichte der brandenburg-preussischen Reiterei stb. c. művéből. Berlin, 1905.	76
Zieten-huszár. U. o.....	77
Ruesch József tábornok. U. o.....	78
Magyar huszár díszben, a XVIII. század második felében. Teuber-Ottenfeld i. m.	83
Sabác ostroma (1788.). Rézmetszet a Szépművészeti Múzeumban	85
Karacsay alezredes benyomul Chotym várába. U. o.	87
Karacsay alezredes Chotymnál elfogja a törökök eleségvonatát. U. o.....	89
Fábry huszárezredes elfoglalja Botosanit. U. o.....	91
Fábry ezredes elfoglalja Jassyt. U. o.....	93
Székely gyalogság Vasluinál megszalasztja a török lovasságot. U. o.....	95
A mehádiai csata (1789.). Stang rézmetszete a m. k. Hadimúzeumban.....	97
A 10. huszárezred Martinestienél megrohanja a török ágyúkat (1789.). Koch L. festménye után készült színezett könyomat a Ludovika Akadémián.....	99
A magyar insurrectio egyik huszárja az olasz hadszíntéren egy francia vértessel harcra elegendik. Színezett rézmetszet a Magyar Történelmi Képcsarnok gyűjteményében.....	101
Nagy Győző őrmester. A Hadsereg c. folyóirat 1907. évf.	103
A világ legöregebb katonája, Skultéty László. Giesl O. : Estandartenträger Ladislaus Skultéty c. 1908. megjelent művéből.....	105
Kordás Mihály, Palatinus-huszárezredbeli kornétás. Eredetije a m. k. Hadimúzeumban	107
Gulyás Sándor, a legvitézebb magyar huszár. A cs. és kir. 6. huszárezred történetéből.....	109
Az ellenfelek helyzete a németalföldi és rajnamelléki hadszíntéren 1792 júliusában. Vázlat.....	114
Határőrvidéki huszárok a XVIII. század végén. Hadtört. Közl. 1911. évf.....	115
Tóth Gergely Gyulay-gyalogezredbeli közvitéz Werthnél megmenti sebesült tizedesét. Színezett rézkarc a Szépművészeti Múzeumban.....	117
A császáriak 1793-i németalföldi hadműveletei. Vázlat.....	119
Szálló Mihály huszárőrmester Wanzenaunál megtámadja a francia üteget. Hadtört. Közl. 1910. évf.	121
Az 1794-i németalföldi hadjárat. Vázlat.....	123
A 11. huszárezred zászlaja. Eredetije a m. k. Hadimúzeumban.....	125
Lukácsy és Baróthy közhuszárok kivágják Ott ezredest a franciák gyűrűjéből. Színezett rézkarc a Szépművészeti Múzeumban.....	129
Az 1796. évi olaszországi hadműveletek. Vázlat.....	131
A 32. magyar gyalogezred rohama Bassanónál (1796.). Festmény. Eredetije a m. k. Hadimúzeumban	133
Magyar huszártiszt díszben (1792—1805.). Teuber-Ottenfeld i. m.....	137
Magyar huszártiszt (1792—1805.). U. o.....	139
Az 1799. évi hadjárat hadműveletei. Vázlat.....	143
Magyar gyalogság rohama Mannheimnél (1799.). Rouargul E. rézkarc Károly főherceg csoportképén. Eredetije a m. k. Hadimúzeumban.....	144
Magyar gyalogság előnyomulása Ostrachnál (1799.). U. o.	144
Magyar gránátostiszt és közlegény (1798—1805.). Teuber-Ottenfeld i. m.....	145
Mecséry Dániel ezredes huszárjai élén kivágja a franciák fogságába esett Piacsek tábornokot (1799.). Színezett metszet a Szépművészeti Múzeumban.....	147

Az 1800. évi hadjárat hadműveletei. Vázlat.....	151
Magyar gyalogosok hőstette Wintherturnál (1799.). Rézmetszet a Magyar Történelmi Képcsarnokban	153
Magyar huszárok vitézkedése Veronánál (1799.). Rézmetszet u. o.....	155
A Mészáros-huszárok rohama Ulmnál (1800.). Könyomat a m. k. Hadimúzeumban	157
Az 1805. évi ulmi hadjárat. Vázlat.....	159
Vécsey rohama Ennsnél (1805.). Könyomat a m. k. Hadimúzeumban.....	161
A Caldiero melletti csata 1805. október 30-án. Vázlat.....	163
Magyar huszár (1798—1806.). Teuber-Ottenfeld i. m.....	164
Insurgens gyalogos (1805—1809.). U. o.....	165
Az 1809. évi hadműveletek. Vázlat	167
Bakonyi Imre ezredes szuronjrohama a francia lovasságra Neumarktnál (1809.). Kottmann festménye a m. k. Hadimúzeumban.....	169
Balogh Sámuel 31. gyalogezredbeli tizedes Aspernnél elsőnek mássza meg a templomkert falát. Színezett rézmetszet a Magyar Történelmi Képcsarnokban	171
Az asperni csata első napja (1809. május 21.). Vázlat	174
Ráthky Lajos huszárfőhadnagy Aspernnél rohammal elfoglal kilenc ágyút. Rézkarc a m. k. Hadimúzeumban.....	175
A 31. magyar gyalogezred rohama az asperni csatában. A volt cs. és k. katonai Földrajzi Intézet fénynyomása.....	177
A győri csata 1809. június 14. Vázlat	181
Meskö útja a győri csata után. Vázlat	184
Olgyay Boldizsár insurgens kapitány Ihászinnál szétver 500 franciát. Színezett rézkarc a m. k. Hadilevéltárban.....	185
Az 1812. évi grande armée csapatainak útvonala. Vázlat.....	189
Magyar huszár (1814.). Teuber-Ottenfeld i. m.....	190
Magyar huszár (1815.). U. o.....	192
Magyar gránátosok (1805—1849.). U. o.....	193
Magyar határőrgyalogság. U. o.....	195
Az 1813. évi őszi hadjárat hadműveletei. Vázlat.....	199
A 19. magyar gyalogezred rohama a lipcsei csatában (1813.). Neumann F. festménye a m. k. Hadimúzeumban.....	201
Az 1813-i belsőausztriai haderők hadműveletei. Vázlat.....	203
A 48. magyar gyalogezred rohama a lipcsei csatában (1813.). Ammon A. festménye után készült metszet a Ludovika Akadémián.....	205
A szövetséges haderők hadműveletei 1814-ben. Vázlat.....	207
A szövetséges haderők előnyomulása Franciaország ellen 1815-ben. Vázlat.....	211
A 10. huszárezred rohama Monzambanónál (1814.). Trentsensky könyomata a Szépművészeti Múzeumban	213
Magyar gránátosok elfoglalják Charentont (1814.). Trentsensky könyomata a m. k. Hadilevéltárban	215
A volt budapesti cs. és k. 32. gyalogezred útvonalai 1792-től 1816-ig. Vázlat...	217
Győzelmes magyar csapatok bevonulása Nápolyba (1815.). Bayer L. színezett rézkarca a Ludovika Akadémián.....	219
Magyar tábor a szabadságharc alatt. Gracza György : Az 1848/49-i magyar szabadságharc története c. műből	225
Képek a honvédség oktatószabályzatából. Gracza i. m.....	228
Képek a honvédség oktatószabályzatából. Gracza i. m.....	229
Görgey Artur. Daguerrotip a m. k. Hadimúzeumban	231
Damjanich János. Varga O. : Aradi vértanúk albuma, Budapest, 1901. c. műből.	233
Klapka György komáromi szobra. (Róna József szoborműve).....	234

Bem. Gyalókay L. rajza. Gyalókay Jenő : Az első orosz megszállás és Erdély fel- szabadítása, Budapest, 1931. c. műből	235
A római sáncok ostroma. Gracza i. m.	237
A délmagyarországi helyzet 1848 június végén. Vázlat	238
Fehértemplom megrohanása. Gracza i. m.	239
Harc a szerb felkelőkkel Versecnél. Armee Bulletin a m. k. Hadimúzeumban.	241
A délmagyarországi helyzet 1848 november elején. Vázlat	243
Kézitusa a szerb felkelőkkel. Könyomat a Szépművészeti Múzeumban.	245
Jellacsics betörése a Dunántúlra 1848 szeptember havában. Vázlat	246
A pákozdi-sukorói ütközet. Vázlat.	246
A pákozdi-sukorói ütközet. Gracza i. m.	247
Kaszák, a népfelkelés fegyverei. A m. k. Hadimúzeum gyűjteményében.	249
Magyar népfelkelők rohama. Pettenkoffen rajza.	251
Bem hadműveletei 1848 végén és 1849 elején. Vázlat	254
A schwechati csata. Vázlat.	256
A császári és magyar haderők helyzete 1848 december közepén és az ellenfelek hadműveletei 1848 végén. Vázlat	257
A 4. honvédszászlóalj selyemzászlaja. A m. k. Hadimúzeum gyűjteményében	259
A móri ütközet. Könyomat a Szépművészeti Múzeumban.	261
Görgey visszavonulása a bányavárosokon át. Vázlat.	265
Magyar huszárok kézitúsája császári könnyű lovassággal. Könyomat a Szépművészeti Múzeumban	267
Roham a Branyiszkóra. Gracza i. m.	269
A nagy lovasharc a kápolnai csatában. U. o.	273
A helyzet a kápolnai csata második napján. Vázlat.	274
Damjanich szolnoki ütközete. Könyomat a m. k. Hadimúzeumban.	275
Lovasharc az isaszegi csatában. Gracza i. m.	277
A magyar erők felvonulása Isaszeg alá. Vázlat.	279
Az isaszegi csata. Vázlat.	280
A nagyszebeni ütközet 1849 január 21-én. Gracza i. m.	282
A szászsebesi ütközet. Armee Bulletin a m. k. Hadimúzeumban.	283
Bem erdélyi hadműveletei 1849 elején. Vázlat	285
A medgyesi ütközet. Gracza i. m.	289
Nagyszeben bevétele. U. o.	291
A fogarasi ütközet. U. o.	293
Perczel Mór délmagyarországi hadműveletei. Vázlat.	297
Harc a szerb felkelőkkel Szenttamásnál. Armee Bulletin a m. k. Hadimúzeum- ban	298
Bem hadműveletei a Bánságban. Vázlat.	299
A császáriak megrohanják a komáromi várat, 1849 március 31-én. Gracza i. m.	301
Görgey hadműveletei Komárom felmentésére. Vázlat.	303
Götz császári tábornok elesik a váci ütközetben. Gracza i. m.	304
Utcai harc Nagysallóban. U. o.	305
Lovasviadal a nagysallói ütközetben. U. o.	307
A honvédsereg általános rohama Budavára ellen 1849 május 21-én. Vázlat	310
A felsőmagyarországi nyári hadjárat. Vázlat.	313
A csornai ütközet. Gracza i. m.	315
Jelenet az ácsi ütközetből. U. o.	317
A honvédsereg bevonul a meghódolt aradi várba. U. o.	319
Az erdélyi hadműveletek 1849 nyarán. Vázlat	321
A tömösi szoros védelme. Gracza i. m.	322

Székelyek és oroszok harca a nagyszebeni hídnál. Jan Styka festménye. A Könyves	
Kálmán r. t. engedélyével.....	323
A temesvári csata. Gracza i. m.....	325
A világosi szoba, amelyben a fegyverletételt 1849-ben aláírták. Vasárnapi Újság,	
1902. évf.	327
A budai honvédszobor. (Zala György szoborműve)	329
Az aradi szabadságszobor. (Zala György szoborműve)	331
Radetzky hadjárata 1848/49-ben. Vázlat.....	334
Magyar gyalogság előnyomulása a sommacampagna-custozzai csatában. A volt cs.	
és k. katonai Földrajzi Intézet fénynyomása	336
A mortarai csata. Adam F. festménye. Könyomat a Szépművészeti Múzeumban.	337
Albert János, a 7. huszárezred közbírója, Santa Lucianán két olasz dzsidást levág	
és egy lovat zsákmányol. Könyomat a Szépművészeti Múzeumban.....	338
«Azt üzenjük a marsallnak...» Könyomat a Szépművészeti Múzeumban.....	339
Baukó Pál, a 33. gyalogezred dobosa, a curtatonei győzelmes csatában még meg-	
sebesülése után is önfeláldozó hősiességgel veri a rohamjelet. Strassgshwandt-	
ner rajza és könyomata a Szépművészeti Múzeumban.....	341
Magyar gyalogság díszben (1859.). Teuber-Ottenfeld i. m.	343
Az 1859. évi hadműveletek. Vázlat	344
A 12. huszárezred Orosz nevű tizedese Montebellónál ellenfele lovára ugrik, ellen-	
ségét lefogja, a kantárszárát kezébe kapja és az olasz lovas hadifogságba	
hurcolja. A m. k. Hadimúzeum gyűjteményében.....	345
A Haller-huszárok Magentánál megrohanják az olasz dzsidásokat. L'Allemand S.	
festménye után színes könyomat a Ludovika Akadémián.....	347
Dömötöri Németh huszárkapitány századával túlerős olasz dzsidásokat ver szét	
és levágja parancsnokukat. A m. k. Hadimúzeum gyűjteményében	349
Magyar csapatok rohama Buffalorára a magentai csatában. Maly A. festménye	
után színes könyomat a Ludovika Akadémián.....	351
Biró József, Dósa István és Faragó Ignác közhuszárok Vogherában keresztülvágják	
magukat a többszáz főnyi felfegyverzett lakosság tömegén. Könyomat a Szép-	
művészeti Múzeumban	353
Magyar gyalogság védekezése a zuávok támadása ellen a solferinói csatában. Poindre	
V. festménye után könyomat a Szépművészeti Múzeumban.....	355
Benedek altábornagy a solferinói csatában rohamra vezeti a 39. magyar gyalog-	
ezredet. A volt cs. és kir. katonai Földrajzi Intézet fénynyomása.....	357
Gábrriel tizedes, a solferinói csatában, sebesülten is rohamra lelkesíti bajtársait.	
L'Allemand S. festménye után könyomat a Ludovika Akadémián.....	359
Magyar csapatok útja az 1864-i dániai hadjáratban. Vázlat.....	360
A kassai 34. gyalogezred rohama a Königsbergre. Besel G. festménye után színes	
könyomat a Ludovika Akadémián	361
Süttő, a 9. huszárezred tizedese Dániában, Igum falunál megmenti Kovács köz-	
huszárt. Richter W. festménye után könyomat a m. k. Hadimúzeumban...	362
A kassai 34. gyalogezred díszmenetben elvonul ezredtulajdonosa, I. Vilmos porosz	
király előtt Berlinben, a dániai hadjárat befejezése után. Röchling C. fest-	
ménye után színezett könyomat a Ludovika Akadémián.....	363
Az 1866-i olasz hadjárat hadműveletei. Vázlat.....	366
Az 1866 június 24-i custozzai csata. Vázlat	367
Magyar gyalogság előnyomulása a custozzai csatában a Belvedere házcsoport ellen.	
L'Allemand festménye után a volt cs. és kir. katonai Földr. Int. fénynyomása	369
A 66. magyar gyalogezred rohammal elfoglalja a Casa Cavalchinát. Der oberste	
Kriegsherr und sein Stab stb., Wien, 1908. c. műből	371

A 48. magyar gyalogezred rohama a custozzai csatában. Kriegsbilder der österr.-ung. Armee aus dem XIX. Jahrhundert, Pallas-Verlag, Wien-Leipzig c. műből	373
Rajta, rajta! Teuber-Ottenfeld i. m.	375
Az 1866. évi hadjárat Csehországban. Vázlat.	378
Az 1866. évi königgrätzi csata (július 3.). Vázlat.	379
Benedek Lajos tábornagy. Lukeš J.: Militärischer Maria Theresien-Orden, Wien, 1890. c. műből	381
Porosz és magyar huszárok összecsapása Zuckmantelnél. Könyvomat a m. k. Hadimúzeumban	385
A 64. magyar gyalogezred hősie magatartása a biskupitzi ütközetben. Der oberste Kriegsherr und sein Stab stb., Wien, 1908. c. műből	387
Magyar gyalogság visszaveri a porosz vértések rohamát. L'Allemand festménye után a volt cs. és k. Hadilevéltár: 60 Jahre Wehrmacht 1848—1908. Wien, 1908. c. művéből.	389
A 6. magyar gyalogezred rohama a Swiep-erdő ellen. Fénykép a 'm. k. Hadimúzeumban	391
Holt üteg Königgrätznél. A volt cs. és k. katonai Földrajzi Intézet fénynyomása	395
Császári-királyi ütegek tűzharca a königgrätzi csatában. Illustrierte Zeitung, 1866. évf.	396
Törbecsált magyar huszárok viaskodása Maglájnál. Vasárnapi Újság, 1878. évf.	398
Utcai harc Szarajevóban. U. o.	399
Bosznia és Hercegovina megszállása 1878-ban. Vázlat.	401
Szarajevó bevétel. A Ludovika Akadémia gyűjteményében.	402
Ferenc József őrház (karaula), a 37. magyar gyalogezred sátoztáborával a Romanja Planinán. Balog K.: Kriegsbilder Skizzen 1878. Wien, 1912. c. művéből.	403
Élelmiszerszállító oszlopunkon rajtaütnek a bosnyák felkelők. Vasárnapi Újság, 1882. évf.	405
Török őrház (karaula) Derventnél. Az előtérben előnyomuló magyar gyalogság. Balog K. i. m.	406
Utcai harc Banjalukában. Veltzé A.: Unsere Truppen in Bosnien u. d. Hercegovina 1878. Einzeldarstellungen, Wien, 1907—1909. c. művéből.	407
Az 52. magyar gyalogezred támadása Visokánál. U. o.	408
Maglaj a Boszna-folyó partján. Balog K. i. m.	409
A 37. magyar gyalogezred tábori őrsze a Lim-folyónál. U. o.	410
A Mollinary magyar gyalogezred tűzharca Sebine mellett. Veltzé A. i. m.	411
Huszárroham. Vágó Pál festménye. Vágó Pál engedélyével	413
Osztrák-magyar állások az olasz harctéren az Adamello-hegycsoportban. Fénykép	415
Gázálarccal felszerelt gyalogság a lövészárookban. Fénykép	417
Az orosz fronton	421
Az otrantói ütközetből visszatérő osztrák-magyar tengeri haderők. Fénykép.	423
Az isonzói csaták színtere. Vázlat.	425
Az isonzói csatákban elesett olasz és magyar katonák emlékoszlopa a Monte San Michelén. Fénykép	427
Jól kiépített állás az orosz hadszíntéren	429
A 30,5 centiméteres mozsár irányítása	431
Zárótűz az olasz arcvonalon. Fénykép	433
Az ellenfelek helyzete a limanova-lapanovi csatában. Vázlat.	436
Osztrák-magyar tarackos üteg Konstantinápolyban. Fénykép.	438
Osztrák-magyar tűzértisztek a palesztinai harctéren. Fénykép.	439
Pergőtűz. Fénykép	443

	Oldal
Lövészárok figyelővel. Fénykép.....	445
Tüzelő géppuskás. Fénykép	447
Vitéz Takács András a 8. honvédhuszárezred őrmestere vitézi díszruhában. Fénykép	449
Vitéz Fejes István arany vitézségi éremmel négyszer kitüntetett tiszthelyettes.	
Fénykép.	450
Vitéz Hefty Frigyes arany vitézségi éremmel háromszor kitüntetett tiszthelyettes.	
Fénykép.....	451
Hősök emlékműve Esztergomban. (Lányi Dezső szoborműve).....	453
A katonai Mária Terézia-rend első vitézeinek felavatása. Fénykép a Ludovika	
Akadémia gyűjteményében	457
Gróf Nádasdy Ferenc. Rézmetszet a Szépművészeti Múzeumban.....	459
Gróf Hadik András. U. o.....	461
Alvintzy József tábornagy. Olajfestmény a m. k. Hadimúzeumban.....	463
Vitézvári báró Simonyi József huszárezredes. Hadtört. Közl. 1913. évf.	465
Gróf Benyovszky Móric. Rézmetszet a Szépművészeti Múzeumban.....	468
Huszár a lengyel szabadságharcban. Pologne Littéraire, 1930. évf. 50—51. sz.....	469
Asbóth Sándor amerikai tábornok. Eugene Pivány : Hungarians in the American	
civil war, Cleveland, 1913. c. művéből.....	472
Stahel Gyula altábornagy. U. o.....	473
Zágonyi Károly ezredes. U. o.....	473
Zágonyi halállovaglása Springfieldnél (1861. október 25.) U. o.	474
Fiala T. János ezredes. U. o.....	475
Figyelmessy Fülöp ezredes. U. o.	476
Huszártörzstiszt a mexikói légióban. Özv. Pavlowski Edéné gyűjteményéből....	477
Pawlowski Ede, a mexikói légio hadnagya. U. o.....	479
Türr István olasz kir. altábornagy. Türr Stefánia : L'opera di Stefano Türr nel	
risorgimento Italiano (1849—1870.), Firenzében, 1927-ben megjelent művéből	481
Az olaszországi magyar légio gyalogosa. Vigevano Attilio : La Legione ungherese	
in Italia (1859—67.), Rómában, 1924-ben megjelent művéből.....	483
Huszár az olaszországi magyar légióban. U. o.....	484
Tűzér az olaszországi magyar légióban. U. o.....	485
Az olaszországi magyar légio hivatalos levélpapirosának felirata. U. o.....	487
Simon Vilmos magyar segédtest, majd parancsnok a búr háborúban. Vasárnapi	
Újság. 1900. évf.	489
Fleischer Pál magyar harcos a búr szabadságharcban. U. o.....	489
A cs. és k. haditengerészet egyik százada Kínában, a boxerlázadás idején. Winter-	
halder : Kämpfe in China. Wien-Budapest, 1902. c. művéből.....	491
A «Kaiserin und Königin Maria Theresia» osztrák magyar csatahajó a kínai vizeken.	
U. o.	491

MELLÉKLETEK.

- A pétervárad csata (1716).
- Magyar gyalogosok (1756—1766).
- Huszár Simonyi ezredéből.
- Budavár bevétele 1849 május 21-én.

OSZK

TARTALOMMUTATÓ

A MÁSODIK KÖTETHEZ.

HATODIK RÉSZ.

III. Károly kora.

	Oldal
I. Magyar huszárok a francia királyok szolgálatában	3
II. A hadjáratok (1716—1739.)	14
1. Az állandó hadsereg megalkotása	14
2. Az első török háború (1716—1718.)	15
3. A sziciliai és a korzikai expedíció	21
4. A lengyel örökösödési háború	23
5. A második török háború	27

HETEDIK RÉSZ.

Mária Terézia kora.

(1740—1780.)

I. A magyar csapatok fejlődése	35
II. Vitam et sanguinem	39
A sziléziai és az osztrák örökösödési háborúk (1740—1748.)	39
A hétéves háború	56
III. Nagy Frigyes magyar huszárai	72

NYOLCADIK RÉSZ.

II. József kora.

(1780—1790.)

I. Az 1788—1790. évi török háború	83
II. A vitézségi érem	100

KILENCEDIK RÉSZ.

I. Ferenc kora.

(1792—1835.)

I. Az első koalíciós háború	113
II. A második koalíciós háború (1799—1801.)	141
III. Ulm, Caldiero, Austerlitz (1805.)	158
IV. Aspern, Győr, Wagram (1809.)	165
V. A grande armée magyar csapatai	187
VI. A felszabadító háborúk	197

TIZEDIK RÉSZ.

I. Ferenc József kora.

	Oldal
I. A magyar függetlenségi harc	223
1. A honvédség megalakulása	223
2. Görgey Artúr	227
3. A magasabbrendű vezetők	233
4. A szerb felkelés	236
5. Jellacsics betörése	246
6. Simunich első betörése és a tót felkelés.....	250
7. A szászok és oláhok mozgalma	252
8. A schwechati csata	255
9. Az osztrák támadó hadjárat	258
10. Görgey visszavonulása a bányavárosokon át	264
11. A kápolnai csata	270
12. Az isaszegi csata	276
13. Erdély felszabadítása	281
14. A szerb felkelés ieberése	295
15. Komárom felmentése.....	300
16. Buda visszavétele.....	308
17. A nyári hadjárat	311
II. Custozza, Mortara, Novara (1848—1849.)	333
III. Magenta és Solferino (1859.)	342
IV. A vassandár (1864.)	359
V. Custozza és Königrätz (1866.)	364
1. Custozza	365
2. Königrätz	377
VI. Harcok a Balkánon (1869, 1878, 1882.)	397
1. Az 1869-i déldalmáciai felkelés	397
2. Bosznia és Hercegovina megszállása	399
3. Az 1882-i hercegovinai felkelés	410
VII. A világháború.....	412
VIII. A katonai Mária Terézia-rend magyar vitézei	454
IX. A magyar kard idegen nemzetek szolgálatában	466
1. A görög szabadságharc magyar vitézei.....	466
2. A lengyel szabadságharc magyar vitézei	467
3. Magyar katonák Amerikában	471
4. Az olaszországi magyar légio	480
5. A búr háború magyar hősei	489
6. Az 1900. évi kínai boxerlázadás	490
Források	493
Képek és vázlatok	497

